

GÖRÖG ÉS LATIN ÍRÓK
SCRIPTORES GRAECI ET LATINI

2.

ARISTOTELÉS
AZ ATHÉNI ÁLLAM
PSEUDO—XENOPHÓN
AZ ATHÉNI ÁLLAM

1954

ARISTOTELÉS
AZ ATHÉNI ÁLLAM

PSEUDO—XENOPHÓN
AZ ATHÉNI ÁLLAM

FORDÍTOTTA
RITOÓK ZSIGMOND

A BEVEZETÉST ÉS A MAGYARÁZATOKAT ÍRTA
SARKADY JÁNOS

1954

Lektorok

H A R M A T T A J Á N O S

és

G Y Ó N I M Á T Y Á S

Szerkesztő

G Y O N I M Á T Y Á S

A kiadásért felel: az Akadémiai Kiadó igazgatója Műszaki felelős: Fülöp Antal
A kézirat nyomdába érkezett: 1954. V. 21. Peldányszám: 1200 Terjedelem: 17 75 (A/5 ív)

31801/54 — Akadémiai nyomda, V., Gerlóczy utca 2 — Felelős vezető: ifj. Puskás Ferenc

Az alább következő két munkának ez az első teljes, nyomtatásban megjelent magyar fordítása. Az aristotelési műnek csak néhány kisebb részlete jelent meg a Miska Sándor szerkesztette *Történelmi olvasókönyv* III. kötetében, Szigetű Gyula fordításában, illetőleg Schvarcz Gyula *Görög történelmében*; a pseudo-xenophóni iratból egy-két részlet olvasható Szabó Árpád *Sokrates és Athén c. könyvében*, az egészet lefordította Sebők Lajos, fordítása Szegeden, litografált kiadásban jelent meg. E két utóbbiból a szerzők engedelmével néhány kifejezést átvettünk, s ezért nekik, valamint Szádeczky-Kardoss Samunak, ki az I. fejezet kéziratos fordítását volt szíves átadni, itt is köszönetet mondunk.

Aristotelés munkájánál H. Oppermann kiadást vettünk alapul, Pseudo-Xenophónénál tekintett H. Frisch, néhol E. Kalinka kiadásait. Az Aristotelés-szöveg apparátusában — javarészt Oppermann apparátusára támaszkodva — csak a papírusztól, illetve az Oppermann-kiadástól való eltéréseket jeleztük. Ez természetesen csak általános irányelv lehetett, melyet a szűkséghez képest hol lazábban, hol szigorúbban vettünk. Arra igyekeztünk, hogy az olvasónak a papírusz szövegéről lehetőleg pontos képe legyen; nem jeleztük azokat az eseteket, mikor a papírusz eredeti szövege hibás volt, de azt már az első vagy második kéz javította, mert az apparátus így túlságosan nagyra nőtt volna. A Pseudo-Xenophón-szövegben közöltük a kódexektől, illetőleg egyik vagy másik kódextól való lényegesebb eltéréseket, a kiegészítések, illetve javítások szerzőit és a Frisch-féle és többnyire a Kalinka-féle kiadástól való eltéréseket. Elismerjük, hogy eljárásunk onkényesnek tűnhetik fel, és egy vagy más kimaradt az apparátusból, ami jó lett volna, ha benne van, vagy fordítva, de teljes apparátust nem adhattunk — bár ez lett volna a legegyszerűbb — s így valamilyen rostalást kénytelenek voltunk végezni. Az Aristotelés-szöveg apparátusa még így is többnyire lényegesen bővebb, mint akár a G. Budé-sorozatban megjelent kiadás, akár A. Tovar spanyol kétnyelvű kiadásának apparátusa, hogy csak a legújabbakat említsük. Teljesebb apparátust talál az érdeklődő Oppermann (ill. a Teubner-sorozatban az ő kiadását megelőző kiadásokban, a Blass- és

Blass—Thalheim-féle kiadásokban), Pseudo-Xenophontt illetően pedig az említett két kiadáson kívül főleg Thalheim kiadásában.

A fordításban a lehető legnagyobb hűségre törekedtünk. Aristotelés műve azonban a legtöbbször darabos, jegyzetszerűen zsúfolt, nem egyszer többféleképpen értelmezhető. A fordításnak tehát, ha hűséges akart lenni, arra kellett törekednie, hogy az eredeti stílusát is kövesse: ahol az darabos, legyen a fordítás is az, ahol az többféleképpen értelmezhető, legyen a fordítás is olyan. Elismerjük, hogy ez nem tette a fordítást könnyed olvasmannyá, de az eredeti sem az, és nem éreztük magunkat feljogosítva arra, hogy Aristotelest azza tegyük, ami nem volt, t. i. jó stílusú. Hasonlóképpen a másik munka stílusában is igyekeztünk minél hívebben visszaadni az eredetinek a köznapi nyelvhasználatot, túlságosan laza kapcsolatait, eleven, de rendkívül pongyola stílusát, és főként azt a jellemző sajátosságot, hogy egy-egy szót vagy kifejezést többször is elismétel egy mondaton belül — Mindenesetre a fordítás első fordítás, és így szükségképpen magában hordozza az első fordítások hiányosságait.

A magyarázatokban nemcsak a szöveg közvetlen megértéséhez szükséges dolgokra terjeszkedtünk ki, hanem a részletmagyarázatokat is — ahol az adott keretek engedtek — igyekeztünk beleilleszteni a történeti fejlődés összefüggéseibe, és így lehetőleg összképet adni a fejlődés egyes mozzanatairól. Ahol mód nyílt rá, utaltunk arra, hogy Engels művét, mely az Aristoteles-szöveg elokerülése előtt íródott, Aristoteles minden lényeges kérdésben igazolja, legfeljebb részletekben módosítja vagy egészíti ki.

Vegetlenül köszönetet mondunk mindazoknak, akik munkánkban tanácsaikkal, megjegyzéseikkel segítségunkra voltak. Hadd fejezzük ki külön köszönetünket a kötet szerkesztőjének és lektorának, Győni Mátyásnak és Harmatta Jánosnak, akik sok észrevétellel segítettek már munka közben, és akik különös gonddal végezték el a munka revízióját is. Végül pedig, de nem utolsó sorban, Moravcsik Gyula akadémikusnak mondunk köszönetet, akinek érdeklődése munkánkat kezdettől kísérte, és aki a kiadást is nagyban szorgalmazta.

Budapest, 1953. december 31-en

Ritók Zsigmond,

Sarkady János

1. *Aristotelés : Az athéni állam*

Az ókor legnagyobb gondolkodója a tudás szinte minden ágára kiterjedő hatalmas munkássága közben a történelemtudomány és államelmélet területén is jelentős tevékenységet fejtett ki. A szofisták kezdeményezései és Platón spekulatív jellegű működése után ő az, aki a valódi államtudományt megalapítja és rendszerbe foglalja. Platónnal szemben, akinek idevonatkozó gondolataiban az elképzelt legjobb állam spekulatív eszméje uralkodik, Aristotelés gazdag konkrét anyagból indul ki és igyekszik tárgyát történeti fejlődésében megérteni és ábrázolni. Államelméleti főművéhez, a «Politika»-hoz óriási történeti anyagot gyűjtött össze tanítványai segítségével. A Politika megírása (336—335) után kezd hozzá tanítványai, elsősorban Theophrastos közreműködésével az egyes államokra vonatkozó anyag monografikus feldolgozásához. Így jön létre a «Politeiai» («Alkotmányok») című gyűjtemény, amely 158 (nagy-részt görög) állam alkotmánytörténetét és Aristotelés korabeli alkotmányának leírását tartalmazta.

Ez a felbecsülhetetlen értékű történeti forrásanyagot tartalmazó nagy gyűjtemény elveszett, és csak idézetekként fennmaradt töredékek és egyes részek rövid kivonatai voltak belőle ismereteseek. Különösen pótolhatatlan hiányt jelentett az ókortörténet számára az ókori írók által gyakran idézett Athénaión politeia elveszte, amely — mint joggal feltették — igen értékes anyagot tartalmazott a politikai és kulturális szempontból legkiemelkedőbb szerepet játszó görög állam, Athén történetéhez. Hiszen Athén Aristotelésnek valósággal második hazája volt, ahol munkássága javarésze eltelt, és amelynek történelmét és alkotmányát helyszíni tapasztalatai és kutatásai alapján behatóan tanulmányozhatta.

Ez volt a helyzet 1880-ig, amikor Blass a berlini Egyiptomi Múzeum egyik papíruszán egy történeti mű töredékeit fedezte fel. A kiadott töredékekben Bergk ismerte fel az aristotelési Athénaión politeia részleteit. Ezek az elég terjedelmes töredékek a Solón, Damasias, Kleisthenés

és Themistoklés működésével foglalkozó fejezetek egyes részeit tartalmazták.

1890-ben pedig a British Museum négy papirusztekercsének hátlapján (az előlap római császárkori számadásokat tartalmazott) előkerült az Athénaion politeia nagyrésze. (Csak a mű eleje hiányzik, és utolsó fejezetei vannak erősen megrongálódott állapotban.) A Kenyon által kiadott műnek az aristotelési Athénaion politeiával való azonossága teljes bizonyossággal megállapítható volt a műből a lexikografusoknál, scholiastáknál és egyes ókori íróknál fennmaradt töredékek alapján. Azok a kételyek, amelyek a mű aristotelési származásával vagy a szöveg hagyomány megbízhatóságával szemben felmerültek (Cauer, Rühl, Macan), alaptalanoknak bizonyultak (I. Busolt, Gr. G. II. 19—30.).

Aristotelés műve — amelynek előkerülésével az athéni történelemnek egyik, csonkaságában is legértékesebb forrása jutott kezünkbe — két főrészt tagolódik, mint a «Politeiai» gyűjtemény minden egyes darabja: egy történeti részre (I—XLI. fejezet), amely végigtekint azokat a változásokat, amelyeken az athéni alkotmány átment, és egy leíró részre, amelyben Aristotelés ismerteti a korábban fennálló athéni alkotmányt (XLII—LXIX. fejezet).

Aristotelés a fennálló alkotmányt ismertető második részben saját közvetlen tapasztalatából merít, a korabeli Athén intézményeit írja le; a történeti részhez viszont sok és sokféle forrást használt fel.

Művének forrásai között első helyen áll az ú. n. Atthis-irodalom. Az «Atthis»-ok (Attika-történetek) írása a IV. század közepétől a III. század végéig virágzott. Ezek a művek általában krónikás stílusban, archóni évek szerint rendezve, egyes esetekben azonban anekdotikus elbeszélésekkel is bővítve adták elő Athén történetét. Az Atthis-írók érdeklődésének középpontjában — amennyire töredékeiből következtethetjük — a jelen és a közeleső múlt állott, amelyet erős politikai érdekeltséggel dolgoztak fel: de a régmúlt emlékeiből is sokat felvettek műveikbe. Ez általában konzervatív beállítottságuk következménye volt, és ezt elősegítette az is, hogy közülük többen exégétések (a vallásos jog magyarázó), vagy a kultusszal és a régi hagyományokkal más módon szoros kapcsolatban álló személyek voltak.

Aristotelés műve anyagának jórészt az Atthis-írókból, elsősorban idősebb kortársa, Androtion Atthisából (amely 340 körül jelenhetett meg) meríti. Ebből származnak az atthidografusokra jellemző, az archóni évek szerint datált, krónikás jellegű eseményelbeszélések, megjegyzések, és valószínűleg egyes anekdotikus jellegű, nem történeti hitelességű

elbeszélések is (mint pl. Peisistratos beszélgetése a paraszttal, XVI., a nép lefegyverzése, XV., Aristogeitón magatartása, XVIII., Themistoklés flottaépítési tervének keresztülvitele, XXII., az Areiospagos megbuktatása, XXV. fejezet). — Aristotelés általában követi Androtiónt, egyes kérdésekben azonban eltér tőle, sőt (megnevezése nélkül) vitába is száll vele: legfontosabb ebből a szempontból a solóni seisachtheia kérdése, amelyet Androtión az adósságok, illetőleg a kamatok (a pénz- és mértékreformmal egybekötött) egyszerű mérséklésének állított be, azzal a világos politikai célzattal, hogy kora adósságeltörlést követelő radikális demokrataival szembeszegezze Solón mérsékelt eljárásának példáját. Aristotelés ezzel a célzatos kitalálással szemben kiemeli, hogy a seisachtheia lényege az általános és teljes adósságeltörlés, amely különvlik a pénz- és mértékreformtól (VI. 1., X. 1.).

Egyes részek kiegészítésére felhasználta Aristotelés a három nagy történetíró, Hérodotos, Thukydidés és Xenophón műveit is. Hérodotosból veszi a Peisistratosra vonatkozó rész (XIII—XVII. fej.) anyagának nagyrészét, mindenesetre kiegészítve az Atthis adataival. Thukydidést használja fel Harmodios és Aristogeitón esetének elbeszélésénél (XVIII. fej.), valamint a 411-i oligarchia bukásának ismertetésénél (XXXIII. fej.), de elbeszélésében több helyen eltér Thukydidéstől (l. a vonatkozó helyek jegyzeteit). Egy helyen Xenophónból is használ fel anyagot Thérámenésre vonatkozólag (XXXVI. fej.).

Emellett a kutatók általában egy ránk nem maradt oligarcha pártiratot is (némelyek többet is) feltesznek forrásként, az V—IV. században virágzó politikai publicisztika egyik termékét, amelynek beállítottságára a radikális demokráciával való szembenállás és a thérámenési mérsékelt oligarchikus irányzatot igazoló törekvés volt jellemző. Ebből származnának az olyan részek, mint a IV. fejezet (a drakóni alkotmány leírása), esetleg a népvezérek áttekintése (XXVIII. fej.), és a 411-es és 404-es események leírásának nagyrésze is. — Ez természetesen olyan elmélet, melyet fenntartással kell kezelnünk. A drakóni alkotmány oligarchikus utópiaként való felfogása nincs kellően indokolva (l. a IV. fej. jegyzeteit). A 411-i és 404-i oligarchikus kormányzatok bő ismertetése származhatik Androtión művéből is, akit ez az idő különösen érdekelhetett, és erre vonatkozólag jó értesülései is lehettek, mivel atyja, Andrón, 411-ben a négyszázak tanácsának tagja volt. Így az oligarchikus pártirat (vagy iratok) számára nem sok marad fenn az anyagból; bizonyos részletek azonban tényleg nagy valószínűséggel ilyen forrásokból származhattak, pl. a Solón tisztességtelen meggazdagodásáról terjesztett történet, ame-

lyet Aristotelés maga is cáfol (VI. 2. kk.), az Aristogeitónról szóló hagyomány egyes részletei (XVIII. 5.), valószínűleg a demokrácia vezetőit kedvezőtlen színben beállító részek is (XXVII—XXVIII. fej.). Nem állapítható meg bizonyosan, hogy mekkora lehetett itt — és más részletekben is — a közvetlen szóbeli hagyományok szerepe.

Felhasznál Aristotelés közvetlen forrásanyagot is. Így Solón működésének ismertetésében bőven idéz Solón költeményeiből is. Többször hivatkozik egyes régi törvényekre, intézményekre, általában olyan régi adatokra, amelyekből azután igyekszik önálló — bár nem mindig helytálló — következtetéseket levonni (pl. III. 3. 4. 5., VII. 4., VIII. 1. stb.). (Természetesen nem állapíthatjuk meg biztosan, hogy ezek a következtetések mind teljesen önállóak-e, vagy részben átvettek, mert ezt a módszert már Aristotelés Atthis-író elődei is használták.) Nagyobb mértékű önálló forráskutatással azonban valószínűleg nem számolhatunk. A történeti bírálat és következtetések módszere sem kifogástalan, főleg ha pl. a Thukydidésével hasonlítjuk össze. Az anyag és a feldolgozás hiányosságai azonban nyilván nem kis mértékben annak a következményei, hogy a szerző művén már nem végezhetette el az utolsó simításokat. Élete utolsó éveiben dolgozott ezen a munkán, és a teljes kidolgozottság hiánya érezhető is.¹

Az Athénaion politeia azonban ezekkel a kétségtelenül meglévő hibákkal terhelten is nagyjelentőségű mű. Elégge összefüggő ábrázolását adja az athéni demokrácia kifejlődésének és virágzásának, majd válságának úgy, hogy elsősorban (a mű céljának megfelelően) alkotmánytörténeti szempontból kíséri végig az eseményeket, de közben többször kitekintést ad pl. a gazdasági élet problémáira (Solónnal, Peisistratoszal kapcsolatban), főleg ott, ahol a szerző ezt a tárgy jobb megértéséhez szükségesnek tartotta. Mint történeti forrás, a már előbb érintett (és a jegyzetekben a vonatkozó helyeken tárgyalta) hibáktól eltekintve, általában megbízható és elsőrendű kútforrás az ókortörténeti kutatás számára: nem egy fontos történeti eseményről éppen e mű előkerülése folytán szereztünk behatóbb ismeretet vagy egyáltalán tudomást.

¹ A munka megírása 329/8 és 322 közé esik. Ugyanis a műben említett utolsó, történetileg datálható esemény a Héphaistia-ünnep létesítése Képhisophon archónsága (329/8) alatt (LIV. 7.), másfelől viszont a demokráciát mint még fennálló alkotmányt tárgyalja a munka (XLI., XLII. kk.); ez pedig csak 322-ben, az Antipatros nyomására végrehajtott timokratikus átalakulással szűnt meg.

A mű felhasználásánál figyelembe kell vennünk, hogy Aristotelés az athéni demokrácia történetének tárgyalása közben — hol kifejezett bírálattal, hol csak ábrázolása módjával — értékeli is annak egyes mozzanatait és szereplőit. Értékelése természetesen saját, kora viszonyaitól meghatározott társadalmi-politikai nézeteinek függvénye. Aristotelés a mérsékelt demokrácia híve, amely az államot a gazdagok oligarchiájával és a radikális demokrácia oldalán álló szegény tömegekkel szemben elsősorban a középrétegekre akarja alapozni. A VI—V. században, a rabszolgatartó polis-államok virágkorában valóban jellemző volt a görög városokra a középrétegek (birtokos parasztság, kézművesek, kereskedők) uralkodó szerepe; a IV. század, Aristotelés kora azonban már a görög társadalom súlyos válságának ideje. A polis-államokon belül nagyranőtt rabszolgatartó gazdaság kezdi szétfeszíteni maguknak a polisoknak a kereteit; az egyre növekvő számú rabszolgák mozgalmai folyton erősödnek; a szabad lakosság a folytonos és egyre gyorsuló vagyoni koncentráció következtében egyre inkább a gazdagok szűk csoportjára és a nincstelenek hatalmas tömegeire válik szét, a középrétegek — amelyek a klasszikus polis-államok elsőrendű támaszai voltak — gazdaságilag egyre inkább tönkremennek, lesüllyednek és elveszítik politikai súlyukat. A városok folytonos forradalmak és ellenforradalmak, az oligarchikus és radikális demokrata kormányzatok állandó változásai közt hanyódnak. Az állandó külső és belső háborúknak ebben az időszakában, amely a makedón hódítást és a hellénizmus korát készíti elő, a válsághól való kimenekülés útját, a társadalom bajainak gyógyszerét sokan a régi, mérsékelt demokráciához való visszatérésben látták. Aristotelés politikai nézeteiben is ez a gondolat uralkodik. Ez magyarázza meg állásfoglalását az athéni demokrácia fejlődésével, főleg annak radikális szakaszával szemben. Hozzá kell ehhez vennünk azt is, hogy Aristotelés az athéni demokráciát annak hanyatlási periódusában ismerte meg, amikor már — a peloponnésosi háború katasztrófája után — a proletarizálódott és az adott viszonyok közt egyre jobban elzúlló tömegek a társadalmi alapját fokozatosan elvesztő demokratikus államot egyre inkább csak a munkanélküli megélhetés forrásának tekintették, anélkül, hogy — az V. századi radikális demokratákhoz hasonlóan — készek lettek volna aktív segítséget nyújtani államuknak a veszélyes időszakokban. Ez a helyzet bizonyos mértékig indokolhatja Aristotelés negatív véleményét a maga korabeli radikális demokráciáról; nem indokolja azonban e vélemény visszavetítését az V. századi virágkorra. Aristotelés azonban beleesik ebbe a távlati hibába, és éppen ez műve legsúlyosabb (bár az adott körül-

ményekből érthető) hibája. A demokratikus fejlődés csúcspontját, Periklész korát o már — következményei felől nézve — csak a hanyatlás elokészítőjének látja és így a hanyatlás korához is számítja. A délosi szövetségre alapozott tengeri uralom és a demokrácia radikalizálódása, az V. századi virágkor két alapvető fontosságú mozzanata, negatív értékelést kap nála. Ez a beállítottság torzítja el az V. századi fejlődés egész perspektíváját és ad helytelen arányokat a kor eseményeinek és szereplőinek tárgyalásában.

Ezeknek az általános nézeteknek megfelelően megy végig Aristotelész az athéni történelmen. Nagyra értékeli a demokrácia kifejedési periodusának vezető államférfiit, főleg Solónt, aki legjobban megfelel politikai eszményeinek, de Peisistratost és Kleisthenést is. Annál kevésbé értékeli a romlás korának tekintett V. század demokrata vezetőit. Az Areiospagos szerepének magasztalásával szemben Aristeidésen tulajdonképpen atsiklik, illetőleg megvaltoztatja szerepét, Themistoklész pedig egészen kétes megvilágításban állítja elénk. Periklész igen hidegen kezeli — az egyetlen dicséret, amit elmond róla, csupán annyi, hogy utána még rosszabbul mentek az ügyek! — az utána következő demagógoknál pedig ellenszenve leplezetlenül jut kifejezésre. Ebben a korszakban csak a mérsékeltek vezetői — Thukydidész, Nikias és főleg Thérámenész — nyerik el elismerését. — Meg kell azonban állapítanunk azt is, hogy a radikális demokráciával való szembenállás sohasem viszi Aristotelést az oligarchia oldalára: elítéli a Solon előtti arisztokrata uralmat, a Solon utáni pártviszályokkal pedig rámutat az arisztokrácia negatív szerepére, ugyanígy a kleisthenesi reformokat megelőző harcokkal kapcsolatban is, negatívan értékeli a négyszázak és főleg a harmincak uralmat is.

Ezekre az író beállítottságából fakadó tevédesekre figyelemmel kell lennünk, ha művét történeti forrásként használjuk. Az azonban kétségtelen, hogy Aristotelész — a már ismertetett fenntartásokat leszámítva — az athéni demokrácia mellett áll, és mint a legfejlettebb görög államot helyesen, pozitívan értékeli: ezért is tud róla nagyjában és egészében helyes képet rajzolni. Művének hibáival szembeállíthatjuk nagy értékeit: a fejlődés nagy vonalainak világos meglátását és ábrázolását, az összefüggések általában helyes felismerését, a fontos részletadatokat gazdagságát. Mindez olyan művé teszi a nagy filozofus Athénaion politeiáját, amely az athéni demokráciára vonatkozó tudásunknak igen fontos forrását jelent, és amely róla alkotott képünknek egyik leghatékonyabb kialakítója.

2 *Pseudo-Xenophón: Az athéni állam*

Aristotelés művének fontos, bár egészen másfajta és más szempontu kiegészítését adja egy másik, ugyancsak az athéni állammal foglalkozó mű: az ú. n. pseudo-xenophoni¹ *Athénaión politeia*.

Nem az athéni demokrácia fejlődéstörténetét és kormányzatának es hivatalai működésének többé-kevésbé rendszeres rajzát nyújtja ez a mű, mint az Aristotelésé, hanem átfogó képét és egyben kritikáját egy bizonyos időpontra vonatkozólag. Nem részletezi túlságosan anyagát, de lényeges problémákkal foglalkozik. Az V. századvégi Athén gazdag politikai publicisztikájának egyetlen ráánkmaradt emléke ez a munka, amelynek műveit ropiratoknak vagy pamfleteknek is nevezhetnénk. Ez az irodalom azonban elveszett: művünk esetében viszont a szerencses veetlen, amely már korán a klasszikus kánonba telvett történetíró, Xenophon munkáinak gyűjteményébe sodorta, lehetővé tette fennmaradását.

A mű írójának személyéről semmi közelebbit nem tudunk, nevet sem ismerjük. Azok a kísérletek, amelyek egyes ismert történeti személyekkel próbálták azonosítani, nem vezettek kielégítő eredményre. Annyi bizonyos magából a műből, hogy a szerző athéni arisztokrata, aki ellenségesen áll szemben a demokratikus alkotmánnyal, és művében ennek nyomatókosan kifejezést is ad. A mű megírása valószínűleg 431 és 424 közé esik.²

A munka szerkezete meglehetősen laza. Elso felében van bizonyos attekinthetőség és rendszer, amennyiben az Athénben uralkodó démos belpolitikáját és a szövetségeseikkel szemben folytatott politikáját ismer-teti, majd részletesen beszél arról, hogy mennyi elonyuk származik az athéniéknak a tenger feletti uralomból; ezután azonban a szerkezet

¹ A mű Xenophon V—IV századi történetíró művei között és neve alatt maradt ránk. Nyelve, stílusa gondolatai alapján azonban kétségtelen, hogy más szerző munkája.

² Mikor a szerző művet írja, az athéni tengeri hatalom meg toretlen (I 16—19, II 1—3, III 2 5), a háború már folyik (III 2), és az ellenség pusztítja Attika területet, az athéniéek pedig a szigetekre mentik vagyonukat (II 14—16). Ez mind a 431-et követő évekre, a peloponnésoszi háború első éveire mutat. A megírás első határát az a kijelentes adja meg, hogy a száraz-földi hatalmak hadseregei nem képesek hosszabb és távolabbra nyúló had-jaratokat viselni, főleg ellenséges területeken (II 5), ezt a velemenyt gyakorlatilag Brasidas spartai hadvezér északi (Thessalian at Thrakiába irányuló) hadjáratának sikere cáfolta meg 424-ben.

teljesen meglazul, és szorosabb összefüggés nélküli megjegyzések következnek az oligarchikus és demokratikus államok szerződéseiről, a gúnyolódás szabadságáról a komédiában, a demokráciához csatlakozott arisztokratákról, az athéni tanács és bíróságok munkájának lassúságáról stb., láthatólag egészen ötletszerűen.

A szerző a reakciós arisztokrácia szempontjából nézi és bírálja az athéni demokráciát: teljesen elutasítóan áll vele szemben. «Ami az athéni alkotmányt illeti, ... nem helyeslem, hogy az alkotmánynak ezt a formáját választották, mert ezzel a választásukkal egyúttal azt is választották, hogy a hitványoknak jobban menjen a dolguk, mint az előkelőknek» — művének ezek a kezdőszavai összefoglalják álláspontjának lényegét (I. 1.). Az arisztokrácia és a nép, az arisztokratikus és demokratikus államforma értékének megítélésében teljesen az arisztokrácia általános nézetét vallja: «A legjobb elem minden országban szembenáll a demokráciával. A legjobbakban ugyanis a legkevesebb a zabolátlanság és az igazságtalanság, és a legtöbb az éleslátás a nemeset illetőleg; a népben viszont a legtöbb a tanulatlanság, a fegyelmezetlenség és a hitványság» (I. 5.). Úgyszólván mindennel elégedetlen az athéni demokráciában: túlzottnak találja a metoikosoknak és rabszolgáknak biztosított szabadságot (I. 10—12.), a gazdagok kirablásának tekinti a leiturgiák intézményét (I. 13., II. 9—10.); élénken ecseteli, milyen rosszul bánnak az athéniak szövetségeseikkel (I. 14—18.); szemére veti a demokráciának, hogy szerződéseit nem lehet komolyan venni (II. 17.); gyűlöli és megveti a demokráciához csatlakozott arisztokratákat (II. 20); kiemeli, hogy Athénben a tanács és bíróságok milyen lassan intézik az ügyeket (III. 1—2.), megvesztegethetőséget vet szemükre (III. 3.) és kigúnyolja az athéniak sok ünnepét (III. 8.).

Az athéni demokráciáról alkotott elítélő véleményében tehát a szerző megegyezik korának athéni és külföldi görög arisztokrata közvéleményével. Egy fontos különbség azonban elválasztja őt arisztokrata társaitól.

Az általános arisztokrata felfogás szerint a demokrácia, különösen radikális athéni formájában, a felülkerekedett tömeg zabolátlan uralma, amely egyértelmű a törvénytelenység állapotával, és az általánosan kötelező normák, a «jó rend» (eunomia) felrúgását jelenti. Az arisztokraták szemében a demokrácia a hitványak zsarnoksága, egy olyan állapot, amely gyengeségbe és hanyatlásba taszítja az államot, és amelynek csak bukás lehet a vége. (Ez utóbbi nézet egyben az arisztokrácia vágyainak is hangot adott.)

A szerző nem osztja az arisztokratáknak ezt az általános felfogását. Ellenségesen áll ugyan szemben a demokráciával, de egyszerű elutasítás helyett igyekszik a tényekből kiindulva elfogulatlanul vizsgálni és racionálisan megérteni. Egyáltalán nem tekinti az athéni demokráciát valami gyenge és folytonos zavarokban szenvedő államnak: világosan meglátja benne a tengeri hatalom birtoklásával összefonódott, következetesen kiépített, intézkedéseivel a nép érdekeit védő államformát, amely semmi jelét nem mutatja a közelgő, önmagától bekövetkező összeomlásnak, amint ez az arisztokrácia nézete szerint várható lenne. Reális éleslátással ismeri fel a tengeri hatalom szerepét a népuralom megerősödésében (I. 2.), a rabszolgáknak és metoikosoknak biztosított jogok gazdasági megindokoltságát (I. 10—12.), a szövetséges-politika észszerű, a démos érdekeit szolgáló összekapcsolását az athéni belpolitikával (I. 14—18.); indokoltnak és érthetőnek tartja a súlypont áthelyezését a tengerre, a hoplita-sereg elhanyagolását, az attikai terület feláldozását a háborúban a tengeri uralom megtartása érdekében stb. Mindez értelmetlen és értelmetlen dolog volt az átlagos arisztokrata szemében. Az Athénaion politeia szerzője viszont — hiába áll szemben gyűlölettel a néppel — többször kénytelen (néha szinte önkéntelenül) elismerni, hogy a nép a maga szempontjából teljesen helyesen, pontosan a saját érdekeinek megfelelően cselekszik. (Ebben a felismerésben és megfogalmazásban már érezhető a szofisztika tudatosító hatása is.) A szerző tehát, bár teljesen az arisztokrata osztályérdek alapján áll, éppen ennek érdekében elveti az arisztokrata előítéleteket; hogy (az arisztokrácia érdekében) világosan láthasson, elismeri és igyekszik megérteni a démos szempontjait, mint az övével szembenálló, a maga helyén azonban érthető és megokolt osztályérdek kifejeződését — anélkül természetesen, hogy ez az elméleti relativizmus csökkentené gyakorlati arisztokrata elfogultságát.

Mi volt a célja ennek a különös, elfogultan arisztokrata, és a demokrácia erejét mégis sokhelyütt egészen világosan meglátó és értékelő mű megírásával a szerzőnek? Mindenesetre — az arisztokrácia körében elterjedt nézetek összefoglalásaként — ad egy (bár csak vázlatos) kritikát az athéni demokráciáról (részben tényleges hibákra mutatva rá). Fontosabb azonban, hogy az arisztokrata közvéleménynek a demokrácia fölött gyakorolt kritikáját magasabb fokra emeli; bírálja és cáfolja a demokráciára vonatkozó arisztokrata illúziókat is, rámutatva az athéni demokrácia szilárd voltára és kiemelve egyfelől, hogy a demokrácia nem fog magától megdőlni, másfelől, hogy a demokrata rendszeren

belül az arisztokrácia saját erőire támaszkodva nem idézhet elő lényeges változást a maga javára. A mű azonban nemcsak az athéni arisztokráciához szól, sőt talán nem is elsősorban hozzá; hogy a mű elsősorban Athénen kívüli közönséghez vagy legalább ahhoz is szólt, valószínű abból, hogy a szerző többször szembeállítja Athént Spártával, és részletesen ismertet egyes olyan dolgokat (pl. a szövetséges-politika, az adók kivétele stb.), amelyek minden athéni előtt úgyis magától értetődően ismeretesek voltak. Világosan látszik, hogy a mű tendenciája (többek között) az is, hogy kifelé (a külföldi arisztokratikus körök, elsősorban Spárta felé) adjon egy reális és gyakorlatilag felhasználható útmutatást tartalmazó képet az athéni demokráciáról, elosztatva esetleges illúziókat, amelyeket az athéni demokrácia gyors és belülről bekövetkező bukásához fűzhettek. (Jól látszik ez a célzat pl. a mű végén, a polgárgojaiktól megfosztottakról szóló részben.)

A mű végső következtetése éppen ebben áll: az athéni demokrácia nem megfelelő államforma az arisztokrácia számára, de túlságosan erős és jól kiépült állam ahhoz, hogy belülről könnyen megdönthető legyen. A gondolatmenet következő láncszemét — hogy t. i. ebben az esetben csak a külföldi segítség idézheti elő a demokrácia bukását — nem mondja ki világosan, de rejtetten ott lappanghat több utalásban (pl. hogy a demokráciát az tenné végérvényesen biztossá, ha Athén sziget lenne; mostani helyzetükben azonban ki vannak téve az ellenséggel esetleg szövethető kisebbség árulásának. II. 14—15.). Ezt a következtetést aztán gyakorlati formában a 411-i és 404-i oligarcha kormányzat vezetői vonják le.

A pseudo-xenophóni Athénaion politeia így politikai beállítottságában átmenet az arisztokrata politika két változata, illetőleg periódusa között. Ebben a korban és az ezt megelőzőben az olyan arisztokrata vezérek, mint Kimón, Thukydides és Nikias, a demokrácia adta keretek között igyekeztek biztosítani az arisztokrácia súlyát és vezetőszerépét. A demokrácia kiteljesedése és radikalizálódása folyamán azonban, de főleg a peloponnésosi háborúval bekövetkező válságos helyzetben mindinkább világossá lett, az arisztokrácia és a démos érdekeinek kiegyenlíthetetlen ellentéte, amely a pseudo-xenophóni Athénaion politeiában is több helyen nyomatékosan kifejezésre jut. Ebből a helyzetből fakad, ezt a helyzetet magyarázza és ennek tanulságait vonja le az arisztokrácia számára ez a mű, amely racionális reakciósságával egyben ideológiai előkészítője Antiphón, Peisandros és Kritias szélsőségesen oligarchikus, a Spártával való szövetségtől sem visszarettenő politikájának.

A műben tehát az athéni arisztokrácia egyik kiemelkedő ideológusa ad kifejezést osztálya érdekeinek és nézeteinek egy politikailag kiéleződött helyzet fontos fordulópontján. A szerző műve megírásával is segíteni akarta osztályát a démos elleni harcban; de a demokráciáról rajzolt képében, kényszerű elismeréseiben az ellenséges véleményen keresztül is a fejlődése csúcspontján álló athéni demokrácia ereje és nagysága nyilatkozik meg előttünk.

SIGLA

B=Papyrus Berolinensis

L=Papyrus Londoniensis

Bl.=Blass

Bl.^{1 2 3 4} = editiones Blassianae (1892, 1895, 1898, 1903)

H.—L. = editio a v. Herwerden et v. Leeuwen curata (1891)

K. = Kenyon

K.^{1 2 3} = editiones Londonienses a Kenyone curatae (1891, 1892)

K.⁴ = editio Berolinensis a Kenyone curata (1903)

K.⁵ = editio Oxoniensis a Kenyone curata (1920)

Kaibel = G. Kaibel : Stil und Text der *Πολιτεία Ἀθηναίων* des Aristoteles. 1893.

M.—H. = editio a Matthieu et Haussoulier curata (1941²)

Opp.= editio Oppermanniana (1928)

Th.= editio Thalheimiana (1909)

W.—K.= editio a Wilamowitz et Kaibel curata (1892)

W.—K.³ = editio tertia a Wilamowitz et Kaibel curata (1898)

Wn. = Wilcken

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ

ΑΘΗΝΑΙΩΝ ΠΟΛΙΤΕΙΑ

ARISTOTELÉS

AZ ATHÉNI ÁLLAM

I. . . Μύρωνος καθ' ἱερῶν ὁμόσαντες ἀριστίνδην. Καταγνωσθέντος δὲ τοῦ ἄγους α[ὕ]τοι μὲν ἐκ τῶν τάφων ἐξεβλήθησαν, τὸ δὲ γένος αὐτῶν ἔφυγεν ἀειφυγίαν. Ἐ[πι]μενίδης δ' ὁ Κρής ἐπὶ τούτοις ἐκάθηρε τὴν πόλιν.

II. Μετὰ δὲ ταῦτα συνέβη στασιάσαι τοὺς τε γνωρίμους καὶ τὸ πλῆθος πολὺν χρόνον {τὸν δῆμον}. 2. Ἦν γὰρ αὐτῶν ἡ πολιτεία τοῖς τε ἄλλοις ὀλιγαρχικῇ πᾶσι, καὶ δὴ καὶ ἐδούλευον οἱ πένητες τοῖς πλουσίοις καὶ αὐτοὶ καὶ τὰ τέκνα καὶ αἱ γυναῖκες· καὶ ἐκα-
5 λοῦντο πελάται καὶ ἐκτήμοροι· κατὰ ταύτην γὰρ τὴν μίσθωσιν [ἡ]ργάζοντο τῶν πλουσίων τοὺς ἀγρούς (ἡ δὲ πᾶσα γῆ δι' ὀλίγων ἦν), καὶ εἰ μὴ τὰς μισθώσεις ἀποδιδόειν, ἀγῶγμοι καὶ αὐτοὶ καὶ οἱ παῖδες ἐγίγνοντο· καὶ οἱ δανεισμοὶ πᾶσιν ἐπὶ τοῖς σώμασιν ἦσαν μέχρι Σόλωνος· οὗτος δὲ πρῶτος ἐγένετο τοῦ δήμου προ-
10 στάτης. 3. Χαλεπώτατον μὲν οὖν καὶ πικρότατον ἦν τοῖς πολλοῖς τῶν κατὰ τὴν πολιτείαν τὸ δουλεύειν· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῖς ἄλλοις ἐδυσχέρανον· οὐδενὸς γάρ, ὥς εἰπεῖν, ἐτύγχανον μετέχοντες.

III. Ἦν δ' ἡ τάξις τῆς ἀρχαίας πολιτείας τῆς πρὸ Δράκοντος τοιάδε. Τὰς μὲν ἀρχὰς [καθ']ίστασαν ἀριστίνδην καὶ πλουτίνδην. Ἦρχον δὲ τὸ μὲν πρῶτον διὰ [βίου], μετὰ δὲ ταῦτα [δε]καέτιαν. 2. Μέγιστα δὲ καὶ πρῶται τῶν ἀρχῶν ἦσαν βασιλεὺς καὶ πολέ-
5 μαρχος καὶ [ἄ]ρ[χω]ν· τούτων δὲ πρώτη μὲν ἡ τοῦ βασιλέως (αὕτη γὰρ ἦν πάτριος), δευτέρα δ' ἐπικατέστη [πολ]εμαρχία διὰ τὸ γενέσθαι τινὰς τῶν βασιλέων τὰ πολέμια μαλακοῦς· ὅθεν [ν]κ[αὶ] τὸν Ἰωνα μετε[πέ]μψαντο χρείας καταλαβούσης. 3. Τελευταία δ' ἡ τ[οῦ] ἄ[ρ]χ[οντ]ος· οἱ μὲν γὰρ πλείους ἐπὶ Μέδοντος,

I. 1. <ἐδίκασον δὲ τριακόσιοι ἄνδρες κατηγοροῦντος> suppl. W.-K., sed cf. Kaibel p. 117. 2. ἄγους Opp.: ἄγους W.-K., M.-H. etc. II. 8. ἐμνοντο L III. 3. δεκαετιαν L 7. γινεσθαι L: corr. Lipsius; τινὰς supra versum m. 1.

I. Myrón vádja alapján háromszáz előkelőség szerint kiválasztott férfiú, miután az áldozatokra megesküdött, ítéletet mondott. Mivel a szentségtörés behizonyosodott, magukat a hűnösöket sírjukból kivetették, nemzetségüket pedig örökös száműzetésre ítélték. A krétai Epimenidés pedig ezek után megtisztította a várost.

II. Ezek után az előkelők és a tömeg között hosszú ideig tartó viszály ütött ki. **2.** Államszervezetük t. i. minden egyéb tekintetben is oligarchikus volt, kivált pedig abban, hogy a szegények gyerekestől, asszonyostól a gazdagoknak szolgáltak. Pelatéseknak és hatodosoknak nevezték is őket. Ezért a hérért művelték meg ugyanis a gazdagok földjét (az egész föld t. i. kevesek kezén volt), s ha a bért nem fizették meg, mind magukat, mind gyermekeiket rabszolgaságba lehetett hurcolni; az adósságokért pedig mindnyájuknak személyükkel kellett felelniök egészen Solón idejéig. Ő volt az első, aki a nép élére állt. **3.** A legnehezebb és legkeservesebb a tömeg számára az egész államberendezkedésből ez a szolgaság volt; mindamellett a többi miatt is zúgolódtak, mert úgyszólván mindenből ki voltak rekesztve.

III. A Drakón előtti régi államrend a következő volt. A tisztségeket előkelőség és vagyon szerint töltötték be. Először életfogytiglan viselték a hivatalokat, később tíz évig. **2.** A legnagyobb és legrégibb a tisztségek közül a basileus, a polemarchos és az archón tiszte volt. Ezek közül a legrégibb a basileusé, ez t. i. ősrégi volt; azután a polemarchiát alkották meg, egyes királyoknak a harci dolgokban való tehetetlensége miatt. Iönt is ezért hívták be, mikor a szükség úgy hozta magával. **3.** A legutolsó az archóni tisztség volt. A legtöbben azt állit-

10 ἔνιοι δ' ἐπὶ Ἀκάστου φασὶ γενέσθαι [ταύ]την· τεκμήριον δ' ἐπιφέρουσιν ὅτι οἱ ἑννέα ἄρχοντες ὀμνύουσι[ν] ἢ <μὴν> τὰ ἐπὶ Ἀκάστου ὄρκια ποιήσιν, ὥς ἐπὶ τούτου τῆς βασιλείας παραχωρησάντων τῶν Κοδ[ρι]δ[ῶν] ἀντὶ τῶν δοθεισῶν τῷ ἄρχοντι δωρεῶν. Τοῦτο μὲν οὖν ὅποτέρως ποτ' ἔχει, μικρὸν ἂν παραλλάττοι
 15 τοῖς χρόνοις· ὅτι δὲ τελευταία τούτων ἐγένετο τῶν ἀρχῶν, σημεῖον καὶ [τὸ] μηδὲν τῶν πατρίων τὸν ἀρχ[ο]ντα διοικεῖν, ὥσπερ ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ πολέμαρχος, ἀλλ' ἀπλῶ[ς] τὰ ἐπίθεται· διὸ καὶ νεωστὶ γέγονεν ἡ ἀρχὴ μεγάλη, τοῖς ἐπ[ι]θέτοις αὐξηθε[ῖ]σα.
 4. Θε[σ]μοθέται δὲ πολλοῖς ὕστερον ἔτεσιν ἡρέθησαν, ἥδη κατ'
 20 ἑνιαυτὸν αἵρουμέ[ων] τὰς ἀρχάς, ὅπως ἀναγράφαντες τὰ θέσμια φυλάττωσι πρὸς τὴν τῶν ἀμφι[σ]βητ[ού]ντων κρίσιν· διὸ καὶ μόνῃ τῶν ἀρχῶν οὐκ ἐγένετο πλείων ἑνιαυσίας. 5. Τοῖς μὲν οὖν χρόνοις τοσοῦτον προέχουσιν ἀλλήλων. Ἦσαν δ' οὐχ ἅμα πάντες οἱ ἑννέα ἄρχοντες, ἀλλ' ὁ μὲν βασιλεὺς εἶχε τὸ νῦν καλούμενον
 25 Βουκόλιον πλησίον τοῦ πρυτανείου (σημεῖον δέ· ἔτι καὶ νῦν γὰρ τῆς τοῦ βασιλέως γυναικὸς ἡ σύμμειξις ἐνταῦθα γίνεται τῷ Λιονύσῳ καὶ ὁ γάμος), ὁ δὲ ἄρχων τὸ πρυτανεῖον, ὁ δὲ πολέμαρχος τὸ Ἐπιλύκειον (ὁ πρότερον μὲν ἐκαλεῖτο πολεμαρχεῖον, ἐπεὶ δὲ Ἐπίλυκος ἀνωκοδόμησε καὶ κατεσκεύασεν αὐτὸ πολεμαρχ[χ]ήσας
 30 Ἐπιλύκειον ἐκλήθη)· θεσμοθέται δ' εἶχον τὸ θεσμοθετεῖον. Ἐπὶ δὲ Σόλωνος [ἄπ]αντες εἰς τὸ θεσμοθετεῖον συνῆλθον. Κύριοι δ' ἦσαν καὶ τὰς δίκας αὐτοτελεῖς [κρίν]ειν, καὶ οὐχ ὥσπερ νῦν προανακρίνειν. Τὰ μὲν οὖν περὶ τὰς ἀρχάς τοῦτον εἶχε τὸν τρόπον. 6. Ἡ δὲ τῶν Ἀρεοπαγιτῶν βουλὴ τὴν μὲν τάξιν εἶχε
 35 τοῦ διατηρεῖν τοὺς νόμους, διώκει δὲ τὰ πλείστα καὶ τὰ μέγιστα τῶν ἐν τῇ πόλει, καὶ κολάζουσα καὶ ζημιοῦσα πάντας τοὺς ἀκοσμοῦντας κυρίως. Ἡ γὰρ αἵρεσις τῶν ἀρχόντων ἀριστίνδην καὶ πλουτίνδην ἦν, ἐξ ὧν οἱ Ἀρεοπαγῖται καθίσταντο· διὸ καὶ μόνῃ τῶν ἀρχῶν αὕτη μεμένηκε διὰ βίου καὶ νῦν.

IV. Ἡ μὲν οὖν πρώτη πολιτεία ταύτην εἶχε τὴν ὑπογραφὴν. Μετὰ δὲ ταῦτα χρόνου τινὸς οὐ πολλοῦ διελθόντος, ἐπ' Ἀρισταίχμου ἄρχοντος, Δρά[κ]ων τοὺς θεσμοὺς ἔθηκεν· ἡ δὲ τάξις αὕτη τὸνδε τὸν τρόπον εἶχε. 2. Ἀπεδέδοτο μὲν ἡ πολιτεία τοῖς ὄπλα
 5 παρεχομένοις· ἡροῦντο δὲ τοὺς μὲν ἑννέα ἄρχοντας καὶ τοὺς

ják, hogy Medón idejében jött létre, egyesek viszont, hogy Akastos korában, s bizonyítékul azt hozzák fel, hogy a kilenc archón arra esküszik, hogy az Akastos alatti esküt fogja tenni, mintha ennek uralkodása alatt mondtak volna le a Kodridák a királyságról, az archónsággal járó előjogok fejében. Akárhogyan áll is ez a dolog, az időpontot keveset változtat. Hogy pedig ez a legvégső a tisztségek között, azt mutatja az is, hogy az archón semmit sem intéz az ősi dolgok közül, mint a basileus és a polemarchos, hanem csak azokat, amelyeket később vezettek be, s így csak újabban lett nagyjelentőségű ez a tisztség, miután ezek az újabb kötelességek megnövezték. 4. Thesmothetéseket csak sok évvel később választottak, mikor már évenként választották a tisztségeket, hogy feljegyezvén a törvényeket, őrizzék meg a peres felek közt való ítékezés esetére. Ezért a tisztségek közül egyedül ez volt az, amely sosem tartott egy évnél tovább. 5. Időbelileg tehát így következnek egymás után. A kilenc archón azonban nem székel mind együtt, hanem a basileus a ma Bukoleionnak nevezett épületben lakott, a prytaneionhoz közel (bizonyosága, hogy a basileus feleségének Dionysossal való egyesülése és házassága még ma is ott megy végbe), az archón a prytaneionban lakott, a polemarchos az Epilykeionban (miért is ezt korábban polemarcheionnak hívták, de miután Epilykos polemarchossága után hálából felépíttette és felszerelte, Epilykeionnak nevezték), a thesmothetések meg a thesmotheteionban laktak. Solón idején mindnyájan a thesmotheteionban gyűltek össze. Joguk volt saját belátásuk szerint ítéletet mondani, nem pedig csak előzetes vizsgálatot vezetni, mint manapság. A tisztségekkel kapcsolatban tehát így áll a dolog. 6. Az Areopagiták tanácsának az volt a feladata, hogy őrkdjék a törvények felett; intézte a legtöbb és legfontosabb államügyet, és teljhatalommal alkalmazott testi fenyítéket és pénzbüntetést mindazokkal szemben, akik a rend ellen vétettek. Az archónokat előkelőség és vagyon szerint választották, s ezek közül kerültek ki az Areopagiták. Ezért a tisztségek közül egyedül ez maradt meg életfogytiglaninak mind a mai napig.

IV. Ezek voltak tehát a legrégebbi államrend alapvonásai. Ezek után, nem sok idő elmúltával, Aristaichmos archónsága idején, Dra-kón megalkotta a maga törvényeit. Ez az államszervezet a következőkben állott. 2. Az állam azok kezében volt, akik fegyverrel tudták magukat felszerelni. A kilenc archónt és a kincstárnokokat azok közül választották, akiknek nem kevesebb, mint tíz mína tehermentes

ταμίας οὐσίαν κεκτημένους οὐκ ἐλάττω δέκα μνῶν ἐλευθέραν
 τὰς δ' ἄλλας ἀρχὰς <τὰς> ἐλάττους ἐκ τῶν ὅπλα παρεχομένων.
 στρατηγούς δὲ καὶ ἱπάρχους οὐσίαν ἀποφαίνοντας οὐκ ἔλαττον
 ἢ ἑκατὸν μνῶν ἐλευθέραν καὶ παῖδας ἐκ γαμετῆς γυναικὸς γνησίους
 10 ὑπὲρ δέκα ἔτη γεγονότας· τούτους δ' ἔδει διε[γγ]υᾶν τοὺς πρυτάνεις
 καὶ τοὺς στρατηγούς καὶ τοὺς ἱπάρχους τοὺς ἔνους μέχοι
 εὐθυνῶν, ἐγγνητάς δ' ἐκ τοῦ αὐτοῦ τέλους δεχομένους οὐπερ
 οἱ στρατηγοὶ καὶ οἱ ἱπάρχοι. **3.** Βουλευεῖν δὲ τετρακοσίους καὶ
 ἓνα τοὺς λαχόντας ἐκ τῆς πολιτείας. Κληροῦσθαι δὲ καὶ ταύτην
 15 καὶ τὰς ἄλλας ἀρχὰς τοὺς ὑπὲρ τριακοντ' ἔτη γεγονότας, καὶ
 δις τὸν αὐτὸν μὴ ἄρχειν πρὸ τοῦ πάντας ἐξελθεῖν· τότε δὲ πάλιν
 ἐξ ὑπαρχῆς κληροῦν. Εἰ δέ τις τῶν βουλευτῶν, ὅταν ἔδρα βουλῆς
 ἢ ἐκκλησίας ᾗ, ἐκλείποι τὴν σύνοδον, ἀπέτινον ὁ μὲν πεντακοσιο-
 μέδιμνος τρεῖς δραχμάς, ὁ δὲ ἱππεὺς δύο, ζευγίτης δὲ μίαν. **4.** Ἡ δὲ
 20 βουλή ἢ ἐξ Ἀρείου πάγου φύλαξ ᾗν τῶν νόμων καὶ διετῆρει τὰς
 ἀρχὰς, ὅπως κατὰ τοὺς νόμους ἄρχωσιν. Ἐξῆν δὲ τῷ ἀδικουμένῳ
 πρὸς τὴν τῶν] Ἀρεοπαγιτῶν βουλήν εἰσαγγέλλειν ἀποφαίνοντι
 παρ' ὃν ἀδικεῖται νόμον. **5.** Ἐπὶ δὲ τοῖς σώ[μ]ουσιν ἦσαν οἱ δανει-
 σμοί, καθάπερ εἴρηται, καὶ ἡ χώρα δι' ὀλίγων ᾗν.

V. Τοιαύτης δὲ τῆς τάξεως οὔσης ἐν τῇ πολιτείᾳ, καὶ τῶν
 πολλῶν δουλευόντων τοῖς ὀλίγοις, ἀντέστη τοῖς γνωρίμοις ὁ
 δῆμος. **2.** Ἰσχυρᾶς δὲ τῆς στάσεως οὔσης καὶ πολὺν χρόνον ἀντι-
 καθημένων ἀλλήλοις, εἰλοντο κοινῇ διαλλακτὴν καὶ ἄρχοντα
 5 Σόλωνα, καὶ τὴν πολιτείαν ἐπέτρεψαν αὐτῷ, ποιήσαντι τὴν ἐλεγεῖον
 ᾗς ἐστὶν ἀρχή·

γινώσκω, καὶ μοι φρενὸς ἔνδοθεν ἄλγεα κεῖται,
 πρεσβυτάτην ἔσορῶν γαῖαν Ἰαονίας
 κλινομένην·

10 ἐν ᾗ πρὸς ἑκατέρους ὑπὲρ ἑκατέρων μάχεται καὶ διαμφισβητεῖ,
 καὶ μετὰ ταῦτα κοινῇ παραινεῖ καταπαύειν τὴν ἐνεστῶσαν φιλονι-
 κίαν. **3.** Ἦν δ' ὁ Σόλων τῇ μὲν [φύ]σει καὶ τῇ δόξῃ τῶν πρώτων,
 τῇ δ' οὐσία καὶ τοῖς πράγμασι τῶν μέσων, ὥς ἐκ τε τῶν ἄλλων
 ὁμολογεῖται καὶ αὐτὸς ἐν τοῖσδε τοῖς ποιήμασιν μαρτυρεῖ, παραι-
 15 νῶν τοῖς πλουσίοις μὴ πλεονεκτεῖν·

IV. 7. αρχας in marg. add. m. 1. sec. K., m. 2. sec. Wn. **9.** ἐλευθερον
 L: corr. Wyse **10.** δ(ε) διεγγυναν L, δει superscr. m. 1. sec. K., m. 2.
 sec. Bl. **15.** τριακονθετη L **16.** δ[ι]ελθειν leg. Wn. **V. 9.** κλινομενην leg:
 Wn., καινομενην leg. Bl. et dubitanter K.^{4,5}, καρφομενην leg. Diels

vagyonuk volt, a többi, kisebb tisztviselőket azok közül, akik fel tudták magukat szerelni fegyverrel; a stratégosokat és hipparchosokat pedig azok közül, akik nem kevesebb, mint száz mína tehermentes vagyont tudtak felmutatni, és akiknek tíz évnél idősebb, törvényes gyermekeik voltak, törvényes feleségtől. A prytanisoknak ezeket, valamint az előző évi stratégosokat és hipparchosokat kezesség adására kellett kötelezniök, úgy, hogy négy kezest kaptak ugyanabból az adóosztályból, melyből a stratégosok és hipparchosok voltak. 3. A tanácsnak négyszázegy tagja volt, akiket a polgárságból sorsoltak ki. Mind a tanácsba, mind a többi tisztségekre harminc éven felülieket sorsoltak, s nem volt szabad ugyanannak kétszer tisztségét viselnie. mielőtt mindenkire sor nem került; akkor ismét előlről kezdték a sorsolást. Ha valaki a tanácstagok közül tanácsülés vagy népgyűlés alkalmával elmulasztotta a megjelenést, hogyha ötszázmérős volt, három drachma, ha lovag volt, két drachma, ha zeugitis, egy drachma büntetést fizetett. 4. Az Areiospagos tanácsa volt a törvények őre, s ez ügyelt a tisztviselőkre, hogy a törvények szerint kormányozzanak. Aki sérelmet szenvedett, vádat emelhetett az Areiospagos tanácsa előtt, és kimutathatta, hogy melyik törvény ellenére esett rajta sérelem. 5. Az adósságokért pedig, mint említettük, személyükkel kellett felelniök, és a föld kevesek kezén volt.

V. Ilyen lévén az államszervezet, és mert a tomeg a keveseknek szolgált, a nép szembeszállt az előkelőkkel. 2. Minthogy a viszály erős volt, s hosszú időn át állottak egymással szemben, közös elhatározással Solónt döntőbíróvá és archónná választották, s az államot őrá bízták. aki azt az elégiát írta, mely úgy kezdődik, hogy

Jól látom, s bánat fekszik szívemre, ha látom,

A legidősbik ión földet a visszavonás

Hogy pusztítja,

s melyben mindkét párt érdekében síkraszáll és vitatkozik mindkettő ellen, s ezek után azt javasolja mindkét félnek, hogy szüntessék meg a kitört viszályt. 3. Solón származásánál és népszerűségénél fogva az elsők között volt, ami azonban vagyoni helyzetét és foglalkozását illeti, a középréteghez tartozott, amint azt mások is egyértelműen állítják, s maga is bizonyítja ezekben a sorokban, ahol a gazdagoknak azt tanácsolja, hogy ne akarjanak még többet szerezni:

ὁμοῖς δ' ἡσυχάσαντες ἐνὶ φρεσὶ καρτερόν ἦτορ.
οἱ πολλῶν ἀγαθῶν ἐς κόρον [ἡ]λάσατε,
ἐν μετροίοισι τίθεσ[θ]ε μέγαν νόον· οὔτε γὰρ ἡμεῖς
πεισόμεθ', οὔθ' ὑμῖν ἄρτια πάντ' ἔσεται.

²⁰ Καὶ ὅλως αἰεὶ τὴν αἰτίαν τῆς στάσεως ἀνάπτει τοῖς πλουσίοις·
διὸ καὶ ἐν ἀρχῇ τῆς ἐλεγγείας δεδοικέναι φησὶ τὴν τε φι[λαργυρ]ίαν
τὴν θ' ὑπερηφανίαν, ὡς διὰ ταῦτα τῆς ἔχθρας ἐνεστώσης.

VI. Κύριος δὲ γενόμενος τῶν πραγμάτων Σόλων τὸν τε
δῆμον ἡλευθέρωσε καὶ ἐν τῷ π[α]ρόντι καὶ εἰς τὸ μέλλον, κωλύσας
δ' ἀνε[ί]ξειν ἐπὶ τοῖς σώμασιν. καὶ νόμους ἔθηκε καὶ χρεῶν ἀπ[ο]-
κοπὰς ἐποίησε καὶ τῶν ἰδίων καὶ τῶν δ[η]μοσίων, ἃς σεισάχθειαν
⁵ καλοῦσιν, ὡς ἀποσεισάμενοι τὸ βάρος. 2. Ἐν οἷς πειρῶνται
τιν[ες] διαβάλλ[ει]ν αὐτόν· συνέβη γὰρ τῷ Σόλωνι μέλλοντι
ποιεῖν τὴν σεισάχθειαν προειπεῖν τισι τῶν [γν]ωρίμων, ἔπειθ',
ὡς μὲν οἱ δημοτικοὶ λέγουσι, παραστρατηγῆ[θ]ῆναι διὰ τῶν
φίλων, ὡς δ' οἱ β[ο]υλ[ό]μενοι βλασ[φ]ῆμεν, καὶ αὐτόν κοινωνεῖν.
¹⁰ Δανεισάμενοι γὰρ οὗτοι συνεπρίαντο πολλὴν χώραν, καὶ μετ'
οὐ πολὺ τῆς τῶν χρεῶν ἀποκοπῆς γενομένης ἐπλούτουν. "Ὅθεν
φασὶ γενέσθαι τοὺς ὕστερον δοκοῦντας εἶναι παλαιοπλούτους.
3. Οὐ μὴν ἀλλὰ πιθ[ανώ]τερος ὁ τῶν δημοτικῶν λόγος· οὐ γὰρ
εἰς[κ]ὸς ἐν μὲν τοῖς ἄλλοις οὕτω μέτριον γενέσθαι καὶ κοινόν·
¹⁵ [ὥ]στ' ἐξὸν αὐτῷ τοὺς ἐ[τ]έρονς ὑποποιησάμενον τυραννεῖν
τῆς πόλεως, ἀμφοτέροις ἀπεχ[θ]έ[σθαι] καὶ περὶ πλείονος ποιή-
σασθαι τὸ καλὸν καὶ τὴν τῆς πόλεως σωτηρίαν ἢ τὴν αὐτοῦ πλεο-
νεξίαν, ἐν οὕτῳ δὲ μικροῖς καὶ ἀνα[ξί]οις καταρροπαίνειν ἑαυτόν.
4. "Ὅτι δὲ ταύτην ἔσχε τὴν ἐξουσίαν, τά τε πράγματα νοσοῦντα
²⁰ μαρτυρεῖ, καὶ ἐν τοῖς ποιήμασιν αὐτὸς πολλαχοῦ μέμνηται, καὶ
οἱ ἄλλοι συνομολογοῦσι πάντες. Ταύτην μὲν οὖν χρὴ νομίζειν
ψευδῇ τὴν αἰτίαν εἶναι.

VII. Πολιτείαν δὲ κατέστησε καὶ νόμους ἔθηκεν ἄλλους,
τοῖς δὲ Δράκοντος θεσμοῖς ἐπαύσαντο χρώμενοι πλὴν τῶν φονικῶν.

19. τα[υτ] leg. Wn., K. Opp. πάντ' W.-K. coll. Sol. 3 (D'ehl) 33. 40.
Theogn. 946. VI. 4. ασεισαχθια L, σ superscr. post a primum m. 1.:
corr. K. 11. γνωμοειης L γενομένης Rutherford, W.-K. 17. πόλεως om. L
superscr. m. 1. 18. ἀναξίους pr.ores edd., quod sensui aptius, φανεροῖς
K.⁴ (lectio non omnino certa, sed vestigiis apta); ρυπαινειν L, κατα
superscr. m. 1.

Nagyratörő szivetek fékezzétek valahára,
 Kik nagy bőség közt élitek élteteket;
 Gögötöket mérsékeljétek: nem sikerülhet
 Minden nektek sem, s én se hagyom magamat.

És a viszályért általában mindig a gazdagokat teszi felelőssé, miért is ennek az elégiának az elején azt mondja, hogy fél azoktól, «kikben a bírvágy és kikben a gög lakozik», minthogy emiatt támadt a gyűlölködés.

VI. Miután Solón teljhatalmat kapott, a népet egyszersmindenkorra felszabadította, megtiltva az adósrabszolgaságot, törvényeket hozott és mind a magánosokkal, mind az állammal szemben fennálló adósságokat eltörölte, amit seisachtheiának (teherlerázásnak) neveznek, mert így mintegy lerázták terhüket. **2.** Ebben a kérdésben egyesek megpróbálták, hogy Solónt megrágalmazzák. Úgy történt ugyanis a dolog, hogy Solón, mikor arra készült, hogy a seisachtheiát végrehajtsa, azt egyes előkelőknek előre megmondta; erre — mint a néppárt emberei állítják — a barátai kijátszották, azok szerint viszont, akik gyalázni akarják, maga is részt vett a dologban. Kölcsönök felvétele útján ugyanis ezek nagy földterületeket vásároltak össze, s nem sokkal utóbb, mikor az adósságelengedés bekövetkezett, egyszerre meggazdagodtak. Így lettek gazdagok, mint mondják, azok, akik később régi gazdagok hírében állottak. **3.** Mindamellett hihetőbb a néppártiak állítása. Nem valószínű ugyanis az, hogy egy ember, aki egyéb dolgokban annyira mértéktartó és önzetlen volt, mint ő, hogy — bár lehető volt számára, hogy mindkét fél megnyerése révén a város tyrannosa legyen — inkább meggyűlöltette magát mindkét párt által és többre becsülte a becsületet és az állam javát, mint a saját meggazdagodását, ilyen kicsiny és méltatlan dologgal beszenyezte volna magát. **4.** Hogy azonban erre a lehetősége megvolt, azt bizonyítják a zavaros körülmények; költeményeiben maga is többször említi, s mindenki más is egyetért ebben vele. Ezt a vádat tehát hazugságnak kell tartanunk.

VII. Solón alkotmányt adott és más törvényeket hozott úgy, hogy a Drakón-törvényeit a gyilkossági törvény kivételével nem használ-

Ἰναγράφαντες δὲ τοὺς νόμους εἰς τοὺς κύρβεις ἔστησαν ἐν τῇ στοᾷ τῇ βασιλείῳ καὶ ὤμοσαν χρῆσασθαι πάντες. Οἱ δ' ἐννέα
 5 ἄρχοντες ὁμνύντες πρὸς τῷ λίθῳ κατεφάτιζον ἀναθήσειν ἀνδριάντα χρυσοῦν, ἐάν τινα παραβῶσι τῶν νόμων· ὅθεν ἔτι καὶ νῦν οὕτως ὁμνύουσι. 2. Κατέκλεισεν δὲ τοὺς νόμους εἰς ἑκατὸν ἔτη καὶ διέταξε τὴν πολιτείαν τόνδε <τὸν> τρόπον. 3. Τιμῇματι διεΐλεν εἰς τέτταρα τέλη, καθάπερ διήρητο καὶ πρότερον, εἰς πεντακοσιο-
 10 μέδιμνον καὶ ἱπ[πέα] καὶ ζευγίτην καὶ θῆτα. Καὶ τὰς με[. . .]ας ἀρχὰς ἀπένειμεν ἄρχειν ἐκ πεντακοσιομεδίμνων καὶ ἱππέων καὶ ζευγιτῶν, τοὺς ἐννέα ἄρχοντας καὶ τοὺς ταμίας καὶ τοὺς πωλητὰς καὶ τοὺς ἑνδεκα καὶ τοὺς κωλακρέτας, ἐκάστοις ἀνάλογον τῷ μεγέθει τοῦ τιμῆματος ἀποδιδούς τὴν ἀρχήν· τοῖς δὲ τὸ θητικόν
 15 τελοῦσιν ἐκκλησίας καὶ δικαστηρίων μετέδωκε μόνον. 4. Ἔδει δὲ τελεῖν πεντακοσιομέδιμνον μὲν ὃς ἂν ἐκ τῆς οἰκείας ποιῇ πεντακόσια μέτρα τὰ συνάμφω ξηρὰ καὶ ὑγρά, ἱππάδα δὲ τοὺς τριακόσια ποιοῦντας, ὥς δ' ἐνιοὶ φασὶ τοὺς ἵπποτροφεῖν δυναμένους. Σημεῖον δὲ φέρουσι τό τε ὄνομα τοῦ τέλους, ὥς ἂν ἀπὸ τοῦ πράγματος
 20 κείμενον, καὶ τὰ ἀναθήματα τῶν ἀρχαίων· ἀνάκειται γὰρ εἰ ἀκροπόλει εἰκὼν Διφίλου, ἐφ' ἣ ἐπιγράφεται τάδε·

Διφίλου Ἀνθεμίων τήνδ' ἀνέθηκε θεοῖς,
 θητικοῦ ἀντὶ τέλους ἱππάδ' ἀμειψάμενος.

Καὶ παρέστηκεν ἵππιος ἐκμαρτυρῶν, ὥς τὴν ἱππάδα τοῦτο σημαίνου-
 25 σαν. Οὐ μὴν ἀλλ' εὐλογώτερον τοῖς μέτροις διηρησθαι, καθάπερ τοὺς πεντακοσιομεδίμνους. Ζευγίσιον δὲ τελεῖν τοὺς διακόσια τὰ συνάμφω ποιοῦντας. Τοὺς δ' ἄλλους θητικόν, οὐδεμιᾶς μετέχοντας ἀρχῆς. Διὸ καὶ νῦν ἐπειδὴν ἔρηται τὸν μέλλοντα κληροῦσθαί τιν' ἀρχήν, ποῖον τέλος τελεῖ, οὐδ' ἂν εἷς εἴποι θητικόν.

VII. 7. κατεκλήσεν L: corr. K.⁵ 10. με . . . ας L sec. Wn. et K., μὲν ἄλλας vel πολλὰς Wn., οὕσας Wilam., Vollgraff, μεγάλας proposuit Har-
 matta, et traduxerunt iam Fritz et Kapp. με[ρ]ν ἄλλ[ας] legere, ut Opp. et edd. plerique, haud rectum mihi videtur. Si enim alios tribuisset magistratus pentacosiomedimnis, equitibus et zeugitis, essent quos thetibus adsignasset, cum tamen ad finem huiusce capitis classem theticam nullo magistratu potiri plane affirmaret, ecclesiam et dicasteria magistratus non esse ipse docens. 25. μετροῖς L

ták többé. A törvényeket oszlopokra írták fel, s ezeket a királyi csarnokba állították, és mindnyájan megesküdtek, hogy ezeket meg fogják tartani. A kilenc archón a köre megesküdvé kötelezte magát, hogy arany szobrot állít, ha valamelyik törvényt megszegi. Innen van, hogy még ma is így esküsznek. **2.** Törvényeit száz évre tette érvényessé s az államot a következőképpen rendezte. **3.** A lakosságot vagyonbecslés alapján négy osztályba osztotta, úgy ahogyan korábban is fel volt osztva, az ötszázmérősök, a lovagok, a zeugitések és a thések osztályába. A . . . tisztségek betöltését az ötszázmérősökre, a lovagokra és a zeugitésekre bízta, t. i. a kilenc archón, a kincstárnokok, a pólétések, a tizenegyek és a kólakretések tisztét, mindegyiknek a cenzusa nagyságának megfelelő tisztséget adva. A thések adóját fizetőknek csak a népgyűlésben és a bíróságokban juttatott részt. **4.** Az ötszázmérősök adóját kellett fizetniök azoknak, akiknek birtokukból mind száraz, mind folyékony terményekből összesen ötszáz mérőnyi jövedelmük volt, a lovagi adót azoknak, akiknek háromszáz mérőnyi jövedelmük volt, egyesek állítása szerint viszont azoknak, akik lovat tudtak tartani. Bizonyítékul felhozzák az adóosztály nevét, mint ami magából ebből a tényből ered, és a régiek fogadalmi ajándékait. Van ugyanis az Akropolison Diphilosnak egy szobra a következő felirattal :

Anthemión, Diphilos sarja ajánlta fel ezt.

Thések adója helyett a lovagit fizeti,

és mellette áll egy ló, tanúskodva, hogy a lovagság ezt jelenti. Mindamellet indokoltabb, ha a lovagokat is a mérők száma alapján határoljuk el, mint az ötszázmérősöket. A zeugitések adóját fizették, akiknek összesen kétszáz mérő jövedelmük volt ; a többiek meg a thések adóját fizették, s ezek mindenféle tisztségből ki voltak rekesztve. Ezért még ma is, ha megkérdezik a valamelyik tisztségre pályázót, hogy milyen adót fizet, egy sem mondja, hogy a thésekét.

VIII. Τὰς δ' ἀρχὰς ἐποίησε κληρωτὰς ἐκ προκρίτων, οὓς ἐκάστη προκρίνειε τῶν φυλῶν. Προύκρινεν δ' εἰς τοὺς ἐννέα ἄρχοντας ἐκάστη δέκα, καὶ τού[των ἐκ]λήρουν ὅθεν ἔτι δια- μένει ταῖς φυλαῖς τὸ δέκα κληροῦν ἐκάστην, εἴτ' ἐκ τούτων
 5 κυαμεύειν. Σημεῖον δ' ὅτι κληρωτὰς ἐποίησεν ἐκ τῶν τιμημάτων ὁ περὶ τῶν ταμιῶν νόμος, ᾧ χρώμενοι δια[τελ]οῦσιν ἔτι καὶ νῦν κελεύει γὰρ κληροῦν τοὺς ταμίας ἐκ πεντακοσιομεδίμων. 2. [Σό- λ]ων μὲν οὖν οὕτως ἐνομοθέτησεν περὶ τῶν ἐννέα ἀρχόντων. Τὸ γὰρ ἀρχαῖον ἢ ἐν Ἀ[ρρεί]ῳ [πάγω βου]λῇ ἀνακαλεσαμένη καὶ
 10 κρίνασα κατ' αὐτὴν τὸν ἐπιτήδειον ἐφ' ἐκάστη τῶν ἀρχῶν ἐπ' [ἐν]ια[υτ]ὸν [διατάξα]σα ἀπέστελλεν. 3. Φυλαὶ δ' ἦσαν δ' καθάπερ πρότερον καὶ φυλοβασίλεις τέτταρες. [Ἐκ] δὲ [τῆς] φυ[λῆ]ς ἐκάστης ἦσαν νενεμημένοι τριττύες μὲν τρεῖς, ναυκραῖαι δὲ δώδεκα καθ' ἐκάστην. Ἦν δ' ἐπὶ τῶν ναυκραίων ἀρχὴ καθεστη-
 15 κυῖα ναύκραοι, τεταγμένη πρὸς τε τὰς εἰσφορὰς καὶ τὰς δαπ' ἀνας τὰς γιγνομένας· διὸ καὶ ἐν τοῖς νόμοις τοῖς Σόλωνος οἷς οὐκέτι χρῶνται πολλαχο[ῦ] γέ]γραπται 'τοὺς ναυκράρους εἰσπράττειν' καὶ 'ἀναλίσκειν ἐκ το[ῦ] ναυκραρικοῦ ἀργυρ[ί]ου'. 4. Β[ου]λῆν δ' ἐποίησε τετρακοσίους, ἐκατὸν ἐξ ἐκάστης φυλῆς, τὴν δὲ τῶν
 20 Ἀρεοπαγιτῶν ἔταξεν ἐπὶ [τὸ] νομοφυλακεῖν, ὥσπερ ὑπῆρχεν καὶ πρότερον ἐπίσκοπος οὖσα τῆς πολιτείας, καὶ τὰ τε ἄλλα τὰ πλεῖστα καὶ τὰ μέγιστα τῶν πολιτικῶν διετήρει καὶ τοὺς ἁμαρτάνοντας ἠϋθυνεν κυρία οὖσα καὶ [ζη]μιοῦν καὶ κολάζειν. καὶ τὰς ἐκτίσεις ἀνέφερεν εἰς πόλιν, οὐκ ἐπιγράφουσα τὴν πρόφασιν
 25 δι' ὃ [τὸ ἐ]κ[τ]ίνεσθαι, καὶ τοὺς ἐπὶ καταλύσει τοῦ δήμου συνι- σταμένους ἔκρινεν, Σόλωνος θέντ[ος] νόμον εἰσα[γγ]ελ[ί]ας περὶ αὐτῶν. 5. Ὁρῶν δὲ τὴν μὲν πόλιν πολλάκις στασιάζουσιν, τῶν δὲ πολιτῶν ἐνίους διὰ τὴν ῥαθυμίαν [ἀγα]πῶντας τὸ αὐτό- ματον, νόμον ἔθηκεν πρὸς αὐτοὺς ἴδιον, ὃς ἂν στασιαζούσης τῆς
 30 πόλεως μ[ὴ] θῆται τὰ ὄπλα μηδὲ μεθ' ἑτέρων, ἄτιμον εἶναι καὶ τῆς πόλεως μὴ μετέχειν.

IX. Τὰ μὲν οὖν [περὶ τὰς] ἀρχὰς τ[οῦ]τον εἶχε τὸν τρόπον. Λοκεῖ δὲ τῆς Σόλωνος πολιτείας τρία ταῦτ' εἶναι τὰ δημοτικώτατα·

VIII. 1. τ(ης) ἀρχῆς L. corr. K. 2. προκρινει L: corr. Geitz 3. κ(αι)τον ληρουν L, supra versum post τον aliquid additum videtur, quod των potest esse. 5. εποιησαν L: corr. Bury 12. τεσσαρες L 13. ναυκραραι L 15. ναυκραροι L 27. πολλαχιστασ L

VIII. A tisztségeket a jelöltek közül való sorsolás útján töltette be, akiket az egyes phylék jelöltek. A kilenc archón tisztére mindegyik tíz jelöltet jelölt, s ezek közül sorsoltak. Innen maradt meg még a phyléknek az a szokása, hogy mindegyik tíz jelöltet sorsol ki, s ezek közül sorsolnak babbal. Hogy azonban a sorsolás alapjául a cenzust tette meg, annak bizonyítéka a kincstárnokokra vonatkozó törvény, melynek alapján intézkednek még ma is. Ez ugyanis úgy rendelkezik, hogy a kincstárnokokat az ötszáz mérősök közül kell sorsolni. **2.** Solón tehát ilyen törvényeket hozott a kilenc archónra vonatkozólag. A régi időkben az Areiospagos tanácsa szólította fel és választotta ki saját hatáskörében az egyes tisztségekre alkalmas embereket, s megbízta őket, hogy egy évig lássák el tisztüket. **3.** Phylé négy volt, mint korábban, s phylobasileus is négy. Mindegyik phylé felosztott három trittysre és tizenkét naukrariára. A naukrariák élén álló tisztviselők voltak a naukrarosok, akik a bevételek és a felmerülő kiadások intézésére voltak rendelve. Ezért Solón törvényeiben is, melyeket ma már nem használnak, többször olvasható: «A naukrarosok hajtassák be az adót» és «kifizetni a naukrariák pénztárából.» **4.** Megalkotta a tanácsot, melynek négyszáz tagja volt, mindegyik phyléből száz tag; az Areopagiták tanácsára pedig a törvényekre való felügyeletet bízta rá, mint ahogyan korábban is ez volt az állami felügyelő szerve, ez ügyelt fel a legtöbb és legfontosabb államügyre és ez büntette meg a bűnösöket, jogában állván mind testi fenyítéket, mind pénzbüntetést alkalmazni; a bírságot azután a várba vitték fel, anélkül, hogy feljegyezték volna az okot, ami miatt kiszabták. Ez ítélkezett azok felett, akik az államrend felforgatására szövetkeztek, minthogy Solón az ilyenek ellen teendő feljelentésről törvényt hozott. **5.** Látván pedig, hogy a városban gyakori a viszály, s a polgárok közül egyesek közönyösségből szeretik a dolgokat hagyni úgy, ahogyan maguktól mennek, külön törvényt hozott ezek ellen, hogy «aki a városban támadt belviszály esetén nem áll fegyverével egyik fél mellé sem, polgárjogaitól megfosztassák, és a közösségből kizárassák».

IX. A tisztségek tekintetében tehát így állt a dolog. A solóni alkotmányból egyébként a következő három pont látszik a legdemok-

πρῶτον μὲν καὶ μέγιστον τὸ μὴ δανείζειν ἐπὶ τοῖς σώμασιν, ἔπειτα
 τὸ ἐξεῖναι τῷ βουλομένῳ τιμωρ[εῖ]ν ὑπὲρ τῶν ἀδικουμένων,
 5 τρίτον δέ, <ὥ> μάλιστα φασιν ἰσχυκέναι τὸ πλῆθος, ἢ εἰς τὸ
 δικαστή[ριον] ἔφε[σι]ς· κύριος γὰρ ὢν ὁ δῆμος τῆς ψήφου
 κύριος γίνεταί τῆς πολιτείας. 2. Ἔτι δὲ καὶ διὰ τὸ μὴ γεγράφθ[αι]
 τοὺς νόμους ἀπλῶς μηδὲ σαφῶς, ἀλλ' ὥσπερ ὁ περὶ τῶν κλήρων
 καὶ ἐπικλήρων, ἀνάγκη [πο]λλὰς ἀμφισβητήσεις γίνεσθαι, καὶ
 10 πάντα βραβεύειν καὶ τὰ κοινὰ καὶ τὰ ἴδια τὸ δικαστή[ριον].
 Οἷονται μὲν οὖν τινες ἐπίτηδες ἀσαφεῖς αὐτὸν ποιῆσαι τοὺς νόμους,
 ὥπως ἢ τῆς κρίσεως [ὁ] δῆ[μος κ]ύριος. Οὐ μὴν εἰκός, ἀλλὰ
 διὰ τὸ μὴ δύνασθαι καθόλου περιλαβεῖν τὸ βέλτιστον· οὐ γὰρ
 [δ]ίκ[αιον] ἐκ τῶν νῦν γιγνομένων, ἀλλ' ἐκ τῆς ἄλλης πολιτείας
 15 θεωρεῖν τὴν ἐκείνου βούλησιν.

X. Ἐν μὲν οὖν τοῖς νόμοις ταῦτα δοκεῖ θεῖναι δημοτικά,
 πρὸ δὲ τῆς νομοθεσίας ποιήσας τὴν τῶν χ[ρ]εῶν [ἀπο]κοπὴν,
 καὶ μετὰ ταῦτα τὴν τε τῶν μέτρων καὶ σταθμῶν καὶ τὴν τοῦ
 νομίσματος αὐξῆσιν. 2. Ἐπ' ἐκείνου γὰρ ἐγένετο καὶ τὰ μέτρα
 5 μείζω τῶν Φειδωνείων, καὶ ἡ μναῖ, πρότερον ἔχ[ο]νσα [σ]ταθμὸν
 ἑβδομήκοντα δραχμάς, ἀνεπληρώθη ταῖς ἑκατόν. Ἦν δ' ὁ ἀρχαῖος
 χαρακτήρ διδραχμον. Ἐποίησε δὲ καὶ σταθμὰ πρὸς τ[ὸ] νόμισμα
 τ[ρεῖς] καὶ ἐξήκοντα μναῖς τὸ τάλαντον ἀγούσας, καὶ ἐπιδιε-
 νεμήθησαν [αἱ τ]ρεῖς μναῖ τῷ στατήρι καὶ τοῖς ἄλλοις σταθμοῖς.

XI. Διατάξας δὲ τὴν πολιτείαν ὥνπερ εἴρηται τρόπον, ἐπειδὴ
 προσιόντες αὐτῷ περὶ τῶν νόμων ἠνώχλουν, τὰ μὲν ἐπιτιμῶντες
 τὰ δὲ ἀνακρίνοντες, βουλόμενος μήτε ταῦτα κινεῖν μήτ' ἀπεχθά-
 νεσθαι παρῶν, ἀποδημίαν ἐποίησατο κατ' ἐμπορίαν ἅμα καὶ
 5 θεωρίαν εἰς Αἴγυπτον, εἰ[σι]πὼν ὥς οὐχ [ῆ]ξει δέκα ἐτῶν· οὐ
 γὰρ οἶεσθαι δίκαιον εἶναι τοὺς νόμους ἐξηγεῖσθαι παρῶν, ἀλλ'
 ἕκαστον τὰ γεγραμμένα ποιεῖν. 2. Ἀμα δὲ καὶ συνέβαινε αὐτῷ
 τῶν τε γνωρίμων διαφόρους γεγενῆσθαι πολλοὺς διὰ τὰς τῶν
 χρεῶν ἀποκοπὰς, καὶ τὰς στάσεις ἀμφοτέρας μεταθέσθαι διὰ
 10 τὸ παράδοξον αὐτοῖς γενέσθαι τὴν κατάστασιν. Ὁ μὲν γὰρ δῆμος
 ᾤετο πάντ' ἀνάδαστα ποιήσιν αὐτόν, οἱ δὲ γνώριμοι πάλιν εἰς
 τὴν αὐτὴν τάξιν ἀποδώσειν ἢ μ[ικ]ρ[ό]ν παραλλάξ[ειν]. <Ὁ δὲ>
 Σόλων ἀμφοτέροις ἠναντιώθη, καὶ ἐξὸν αὐτῷ μεθ' ὑποτέρων

IX. 5. ὧ καὶ add. W.-K., Opp., ὧ add. Lipsius 8. περὶ om. Opp., quod
 certe. ut dicitur, error typographicus est, quia vocabulum et in papyro
 clare legi potest et edd. omnes habent **XI. 2.** ἐνωχλουν L. ἠνώχλουν J.
 Mayor 10. . . σων ταξιν L. καταστασιν superscr. m. 1.

ratikusabbnak. Az első és legfontosabb az, hogy megtiltotta az adószolgáltatást, azután az, hogy lehetővé tette mindenki számára, hogy a sérelmet szenvedettekért elégtételt követeljen; a harmadik — és, mint mondják, leginkább ennek következtében nőtt meg a tömeg ereje — a bírósághoz való fellebbezés. Mert ahogyan a nép ura volt a szavazókövecsnek, úgy ura lett az államnak is. **2.** Emellett mivel a törvények sem voltak világosan megfogalmazva, mint pl. az örökségekről és örökösönokról szóló törvény, szükségképpen sok vita támadt, márpedig minden köz- és magánjogi esetben a bíróság döntött. Ezért némelyek úgy gondolják, hogy szándékosan tette a törvényeket homályosakká, hogy a népe legyen a döntő szó. Valószínűleg azonban nem ezért, hanem egyszerűen azért, mert nem tudta a leghelyesebb megfogalmazást teljes egészében eltalálni. Nem méltányos ugyanis a mostani viszonyok alapján megítélni szándékát, hanem egész alkotmánya alapján kell azt nézni.

X. Nézetem szerint törvényeiben ezek az intézkedések szolgálták leginkább a nép érdekeit, valamint az, hogy még a törvényhozás előtt megvalósította az adósságelengedést, ezek után pedig a mértékek és súlyok, valamint a pénzegység emelését. **2.** Az ő idejében lettek ugyanis a mértékek nagyobbak a Pheidón-féléknél, és a mínát, melynek súlya korábban hetven drachma volt, száz drachmára egészítette ki. A régi veret a didrachmon volt. Megállapította a súlyoknak a pénzhez való viszonyát is, úgy, hogy hatvanhárom mína tett ki egy talentumot, a három mína pedig megfelelő arányban oszlott szét a statérre és a többi súlyegységekre.

XI. Miután pedig az alkotmányt az említett módon szabályozta, egyre-másra mentek hozzá és zaklatták törvényeivel kapcsolatban, egyesek kifogásaikkal, mások kérdéseikkel. Ő pedig sem azokat megváltoztatni nem akarta, sem pedig azt, hogy ottlétében meggyűlöljék, s így kereskedés és egyben világlátás céljából utazást tett Egyiptomba, azt mondván, hogy tíz évig nem tér vissza, mert úgy gondolja, hogy nem volna helyénvaló, ha itt maradna és törvényeit magyarázatná, hanem tegye mindenki azt, ami meg van írva. **2.** Ugyanakkor a dolog úgy fordult, hogy az előkelők közt is sok ellensége támadt az adósságok elengedése miatt, s mindkét párt elfordult tőle, mert a rendezés nem felelt meg várakozásuknak. Egyfelől ugyanis a nép azt gondolta, hogy mindent fel fog osztani, az előkelők viszont, hogy ismét a régi rendet állítja vissza vagy csak keveset változtat rajta. Solón azonban mindkettővel szembeszegült, s bár megtehetette volna,

ἐβούλετο συστά[ντ]α τυραννεῖν, εἴλετο πρὸς ἀμφοτέρους ἀπ-
 15 εχθέσθαι, σώσας τὴν πατρίδα καὶ τὰ βέλ[τι]στα νομοθετήσας.

ΧΠ. Ταῦτα δ' ὅτι τοῦτον <τὸν> τρόπον ἔσχεν οἱ τ' ἄλλοι
 συμφωνοῦσι πάντες καὶ αὐτὸς ἐν τῇ ποιήσει μέμνηται περὶ αὐτῶν
 ἐν τοῖσδε·

δῆμῳ μὲν γὰρ ἔδωκα τόσον γέρας, ὅσον ἀπαρκεῖ.

τιμῆς οὐτ' ἀφελὼν οὐτ' ἐπορεξάμενος·

οἱ δ' εἶχον δύναμιν καὶ χρήμασιν ἦσαν ἀγητοί,

καὶ τοῖς ἐφρασάμην μηδὲν ἀεικὲς ἔχειν.

ἔστην δ' ἀμφιβαλὼν κρατερὸν σάκος ἀμφοτέροισι.

νικᾶν δ' οὐκ εἶας· οὐδετέρους ἀδίκως.

10 **2.** Πάλιν δ' ἀποφαινόμενος περὶ τοῦ πλήθους, ὥς αὐτῷ δεῖ χρη-
 σθαι·

δῆμος δ' ὧδ' ἂν ἄριστα σὺν ἡγεμόνεσσιν ἔποιτο,
 μήτε λῖαν ἀνεθεῖς μήτε βιαζόμενος.

τίκτει γὰρ κόρος ὕβριν, ὅταν πολὺς ὄλβος ἔπηται

15 ἀνθρώποισιν, ὅσοις μὴ νόος ἄρτιος ᾔ.

3. Καὶ πάλιν δ' ἐτέρωθί πον λέγει περὶ τῶν διανείμασθαι τὴν
 γῆν βουλομένων·

οἱ δ' ἐφ' ἀρπαγαῖσιν ἦλθον, ἐλπίδ' εἶχον ἀφνεάν,

κἀδόκουν ἕκαστος αὐτῶν ὄλβον εὐρήσειν πολύν,

20 καί με κωτίλλοντα λείως τραχὺν ἐκφανεῖν νόον.

Χαῦνα μὲν τότε ἐφράσαντο, νῦν δέ μοι χολούμενοι

λοξ[ὸν ὁ]φθαλμοῖς ὁρῶσι πάντες ὥστε δῆιον.

Οὐ χρεών· ἃ μὲν γὰρ εἶπα σὺν θεοῖσιν ἱγνυσα,

ἅ[λλ]α δ' ο[ὐ] μάτην ἔερδον, οὐδὲ μοι τυραννίδος

25 ἀνδάνει βία τι [ῥέξ]ειν, οὐδὲ πιεί[ρ]ας χθονὸς

πατρίδος κακοῖσιν ἐσθλοὺς ἰσομοιρίαν ἔχειν.

4. [Πάλιν] δὲ καὶ περὶ τῆς ἀπ[οκ]οπῆς τῶν χ[ρ]ε[ω]ν καὶ τῶν
 δουλευνόντων μὲν πρότερον, ἐλευθερωθέντων δὲ διὰ τὴν σεισάχθειαν·

hogy bármelyik féllel szövetségbe tyrannos legyen, inkább vállalta mindkét fél gyűlöletét, de megmentette a hazát és a legjobb törvényeket adta neki.

XII. Mindenki más is egyhangúlag bizonyítja, hogy ez így volt, s maga is megemlékezik ezekről a következő sorokban :

Adtam a népnek, amennyi megilleti, annyi hatalmat,
Nem csorbítva becsét, meg se tetézve nagyon.
Akik előbb álltak volt kincsben avagy hatalomban,
Gondom volt ne legyen sérelem érte a bér.
Ott álltam, s nagy erős vértemmel védtem a két félt :
Győztes jogtalanul ez se, amaz se legyen.

(Ford.: Csengery János.)

2. Máshol, mikor arról beszél, hogy hogyan kell a néppel bánni, ezt mondja :

Nép a vezéreivel mindig legjobbra törekszik,
Hogyha se nem laza sem nem szoros a zabola ;
Mert gögöt szül a túl nagy bőség, hogyha vagyonhoz
Juthat az ember s nincs öneki józan esze.

3. Ismét máshol egy helyen ezeket mondja a földet felosztani akarókról :

Mind zsákmányra lesve jöttek, nagy reménnyel telve el,
Azt gondolva, nagy vagyonra fognak lelni könnyedén,
S hízlegnek, de megmutatom később durva lelkemet.
Dőre módra ezt gondolták, most pedig haragszanak,
Görbe szemmel néznek engem, mint az ellenségüket.
Nincs igazuk! megsegített isten s megtartám szavam,
Nem tettem meggondolatlan semmit s nem kívántam én
Mint tyrannos kormányozni, s azt sem, hogy hazánk kövér
Földjéből a jók s a rosszak egyenlő részt kapjanak.

4. Azután az adósságelengedésről és azokról, akik korábban rab-szolgák voltak, de a seisachtheia által felszabadultak, így ír :

ἐγὼ δὲ τῶν μὲν οὖνεκα ξ[υ]νήγαγον
 30 δῆμον, τί τούτων πρὶν τυχεῖν ἐπανσάμην·
 Συμμαρτυροίη ταῦτ' ἄν ἐν δίκῃ Χρόνου
 μήτηρ μέγιστη δαιμόνων Ὀλυμπίων
 ἄριστα, Γῇ μέλαινα, τῆς ἐγὼ ποτε
 35 ὄρους ἀνεῖλον πολλαχῇ πεπηγότας,
 πρόσθεν δὲ δουλεύουσα, νῦν ἐλευθέρα.
 Πολλοὺς δ' Ἀθήνας, πατρίδ' εἰς θεόκτιτον,
 ἀνήγαγον πραθέντας, ἄλλον ἐκδίκως,
 ἄλλον δικαίως, τοὺς δ' ἀναγκαίης ὑπὸ
 40 χρειοῦς φυγόντας, γλῶσσαν οὐκέτ' Ἀττικὴν
 ἰέντας, ὥς ἂν πολλαχῇ πλανωμένους·
 τοὺς δ' ἐνθάδ' αὐτοῦ δουλὴν ἀεικέα
 ἔχοντας, ἦθη δεσποτῶν τρομευμέν[ους],
 ἐλευθέρους ἔθηκα. Ταῦτα μὲν κράτει
 νόμον, βίην τε καὶ δίκην συναρμόσας,
 45 ἔρεξα καὶ διῆλθον ὥς ὑπεσχ[ό]μην.
 Θεσμούς θ' ὁμοίως τῷ κακῷ τε κἀγαθῷ,
 εὐθεΐαν εἰς ἕκαστον ἁρμόσας δίκην,
 ἔγραφα. Κέντρον δ' ἄλλος ὥς ἐγὼ λαβών,
 50 κακοφραδῆς τε καὶ φιλοκτιμῶν ἀνὴρ,
 οὐκ ἂν κατέσχε δῆμον. Εἰ γὰρ ἤθελον
 ἃ τοῖς ἐναντίο[ισι]ν ἥνδανεν τότε,
 αὐθις δ' ἃ τοῖσιν οὔτεροι φρασαίαιτο,
 πολλῶν ἂν ἀνδρῶν ἥδ' ἐχηρώθη πόλις.
 Τῶν οὖνεκ' ἄλκην πάντοθεν ποιούμενος
 55 ὥς ἐν κυσὶν πολλῇσιν ἐστράφην λύκος.

5. Καὶ πάλιν ὀνειδίζων πρὸς τὰς ὕστερον αὐτῶν μεμψιμοιρίας
 ἀμφοτέρων·

30. επανσαμαν B 31. συμμαρτυροειν B 32. ολ... B, deficit L 34.
 πεπηγότας] s deficit in L, habet B 36. θεοκτιστον L 37. ανη habet B,
 deficit in L 40. πλαν... ους L, ... νομενους B 43-4. κρατεινομον L, κρ.
 τημον B 44. βλαν L: corr. D'ehl 45. υπισχ.μην L 46. θεσμον B δ B?
 Arist.: τε L θ superscr. m. 1. 50. ηθελον B η... λαν L ut vid. 53.
 εχει[ρωθη] B, quod hic desinit 55. ετραφην L, εστράφην Aristid.

Abból, miért a nép szavamra összegyűlt,
Mit adtam én fel, míg minden célhoz nem ért?
Tanum legyen, ha majd ítélni fogsz, Idő,
Az istenek nagy és kegyelmes anyja, Gé,
A barna föld, amelyből sok jelzőkövet
Kitéptem, itt is, ott is mely leverve volt:
Így lett, mi addig szolgálta, a Föld szabad.
S az istentől rendelt hazába is sokat
Vezettem vissza, kit rabként hurcoltak el,
Ez jogtalan, más régi törvények szerint
Adósságáért volt földönfutó, amíg
Athén nyelvén többé beszélni sem tudott.
Voltak, kik itthon szenvedtek rút szolgaság
Alatt, szeszélyes gazdáik parancsait
Rettegve: én szabaddá tettem őket is.
Hatalmat és jogot kibékitettem, így
Mindent véghez vittem, mit elvállaltam én.
A jót s a rosszat egyazon szabály köti:
Igaz törvényt írtam, mely mindenhez talál.
A kormánypalcát vette volna kézbe más,
Gonosz szándékú, kincsre vágyó férfiú,
A népet meg se tudta volna tartani.
Ha pártosokra hallgatok, ha megteszem,
Mit egyikük kívánt, vagy másikuk javallt,
A városból ma hány ember hiányzanék!
Ezért kellett védnem magam mindenfelől,
S úgy jártam, mint a farkas jár ebek között.

*(Ford.: *Trencsényi-Waldapfel Imre.*)

5. Majd meg szemrehányást tesz mindkét oldal felé azoknak, akik nem elégedtek meg a maguk részével:

δήμῳ μὲν εἰ χρὴ διαφάδην ὀνειδίσαι,
 ἃ νῦν ἔχουσιν οὐποτ' ὀφθαλμοῖσιν ἄν
 60 εὖδοντες εἶδον.

Ὅσοι δὲ μείζους καὶ βίαν ἀμείνονες
 αἰνοῖεν ἄν με καὶ φίλον ποισίατο.

Εἰ γάρ τις ἄλλος, φησί, ταύτης τῆς τιμῆς ἔτυχεν,

65 οὐκ ἄν κατέσχε δῆμον οὐδ' ἐπαύσατο,
 πρὶν ἀνταράξας πῖαρ ἐξεῖλεν γάλα.
 Ἐγὼ δὲ τούτων ὥσπερ ἐν μεταχειμῶ
 ὄρος κατέστην.

XIII. Τὴν μὲν οὖν ἀποδημίαν ἐποιήσατο διὰ ταύτας τὰς αἰτίας.

Σόλωνος δ' ἀποδημήσαντος, ἔτι τῆς πόλεως τεταραγμένης, ἐπὶ
 μὲν ἔτη τέτταρα διῆγον ἐν ἡσυχίᾳ· τῷ δὲ πέμπτῳ μετὰ τὴν
 Σόλωνος ἀρχὴν οὐ κατέστησαν ἄρχοντα διὰ τὴν στ' ἄσ]ιν, καὶ
 5 πάλιν ἔτει πέμπτῳ διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν ἀναρχίαν ἐποίησαν.
 2. Μετὰ δὲ ταῦτα διὰ τῶν αὐτῶν χρόνων Λαμασίας αἰρεθεὶς
 ἄρχων ἔτη δύο καὶ δύο μῆνας ἤρξεν, ἕως ἐξηλάθη βία τῆς ἀρχῆς.
 Εἴτ' ἔδοξεν αὐτοῖς διὰ τὸ στασιάζειν ἄρχοντας ἐλέσθαι δέκα,
 πέντε μὲν εὐπατριδῶν, τρεῖς δὲ ἀ[γ]ροίκων, δύο δὲ δημιουργῶν,
 10 καὶ οὗτοι τὸν μετὰ Λαμασίαν ἤρξαν ἐνιαυτόν. Ὡς καὶ δῆλον ὅτι
 μεγίστην εἶχεν δύναμιν ὁ ἄρχων· φαίνονται γὰρ αἰεὶ στασιάζοντες
 περὶ ταύτης τῆς ἀρχῆς. 3. Ὅλως δὲ διετέλουν νοσοῦντες τὰ πρὸς
 ἑαυτούς, οἳ μὲν ἀρχὴν καὶ πρόφασιν ἔχοντες τὴν τῶν χρεῶν ἀποκο-
 πὴν (συνεβεβήκει γὰρ αὐτοῖς γεγονέναι πένησιν), οἳ δὲ τῇ πολιτείᾳ
 15 δυσχεραίνοντες διὰ τὸ μεγάλην γεγονέναι μεταβολήν, ἔνιοι δὲ
 διὰ [τὴν] πρὸς ἀλλήλους φιλονικίαν. 4. Ἦσαν δ' αἱ στάσεις τρεῖς·
 μία μὲν τῶν παραλίων, ὧν προειστήκει Μεγακλῆς ὁ Ἀλκμέωνος,
 οἵπερ ἐδόκουν μάλιστα διώκειν τὴν μέσσην πολιτείαν. Ἄλλη δὲ
 τῶν πεδιακῶν, οἳ τὴν ὀλιγαρχίαν ἐζήτουν· ἡγεῖτο δ' αὐτῶν Λυκούρ-

58. διαφραδην L: corr. Kontos 59. ουποτε L 65. πιαρ L, πιαρ Plut.
 XIII. 4. κατέστησαν] incipit fr. Ber. 1b (B) 5. διὰ om. L, add. B, ubi
 δια ταυτην την; αιτιαναρχιαν L: corr. Campbell 6. Λαμασίας B:
 δ. μα . . . L 7. εξηλασθη B, L 9. πεντε] . . . τε (non -ας) B sec. K.4;
 α. ροικων L, αποικων B 11. δυναμιν [ειχ]εν B; αει B 12. νοσοῦντες om.
 B 15. δε L: μεν B 16. φιλονεικιαν B; δεαι B 18. οἵπερ L. οἶδε B

Ha már a népnek nyíltan meg kell mondani,
Hát azt, amit most birtokol, nem látta még
Álmába sem.

Akik erősek és hatalmuk is nagyobb,
Dicsérhetnek s barátukká fogadjanak.

Mert, — mondja — ha valaki más jutott volna ehhez a tisztséghez,

A népet az nem fékezi s nem nyugratik,
Míg felkavarva le nem fölözte a tejet.
Én meg, miképen a peres felek között
Határ, úgy álltam.

XIII. Ez okból távozott tehát külföldre. Solón távoztakor a város még fel volt kavarva, de azután négy évet nyugalomban töltöttek el. A Solón archónsága utáni ötödik évben nem választottak archónt a belviszály következtében, s ismét öt év múlva ugyanezen okból kifolyólag nem töltötték be az archóni tisztet. **2.** Ezután ugyanannyi idő elteltével Damasias, archónná választatván, két évig és két hónapig maradt hivatalában, míg tisztéből erőszakkal el nem kergették. Ekkor úgy határoztak, hogy a viszálykodás miatt tíz archónt választanak, ötöt az eupatridák, hármat a parasztok és kettőt a kézművesek közül, s ezek a Damasias utáni évben voltak hivatalban. Ebből is kiviláglik, hogy az archóné volt a legnagyobb hatalom, hiszen láthatólag mindig e miatt a tisztség miatt viszálykodtak. **3.** Általában egymáshoz való viszonyuk huzamos ideig nem volt egészséges; egyesek okul vagy ürügyül az adósságelengedést hozták fel, mert ez úgy ütött ki, hogy maguk elszegényedtek, mások az alkotmány miatt zúgolódtak, hogy az igen nagy változást idézett elő, ismét mások viszont kölcsönös vetélkedésből békétlenkedtek. **4.** Három párt volt: az egyik a tenger mellékieké, akiknek élén Megaklés, az Alkmeón fia állt, ezek törekedtek leginkább a középuton haladó alkotmányra, a másik a síkvidékieké, akik oligarchiát követeltek, ezeket Lykurgos

20 γος. Τρίτη δ' ἡ τῶν διακρίων, ἐφ' ἣ τέταγμένος ἦν Πεισίστρατος, δημοτι[κ]ώτατος εἶναι δοκῶν. 5. Προσεκεκόσμητο δὲ τούτοις οἱ τε ἀφ[η]ρημένοι τὰ χρέα διὰ τὴν ἀπορ[ί]αν καὶ οἱ τῷ γένει μὴ καθαροὶ διὰ τὸν φόβον σημείον δ', ὅτι μετὰ τὴν [τῶν] τυράνων κατάλυσιν ἐποίησαν διαψηφισμόν, ὡς πολλῶν κοινωνούντων
25 τῆς πολιτείας οὐ προσῆκον. Εἶχον δ' ἕκαστοι τὰς ἐπωνυμίας ἀπὸ τῶν τόπων ἐν οἷς ἐγεώργουν.

XIV. Δημοτικώτατος δ' εἶναι δοκῶν ὁ Πεισίστρατος καὶ σφόδρ' εὐδοκιμηκῶς ἐν τῷ πρὸς Μεγαρέας πολέμῳ, κατατραυματίσας ἑαυτὸν συνέπεισε τὸν δῆμον, ὡς ὑπὸ τῶν ἀντιστασιωτῶν ταῦτα πεπονθώς, φυλακὴν ἑαυτῷ δοῦναι τοῦ σώματος, Ἀριστίωνος
5 γράψαντος τὴν γνώμην. Λαβὼν δὲ τοὺς κορυνηφόρους καλουμένους, ἐπαναστὰς μετὰ τούτων τῷ δήμῳ, κατέσχε τὴν ἀκρόπολιν ἔτει δευτέρῳ καὶ τριακοστῷ μετὰ τὴν τῶν νόμων θέσιν, ἐπὶ Κωμέου ἀρχοντος. 2. Λέγεται δὲ Σόλωνα, Πεισιστράτου τὴν φυλακὴν αἰτοῦντος, ἀντιλέξει καὶ εἰπεῖν ὅτι τῶν μὲν εἴη σοφώτε-
10 ρος, τῶν δ' ἀνδρεῖός [τε]ρος· ὅσοι μὲν γὰρ ἀγνοοῦσι Πεισίστρατον ἐπιτιθέμενον τυραν[νίδι], σοφώτερος εἶναι τούτων, ὅσοι δ' εἰδότες κατασιωπῶσιν, ἀνδρεῖότερος. Ἐπεὶ δὲ λέγων [οὐκ ἔ]πειθεν, ἐξαράμενος τὰ ὄπλα πρὸ τῶν θυρῶν, αὐτὸς μὲν ἔφη βεβοηθηκέναι τῇ πατρίδι καθ' ὅσον ἦν δυνατός (ἤδη γὰρ σφόδρα πρεσβύτης
15 ἦν), ἀξιοῦν δὲ καὶ τοὺς ἄλλους ταῦτό τοῦτο ποιεῖν. 3. Σόλων μὲν [οὖν ο]ὕδεν ἤνυσεν τότε παρακαλῶν Πεισίστρατος δὲ λαβὼν τὴν ἀρχὴν διώκει τὰ κοινὰ πολιτικῶς μᾶλλον ἢ τυραννικῶς. Οὐπω δὲ τῆς ἀρχῆς ἐρριζωμένης, ὁμοφρονήσαντες οἱ περὶ τὸν Μεγακλέα καὶ τὸν Αὐκοῦργον, ἐξέβαλον αὐτὸν ἔκτω ἔτει μετὰ
20 τὴν πρώτην κατάστασιν, ἐφ' ἧς Ἠγησίον ἀρχοντος. 4. Ἐτει δὲ δωδεκάτῳ μετὰ ταῦτα περιελαυνόμενος ὁ Μεγακλῆς τῇ στάσει, πάλιν ἐπικηρυκευσάμενος πρὸς τὸν Πεισίστρατον, ἐφ' ᾧ τε τὴν θυγατέρα αὐτοῦ λήψεται, κατήγαγεν αὐτὸν ἀρχαίως καὶ λίαν ἀπλῶς. Προδιασπείρας γὰρ λόγον, ὡς τῆς Ἀθηναῖς καταγούσης
25 Πεισίστρατον, καὶ γυναῖκα μεγάλην καὶ καλὴν ἐξευρών, ὡς μὲν Ἡρόδοτός φησιν, ἐκ τοῦ δήμου τῶν Παιανιέων, ὡς δ' ἔνιοι λέγουσιν ἐκ τοῦ Κόλλυτοῦ στεφανόπωλιν Θραῖτταν, ἣ ὄνομα Φύη,

22. χρέα] desinit B 24. δ(ια)φημισμο(ν) L: corr. Sandys XIV. 8. Πισιστράτου L et sic saepius 12. κατασιωπωπτες L: corr. K. 27. κολυτου L, τ alterum superscr. m. 1.

vezette; végül a harmadik volt a hegyvidékiek pártja, Peisistratos vezetése alatt, akit leginkább népbarátnak tartottak. **5.** Ezekhez csatlakoztak azok is, akiket megfosztottak követeléseiktől, szegénységük miatt, meg azok, akiknek származása nem volt tiszta, a félelem miatt. Bizonyítja ezt, hogy a tyrannosok elűzése után végrehajtották a polgárjogok felülvizsgálatát, minthogy sokan jogtalanul részesedtek a polgárjogban. Mindegyik párt a nevét arról a területről nyerte, ahol gazdálkodott.

XIV. Peisistratos tehát, aki leginkább népbarátnak látszott, s aki a Megara elleni háborúban nagy hírre tett szert, sebeket ejtett magán, s azzal érvelve, hogy ellenfeleitől szenvedte el ezt, rábeszélte a népet arra, hogy testőrséget adjanak mellé. A javaslatot Aristión nyújtotta be. Megkapván az úgynevezett buzogányhordozókat, ezek segítségével felkelt a nép ellen, s hatalmába kerítette az Akropolist, a törvényhozás utáni harminckettedik évben, Kómeas archónsága idején. **2.** Azt beszéljük, hogy Solón, mikor Peisistratos az őriséget kérte, ellene szólalt fel, és azt mondta, hogy ő némelyeknél bölcsőbb, másoknál bátrabb. Mert akik nem veszik észre, hogy Peisistratos a tyrannisra tör, azoknál bölcsőbb, akik viszont látják, és mégis hallgatnak, azoknál bátrabb. Mikor szavával nem győzte meg őket, kihordatta fegyverzetét az ajtaja elé s azt mondta, hogy ő már segített a hazának, amennyire tőle telt (akkor ugyanis már igen öreg ember volt), most elvárja, hogy a többiek is ugyanezt tegyék. **3.** Solón ugyan buzdításával ekkor nem ért el semmit, de Peisistratos, miután a hatalmat megragadta, inkább alkotmányosan, mint tyrannos módjára intézte a közügyeket. Azonban, mikor uralma még nem gyökeresedett meg, a Megaklés-pártiak és a Lykurgos-pártiak egyetértésre jutva, kiűzték őt, öt évvel első uralomrajutása után, Hégésias archónságának idején. **4.** Tizenegy évvel ezután azonban a pártharcok Megaklést annyira sarokba szorították, hogy megállapodásra lépve Peisistratossal, azon feltétel mellett, hogy ez az ő lányát feleségül fogja venni, ósdi és szerfelett együgyű módon visszavitte a városba. Előre elhíresztelte ugyanis, hogy Athéna maga vezeti vissza Peisistratost, és találva egy magas termetű és szép nőt — ki, mint Hérodotos mondja, a Paiania démosból való volt, mások szerint Kollytosból valósi thrák virágárús leány, neve szerint Phyé, — ezt felöltöz-

τὴν θεὸν ἀπομιμησάμενος τῷ κόσμῳ, συνεισήγαγεν μετ' αὐτοῦ· καὶ ὁ μὲν Πεισίστρατος ἐφ' ἄρματος εἰσήλανε παραβατούσης
30 τῆς γυναικός, οἱ δ' ἐν τῷ ἅστει προσκυνοῦντες ἐδέχοντο θαυμά-
ζοντες.

XV. Ἡ μὲν οὖν πρώτη κἀθοδος ἐγένετο τοιαύτη. Μετὰ δὲ ταῦτα {ὥς} ἐξέπεσε τὸ δεύτερον, ἔτι μάλιστα ἐβδόμῳ μετὰ τὴν κἀθοδον, (οὐ γὰρ πολὺν χρόνον κατέσχεν, ἀλλὰ διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι τῇ τοῦ Μεγακλέους θυγατρὶ συγγίγνεσθαι, φοβηθεὶς
5 ἀμφοτέρας τὰς στάσεις ὑπεξῆλθεν). **2.** Καὶ πρῶτον μὲν συνώκισε περὶ τὸν Θερμαῖον κόλπον χωρίον ὃ καλεῖται Ῥαΐκηλος, ἐκεῖθεν δὲ παρῆλθεν εἰς τοὺς περὶ Πάγγαιον τόπους, ὅθεν χρηματισάμενος καὶ στρατιώτας μισθωσάμενος, ἐλθὼν εἰς Ἑρέτριαν ἐνδεκάτω
10 πάλιν ἔτι τό<τε> πρῶτον ἀνασώσασθαι βία τὴν ἀρχὴν ἐπεχείρει, συμπροθυμουμένων αὐτῷ πολλῶν μὲν καὶ ἄλλων, μάλιστα δὲ Θηβαίων καὶ Λυγδάμιος τοῦ Ναξίου, ἔτι δὲ τῶν ἱππέων τῶν ἐχόντων ἐν Ἑρετρίᾳ τὴν πολιτείαν. **3.** Νικήσας δὲ τὴν ἐπὶ Παλλη- νίδι μάχην καὶ λαβὼν τὴν [π]όλιν καὶ παρελόμενος τοῦ δήμου τὰ ὄπλα, κατεῖχεν ἤδη τὴν τυραννίδα βεβαίως· καὶ Νάξον ἐλὼν
15 ἄρχοντα κατέστησε Λύγδαμιν. **4.** Παρεῖλε δὲ τοῦ δήμου τὰ ὄπλα τόνδε τὸν τρόπον. Ἐξοπλασίαν ἐν τῷ Θησείῳ ποιησάμενος ἐκκλη- σιάζειν ἐπεχείρει, καὶ [χρόνον προσηγό]ρευεν μικρόν. οὐ φασκόν- των δὲ κατακούειν ἐκέλευσεν αὐτοὺς προσαναβῆναι πρὸς τὸ πρό- πυλον τῆς ἀκροπόλεως, ἵνα γεγωνῇ μᾶλλον. Ἐν ᾧ δ' ἐκεῖνος
20 διέτριβε δημηγορῶν, ἀνελόντες οἱ ἐπὶ τούτῳ τεταγμένοι τ[ὰ ὄπλ]α, καὶ [κατα]κλείσαντες εἰς τὰ πλησίον οἰκήματα τοῦ Θησείου, διεσήμηναν ἐλθόντες πρὸς τὸν Πεισίστρατον. **5.** Ὁ δὲ ἐπεὶ τὸν ἄλλον λόγον ἐπετέλεσεν, εἶπε περὶ τῶν ὀπλων τὸ γεγονός, ὥς οὐ χρὴ θαυμάζειν οὐδ' ἀθυμεῖν, ἀλλ' ἀπελθόντας ἐπὶ τῶν ἰδίων
25 εἶναι, τῶν δὲ κοινῶν αὐ[τός] ἐπ[ι]μελήσεσθαι πάντων.

XVI. Ἡ μὲν οὖν Πεισιστράτου τυραννὶς ἐξ ἀρχῆς τε κατέστη τοῦτον τὸν τρόπον, καὶ μεταβολὰς ἔσχεν τοσαύτας. **2.** Διώκει δ' ὁ Πεισίστρατος, ὥσπερ εἴρηται, τὰ περὶ τὴν πόλιν μετρίως καὶ μᾶλλον πολιτικῶς ἢ τυραννικῶς. Ἐν τε γὰρ τοῖς ἄλλοις

XV. 17. K ¹ in lacunae initio κ(αι), in exitu ρευνε agnoscere sibi videtur, unde κ(αι) χρ(όνον) προσηγόρευεν, sed litteras ultimas posse etiam asse-
esse; ceterum feie quot editores, tot supplementa **20.** οἱ om L
superscr m. 1; τουτ(ων) L cori Rutherford **21.** κληισαντες L:
κατακλεισ K ⁴

tette úgy, hogy öltözéke az istennőére hasonlítson, és Peisistratossal együtt bevezette a városba; Peisistratos, aki mellett ott állt a nő, kocsin vonult be, a városbeliek meg leborulva álmélkodással fogadták.

XV. Az első visszatérés tehát ilyen módon ment végbe. Ezután azonban másodszor is száműzetésbe ment, körülbelül hat évvel a visszatérés után; nem sok ideig maradt ugyanis hatalmon, hanem — minthogy Megaklés lányával nem akart házasesetet élni — mindkét párttól való féltében titkon eltávozott. **2.** Először a therméi öböl táján részt vett egy helység alapításában, amelyet Rhaikélosnak neveznek, onnan pedig átköltözött a Pangaion körüli vidékre. Itt pénzt szerzett és katonákat fogadott zsoldjába, s megint Eretriába vonulva a tizenegyedik évben — akkor először — megkísérelte, hogy erőszakkal szerezze vissza uralmát. Sokan mások is buzgólkodtak mellette, leginkább a thébaiiak, a naxosi Lygdamis meg a lovagok, akik Eretriában az államhatalmat kezükben tartották. **3.** A pallénéi csatában győzelmet aratván elfoglalta a várost és megfosztva a népet a fegyverektől most már szilárdan birtokolta a tyrannist. Naxost pedig elfoglalta és kormányzójává Lygdamist tette meg. **4.** A néptől fegyvereit a következő módon vette el. Fegyverszemlét tartván a Théseionban, beszélni kezdett a néphez és egy kis ideig szónokolt. Mikor azonban azt mondták, hogy nem hallják, felszólította őket, hogy menjenek fel az Akropolis előcsarnokába, hogy jobban hallatsszék a szava. Mialatt ő ott a néphez beszélve húzta az időt, az erre kirendelt emberek felszedték a fegyvereket, bezárták azokat a Théseionhoz közellévő épületekbe és Peisistratoshoz menve ezt neki jelezték. **5.** Ő pedig, miután beszéde egyéb részét befejezte, közölte a fegyverekkel történeteket is, hozzátéve, hogy nem kell csodálkozni, vagy aggodalmaskodni, hanem szépen hazamenve foglalkozzék kiki a saját dolgával, a közügyekre mind ő fog gondot viselni.

XVI. Peisistratos tyrannisa tehát eredetileg így jött létre s ilyen változásokon ment át. **2.** Peisistratos, mint említettük, az állam ügyeit mértéktartóan vezette és inkább alkotmányosan, mint tyrannos módjára; mert egyébként is emberszerető és szelíd volt. A vétkesek

5 φιλάνθρωπος ἦν καὶ πρῶτος καὶ τοῖς ἁμαρτάνουσι συγγνωμονικός,
 καὶ δὴ καὶ τοῖς ἀ[πό]ροις προεδάνειξε χρήματα πρὸς τὰς ἐργασίας,
 ὥστε διατρέφεσθαι γεωργοῦντας. 3. Τοῦτο δ' ἐποίει δυοῖν χάριν,
 ἵνα μήτε ἐν τῷ ἄστει διατρίβωσιν, ἀλλὰ διεσπαρμένοι κατὰ τὴν
 χώραν, καὶ ὅπως εὐποροῦντες τῶν μετρίων καὶ πρὸς τοῖς ἰδίοις
 10 ὄντες μήτ' ἐπιθυμῶσι μήτε σχολάζω[σι]ν ἐπιμελεῖσθαι τῶν
 κοινῶν. 4. Ἀμα δὲ συνέβαινε αὐτῷ καὶ τὰς προσόδους γίγνεσθαι
 μείζους, ἐξεργαζομένης τῆς χώρας· ἐπράττετο γὰρ ἀπὸ τῶν
 γιγνομένων δεκάτην. 5. Διὸ καὶ τοὺς κατὰ δήμους κατεσκεύασε
 δικαστάς, καὶ αὐτὸς ἐξῆι πολλάκις εἰς τὴν χώραν, ἐπισκοπῶν
 15 καὶ διαλύων τοὺς διαφορομένους, ὅπως μὴ καταβαίνοντες εἰς τὸ
 ἄστυ παραμελῶσι τῶν ἔργων. 6. Τοιαύτης γὰρ τινος ἐξόδου τῷ
 Πεισιστράτῳ γιγνομένης, συμβῆναί φασι τὰ περὶ τὸν ἐν τῷ
 [᾿Υμ]ητιῷ γεωργοῦντα τὸ κληθὲν ὕστερον χωρίον ἀτελές. Ἰδὼν
 γὰρ τινα παντελῶ[ς] π]έτρας σκάπτοντα καὶ ἐργαζόμενον, διὰ
 20 τὸ θαυμάσαι τὸν παῖδα ἐκέλευσεν ἐρέσθαι, τί γίγνεται ἐκ τοῦ
 χωρίου. Ὁ δ' ὅσα κακὰ καὶ ὀδύνας' ἔφη, καὶ τούτων τῶν κακῶν
 καὶ τῶν ὀδυνῶν Πεισιστράτον δεῖ λαβεῖν τὴν δεκάτην. Ὁ μὲν
 οὖν ἄνθρωπος ἀπεκρίνατο ἀγνοῶν, ὁ δὲ Πεισιστράτος ἤσθεις
 διὰ τὴν παρρησίαν καὶ τὴν φιλεργ[γ]ίαν ἀτελῇ πάντων ἐποίησεν
 25 αὐτόν. 7. Οὐδὲν δὲ τὸ πλῆθος οὐδ' ἐν τοῖς ἄλλοις παρώχλε[ι]
 κατὰ τὴν ἀρχήν, ἀλλ' αἰεὶ παρεσκε[ύ]αζεν εἰρήνην καὶ ἐτήρει
 τὴν ἡσυχίαν· διὸ καὶ πολλάκ[ις] ἐ]θρο[ύλλο]υν ὥς ἡ Πεισιστρά-
 του τυραννὶς ὁ ἐπὶ Κρόν[ου] βίος εἴη· συνέβη γὰρ ὕστερον δια-
 [δε]ξ[α]μένων τῶν νιέων πολλῶ γενέσθαι τραχυτέραν τὴν ἀρχήν.
 30 8. Μέγιστον δὲ πάντων ἡ[ν] τῶν εἰ[ρη]μένων τὸ δημοτικὸν εἶναι
 τῷ ἡθελ καὶ φιλάνθρωπον. Ἐν τε γὰρ τοῖς ἄλλο[ις] ἐβ[ούλ]ετο
 πάντα διοικεῖν κατὰ τοὺς νόμους, οὐδεμίαν ἑαυτῷ πλεονεξίαν
 διδούς, [κ]αί [ποτ]ε προσκληθεὶς φόνου δίκην εἰς Ἀρεῖον πάγον,
 αὐτὸς μὲν ἀπήντησεν ὥς ἀπο[λο]γησόμενος, ὁ δὲ προσκαλεσάμε-
 35 νος φοβηθεὶς ἔλιπεν. 9. Διὸ καὶ πολὺν χρόνον ἔμεινε <ἐν> [τῇ
 ἀρ]χ[ῇ], καὶ [ὅ]τ' ἐκπέσοι πάλιν ἀνελάμβανε ῥαδίως. Ἐβούλοντο
 γὰρ καὶ τῶν γνωρίμων καὶ τῶν δημοτικῶν οἱ πολλοί. Τοὺς μὲν
 γὰρ ταῖς ὁμιλίαις, τοὺς δὲ ταῖς εἰς τὰ ἴδια βοηθείαις προσ[ή]γετο,
 καὶ πρὸς ἀμφοτέρους ἐπεφύκει καλῶς. 10. Ἦσαν δὲ καὶ τοῖς

XVI. 13. κατεσκευαζε L: corr. W.-K. 20. εκελευεν L: corr. Fränkel 27.
 sic Th., Opp. πολλά κλέ[α] ἐ]θρο[ύλλο]υν K.⁴, alii aliter supplent. 36.
 επελαμβανε L: corr. Richards

irányában is megbocsátó, de ezen túlmenőleg az inséges helyzetben levőknek pénzt is adott kölcsön munkájukhoz, hogy a földművelésből meg tudjanak élni. **3.** Ezt pedig két dolog kedvéért tette: Egyfelől, hogy ne a városban tartózkodjanak, hanem szétszóródva a vidéken, másfelől, hogy mérsékelt jólétben élve és saját ügyeikkel elfoglalva se kedvük, se idejük ne legyen a közügyekkel való foglalkozásra. **4.** Együttal azt is elérte, hogy a bevételek nagyobbak lettek, a föld meg lévén művelve, mert a termények tizedrészét beszedette. **5.** Ezért rendelt a községekbe is bírákat, s ment maga is gyakran ki a vidékre, hogy felülvizsgálja a helyzetet és kibékítse a peres feleket, nehogy azok felmenve a városba elhanyagolják a munkájukat. **6.** Ahogy beszélük, Peisistratos egy ilyen útja alkalmával történt meg az eset azzal a földművessel, aki a Hyméttoson művelte földjét, melyet később adómentes földnek neveztek. Látott ugyanis egy embert, aki a teljesen sziklás földet kapálta és művelte, s elcsodálkozva ezen, megkérdezte rabszolgája útján, hogy mit hoz neki az a föld. Az meg így szólt: Csupa bajt és keservet; és ezeknek a bajoknak és keserveknek a tizedét kellene, hogy Peisistratos kapja. Így válaszolt az ember, nem tudván, hogy kivel van dolga, Peisistratosnak azonban megtetszett szókimondása és szorgalma, és ezért minden beszolgáltatástól mentesítette őt. **7.** Egyébként sem terhelte meg a tömeget semmivel uralkodása idején, hanem mindig békét teremtett számukra és biztosította a belső nyugalmat. Ezért a hagyomány sokszor úgy emlegeti, hogy Peisistratos tyrannisa Kronos kora volt, mert később, miután fiai vették át az uralmat, az sokkal keményebb lett. **8.** Mindabból, amit róla mondtak, a legnagyobb jelentőségű az, hogy népbárát lelkületű és emberséges volt. Mert általában mindent a törvények szerint kívánt intézni, semilyen anyagi előnyt nem juttatva magának, s egyszer, inkor emberölés vádjával az Areiospagos elé idéztetett, személyesen jelent meg, hogy védekezzék, vádlója viszont félelmében elejtette a vádat. **9.** Ezért hosszú ideig maradt hatalmon s mikor száműzetésbe kellett mennie, könnyű volt ismét visszaszereznie az uralmat, mert mind az előkelők, mind a nép többsége ezt akarta. Amazokat ugyanis a velük való érintkezés révén, ezeket pedig személyes ügyekben való segélynyújtással nyerte meg, s megvolt a képessége arra, hogy mindkét féllel jól meglegyen. **10.** Meg azután az athé-

40 Ἀθηναίοις οἱ περὶ τῶν τυράννων νόμοι προῖοι κατ' ἐκείνους τοὺς καιροὺς, οἳ τ' ἄλλοι καὶ δὴ καὶ ὁ μάλιστα καθήκων πρὸς τὴν τῆς τυραννίδος <κατάστασιν>. Νόμος γὰρ αὐτοῖς ἦν ὅδε· ἑσμία τάδε Ἀθηναίων ἐστὶ καὶ πάτρια· ἐάν τινες τυραννεῖν ἐπανιστῶνται {ἐπὶ τυραννίδι}, ἢ συγκαθιστῇ τὴν τυραννίδα, ἄτιμον εἶναι καὶ
45 αὐτὸν καὶ γένος.'

XVII. Πεισίστρατος μὲν οὖν ἐγκατεγήρασε τῇ ἀρχῇ, καὶ ἀπέθανε νοσήσας ἐπὶ Φιλόνεω ἄρχοντας, ἀφ' οὗ μὲν κατέστη τὸ πρῶτον τύραννος ἔτη τριάκοντα καὶ τρία βιώσας, ἃ δ' ἐν τῇ ἀρχῇ διέμεινε ἐνὸς δέοντα εἴκοσι. Ἐφευγε γὰρ τὰ λοιπά. 2. Διὸ
5 καὶ φανερώς ληροῦσιν <οἱ> φάσκοντες ἐρώμενον εἶναι Πεισίστρα-
[τον] Σόλωνος, καὶ στρατηγεῖν ἐν τῷ πρὸς Μεγαρέας πολέμῳ περὶ Σαλαμῖνος· οὐ γὰρ ἐνδέχεται ταῖς ἡλικίαις, ἐάν τις ἀναλογί-
ζηται τὸν ἐκατέρου βίον καὶ ἐφ' οὗ ἀπέθανεν ἄρχοντας. 3. Τελευτή-
σαντος δὲ Πεισιστράτου κατεῖχον οἱ υἱεῖς τὴν ἀρχήν, προάγοντες
10 τὰ πράγματα τὸν αὐτὸν τρόπον. Ἦσαν δὲ δύο μὲν ἐκ τῆς γαμετῆς,
Ἰππίας καὶ Ἰππαρχος, δύο δ' ἐκ τῆς Ἀργείας, Ἰοφῶν καὶ Ἠγησί-
στρατος, ᾧ παρωνύμιον ἦν Θέτταλος. 4. <Ἐπ>έγγημεν γὰρ Πεισί-
στρατος ἐξ Ἀργους ἀνδρὸς Ἀργείου θυγατέρα, ᾧ ὄνομα ἦν
Γοργίλος, Τιμώνασσαν, ἣν πρότερον ἔσχεν γυναικα Ἀρχῖνος ὁ
15 Ἀμπρακιώτης τῶν Κυψελιδῶν. Ὅθεν καὶ ἡ πρὸς τοὺς Ἀργείους ἐνέστη φιλία, καὶ συνεμαχέσαντο χίλιοι τὴν ἐπὶ Παλληνίδι μάχην Ἠγησιστράτου κομίσαντος. Γῆμαι δὲ φασὶ τὴν Ἀργείαν οἱ μὲν ἐκπεσόντα τὸ πρῶτον, οἱ δὲ κατέχοντα τὴν ἀρχήν.

XVIII. Ἦσαν δὲ κύριοι μὲν τῶν πραγμάτων διὰ τὰ ἀξιώ-
ματα καὶ διὰ τὰς ἡλικίας Ἰππαρχος καὶ Ἰππίας, πρεσβύτερος δὲ ὢν ὁ Ἰππίας καὶ τῇ φύσει πολιτικὸς καὶ ἔμφρων ἐπεστάται
τῆς ἀρχῆς. Ὁ δὲ Ἰππαρχος παιδιώδης καὶ ἐρωτικὸς καὶ φιλόμου-
5 σος ἦν, (καὶ τοὺς περὶ Ἀνακρέοντα καὶ Σιμωνίδην καὶ τοὺς ἄλλους ποιητάς οὗτος ἦν ὁ μεταπεμπόμενος), 2. Θέτταλος δὲ νεώτερος πολὺ καὶ τῷ βίῳ θρασὺς καὶ ὑβριστής, ἀφ' οὗ καὶ συνέβη τὴν ἀρχήν αὐτοῖς γενέσθαι πάντων τῶν κακῶν. Ἐρασθεῖς γὰρ τοῦ Ἀρμοδίου καὶ διαμαρτάνων τῆς πρὸς αὐτὸν φιλίας, οὐ κατεῖχε

43. κ(αι) πατρια leg. Bl. et Wn., κ' πατρια (i. e. ἐστὶ καὶ π.) K.¹, κατὰ τὰ π. W.-K. XVII. 4. εφυγεν L sec. K. εφευγε sec. Bl. 5. ληρουνσι L 9. προαγαγοντες L: corr. Bl. XVIII. 1. τ(ων) μ(εν) L: corr. Bl

nieknek atyrannosokra vonatkozó törvényei ezidőtájt enyhék voltak egyébként is, kivált pedig az, amelyik éppen a tyrannis létrehozására vonatkozott. Törvényük t. i. így hangzott: ez az athénieknek az ősoktól örökölt törvénye: Ha valaki felkél, hogy tyrannos legyen, vagy segít a tyrannis megteremtésében, mind maga, mind nemzetsége polgárjogaitól megfosztassék.

XVII. Így Peisistratos hatalmon maradvá öregedett meg, s betegségben halt meg Philonócs archónsága idején, még harminchárom évet élve azután, hogy először lett tyrannos, amiből tizenkilenc évet volt hatalmon, a többit ugyanis száműzetésben töltötte. 2. Nyilvánvaló ebből, hogy csak fecsegnek azok, akik olyanokat állítanak, hogy Peisistratos Solón szeretője volt, meg hogy hadvezér volt a Salamis miatt Megara ellen vívott háborúban, mert koruknál fogva sem lehetséges ez, ha valaki számbaveszi kettőjük életkorát, és hogy kinek az archónsága alatt halt meg. — 3. Peisistratos halála után fiai vették át az uralmat, kik az ügyeket ugyanolyan módon vitték tovább. Törvényes feleségétől két fia volt, Hippias és Hipparchos, s kettő egy argosi nőtől, Iophón és Hégésistratos, akinek mellékeve Thettalos volt. 4. Peisistratos ugyanis nőül vette Argosból egy argosi férfinak, név szerint Gorgilosnak a lányát, Timónassát, aki korábban a Kypselidák nemzetségéből származó amprakiai Archinosnak volt a felesége. Innen eredt a barátság az argosiakkal, s ezek közül ezren, kiket Hégésistratos vitt magával, vele együtt harcoltak a pallénéi csatában. Egyesek azt mondják, hogy az argosi nőt akkor vette feleségül, mikor először ment száműzetésbe, mások meg, hogy mikor kezében volt a hatalom.

XVIII. Az ügyek teljhatalmú intézője rangjánál és koránál fogva Hipparchos és Hippias lett, s Hippias, aki idősebb is volt, politikusabb természetű és józan gondolkodású, állott a kormányzat élén. Hipparchos viszont életvidám, szerelmeskedő és irodalompártoló volt (Anakreónt, Simónidést, meg a többi költőt ő hívta meg). 2. Thettalos sokkal fiatalabb volt, vakmerő és gögös jellemű, és ő is hozta fejükre minden rájuk háramló bajnak a kezdetét. Beleszeretett ugyanis Harmodiosba, s kudarcot vallván iránta való szerelmével

10 τὴν ὀργήν, ἀλλ' ἐν τε τοῖς ἄλλοις ἐνεσημαίνεται πικρῶς, καὶ τὸ
τελευταῖον μέλλουσιν αὐτοῦ τὴν ἀδελφὴν κατηφορεῖν Παναθηναίους
ἐκώλυσεν, λοιδορήσας τι τὸν Ἀρμόδιον ὡς μαλακὸν ὄντα, ὅθεν
συνέβη παροξυνθέντα τὸν Ἀρμόδιον καὶ τὸν Ἀριστογείτονα πράτ-
τειν τὴν προᾶξιν μετεχόντων πολλῶν. 3. Ἦδη δὲ παρατηροῦντες ἐν
15 ἀκροπόλει τοῖς Παναθηναίοις Ἰππῖαν (ἐτύγχανεν γὰρ οὗτος
μὲν [δ]εχόμενος, ὁ δ' Ἰππαρχος ἀποστέλλων τὴν πομπήν),
ιδόντες τινὰ τῶν κοινωνούντων τῆς πρά[ξ]εως φιλανθρώπως
ἐντυγχάνοντα τῷ Ἰππῖα καὶ νομίσαντες μηνύειν, βουλόμενοί τι
δραῖσαι πρὸ τῆς συλλήψεως, καταβάντες καὶ προεξαναστάντες
20 τῶν [ἄλλω]ν τὸν μὲν Ἰππαρχον διακοσμοῦντα τὴν πομπήν παρὰ
τὸ Λεωκόρειον ἀπέκτειναν, τὴν δ' ὅλην ἐλυμήναντο προᾶξιν.
4. Αὐτῶν δ' ὁ μὲν Ἀρμόδιος εὐθέως ἐτελεύτησεν ὑπὸ τῶν δορ[υ]-
φόρων, ὁ δ' Ἀριστογείτων ὕστερον, συλληφθεὶς καὶ πολλὸν χρόνον
αἰκισθεὶς. Κατηγόρησεν δ' ἐν ταῖς ἀνάγκαις πολλῶν, οἳ καὶ τῇ
25 φύσει τῶν ἐπιφανῶν καὶ φίλοι τοῖς τυράννοις ἦσαν. Οὐ γὰρ ἐδύ-
ναντο παραχρηῖμα λαβεῖν οὐδὲν ἴχνος τῆς πράξεως, ἀλλ' ὁ λεγό-
μενος λόγος, ὡς ὁ Ἰππῖας ἀποστήσας ἀπὸ τῶν ὅπλων τοὺς πομ-
πεύοντας ἐφώρασε τοὺς τὰ ἐγχειρίδια ἔχοντας, οὐκ ἀληθὴς
ἐστίν· οὐ γὰρ ἔπεμπον τό<τε> μεθ' ὅπλων ἀλλ' ὕστερον τοῦτο
30 κατεσκεύασεν ὁ δῆμος. 5. Κατηγόρει δὲ τῶν τοῦ τυράννου φίλων,
ὡς μὲν οἱ δημοτικοὶ φασιν, ἐπίτηδες, ἵνα ἀσεβήσαιεν ἅμα καὶ
γένοιντο ἀσθενεῖς, ἀνελόντες τοὺς ἀναιτίους καὶ φίλους ἑαυτῶν,
ὡς δ' ἔνιοι λέγουσιν, οὐχὶ πλαττόμενος, ἀλλὰ τοὺς συνειδότες
ἐμήνυν. 6. Καὶ τέλος ὡς οὐκ ἐδύνατο πάντα ποιῶν ἀποθανεῖν,
35 ἐπαγγελάμενος ὡς ἄλλους μηνύσων πολλούς, καὶ πείσας αὐτῷ
τὸν Ἰππῖαν δοῦναι τὴν δεξιὰν πίστεως χάριν, ὡς ἔλαβεν ὀνειδίσας
ὅτι τῷ φονεῖ τᾶδελεφῶ τὴν δεξιὰν δέδωκε, οὕτω παρώξυνε τὸν
Ἰππῖαν, ὥσθ' ὑπὸ τῆς ὀργῆς οὐ κατέσχευεν ἑαυτόν, ἀλλὰ σπασάμε-
νος τὴν μάχαιραν διέφθειρεν αὐτόν.

XIX. Μετὰ δὲ ταῦτα συνέβαιναν πολλῶν τραχυτέραν εἶναι
τὴν τυραννίδα· καὶ γὰρ διὰ τὸ τιμωρεῖν τὰδελεφῶ καὶ διὰ τὸ πολλοὺς
ἀνηρηκέναι καὶ ἐκβεβληκέναι πᾶσιν ἦν ἄπιστος καὶ πικρός. 2. Ἐπει
δὲ τετάρτῳ μάλιστα μετὰ τὸν Ἰππάρχου θάνατον, ἐπεὶ κακῶς
5 εἶχεν τὰ ἐν τῷ ἄστει, τὴν Μουνιχίαν ἐπεχείρησε τειχίζειν, ὡς

28. αληθες L: corr. K. 31. αμα om. L, superscr. m. 1.; ασθενεις
superscr. m. 1. 34. ἡδυνάτο L: corr. H.-L. 37. post ὅτι in L ταδελε inter
scr.b. deleta XIX. 3. κ(αι) πιστ' L: corr. K. 5. μουννχιαν L

nem fékezte haragját, hanem minden alkalommal kimutatta rosszindulatát; míg végre, mikor Harmodios nővére a Panathéniaán kosárvívó akart lenni, megtiltotta, s Harmodios, mint elpuhult embert ócsárolta. Harmodios és Aristogeitón ezen feldühödve sokak részvételével végrehajtotta tettét. **3.** A Panathéniaán oldalról szemmel tartották az Akropolisban Hippiast (ugyanis éppen ő volt, aki fogadta, Hipparchos, aki elindította az ünnepi menetet), csak hogy észrevéve, hogy valaki a dologban résztvevők közül barátságosan együtt van Hippiasszal, azt gondolták, hogy árulkodik, s elfogatásuk előtt akarván még valamit tenni, lementek, s a többieknel előbb kirobbantották a felkelést. Így ugyan Hipparchost, aki a Leókoreion mellett rendezte a menetet, megölték, de az egész vállalkozást tönkretették. **4.** Közülük Harmodios rögtön meghalt a testőrök kezétől, Aristogeitón csak később, miután elfogták és hosszú ideig kínozták. A kínzások alatt sokakat jelentett fel, akik előkelő származásúak és a tyrannosok barátai voltak. Pillanatnyilag ugyanis nem voltak képesek az összekövésnek semmilyen további nyomára akadni, s az az elterjedt történet, mely szerint Hippias lerakatta a menetben résztvevőkkel fegyvereiket, s így kapta rajta azokat, akiknél tör volt, nem igaz, mert akkor még nem fegyverrel vonultak fel, hanem ezt csak később rendelte el a nép. **5.** A néppártiak állítása szerint szántszándékkal vádolta a tyrannosok barátait, hogy istentelenségbe essenek és meggyöngüljenek azáltal, hogy ártatlanokat és saját barátaikat kivégzik; mások viszont azt állítják, hogy minden kitalálás nélkül csak a beavattakat árulta el. **6.** Végül is, mikor mindent megtéve sem tudta elérni, hogy meghaljon, azt mondta, hogy még sok más embert is el fog árulni, s rávette Hippiast, hogy bizalma jeléül nyújtsa neki jobbját; mikor pedig megfogta, ócsárolta, hogy fivére gyilkosának jobbját nyújtotta. Ezzel azután annyira felbőszítette Hippiast, hogy ez haragjában nem fékezte magát, hanem kirántva kardját, megölte őt.

XIX. Ezután a tyrannis sokkal szigorúbbra fordult, mert Hippias, miután bosszút állt fivéréért és sokakat megölt és száműzött, mindenki irányában bizalmatlan és rosszindulatú lett. **2.** Körülbelül három évvel Hipparchos halála után, mivel a városban rosszul állottak ügyei, nekikezdett Munichia megerősítésének, hogy székhelyét

ἐκεῖ μεθιδρυσόμενος. Ἐν τούτοις δ' ὧν ἐξέπεσεν ὑπὸ Κλεομένους
 τοῦ Λακεδαιμονίων βασιλέως, χρησμῶν γιγνομένων αἰεὶ τοῖς
 Λάκωσι καταλύειν τὴν τυραννίδα διὰ τοιάνδ' αἰτίαν. 3. Οἱ φυγάδες,
 ὧν οἱ Ἀλκμεωνίδαι προειστήκεσαν, αὐτοὶ μὲν δι' αὐτῶν οὐκ
 10 ἐδύναντο ποιήσασθαι τὴν κάθοδον, ἀλλ' αἰεὶ προσέπταιον. Ἐν
 τε γὰρ τοῖς ἄλλοις οἷς ἔπραττον διεσφάλλοντο, καὶ τειχίσαντες
 ἐν τῇ χώρᾳ Λειψύδριον τὸ ὑπὲρ Πάργηθος, εἰς δ' συνεξήλθόν
 τινες τῶν ἐκ τοῦ ἄστεως, ἐξεπολιορκήθησαν ὑπὸ τῶν τυράννων,
 ὅθεν ὕστερον μετὰ ταύτην τὴν συμφορὰν ἦδον ἐν τοῖς σκολιοῖς
 15 αἰεί·

αἰαὶ Λειψύδριον προδωσέταιρον,
 οἷους ἄνδρας ἀπώλεσας, μάχεσθαι
 ἀγαθούς τε καὶ εὐπατρίδας,
 οἳ τότε ἔδειξαν οἷων πατέρων ἔσαν.

4. Ἀποτυγχάνοντες οὖν ἐν ἅπασι τοῖς ἄλλοις, ἐμισθώσαντο
 τὸν ἐν Δελφοῖς νεὼν οἰκοδομεῖν, ὅθεν εὐπόρησαν χρημάτων πρὸς
 τὴν τῶν Αακῶνων βοήθειαν. Ἡ δὲ Πυθία προέφερεν αἰεὶ τοῖς
 Αακεδαιμονίοις χρηστηριαζομένοις ἐλευθεροῦν τὰς Ἀθήνας, εἰς
 τοῦθ' ἕως προύτρεψε τοὺς Σπαρτιάτας, καίπερ ὄντων ξένων
 25 αὐτοῖς τῶν Πεισιστρατιδῶν· συνεβάλλετο δὲ οὐκ ἐλάττω μοῖραν
 τῆς ὁρμῆς τοῖς Αάκωσιν ἢ πρὸς τοὺς Ἀργεῖους τοῖς Πεισιστρατί-
 δαις ὑπάρχουσα φιλία. 5. Τὸ μὲν οὖν πρῶτον Ἀγχίμολον ἀπέστει-
 λαν κατὰ θάλατταν ἔχοντα στρατιάν· ἠτηθέντος δ' αὐτοῦ καὶ
 τελευτήσαντος, διὰ τὸ Κινεάν βοηθῆσαι τὸν Θετταλὸν ἔχοντα
 30 χιλίους ἱππεῖς, προσοργισθέντες τῷ γενομένῳ, ἐξέπεμψαν τὸν
 βασιλέα στόλον ἔχοντα μεῖζω κατὰ γῆν, ὃς ἐπεὶ τοὺς τῶν Θετταλῶν
 ἱππεῖς ἐνίκησεν, κωλύοντας αὐτὸν εἰς τὴν Ἀττικὴν παρίεναι,
 κατακλείσας τὸν Ἰππῖαν εἰς τὸ καλούμενον Πελαργικὸν τεῖχος,
 ἐπολιόρκει μετὰ τῶν Ἀθηναίων. 6. Προσκαθημένου δ' αὐτοῦ
 35 συνέπεσεν ὑπεξιόντας ἁλῶναι τοὺς τῶν Πεισιστρατιδῶν υἱεῖς·
 ὧν ληφθέντων ὁμολογίαν ἐπὶ τῇ τῶν παίδων σωτηρίᾳ ποιησάμενοι
 καὶ τὰ ἐαυτῶν ἐν πένθ' ἡμέραις ἐκκομισάμενοι παρέδωκαν τὴν
 ἀκρόπολιν τοῖς Ἀθηναίοις ἐπὶ Ἀρπακτίδου ἄρχοντος, κατασχόν-

10. ἠδυναντο L: corr. H.-L. 15. αἰεί] suspectum, del. Opp. et edd. plerique, retin. Th., Tovar 24. τουτευνθεως L: corr. Bl. 29. θεσσαλον L 31. post γῆν litterae 6 deletae in L; θεσσαλων L 35. επεξιοντας L: corr. Wyse

oda helyezze át. Ezen foglalatossága közben azonban Kleomenés, a lakedaimóniak királya, megbuktatta, minthogy a lakónok szüntelenül jóslatokat kaptak, hogy szüntessék meg a tyrannist. Ennek oka a következő volt: **3.** A száműzöttek, akiknek élén az Alkmeónidák állottak, maguk, saját erejükből, nem voltak képesek a visszatérést végrehajtani, hanem mindig vereséget szenvedtek. Többi vállalkozásaikban is, amelyeket végrehajtottak, kudarcot vallottak, s amikor attikai területen a Parnés felett Leipsydriont megerősítették, ahová néhányan a városbeliek közül is összegyülekeztek, a tyrannosok ostrom alá fogták és kiűzték őket. Ezért énekelték ez után a vereség után később az asztali dalokban mindig, hogy

Jaj, jaj, Leipsydrion, te áruló vagy!
 Oh, mily férfiak ők, kiket megöltél:
 Nemesek s a harcban derekak,
 S megmutaták, milyen ösöknék utódai.

4. Miután tehát összes többi próbálkozásaikban szerencsétlenül jártak, szerződés alapján elvállalták a delphoi-i templom építésének költségeit, amiből kifolyólag bőven került pénzük a lakón segítség elnyerésére. A Pythia azután, valahányszor a lakedaimóniak jóslatot kértek, mindig intette őket, hogy szabadítsák fel Athént, míg végre sikerült rávennie a spártaiakat, jöllehet a Peisistratidák vendégarátaik voltak. Nem kevésbé ösztönözte a lakónokat a támadásra a Peisistratidáknak az argosiakkal fennálló baráti kapcsolata. **5.** Először Anchimolost küldték el tengeren egy sereggel. Mikor ő vereséget szenvedett s maga is elesett, mivel a thessaliai Kineas ezer lovasal ment segítségükre, haragra gerjedtek a történtekeken, és Kleomenést, a királyt küldték ki nagyobb sereggel, ezúttal szárazföldön. Ő, miután legyőzte a thessaliai lovasságot, amely még akarta akadályozni, hogy Attikába behatoljon, Hippiast a Pelargikon erdőben körülfárta és az athéniek segítségével ostromzár alatt tartotta. **6.** Az erősség előtt táboroztában sikerült elfogni a Peisistratidák fiai, akik ki akartak lopózkodni. Miután ezek fogságba kerültek, azzal a feltétellel, hogy gyermekeiknek bántódásuk nem esik, egyezséget kötöttek, s javaikat öt napon belül kiszállítva átadták az Akropolist az athénieknek, Harpaktidés archónsága idején. Apjuk halála után körülbelül

τες τὴν τυραννίδα μετὰ τὴν τοῦ πατρὸς τελευτὴν ἔτη μάλιστα
 40 ἑπτακαίδεκα, τὰ δὲ σύμπαντα σὺν οἷς ὁ πατὴρ ἤρξεν ἑνὸς· δεῖ
 πεντήκοντα.

XX. Καταλυθείσης δὲ τῆς τυραννίδος ἐστασίαζον πρὸς
 ἀλλήλους Ἰσαγόρας ὁ Τεισάνδρου φίλος ὢν τῶν τυράννων, καὶ
 Κλεισθένης τοῦ γένους ὢν τῶν Ἀλκμεωνιδῶν. Ἡττώμενος δὲ
 ταῖς ἐταιρείαις ὁ Κλεισθένης προσηγάγετο τὸν δῆμον, ἀποδιδούς
 5 τῷ πλήθει τὴν πολιτείαν. **2.** Ὁ δὲ Ἰσαγόρας ἐπιλειπόμενος τῇ
 δυνάμει, πάλιν ἐπικαλεσάμενος τὸν Κλεομένην, ὄντα ἑαυτῷ ξένον,
 συνέπεισεν ἐλαύνειν τὸ ἄγος, διὰ τὸ τοὺς Ἀλκμεωνίδας δοκεῖν
 εἶναι τῶν ἐναγῶν. **3.** Ὑπεξεληθόντος δὲ τοῦ Κλεισθένης, <ἀφικό-
 μένος ὁ Κλεομένης> μετ' ὀλίγων, ἡγηλάτει τῶν Ἀθηναίων ἑπτακο-
 10 σίας οἰκίας. Ταῦτα δὲ διαπραξάμενος, τὴν μὲν βουλὴν ἐπειράτο
 καταλύειν, Ἰσαγόραν δὲ καὶ τριακοσίους τῶν φίλων μετ' αὐτοῦ
 κυρίους καθιστάναι τῆς πόλεως. Τῆς δὲ βουλῆς ἀντιστάσης καὶ
 συναθροισθέντος τοῦ πλήθους, οἱ μὲν περὶ τὸν Κλεομένην καὶ
 Ἰσαγόραν κατέφυγον εἰς τὴν ἀκρόπολιν, ὁ δὲ δῆμος δύο μὲν ἡμέρας
 15 προσκαθεζόμενος ἐπολιόρκει, τῇ δὲ τρίτῃ Κλεομένην μὲν καὶ
 τοὺς μετ' αὐτοῦ πάντας ἀφεῖσαν ὑποσπόνδους, Κλεισθένην δὲ
 καὶ τοὺς ἄλλους φυγάδας μετετέμψαντο. **4.** Κατασχόντος δὲ τοῦ
 δήμου τὰ πράγματα, Κλεισθένης ἡγεμὼν ἦν καὶ τοῦ δήμου προστά-
 τής. Αἰτιώτατοι γὰρ σχεδὸν ἐγένοντο τῆς ἐκβολῆς τῶν τυράννων οἱ
 20 Ἀλκμεωνίδαι, καὶ στασιάζοντες τὰ πολλὰ διετέλεσαν. **5.** Ἐτι
 δὲ πρότερον τῶν Ἀλκμεωνιδῶν Κήδων ἐπέθετο τοῖς τυράννοις,
 διὸ καὶ ᾗδον καὶ εἰς τοῦτον ἐν τοῖς σχολιοῖς·

ἔρχει καὶ Κήδωνι, διάκονε, μηδ' ἐπιλήθου,
 εἰ χρὴ τοῖς ἀγαθοῖς ἀνδράσιν οἰνοχοεῖν.

XXI. Διὰ μὲν οὖν ταύτας τὰς αἰτίας ἐπίστευεν ὁ δῆμος τῷ
 Κλεισθένει. Τότε δὲ τοῦ πλήθους προεστηκώς, ἔτει τετάρτῳ μετὰ
 τὴν τῶν τυράννων κατάλυσιν, ἐπὶ Ἰσαγόρου ἄρονχτος, **2.** πρῶτον
 μὲν συνένειμε πάντας εἰς δέκα φυλὰς ἀντὶ τῶν τεττάρων, ἀναμεῖξαι
 5 βουλόμενος, ὅπως μετὰσχωσι πλείους τῆς πολιτείας· ὅθεν ἐλέγχθη
 καὶ τὸ μὴ φυλοκρινεῖν πρὸς τοὺς ἐξετάζειν τὰ γένη βουλομένους.

XX. 3. ηττημ(εν)ος L: corr. Bl. 7. ἄγος] vid. apparatus ad I. 2. 9.
 ἡγηλάτει Opp. ἡγηλάτει W.-K., M.-H. cett. 16. μ(ετα) του L: corr. K
 16. αφιεσαν L: corr. W.-K. **XXI. 1.** επιστευεν L, o super en adscriptis
 m. 1. 4. ουννειμε L: corr. Newman

tizenhét évig tartották kezükben a tyrannist, azzal az idővel együtt, mikor apjuk uralkodott, összesen negyvenkilenc évig.

XX. Miután a tyrannis megszűnt, viszálykodás folyt Isagoras, a Teisandros fia, a tyrannosok barátja, és Kleisthenés között, aki viszont az Alkmeónidák nemzetségéből származott. Mikor pedig Kleisthenést a hetaireiak háttérbe szorították, azzal nyerte meg a népet, hogy a tömeg kezébe adta az államhatalmat. **2.** Mikor Isagoras hatalma megfogyatkozott, ismét Kleomenést hívta segítségül, ki neki vendégbarátja volt, és rábeszélte őt, hogy bosszulja meg a szentségtörést, mert köztudomású volt, hogy az Alkmeónidák a vétkesek közé tartoznak. **3.** Mikor erre Kleisthenés titkon eltávozott, Kleomenés kevesedmagával megérkezett és hétszáz athéni családot küldött számkivetésbe. Miután ezt végrehajtotta, a tanácsot is megpróbálta felosztatni és Isagorast háromszáz barátjával az állam urává tenni. Amikor azonban a tanács ellenállott, és a nép is összesereglett, Kleomenés és Isagoras párthívei az Akropolisra menekültek; a nép pedig körülfogta és két napon át ostromolta őket, míg végre a harmadikon szerződést kötve Kleomenést és az összes vele lévőket elbocsátották s Kleisthenést és a többi száműzötteket visszahívták. **4.** Miután a nép vette kezébe az ügyeket, Kleisthenés lett a vezér és ő állt a nép élén. Nem csoda, hiszen a tyrannosok elűzésében a legnagyobb része az Alkmeónidáknak volt, és szinte szünet nélkül szították a pártharcokat. **5.** Még az Alkmeónidák előtt azonban Kédón támadta meg a tyrannosokat, amiért később róla is énekelték az asztali dalokban:

Tölts, fiu, tölts Kédónnak is, és soha őt ne feledd el,
Hogyha derék hősök kelyhibe töltöd a bort.

XXI. Ezen okokból kifolyólag a köznép bízott Kleisthenésben. Ő pedig akkor a nép élére állva a tyrannosok elűzése utáni negyedik évben, Isagoras archónsága idején, **2.** először is mindenkit tíz phylébe osztott a négy helyett, mert azt akarta, hogy összekeveredjenek és így többen részesedjenek a polgárjogokban. Innen származik az a mondat is, hogy «ne vizsgáljuk a phyléket» azokra, akik a származást akarták kutatni. **3.** Felállította azután az ötszázak tanácsát a négy-

3. Ἐπειτα τὴν βουλὴν πεντακοσί[υ]ς ἀντὶ τετρακοσιων κατέστη-
 σεν, πεντήκοντα ἐξ ἐκάστης φυλῆς· τότε δ' ἦσαν ἑκατόν. Διὰ
 τοῦτο δὲ οὐκ εἰς δώδεκα φυλάς συνέταξεν, ὅπω[ς] αὐτῷ μὴ συμ-
 10 βαίνειν μερίζειν κατὰ τὰς προϋπαρχούσας τριττῦς. Ἦσαν γὰρ
 ἐκ δ' φυλῶν δώδεκα τριττῦς, ὥστ' οὐ[δ'] [συν]έπιπτεν <ἀν> ἀναμίσγε-
 σθαι τὸ πλῆθος. 4. Διένειμε δὲ καὶ τὴν χώραν κατὰ δήμους τριά-
 κοντα μέρη, δέκα μὲν τῶν περὶ τὸ ἄστυ, δέκα δὲ τῆς παραλίας,
 δέκα δὲ τῆς μεσογείου, καὶ ταύτας ἐπονομάσας τριττῦς, ἐκλήρωσεν
 15 τρεῖς εἰς τὴν φυλὴν ἐκάστην, ὅπως ἐκάστη μετέχῃ πάντων τῶν
 τόπων. Καὶ δημότας ἐποίησεν ἀλλήλων τοὺς οἰκοῦντας ἐν ἐκάστῳ
 τῶν δήμων, ἵνα μὴ πατρόθεν προσαγορεύοντες ἐξελέγχωσιν τοὺς
 νεοπολίτας, ἀλλὰ τῶν δήμων ἀναγορεύωσιν· ὅθεν καὶ καλοῦσιν
 Ἀθηναῖοι σφᾶς αὐτοὺς τῶν δήμων. 5. Κατέστησε δὲ καὶ δημάρχους
 20 τὴν αὐτὴν ἔχοντας ἐπιμέλειαν τοῖς πρότερον ναυκράροις· καὶ
 γὰρ τοὺς δήμους ἀντὶ τῶν ναυκραριῶν ἐποίησεν. Προσηγόρευσεν
 δὲ τῶν δήμων τοὺς μὲν ἀπὸ τῶν τόπων, τοὺς δὲ ἀπὸ τῶν κτισάντων·
 οὐ γὰρ ἅπαντες ὑπῆρχον ἐν τοῖς τόποις. 6. Τὰ δὲ γένη καὶ τὰς
 φρατρίδας καὶ τὰς ἱερωσύνας εἶασεν ἔχειν ἐκάστους κατὰ τὰ πάτρια.
 25 Ταῖς δὲ φυλαῖς ἐποίησεν ἐπωνύμους ἐκ τῶν προκριθέντων ἑκατόν
 ἀρχηγειῶν, οὓς ἀνεῖλεν ἡ Πυθία δέκα.

XXII. Τούτων δὲ γενομένων δημοτικωτέρα πολὺ τῆς Σόλω-
 νος ἐγένετο ἡ πολιτεία. Καὶ γὰρ συνέβη τοὺς μὲν Σόλωνος νόμους
 ἀφανίσαι τὴν τυραννίδα διὰ τὸ μὴ χρῆσθαι, καί[ν]ου[ς] δ' ἄλλους
 θεῖναι τὸν Κλεισθένη στοχαζόμενον τοῦ πλήθους, ἐν οἷς ἐτέθη
 5 καὶ ὁ περὶ τοῦ ὀστρακισμοῦ νόμος. 2. Πρῶτον μὲν οὖν ἔτει πέμπτῳ
 μετὰ ταύτην τὴν κατάστασιν, ἐφ' Ἐρμοκρέοντος ἄρχοντος, τῇ
 βουλῇ τοῖς πεντακοσίοις τὸν ὄρκον ἐποίησαν, ὃν ἔτι καὶ νῦν ὀμνύου-
 σιν. Ἐπειτα τοὺς στρατηγούς ἡροῦντο κατὰ φυλάς, ἐξ ἐκάστης
 φυλῆς ἓνα, τῆς δὲ ἀπάσης στρατιᾶς ἡγεμὼν ἦν ὁ πολέμαρχος.
 10 3. Ἐτεῖ δὲ μετὰ ταῦτα δωδεκάτῳ νικήσαντες τὴν ἐν Μαραθῶνι
 μάχην, ἐπὶ Φαινίππου ἄρχοντος, διαλιπόντες ἔτη δύο μετὰ τὴν
 νίκην, θαρροῦντος ἤδη τοῦ δήμου, τότε πρῶτον ἐχρήσαντο τῷ
 νόμῳ τῷ περὶ τὸν ὀστρακισμόν, ὃς ἐτέθη διὰ τὴν ὑπόψιν τῶν
 ἐν ταῖς δυνάμεσιν, ὅτι Πεισίστρατος δημαγωγὸς καὶ στρατηγὸς

9. οὐκ(αι)εις L 9-10. αὐτωσυμβαίνει L, μη superscr. m. 2. 11. σ(υν)επειπτεν L 19. Ἀθηναῖοι hic incipit fr. Berol. II a (B) 20. ἐπιμελιαν L, -ειαν B 23. ἐν B et L sec. Bl. ἐτι L sec. K. 24. πατριάς L B. XXII. 3. χρᾶσθαι B; κ(αι) . οὐς L καὶ . . . B: rest. W.-K. 6. ἐρμουκρέοντος L: corr. W.-K. 8-9. φυ[λ]ης ἐκαστ[η]ς B quod hic desinit 14. στε L: corr. K.

százaké helyébe, phylénként ötven taggal az addigi száz helyett. Azért nem osztotta tizenkét phylébe a népet, nehogy ez a felosztás egybeessék a korábban meglévő trittysökkal (a négy phylének ugyan is tizenkét trittyse volt), mert így nem következett volna be a nép összekeveredése. **4.** A területet is a démosoknak megfelelően 30 részre osztotta, ebből tíz volt a város körül, tíz a partvidéken és tíz a szárazföld belsejében, s ezeket trittysököknek nevezve el mindegyik phylének hármát sorsolt ki, úgy, hogy mindegyik phylé részesedjék mindegyik területben. Az egyes démosokban lakókat egymás démostársaivá tette, hogy ne atyjuk nevével jelöljék meg őket, megkülönböztetve az új polgárokat, hanem mint démosuk tagjait nevezzék őket meg; s innen van, hogy az athéniek démosukról nevezik magukat. **5.** Felállította továbbá a démarchosok hivatalát, akiknek ugyanaz volt a feladatuk, mint a korábbi naukrarosoknak, hiszen a démosokat a naukriák helyébe teremtette meg. A démosok közül némelyeket a helységekről nevezett el, másokat alapítóikról, minthogy nem mindegyik esett egybe már meglévő helységekkal. **6.** Megengedte, hogy a nemzetségeket, phatriákat és a papi tisztségeket mindenki az ősi rend szerint tartsa fenn, a phylének azonban epónymosokat adott, azt a tizet, akit a Pythia választott ki a száz előre kijelölt ős közül.

XXII. Ezek megtörténtével az államrend a solóninál sokkal demokratikusabb lett. Hiszen Solón törvényei közül a tyrannis alatt sok feledésbe is ment, mert nem használták, Kleisthenés viszont tekiátettel a tömegre, másokat, újakat hozott, s ezek közé tartozik a cserépszavazásról hozott törvény is. **2.** Először az ez után a rendezés utáni ötödik évben, Hermokreón archónsága alatt szövegezték meg az ötszáz tanácsa számára azt az esküt, amit még most is tesznek. Azután phylénként stratégosokat választottak, mindegyik phyléből egyet, az egész sereg vezére pedig a polemarchos volt. **3.** Ezután tizenegy évvel, Phainippos archónsága idején, a marathóni csatában győzelmet arattak. A győzelem után még két év telt el, mikor a nép már elég erősnek érezve magát, első ízben alkalmazta az ostrakismosról szóló törvényt, amit a hatalmon lévőkre való gyanakodás miatt

15 ὦν τύραννος κατέστη. 4. Καὶ πρῶτος ὥστρακίσθη τῶν ἐκείνου
 συγγενῶν Ἰππαρχος Χάρμου Κολλυτεύς, δι' ὃν καὶ μάλιστα
 τὸν νόμον ἔθηκεν ὁ Κλεισθένης, ἐξελάσαι βουλόμενος αὐτόν.
 Οἱ γὰρ Ἀθηναῖοι τοὺς τῶν τυράννων φίλους, ὅσοι μὴ συνεξαμαρτά-
 νοιεν ἐν ταῖς ταραχαῖς, εἶων οἰκεῖν τὴν πόλιν, χρώμενοι τῇ εἰωθυίᾳ
 20 τοῦ δήμου πραότητι ὦν ἡγεμῶν καὶ προστάτης ἦν Ἰππαρχος.
 5. Εὐθύς δὲ τῷ ὑστέρῳ ἔτει, ἐπὶ Τελεσίνου ἄρχοντος, ἐκνάμευσαν
 τοὺς ἐννέα ἄρχοντας κατὰ φυλὰς ἐκ τῶν προκριθέντων ὑπὸ τῶν
 δημοτῶν πεντακοσίων, τότε μετὰ τὴν τυραννίδα πρῶτον. Οἱ
 δὲ πρότεροι πάντες ἦσαν αἵρετοί. Καὶ ὥστρακίσθη Μεγακλῆς
 25 Ἴπποκράτους Ἀλωπεκῆθεν. 6. Ἐπὶ μὲν οὖν ἔτη γ' τοὺς τῶν
 τυράννων φίλους ὥστράκιζον, ὦν χάριν ὁ νόμος ἐτέθη, μετὰ δὲ
 ταῦτα τῷ τετάρτῳ ἔτει καὶ τῶν ἄλλων εἴ τις δοκοίη μείζων εἶναι
 μεθίσταντο· καὶ πρῶτος ὥστρακίσθη τῶν ἄπωθεν τῆς τυραννίδος
 Ξάνθιππος ὁ Ἀρίφρωνος. 7. Ἐτει δὲ τρίτῳ μετὰ ταῦτα Νικοδήμου
 30 ἄρχοντος, ὡς ἐφάνη τὰ μέταλλα τὰ ἐν Μαρωνείᾳ καὶ περιεγένετο
 τῇ πόλει τάλαντα ἑκατὸν ἐκ τῶν ἔργων, συμβουλευόντων τινῶν
 τῷ δήμῳ διανείμασθαι τὸ ἀργύριον Θεμιστοκλῆς ἐκώλυσεν, οὐ
 λέγων ὅτι χρήσεται τοῖς χρήμασιν, ἀλλὰ δανεῖσαι κελεύων τοῖς
 πλουσιωτάτοις Ἀθηναίων ἑκατὸν ἐκάστῳ τάλαντον, εἴτ' ἐὰν
 35 μὲν ἀρέσκη τὸ ἀνάλωμα, τῆς πόλεως εἶναι τὴν δαπάνην, εἰ δὲ μή,
 κομίσασθαι τὰ χρήματα παρὰ τῶν δανεισαμένων. Ααβὼν δ' ἐπὶ
 τούτοις ἐναυπηγῆσατο τριήρεις ἑκατόν, ἐκάστου ναυπηγουμένου τῶν
 ἑκατὸν μίαν, αἷς ἐναυμάχησαν ἐν Σαλαμῖνι πρὸς τοὺς βαρβάρους.
 Ὡστρακίσθη δ' ἐν τούτοις τοῖς καιροῖς Ἀριστείδης ὁ Λυσιμάχου.
 40 8. Τετάρτῳ δ' ἔτει κατεδέξαντο πάντας τοὺς ὥστρακισμένους
 ἄρχοντας Ὑψηλίδου, διὰ τὴν Ξέρξου στρατείαν καὶ τὸ λοιπὸν
 ὥρισαν τοῖς ὥστρακιζομένοις ἐκτὸς Γεραιστοῦ καὶ Σκυλλαίου
 κατοικεῖν ἢ ἀτίμους εἶναι καθάπαξ.

XXIII. Τότε μὲν οὖν μέχρι τούτου προῆλθεν ἡ πόλις, ἅμα
 τῇ δημοκρατίᾳ κατὰ μικρὸν ἀύξανομένη μετὰ δὲ τὰ Μηδικὰ
 πάλιν ἰσχυσεν ἡ ἐν Ἀρείῳ πάγῳ βουλὴ καὶ διώκει τὴν πόλιν,

16. κολυττεὺς L 18-9. σ(υν)εξαμαρτανον L' corr. Poste, W.-K., Bl.²
 H.-L. 20. Ἰππαρχος] incipit fr. Berol. II b (B) 23. δημοῶν B δημοτ(ων)
 L; τότε] τοῖς L corr. Whibley 27. δοκῇ B 29. ν[ικο]δήμιου B νικομηδους
 L 31. τάλαντα om. L, supra v. add. m. 1.; ἐκ των εργων εκατον ταλαντα
 B ut. vid. 35. την δαπανην in L s. v. add. m. 2. 37. ἑκατον] desinit B
 41. στρατιαν L 42. εντος L; quod retin. Opp. ἐκτός Wyse

hoztak, hiszen Peisistratos is népvezérből és stratégosból lett tyrannosszá. **4.** Először az ő rokonát, a Kollytosból való Hipparchost, a Charmos fiát küldték ostrakismosszal számkivetésbe, hiszen Kleisthenés főképen ömiatta hozta a törvényt, mert ki akarta őt üzetni. Az athéniek ugyanis, a népnél szokásos szelidséggel, a tyrannosok barátainak megengedték, hogy a városban lakjanak, amennyiben nem voltak részesek a zavargásokban, s éppen ezeknek volt a feje és vezére Hipparchos. **5.** Rögtön a következő évben, Telesinos archónsága idején phylénként babbal kisorsolták a nép által kijelölt ötszáz férfiú közül a phyléknek megfelelően a kilenc archónt, a tyrannis óta akkor első ízben. Valamennyi korábbi archónt t. i. választották. Ugyanakkor az Alópekéből való Megaklést, Hippokratés fiát, ostrakismosszal száműzetésbe küldték. **6.** A rákövetkező három év folyamán ostrakismosszal száműzték a tyrannosok barátait, akik miatt a törvényt hozták, majd a negyedik évben atöbbieik közül is elküldték azt, akiről úgy látták, hogy a fejükre nő. Az első, akit a tyrannistól távol állók közül küldtek ostrakismosszal száműzetésbe, Xanthippos volt, az Ariphrón fia. **7.** Az ezt követő harmadik évben, Nikodémosz archónsága alatt, feltárták a maróneiai bányákat, és a városnak száz talentum jövedelme származott a bányaművekből. Némelyek ekkor azt az indítványt tették, hogy az ezüstöt szét kell osztani a nép közt, Themistoklés azonban megakadályozta ezt. Azt viszont nem mondta meg, hogy mit akar kezdeni a pénzzel, hanem azt javasolta, hogy adjanak ki kamatra a száz leggazdagabb athéninek egy-egy talentumot, és ha a pénz felhasználása helyeslésre talál, akkor írják a kiadást az állam számlájára, ha pedig nem, akkor hajtsák be a pénzt a kölcsönvevőktől. Megkapván e feltételek mellett a pénzt, száz háromsorevezős hajót építtetett, úgy, hogy mindegyik építtetett a száz közül egyet, és Salamisnál ezekkel vívták meg a tengeri ütközetet a barbárok ellen. Ezekben az időkben ostrakismossal száműzetésbe küldték Aristeidést, Lysimachos fiát. **8.** Három év múlva, Hypséhídész archónsága alatt Xerxész hadjárata miatt az összes ostrakismosszal számkivetetteket visszafogadták. A továbbiakra nézve pedig elhatározták, hogy az ostrakismosszal számkivetetteknek Geraistoson és a Skyllaionon túl kell lakniok, különben polgárjogaikat egyszersmindenkorra elvesztik.

XXIII. Eddig fejlődött tehát akkor a város, s vele együtt fejlődött lépésről lépésre a demokrácia is. A méd háborúk után azonban ismét erőre kapott az Areiospagos tanácsa, és kormányozta a várost —

οὐδενὶ δόγματι λαβοῦσα τὴν ἡγεμονίαν, ἀλλὰ διὰ τὸ γενέσθαι τῆς
 5 περὶ Σαλαμῖνα ναυμαχίας αἰτία. Τῶν γὰρ στρατηγῶν ἐξαπορη-
 σάντων τοῖς πράγμασι καὶ κηρυξάντων σῶ[ζ]ειν ἕκαστον ἑαυτόν,
 πορίσασα δραχμὰς ἐκάστῳ ὀκτὼ διέδωκε καὶ ἐνεβίβασεν εἰς τὰς
 ναῦς. 2. Διὰ ταύτην δὴ τὴν αἰτίαν παρεχώρουν αὐτῆς τῷ ἀξιώματι,
 καὶ ἐπολιτεύθησαν Ἀθηναῖοι καλῶς καὶ κατὰ τούτους τοὺς
 10 καιροὺς. Συνέβη γὰρ αὐτοῖς κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον τὰ τε εἰς
 τὸν πόλεμον ἀσκῆσαι, καὶ παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν εὐδοκιμῆσαι, καὶ
 τὴν τῆς θαλάττης ἡγεμονίαν λαβεῖν ἀκόντων Λακεδαιμονίων.
 3. Ἦσαν δὲ προστάται τοῦ δήμου κατὰ τούτους τοὺς καιροὺς
 Ἀριστείδης ὁ Λυσιμάχου καὶ Θεμιστοκλῆς ὁ Νεοκλέους, ὁ μὲν
 15 τὰ πολέμια δοκῶν, ὁ δὲ τὰ πολιτικὰ δεινὸς εἶναι καὶ δικαιοσύνη
 τῶν καθ' ἑαυτὸν διαφέρειν· διὸ καὶ ἐχρῶντο τῷ μὲν στρατηγῷ,
 τῷ δὲ συμβούλῳ. 4. Τὴν μὲν οὖν τῶν τειχῶν ἀνοικοδόμησιν κοινῇ
 διώκησαν, καίπερ διαφερόμενοι πρὸς ἀλλήλους, ἐπὶ δὲ τὴν ἀπό-
 στασιν τὴν τῶν Ἰώνων ἀπὸ τῆς τῶν Λακεδαιμονίων συμμαχίας
 20 Ἀριστείδης ἦν ὁ προτρέψας, τηρήσας τοὺς Λάκωνας διαβεβλημέ-
 νους διὰ Πανσανίαν. 5. Διὸ καὶ τοὺς φόρους οὗτος ἦν ὁ τάξας
 ταῖς πόλεσιν τοὺς πρώτους, ἔτει τρίτῳ μετὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι
 ναυμαχίαν, ἐπὶ Τιμοσθένους ἄρχοντος, καὶ τοὺς ὄρκους ὤμοσεν
 τοῖς Ἰωσ[ιν], ὥστε τὸν αὐτὸν ἐχθρὸν εἶναι καὶ φίλον, ἐφ' οἷς καὶ
 25 τοὺς μύδρους ἐν τῷ πελάγει καθεῖσαν.

XXIV. Μετὰ δὲ ταῦτα θαρροῦσης ἤδη τῆς πόλεως καὶ
 χρημάτων ἡθροισμένων πολλῶν, συνεβούλευεν ἀντιλαμβάνεσθαι
 τῆς ἡγεμονίας, καὶ καταβάντας ἐκ τῶν ἀγρῶν οἰκεῖν ἐν τῷ ἄστει·
 τροφὴν γὰρ ἔσεσθαι πᾶσι, τοῖς μὲν στρατευομένοις, τοῖς δὲ φρου-
 5 ροῦσι, τοῖς δὲ τὰ κοινὰ πράττουσι, εἰδ' οὕτω κατασχῆσειν τὴν
 ἡγεμονίαν. 2. Πεισθέντες δὲ ταῦτα καὶ λαβόντες τὴν ἀρχὴν τοῖς
 τε συμμάχοις δεσποτικωτέρως ἐχρῶντο, πλὴν Χίων καὶ Λεσβίων
 καὶ Σαμίων· τούτους δὲ φύλακας εἶχον τῆς ἀρχῆς, ἔωντες τὰς
 τε πολιτείας παρ' αὐτοῖς καὶ ἄρχειν ὧν ἔτυχον ἄρχοντες. 3. Κατέστη-
 10 σαν δὲ καὶ τοῖς πολλοῖς εὐπορίαν τροφῆς, ὥσπερ Ἀριστείδης
 εἰσηγήσατο. Συνέβαινεν γὰρ ἀπὸ τῶν φόρων καὶ τῶν τελῶν καὶ
 τῶν συμμάχων πλείους ἢ δισμυρσίους ἄνδρας τρέφεσθαι. Δικασταὶ
 μὲν γὰρ ἦσαν ἑξακισχίλιοι, τοξόται δ' ἑξακόσιοι καὶ χίλιοι, καὶ

XXIII. 8. αὐτ(ην) L 10. κ(ατα) L, περ(ι) superscr. m. 2. 15. ασκων
 L: δοκῶν Richards; πολεμικα L: corr. K. 17. ἀνοικοδομησιν L 19.
 ιωνων κ(αι) τ(ην) τ(ων) Λακ. σ(υμ)μαχίαν L: corr. Bl.

bár semmiféle határozat révén nem kapta meg a főhatalmat — egyszerűen azért, mert övé volt a Salamis melletti tengeri ütközet érdeme. Mikor ugyanis a stratégosok teljesen elvesztették a fejüket, és kihirdették, hogy kiki mentse magát, akkor előteremtve a pénzt mindenkinek nyolc drachmát adott és hajóra szállította őket. **2.** Ez okból kifolyólag meghajoltak tekintélye előtt, s az athéniek államügyeinek vezetése a legnagyobb rendben folyt ezekben az időkben is. Úgy fordult t. i. a dolog, hogy ezidőtájt a hadviselésben is megedzették magukat, a görögök körében nagy hírre tettek szert, és, a lakedaimóniak akarata ellenére, magukhoz ragadták a főhatalmat a tengeren. **3.** A nép vezetői ez idő tájban Aristeidés, a Lysimachos fia, és Themistoklés, a Neoklés fia voltak: az egyik katonai dolgokban volt félelmetes hírű, a másikat mint kitűnő államférfit ismerték és mint olyan embert, aki igazságszeretet tekintetében kitűnik kortársai közül. Ezért az egyiknek a hadvezetésben, a másiknak a tanácsban vették hasznát. **4.** A falak felépítését közösen intézték, habár ellentétben állottak egymással, de az iónokat a lakedaimóni szövetségből való kilépésre Aristeidés biztatta fel, felfigyelve a Pausanias miatt a lakónokkal szemben kialakult ellenséges hangulatra. **5.** Így azután ő volt az, aki a városokra az első adókat kirótt a salamisi tengeri ütközet utáni harmadik évben, Timosthenés archónsága idején, és aki esküt tett az iónoknak, hogy ugyanazt fogja ellenségének és barátjának tekinteni, mint ők. Ennek megerősítésére vastömböket is süllyesztettek a tengerbe.

XXIV. Ezek után, mikor az állam már megerősödött, és sok pénz gyűlt össze, azt tanácsolta, hogy vegyék át ők a vezetést, és a vidékről beköltözve lakjanak a városban (így u. i. mindenkinek megszerez a megélhetése, kinek a katonai szolgálat, kinek a helyőrség, kinek a közügyekben való részvétel révén), hogy azután ilyen módon kezükben tartsák a főhatalmat. **2.** Az athéniek hajlottak a szóra s megragadván a hatalmat, despotikusabban jártak el a szövetségekkel szemben, kivéve a chiosiakat, a lesbosziakat és a samosziakat. Ezeket u. i. uralmuk őreikül tartották, meghagyva államberendezkedésüket és megengedve, hogy uralkodjanak azokon, akiken addig uralkodtak. **3.** A tömegnek ezzel valóban bőséges megélhetést biztosítottak, ahogyan Aristeidés előadta. A helyzet ugyanis úgy alakult, hogy az adókból, a vámokból és a szövetségesekből több, mint húsz ezer ember tudott megélni. A bírák ugyanis hatezren voltak, az íjjászok ezerhatszázan, továbbá ezerkétszáz lovas, a tanács ötszáz

πρὸς τούτοις ἱππεῖς χίλιοι καὶ διακόσιοι, βουλὴ δὲ πεντακόσιοι,
 15 καὶ φρουροὶ νεωρίων πεντακόσιοι, καὶ πρὸς τούτοις ἐν τῇ πόλει
 φρουροὶ ν', ἀρχαὶ δ' ἑνῆς μὲν εἰς ἑπτακοσίους ἄνδρας, ὑπερόριοι
 δ' εἰς ἑπτακοσίους· πρὸς δὲ τούτοις ἐπεὶ συνεστήσαντο τὸν πόλε-
 μον ὕστερον, ὀπλῖται μὲν δισχίλιοι καὶ πεντακόσιοι, νῆες δὲ φρουρί-
 δες εἴκοσι, ἄλλαι δὲ νῆες αἱ τοὺς φόρους ἄγουσαι * * τοὺς ἀπὸ
 20 τοῦ κυάμου δισχιλίους ἄνδρας. Ἔτι δὲ πρυτανεῖον καὶ ὄρφανοὶ καὶ
 δεσμωτῶν φύλακες· ἅπασιν γὰρ τούτοις ἀπὸ τῶν κοινῶν ἡ διοίκησις ἦν.

XXV. Ἡ μὲν οὖν τροφὴ τῷ δήμῳ διὰ τούτων ἐγγίνετο.
 Ἔτι δὲ ἑπτακαίδεκα μάλιστα μετὰ τὰ Μηδικὰ διέμεινεν ἡ πολιτεία
 προεστώτων τῶν Ἀρεοπαγιτῶν, καίπερ ὑποφερομένη κατὰ μικρόν.
 Αὐξανόμενον δὲ τοῦ πλήθους, γενόμενος τοῦ δήμου προστάτης
 5 Ἐφιάλτης ὁ Σοφωνίδου. δοκῶν καὶ ἀδωροδόκητος εἶναι καὶ
 δίκαιος πρὸς τὴν πολιτείαν, ἐπέθετο τῇ βουλῇ. 2. Καὶ πρῶτον
 μὲν ἀνείλεν πολλοὺς τῶν Ἀρεοπαγιτῶν, ἀγῶνας ἐπιφέρων περὶ
 τῶν διωκημένων· ἔπειτα τῆς βουλῆς ἐπὶ Κόνωνος ἀρχοντος
 ἅπαντα περιεῖλε τὰ ἐπίθετα δι' ὧν ἦν ἡ τῆς πολιτείας φυλακή,
 10 καὶ τὰ μὲν τοῖς πεντακοσίοις, τὰ δὲ τῷ δήμῳ καὶ τοῖς δικαστηρίοις
 ἀπέδωκεν. 3. Ἐπρα[ξ]ε δὲ ταῦτα συναιτίου γενομένου Θεμιστοκλέ-
 οντος, ὃς ἦν μὲν τῶν Ἀρεοπαγιτῶν, ἔμελλε δὲ κρίνεσθαι μηδισμοῦ.
 Βουλόμενος δὲ καταλυθῆναι τὴν βουλήν ὁ Θεμιστοκλῆς πρὸς μὲν
 τὸν Ἐφιάλτην ἔλεγεν ὅτι συναρπάζειν αὐτὸν ἡ βουλὴ μέλλει, πρὸς
 15 δὲ τοὺς Ἀρεοπαγίτας ὅτι δείξει τινὰς συνισταμένους ἐπὶ καταλύσει
 τῆς πολιτείας. Ἀγαθὸν δὲ τοὺς αἰρεθέντας τῆς βουλῆς οὐ διέτριβεν
 ὁ Ἐφιάλτης, ἵνα δείξῃ τοὺς ἀθροιζομένους, διελέγετο μετὰ σπου-
 δῆς αὐτοῖς. Ὁ δ' Ἐφιάλτης ὡς εἶδεν καταπλαγεῖς καθίζει μονοχί-
 των ἐπὶ τὸν βωμόν. 4. Θαυμάσάντων δὲ πάντων τὸ γεγον[ός]
 20 καὶ μετὰ ταῦτα συναθροισθείσης τῆς βουλῆς τῶν πεντακοσίων
 κατηγόρουν τῶν Ἀρεοπαγιτῶν ὃ τ' Ἐφιάλτης καὶ ὁ Θεμιστο-
 κλῆς, καὶ πάλιν ἐν τῷ δήμῳ τὸν αὐτὸν τρόπον, ἕως περιεείλοντο
 αὐτῶν τὴν δύναμιν. Καὶ *** ἀνηρέθη δὲ καὶ ὁ Ἐφιάλτης δολοφονη-
 θεὶς μετ' οὐ πολὺν χρόνον δι' Ἀριστοδίκου τοῦ Ταναγραγαίου.

XXIV. 16. post μ(εν) in L ησαν punctis superpositis deletum **17.** ἑπτα-
 κοσίους/ falso iteratum putant W.-K.. Th, Opp. retinent dubitanter
 M.-H., Tovar **19.** φορους L φρουροὺς Bl. post φορ. ἀγ. lacunam ind.
 W.-K., <ἔχουσαι> Hude **XXV. 3.** τ(ων) in L dubium est **5.** καὶ δοκῶν
 L, transpos. Kaibel **16.** τοὺς ἀφαιρεθέντας L: corr. K. **22.** περιειλον L, το
 supra vers. add. m. 1.: corr. K. **23.** lacunam ind. W.-K., <ὁ μὲν Θεμιστο-
 κλῆς . . . > suppletes

tagja, ötszázfőnyi kikötőőrség, továbbá ötvenfőnyi őrség a városban, kb. hétszáz tisztviselő odahaza és hétszáz külföldön; továbbá mikor később megkezdtek a háborút, kétezeröttszáz nehézfegyveres, húsz űrhajó és más hajók, melyek az adókat hozzák be... a babsorsolással kiválasztott kétezer embert, meg még a prytaneion, az árvák, meg a rabok őrei. Mindezek ugyanis az állam költségén kapták az ellátást.

XXV. A népszámára tehát ezek nyújtottak megélhetést. A perzsa háborúk után kb. tizenhét évig maradt az állam az Areopagiták vezetése alatt, bár ez fokról fokra lazább lett. Mikor a tömeg megnövekedett, és a nép élére Ephialtés állott, Sophónidés fia, akiről az volt a vélemény, hogy megvesztegethetetlen és állami ügyekben a jogot szem előtt tartó ember, ez megtámadta a tanácsot. **2.** Azzal kezdte, hogy az Areopagiták közül sokakat eltávolított, olyan módon, hogy hivatali ténykedésük miatt perbe fogta őket. Azután Konón archónsága idején megfosztotta a tanácsot az összes megbízatásoktól, melyek alapján az államrend őre volt, és azokat részben az ötszázaknak, részben a népnek és a bíróságoknak adta át. **3.** Tette pedig mindezeket Themistoklés közreműködésével, aki ugyan maga is tagja volt az Areiospagosnak, de az a veszély fenyegette, hogy perzsabarátsággért el fogják ítélni. Themistoklés, fel akarván oszlatni a tanácsot, azt mondta Ephialtésnek, hogy a tanács arra készül, hogy őt elfogja, az Areopagitáknak viszont, hogy fog mutatni némelyeket, akik az államrend felforgatására szövetkeztek. Hogy az egybegyűlteket megmutassa, a tanács megbízottait oda vezette, ahol Ephialtés időzött, s nagy buzgalommal tárgyalt velük. Amint ezt Ephialtés észrevette, megrettent és egy szál chitónban az oltárhoz ült. **4.** Persze mindenki elcsodálkozott a történten, és ezután mikor az ötszázak tanácsa összegyűlt, Ephialtés és Themistoklés vádat emelt az Areopagiták ellen, azután a népgyűlésben úgyszintén, míg csak hatalmukat el nem vették. És... eltették az útból Ephialtést is, a tanagrai Aristodikos nem sokkal utóbb orvul meggyilkolta.

XXVI. Ἡ μὲν οὖν τῶν Ἀρεοπαγιτῶν βουλὴ τοῦτον τὸν τρόπον ἀπεστερήθη τῆς ἐπιμελείας. Μετὰ δὲ ταῦτα συνέβαινεν ἀνίσθαι μᾶλλον τὴν πολιτείαν διὰ τοὺς προθύμως δημαγωγοῦντας. Κατὰ γὰρ τοὺς καιροὺς τούτους συνέπεσε μὴδ' ἡγεμόνα
 5 ἔχειν τοὺς ἐπιεικεστέρους, ἀλλ' αὐτῶν προεστάναι Κίμωνα τὸν Μιλτιάδου, νεώτερον ὄντα καὶ πρὸς τὴν πόλιν ὁπὲ προσελθόντα, πρὸς δὲ τούτοις ἐφθάρθαι τοὺς πολλοὺς κατὰ πόλεμον· τῆς γὰρ στρατείας γιγνομένης ἐν τοῖς τότε χρόνοις ἐκ καταλόγου καὶ στρατηγῶν ἐφισταμένων ἀπείρων μὲν τοῦ πολεμεῖν τιμωμένων
 10 δὲ διὰ τὰς πατρικὰς δόξας, αἰεὶ συνέβαινεν τῶν ἐξιόντων ἀνὰ δισχιλίους ἢ τρισχιλίους ἀπόλλυσθαι, ὥστε ἀναλίσκεσθαι τοὺς ἐπιεικεῖς καὶ τοῦ δήμου καὶ τῶν εὐπόρων. **2.** Τὰ μὲν οὖν ἄλλα πάντα διώκουν οὐχ ὁμοίως καὶ πρότερον τοῖς νόμοις προσέχοντες, τὴν δὲ τῶν ἐννέα ἀρχόντων αἵρεσιν οὐκ ἐκίνουν, ἀλλ' ἔκτω ἔτει
 15 μετὰ τὸν Ἐφιάλτου θάνατον ἔγνωσαν καὶ ἐκ ζευγιτῶν προκρίνεσθαι τοὺς κληρωσομένους τῶν ἐννέα ἀρχόντων, καὶ πρῶτος ἦρξεν ἐξ αὐτῶν Μνησιθείδης. Οἱ δὲ πρὸ τούτου πάντες ἐξ ἱππέων καὶ πεντακοσιομεδίμων ἦσαν, (οἱ <δὲ> ζευγῖται τὰς ἐγκυκλίους ἤρχον), εἰ μὴ τι παρεωρᾶτο τῶν ἐν τοῖς νόμοις. **3.** Ἐτεὶ δὲ πέμπτῳ
 20 μετὰ ταῦτα ἐπὶ Λυσικράτους ἄρχοντος οἱ τριάκοντα δικασταὶ κατέστησαν πάλιν οἱ καλούμενοι κατὰ δήμους. Καὶ τρίτῳ μετὰ τοῦτον ἐπὶ Ἀντιδότου διὰ τὸ πλῆθος τῶν πολιτῶν Περικλέους εἰπόντος ἔγνωσαν μὴ μετέχειν τῆς πόλεως, ὅς ἂν μὴ ἐξ ἀμφοῖν ἀστοῖν ἢ γεγονῶς.

XXVII. Μετὰ δὲ ταῦτα πρὸς τὸ δημαγωγεῖν ἐλθόντος Περικλέους, καὶ πρῶτον εὐδοκίμησαντες, ὅτε κατηγόρησε τὰς εὐθύνas Κίμωνος στρατηγούντος νέος ὢν, δημοτικωτέραν ἔτι συνέβη γενέσθαι τὴν πολιτείαν. Καὶ γὰρ τῶν Ἀρεοπαγιτῶν ἔνια
 5 παρείλετο, καὶ μάλιστα προὔτρεψεν τὴν πόλιν ἐπὶ τὴν ναυτικὴν δύναμιν, ἐξ ἧς συνέβη θαρρήσαντας τοὺς πολλοὺς ἅπασαν τὴν πολιτείαν μᾶλλον ἄγειν εἰς αὐτούς. **2.** Μετὰ δὲ τὴν ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαν ἐνὸς δεῖ πεντηκοστῷ ἔτει, ἐπὶ Πυθοδώρου ἄρχοντος, ὁ πρὸς Πελοποννησίους ἐνέστη πόλεμος, ἐν ᾧ κατακλεισθεῖς

XXVI. 6. νεώτερον L: corruptum esse putant K., Th., Opp. etc.. explicante Radet retin. M.-H., Tovar (vide comm.) **19.** υπο τ(ων) δ(ημων) ante τῶν L, delevit m. 1. sec. K.⁴ Wn., tuentur H.-L., Bl. Th. **21-2.** μετατον L, super an scr. το m. 2. **24.** ἦ] ἦν L: corr. K. **XXVII. 9.** κ(ατα)κλισθεῖς L: corr. K.

XXVI. Ilyen módon fosztották meg az Areopagiták tanácsát a kormányhatalomtól. Ezek után az történt, hogy az alkotmány a népvezérek buzgólkodása következtében egyre inkább meglazult. Mert úgy esett a dolog, hogy ekkoriban a mérsékelteknek nem volt még vezérük sem, hanem Kimón, Miltiadés fia állott élükön, aki tapasztalatlan volt és későn avatkozott bele a politikai ügyekbe. Hozzá még többségük elesett a háborúban. A katonáskodás ugyanis azokban az időkben a lajstrom alapján történt, és élükön olyan hadvezérek állottak, akik a hadviseléshez nem értettek, csak őseik dicsőségéért becsülték őket. Ennek mindig az volt az eredménye, hogy a kivonulók közül két vagy háromezer ember minden esetben odaveszett, úgy, hogy mind a nép, mind a gazdagok közül a becsületes emberek felemésztdtek. **2.** Minden egyéb ügyben ugyan a korábbi állapotoktól eltérően, a törvények figyelmen kívül hagyásával kormányoztak, a kilenc archón választását azonban nem bolygatták. Ephialtés halála után a hatodik évben azonban határozatot hoztak, hogy zeugitéseket is választanak azok közé, akik közül azután az archónokat sorsolják, s az első közülük való archón Mnésitheidés volt. Előtte mindnyájan a lovagok és az ötszázmérősök közül kerültek ki, a zeugitések viszont csak a közönséges hivatalokat töltötték be, hacsak a törvényekben foglaltak valamelyik pontját nem hagyták figyelmen kívül. **3.** Az ezután következő ötödik esztendőben, Lysikratés archónsága alatt ismét betöltötték a harminc ú. n. községi bíró tisztét. Két évre rá, Antidotos idején, a polgárok nagy tömege miatt Periklés javaslatára határozatot hoztak, hogy a polgárjogban ne részesedjék csak az, kinek mindkét szülője polgárjoggal bír.

XXVII. Ezek után, mikor Periklés jutott a népvezérségre, aki azzal lett először híressé, hogy fiatalember létére Kimón ellen ennek hadvezérsége után adott számadása során vádat emelt, az államszervezet még demokratikusabb lett. Egyfelől az Areiospagost is megfosztotta még egytől-mástól, másfelől a várost teljes mértékben a tengeri hatalom felé fordította, aminek az lett a következménye, hogy a tömeg nekibátorodva az egész állami élet irányítását egyre jobban magához ragadta. **2.** A salamisi tengeri ütközet után negyvennyolc évvel, Pythodóros archónsága alatt, kitört a háború a pelopon-

10 ὁ δῆμος ἐν τῷ ἄστει καὶ συνεθισθεὶς ἐν ταῖς στρατείαις μισθοφορεῖν, τὰ μὲν ἐκὼν τὰ δὲ ἄκων προηγεῖτο τὴν πολιτείαν διοικεῖν αὐτός.
 3. Ἐποίησε δὲ καὶ μισθοφόρα τὰ δικαστήρια Περικλῆς πρῶτος, ἀντιδημαγωγῶν πρὸς τὴν Κίμωνος εὐπορίαν. Ὁ γὰρ Κίμων, ἅτε
 15 τυραννικὴν ἔχων οὐσίαν, πρῶτον μὲν τὰς κοινὰς λητουργίας ἐλητούργει λαμπρῶς, ἔπειτα τῶν δημοτῶν ἔτρεφε πολλούς. Ἐξῆν γὰρ τῷ βουλομένῳ Λακιαδῶν καθ' ἑκάστην τὴν ἡμέραν ἐλθόντι παρ' αὐτὸν ἔχειν τὰ μέτρια· ἔτι δὲ τὰ χωρία πάντα ἄφρακτα ἦν, ὅπως ἐξῆν τῷ βουλομένῳ τῆς ὁπώρας ἀπολαύειν. 4. Πρὸς δὲ ταύτην τὴν χορηγίαν ἐπιλειπόμενος ὁ Περικλῆς τῇ οὐσίᾳ, συμβουλευόμενος
 20 αὐτῷ Δαμωνίδου τοῦ Οἴηθεν (ὃς ἐδόκει τῶν πολλῶν εἰσηγητῆς εἶναι τῷ Περικλεῖ· διὸ καὶ ὠστράκισαν αὐτὸν ὕστερον), ἐπεὶ τοῖς ἰδίοις ἡττάτο, διδόναι τοῖς πολλοῖς τὰ αὐτῶν, κοτεσκεύασε μισθοφορὰν τοῖς δικασταῖς· ἀπ' ὧν αἰτιῶνται τινες χεῖρω γενέσθαι, κληρουμένων ἐπιμελῶς αἰεὶ μᾶλλον τῶν τυχόντων ἢ τῶν ἐπιεικῶν
 25 ἀνθρώπων. 5. Ἦρξατο δὲ μετὰ ταῦτα καὶ τὸ δεκάζειν, πρῶτον καταδειξάντος Ἀνύτου μετὰ τὴν ἐν Πύλῳ στρατηγίαν. Κρινόμενος γὰρ ὑπὸ τινων διὰ τὸ ἀποβαλεῖν Πύλον, δεκάσας τὸ δικαστήριον ἀπέφυγεν.

XXVIII. Ἔως μὲν οὖν Περικλῆς προειστήκει τοῦ δήμου βελτίῳ τὰ κατὰ τὴν πολιτείαν ἦν, τελευτήσαντος δὲ Περικλέους πολὺ χεῖρω. Πρῶτον γὰρ τότε προστάτην ἔλαβεν ὁ δῆμος οὐκ εὐδοκιμοῦντα παρὰ τοῖς ἐπιεικέσιν· ἐν δὲ τοῖς πρότερον χρόνοις αἰεὶ διετέλουν οἱ ἐπιεικεῖς δημαγωγοῦντες. 2. Ἐξ ἀρχῆς μὲν γὰρ
 5 καὶ πρῶτος ἐγένετο προστάτης τοῦ δήμου Σόλων, δεύτερος δὲ Πεισίστρατος, τῶν εὐγενῶν καὶ γνωρίμων καταλυθείσης δὲ τῆς τυραννίδος Κλεισθένης, τοῦ γένους ὧν τῶν Ἀλκμεωνιδῶν, καὶ τούτῳ μὲν οὐδεὶς ἦν ἀντιστασιώτης, ὥς ἐξέπεσον οἱ περὶ τὸν Ἰσαγόραν. Μετὰ δὲ ταῦτα τοῦ μὲν δήμου προειστήκει Ξάνθιπ-
 10 πος, τῶν δὲ γνωρίμων Μιλτιάδης, ἔπειτα Θεμιστοκλῆς καὶ Ἀριστείδης· μετὰ δὲ τούτους Ἐφιάλτης μὲν τοῦ δήμου, Κίμων δ'

10. στραταις L. 15. ante πολλους in L τους, del. m. 1? sec. K.⁴ retin. Bl.⁴ 18. εξην L: corr. K. 20. ὃς/ ους L, sed correctum sec. Wn. 23. δικασταις L, quod tuentur K.⁴, W.-K., M.-H. etc. δικαστηρίοις Bl. Opp. 26. αὐτου L: corr. K. XXVIII. 3. post τότε 5 vel 6 litterae deletae in L 4. ευδοκιμουμενοντα L (μ altera super ν scripta) ντα superscr. m. 1. 8. αλκμεονιδων L

nésosiak ellen, melynek idején a nép be volt zárva a városba, és megszokva, hogy a hadjáratokban zsoldoskodjék, akarva-akaratlan arra határozta magát, hogy maga igazgatja az államot. **3.** Periklés volt az első, aki fizetett tisztséggé tette a bíróságot, így versengve, mint népvezér, Kimón gazdagságával. Kimón tudniillik, kinek fejedelmi vagyona volt, először is fényesen teljesítette az állami leiturgiákat, azután démostagjai közül is sokakat eltartott. A Lakiadák közül ugyanis, aki csak akart, nap-mint-nap elmehetett hozzá és megkapta, ami elég volt neki; még a birtokai is bekerítetlenek voltak, hogy aki akarja, élvezhesse a gyümölcsöket. **4.** Ezzel a bőkezűséggel szemben Periklés vagyoni tekintetben elmaradt; s így mikor az Oiéből való Damónidés — akit sok dologban Periklés sugalmazójának tartottak, s akit ezért később ostrakizáltak — azt tanácsolta neki, hogy, ha magánvagyona nem futja, adja a tömegnek, ami úgyis azé, bevезette a bírák fizetését. Ebből magyarázzák egyesek azt, hogy a helyzet rosszabbodott, mert a sorsolásban mindig inkább a közönséges népség vett részt nagy buzgalommal, nem pedig az arravaló emberek. **5.** Ezek után elharapódzott a vesztegetés is, amire az első példát Anytos nyújtotta a pylosi hadvezérsége után. Mikor ugyanis egyesek Pylos elvesztése miatt vád alá helyezték, megvesztegette a bíróságot, és így felmentették.

XXVIII. Míg Periklés állott a nép élén, az állami ügyek még jobban folytak, mikor azonban Periklés meghalt, sokkal rosszabb lett a helyzet. Akkor kapott a nép először olyan vezért, akinek a mérsékeltek körében nem volt jó híre; a korábbi időkben viszont mindig a mérsékeltek voltak a nép vezérei. **2.** Az elején kezdve, az első, aki a nép élére állt, Solón volt, a második Peisistratos; mindketten a nemesek és előkelők közül; a tyrannis megdöntése után Kleisthenés, aki az Alkmeónidák nemzetségéből származott; neki sem volt egy ellenfele sem, miután Isagoras pártfeleit száműzték. Ezután a nép élére Xanthippos, az előkelők élére Miltiadés állt, azután Themistoklés és Aristeidés; ezek után Ephialtés lett a nép vezére, Kimón,

ὁ Μιλτιάδου τῶν εὐπόρων· εἴτα Περικλῆς μὲν τοῦ δήμου, Θουκυδί-
 δης δὲ τῶν ἐτέρων, κηδεστὴς ὢν Κίμωνος. 3. Περικλέους δὲ
 τελευτήσαντος τῶν μὲν ἐπιφανῶν προειστήκει Νικίας ὁ ἐν Σικελίᾳ
 15 τελευτήσας, τοῦ δὲ δήμου Κλέων ὁ Κλεαινέτου, ὃς δοκεῖ μάλιστα
 διαφθεῖραι τὸν δῆμον ταῖς ὁρμαῖς, καὶ πρῶτος ἐπὶ τοῦ βήματος
 ἀνέκραγε καὶ ἐλοιδορήσατο καὶ περιζωσάμενος ἐδημηγόρησε,
 τῶν ἄλλων ἐν κόσμῳ λεγόντων. Εἴτα μετὰ τούτους τῶν μὲν
 ἐτέρων Θηραμένης ὁ Ἄγνωνος, τοῦ δὲ δήμου Κλεοφῶν ὁ λυρο-
 20 ποιός, ὃς καὶ τὴν διωβελίαν ἐπόρισε πρῶτος· καὶ χρόνον μὲν
 τινα διεδίδου, μετὰ δὲ ταῦτα κατέλυσε Καλλικράτης Παιανιεύς,
 πρῶτος ὑποσχόμενος ἐπιθήσειν πρὸς τοῖν δυοῖν ὀβολοῖν ἄλλον
 ὀβολόν. Τούτων μὲν οὖν ἀμφοτέρων θάνατον κατέγνωσαν ὕστερον
 εἴωθεν γάρ, κἂν ἐξαπατηθῇ τὸ πλῆθος, ὕστερον μισεῖν τοὺς τι
 25 προαγαγόντας ποιεῖν αὐτοὺς τῶν μὴ καλῶς ἐχόντων. 4. Ἀπὸ δὲ
 Κλεοφῶντος ἤδη διεδέχοντο συνεχῶς τὴν δημαγωγίαν οἱ μάλιστα
 βουλόμενοι θρασύνεσθαι καὶ χαρίζεσθαι τοῖς πολλοῖς πρὸς τὸ
 παραυτίκα βλέποντες. 5. Δοκοῦσι δὲ βέλτιστοι γεγονέναι τῶν
 Ἀθήνησι πολιτευσαμένων μετὰ τοὺς ἀρχαίους Νικίας καὶ Θουκυδί-
 30 δης καὶ Θηραμένης. Καὶ περὶ μὲν Νικίου καὶ Θουκυδίδου πάντες
 σχεδὸν ὁμολογοῦσιν ἄνδρας γεγονέναι οὐ μόνον καλοὺς κἀγαθοὺς,
 ἀλλὰ καὶ πολιτικοὺς καὶ τῇ πόλει πάσῃ πατρικῶς χρωμένους,
 περὶ δὲ Θηραμένους, διὰ τὸ συμβῆναι κατ' αὐτὸν ταραχώδεις
 τὰς πολιτείας, ἀμφισβήτησις τῆς κρίσεώς ἐστι. Δοκεῖ μέντοι
 35 μὴ παρέργως ἀποφαινομένοις οὐχ ὥσπερ αὐτὸν διαβάλλουσι πάσας
 τὰς πολιτείας καταλύειν, ἀλλὰ πάσας προάγειν ἕως μηδὲν παρανο-
 μοῖεν, ὥς δυνάμενους πολιτεύεσθαι κατὰ πάσας, ὅπερ ἐστὶν ἀγαθὸν
 πολίτου ἔργον, παρανομούσαις δὲ οὐ συγχω[ρ]ῶν, ἀλλ' ἀπεχθανό-
 μενος.

XXIX. Ἔως μὲν οὖν ἰσόρροπα τὰ πράγματα κατὰ τὸν
 πόλεμον ἦν, διεφύλαττον τὴν δημοκρατίαν. Ἐπεὶ δὲ μετὰ τὴν ἐν
 Σικελίᾳ γενομένην συμφορὰν ἰσχυρότερα τὰ τῶν Λακεδαιμονίων
 ἐγένετο διὰ τὴν πρὸς βασιλέα συμμαχίαν, ἠναγκάσθησαν κι[νήσα]ν-
 5 τες τὴν δημοκρατίαν καταστῆσαι τὴν ἐπὶ τῶν τετρακοσίων πολι-

16. κλειαινετου L 21. διωβολιαν L: corr. W.-K. 28. το L sec. Bl., τα
 sec. K. 30. αθηνησι L 33. πατρικως L, καλως superscr. m. 2? 34.
 μ(εν)τοις L: corr. W.-K., alii aliter **XXIX.** 1. ισωροπα L 3. δ(ια)φορα
 L: corr. Richards; ισχυροτατα L: corr. Jos. Mayor 4. κε ντες
 L, i. e. κεινησαντες W.-K.

a Miltiadés fia a tehetőseké, azután Periklés a népé, a többieké Thukydides, ki Kimón sógora volt. 3. Periklés halála után a tekintélyesek élén Nikias állt, aki Szicíliában halt meg, a nép élén pedig Kleón, Kleainetos fia, s nézetem szerint törtetésével ő tette leginkább tönkre a népet. Ő volt az első, aki a szószéken rikácsolt, gyalázkodott és bőrkötényben szónokolt a néphez, míg a többiek illendőképen szólottak. Ezek után a többiek vezére Thérámenés, Hagnón fia lett, a népé pedig Kleophón, a lantkészítő, ő hozta be először a dióbeliát. Ezt egy ideig osztotta is, azután a paianiai Kallikratés megbuktatta, elsőnek ígérve, hogy a két oboloshoz egy harmadikat is fog tenni. Később mindkettőjüket halálra ítélték. Mert a tömegnek az a szokása, hogy még ha rá lehet is szedni, később gyűlöli azokat, akik valami nem rendjén való dolog megtételére vették rá. 4. Kleophóntól kezdve már a népvezérseget megszakítás nélkül olyanok vették át egymástól, akik legjobban tudták a vakmerőt játszani és hízelegni a tömegnek, pusztán a pillanatnyi helyzetet véve tekintetbe. 5. Úgy látszik, hogy az athéni államférfiak közt a régiek után Nikias, Thukydides és Thérámenés volt a legderékabb. Ami Nikiaszt és Thukydidést illeti, róluk jóformán mindenki egyetértőleg azt állítja, hogy nemcsak derék és nemes férfiak voltak, hanem politikusok is, akik az egész várossal atyailag bántak, Thérámenés megítélése azonban vitatott, minthogy az ő idejében az állami élet zűrzavaros volt. Mégis akik nem felületesen ítélnék, nincsenek egy véleményen azokkal, akik azzal rágalmazták, hogy minden kormányformát megbuktatott, hanem azt mondják, hogy mindegyiket előrevitte, míg az nem került a törvényekkel összeütközésbe, mert részt tudott ő venni az állami életben mindenféle alkotmány mellett, — úgy amint ez a jó polgár dolga — de törvényellenes alkotmányokkal nem egyezett ki, hanem inkább meggyűlöltette magát.

XXIX. Míg a háború folyamán az egyensúlyi helyzet fennállt, megőrizték a demokráciát. Miután azonban a szicíliai szerencsétlenség bekövetkezett, és a lakedaimóni hatalom lett az erősebb a perzsa királlyal kötött szövetség folytán, kénytelenek voltak a demokráciát félretéve a négyszázak uralmát felállítani. A szavazás előtti beszédet

τείαν, εἰπόντος τὸν μὲν πρὸ τοῦ ψηφίσματος λόγον Μηλοβίου, τὴν δὲ γνώμην γράψαντος Πυθოდώρου το[ῦ Ἀναφλ]υ[σ]τίου, μάλιστα δὲ συμπεισθέντων τῶν πολλῶν διὰ τὸ νομίζειν βασιλέα μᾶ[λ]λον ἑαυτοῖς συμπολεμήσειν, ἐὰν δι' ὀλίγων ποιήσωνται τὴν
 10 πολιτείαν. 2. Ἦν δὲ τὸ ψήφισμα τοῦ Πυθოდώρου τοιόνδε· τὸν δῆμον ἐλέσθαι μετὰ τῶν προϋπαρχόντων δέκα προβούλων ἄλλους εἴκοσι ἐκ τῶν ὑπὲρ τετραράκοντα ἔτη γεγονότων, οἵτινες, ὁμόσαντες ἢ μὴν συγγράφειν ἃ ἂν ἡγῶνται βέλτιστα εἶναι τῇ πόλει, συγγράφουσι περὶ τῆς σωτηρίας· ἐξεῖναι δὲ καὶ τῶν ἄλλων τῷ
 15 βουλομένῳ γράφειν, ἢν ἐξ ἀπάντων αἰρῶνται τὸ ἄριστον. 3. Κλειτοφῶν δὲ τὰ μὲν ἄλλα καθάπερ Πυθόδωρος εἶπεν, προσαναζητῆσαι δὲ τοὺς αἰρεθέντας ἔγραψεν καὶ τοὺς πατρίους νόμους, οὓς Κλεισθένης ἔθηκεν ὅτε καθίστη τὴν δημοκρατίαν, ὅπως <ἂν> ἀκούσαντες καὶ τούτων βουλευσῶνται τὸ ἄριστον, ὥς οὐ δημοτικὴν ἀλλὰ
 20 παραπλησίαν οὖσαν τὴν Κλεισθένους πολιτείαν τῇ Σόλωνος. 4. Οἱ δ' αἰρεθέντες πρῶτον μὲν ἔγραψαν ἐπάναγκες εἶναι τοὺς πρυτάνεις ἅπαντα τὰ λεγόμενα περὶ τῆς σωτηρίας ἐπιψηφίζειν, ἔπειτα τὰς τῶν παρανόμων γραφὰς καὶ τὰς εἰσαγγελίας καὶ τὰς προσκλήσεις ἀνείλον, ὅπως ἂν οἱ ἐθέλοντες Ἀθηναίων συμβου-
 25 λεύωσι περὶ τῶν προκειμένων· ἐὰν δέ τις τούτων χάριν ἢ ζημιοῖ ἢ προσκαλῇται ἢ εἰσάγῃ εἰς δικαστήριον, ἔνδειξιν αὐτοῦ εἶναι καὶ ἀπαγωγὴν πρὸς τοὺς στρατηγούς, τοὺς δὲ στρατηγούς παραδοῦναι τοῖς ἔνδεκα θανάτῳ ζημιῶσαι. 5. Μετὰ δὲ ταῦτα τὴν πολιτείαν διέ-
 30 ταξαν τόνδε <τὸν> τρόπον· τὰ μὲν χρήματα <τὰ> προσιόντα μὴ ἐξεῖναι ἄλλοσε δαπανῆσαι ἢ εἰς τὸν πόλεμον, τὰς δ' ἀρχὰς ἀμίσθους ἀρχειν ἀπάσας ἕως ἂν ὁ πόλεμος ᾗ, πλὴν τῶν ἐννέα ἀρχόντων καὶ τῶν πρυτάνεων οἳ ἂν ᾤσιν· τούτους δὲ φέρειν τρεῖς ὀβολοὺς ἕκαστον τῆς ἡμέρας. Τὴν δ' ἄλλην πολιτείαν ἐπιτρέψαι πᾶσαν Ἀθηναίων τοῖς δυνατωτάτοις καὶ τοῖς σώμασιν καὶ τοῖς χρήμασιν
 35 λητουργεῖν, μὴ ἔλαττον ἢ πεντακισχιλίοις, ἕως ἂν ὁ πόλεμος ᾗ· κυρίους δ' εἶναι τούτους καὶ συνθήκας συντίθεσθαι πρὸς οὓς ἂν ἐθέλωσιν· ἐλέσθαι δὲ καὶ τῆς φυλῆς ἐκάστης δέκα ἄνδρας ὑπὲρ τετραράκοντα ἔτη γεγονότας, οἵτινες καταλέξουσιν τοὺς πεντακισχιλίους ὁμόσαντες καθ' ἱερῶν τελείων.

10. τον L, tuetur K., τὸ Bl.² 24. προκλησεις L: corr. Bl., Wyse 26. ηεισαγγελιεις L: corr. K. 33. πασιν L: corr. Jos. Mayor 35. ηπεντακισχιλιοις L, ων superser, m. 2. 3ec. K.⁴ quod deleto ἢ rec. W.-K. («oblitus est corrector ἢ delere»)

Mélobios mondta, a javaslatot az Anaphlystosból való Pythodóros nyújtotta be. A tömeg főképpen azért ment bele, mert azt gondolta, hogy a perzsa király inkább fog nekik segíteni a harcban, ha az államhatalmat kevesek kezébe adják. 2. Pythodóros határozati javaslata a következő volt: «Válasszon a nép a már meglévő tíz probulos mellé még más huszat a negyvenedik évüket betöltöttek közül, akik esküt téve, hogy nem javasolnak mást, mint amit az állam számára a legjobbnak tartanak, tegyenek javaslatot az állam megmentésére. Engedjék meg mindamellett bárki másnak is, aki akar, hogy javaslatot terjesszen be, hogy azután valamennyiből a legjobbat válasszák ki.» 3. Kleitophón pedig azt javasolta, hogy egyéb vonatkozásban legyen úgy, mint Pythodóros mondta, de ezen kívül vizsgálják meg a kiválasztottak azokat a régi törvényeket is, melyeket Kleisthenés hozott, mikor megalapította a demokráciát, hogy ezeket is meghallgatva határozzák majd a legjobbat, mintha a Kleisthenés alkotmánya nem demokratikus, hanem a Solónéhoz közelálló volna. 4. A megválasztottak először azt javasolták, hogy a prytanisok kötelesek legyenek az összes, az állam megmentését célzó javaslatokat szavazásra bocsátani, aztán felfüggesztették a graphé paranomón-t, a politikai vétségért való vádat, s a törvény elé idézést, hogy az athéniek közül, aki csak akarja, előadhassa javaslatait a szőnyegen levő kérdéseket illetően. Ha pedig valaki ezek miatt akár megbüntet, akár megidéz, akár bíróság elé állít valakit, fel kell jelenteni, a stratégosok elé vinni, stratégosok pedig adják át a tizenegyeknek, hogy halállal büntessék. 5. Ezek után pedig az államot a következőképpen rendezték. A befolyó pénzeket nem szabad másra, mint a háborúra fordítani, az összes hivatalokat fizetés nélkül kell ellátni, míg a háború tart, kivéve a kilenc archónt és a mindenkori prytanisokat; ezek kapjanak naponta fejenként három oboloszt. Egyébként míg a háború tart, bízzák az egész államszervezetet azokra az athéniekre, akik személyükben és vagyonukkal leginkább képesek az államnak szolgálatokat teljesíteni, nem kevesebbre, mint ötezerre. Adjanak ezeknek teljes felhatalmazást arra is, hogy szerződést kössenek, akivel akarnak; válasszanak mindegyik phyléből tíz, negyven éven felüli férfit, hogy ők szemeljék ki az ötezret, miután hibátlan állatokat áldozva esküt tettek.

XXX. Οἱ μὲν οὖν αἰρεθέντες ταῦτα συνέγραψαν. Κυρωθέντων δὲ τούτων, εἵλοντο σφῶν αὐτῶν οἱ πεντακισχίλιοι τοὺς ἀναγράφοντας τὴν πολιτείαν ἑκατὸν ἄνδρας. Οἱ δ' αἰρεθέντες ἀνέγραψαν καὶ ἐξήνεγκαν τάδε· 2. βουλευεῖν μὲν κατ' ἐνιαυτὸν τοὺς ὑπὲρ
 5 τριάκοντα ἔτη γεγονότας ἄνευ μισθοφορᾶς· τούτων δ' εἶναι τοὺς στρατηγούς καὶ τοὺς ἐννέα ἄρχοντας καὶ τὸν ἱερομνήμονα καὶ τοὺς ταξιάρχους καὶ ἱππάρχους καὶ φυλάρχους καὶ ἄρχοντας εἰς τὰ φρούρια καὶ ταμίας τῶν ἱερῶν χρημάτων τῇ θε[ῶ] καὶ τοῖς ἄλλοις θεοῖς δέκα καὶ ἐλληνοταμίας καὶ τῶν ἄλλων ὁσίων χρημά-
 10 των ἀπάντων εἴκοσιν οἱ διαχειριοῦσιν καὶ ἱεροποιοὺς καὶ ἐπιμελητάς δέκα ἑκατέρους· αἰρεῖσθαι δὲ πάντας τούτους ἐκ προκρίτων, ἐκ τῶν αἰεὶ βουλευόντων πλείους προκρίνοντας· τὰς δ' ἄλλας ἀρχὰς ἀπάσας κληρωτάς εἶναι καὶ μὴ ἐκ τῆς βουλῆς· τοὺς δὲ ἐλληνοταμίας οἱ ἂν διαχειρίζωσι τὰ χρήματα μὴ συμβουλεύειν.
 15 3. Βουλὰς δὲ ποιῆσαι τέτταρας ἐκ τῆς ἡλικίας τῆς εἰρημένης εἰς τὸν λοιπὸν χρόνον, καὶ τούτων τὸ λαχὸν μέρος βουλευεῖν, νεῖμαι δὲ καὶ τοὺς ἄλλους πρὸς τὴν λῆξιν ἐκάστην· τοὺς δ' ἑκατὸν ἄνδρας διανεῖμαι σφᾶς τε αὐτοὺς καὶ τοὺς ἄλλους τέτταρα μέρη ὡς ἰσαίτατα καὶ διακληρῶσαι, καὶ εἰς ἐνιαυτὸν βουλευεῖν. 4. * * δὲ ἥ ἂν
 20 δοκῇ αὐτοῖς ἄριστα ἔξειν περὶ τε τῶν χρημάτων, ὅπως ἂν σῶα ἦ καὶ εἰς τὸ δέον ἀναλίσκηται, καὶ περὶ τῶν ἄλλων ὡς ἂν δύνωνται ἄριστα· κἄν τι θέλωσιν βουλευσασθαι μετὰ πλειόνων, ἐπεισεκαλεῖν ἕκαστον ἐπείσεκλητον ὃν ἂν ἐθέλῃ τῶν ἐκ τῆς αὐτῆς ἡλικίας· τὰς δ' ἔδρας ποιεῖν τῆς βουλῆς κατὰ πενθήμερον, ἐὰν μὴ δέωνται
 25 πλειόνων. 5. Κληροῦν δὲ τὴν βουλὴν τοὺς ἐννέα ἄρχοντας. Τὰς δὲ χειροτονίας κρίνειν πέντε τοὺς λαχόντας ἐκ τῆς βουλῆς, καὶ ἐκ τούτων ἓνα κληροῦσθαι καθ' ἐκάστην ἡμέραν τὸν ἐπιψηφιοῦντα. Κληροῦν δὲ τοὺς λαχόντας πέντε τοὺς ἐθέλοντας προσελθεῖν ἐναντίον τῆς βουλῆς, πρῶτον μὲν ἱερῶν, δεύτερον δὲ κήρυξιν,
 30 τρίτον πρεσβείαις, τέταρτον τῶν ἄλλων· τὰ δὲ τοῦ πολέμου ὅταν δέῃ ἀκληρωτὶ προσαγαγόντας τοὺς στρατηγούς χρηματίζεσθαι.

XXX. 14. οἰεαν L 16. δουλευειν L 19. βουλευεῖν δὲ L, lacunam statuit K., <βουλευέσθαι> supplet Sandys (accipiunt Opp. et alii), <τοὺς λαχόντας. πράττειν> W.-K., <τὸ λαχὸν αἰεὶ βουλευέσθαι> Bl., post διακληρῶσαι interpunxit Th. et καὶ εἰς ἐν. βουλευέσθαι ἥ... legit. 22. ἐὰν L, κἄν K. 23. ἐπεισεκκλητον L, κ super κλ add. m. 1.: corr. K. 25: κληρουν L, quod corruptum censent W.-K. et πληροῦν volunt, (sic et Opp.) κληροῦν retin. M.-H., Tovar 30. πρεσβειαι L: corr. Wyse, W.-K.

XXX. A megválasztottak tehát ezeket terjesztették elő. Mikor ezek hatályba léptek, az ötezer saját kebeléből választott száz férfit, hogy azok foglalják írásba az alkotmányt. A kiválasztottak írásba foglalták és nyilvánosságra hozták a következőket: **2.** «A tanács tagjai legyenek évről-évre a harminc éven felüliek, fizetés nélkül; közülük kerüljenek ki a stratégosok, a kilenc archón, a hieromnémón, a taxiarchosok, a hipparchosok, phylarchosok, az erődök parancsnokai, az istennő és a többi istenek szent pénzének tíz kincstárnoka, a hellénotamiasok, az a húsz, aki az összes többi nem vallási célokra rendelt pénzeket kezeli, és a tíz-tíz áldozópap és ünnepélyrendező. Mindezeket jelöltek közül kell választani s erre a mindenkori tanács-tagok közül kell többet előre kijelölni, az összes többi tisztségeket viszont sorsolni kell, és pedig nem a tanács-tagok közül. A hellénotamiasok, akik éppen a pénzügyeket intézik, ne tanácskozzanak a többiekkel együtt. **3.** A jövőre nézve az említett korosztályból négy tanácsot kell alakítani, s ezek közül a sorsvetés által kijelölt részleg lássa el a tanács feladatait, de a többieket is szét kell osztani az egyes megfelelő részlegek közt. A száz férfi pedig ossza fel magát és a többieket négy részre lehetőség szerint egyenlően, vessenek sorsot, és lássák el a tanács feladatát egy évig. **4.** legjobb belátásuk szerint a pénzek felől, hogy a pénzt jól megőrizték és csak szükséges dolgokra adják ki, és a többi dolgokat illetőleg is a tőlük telhető legjobban. Ha pedig valamely ügyben többekkel akarnak tanácskozni, mindegyik meghívhatja meghívottul azt, akit akar az ugyanabban a korosztályban levők közül. A tanács üléseit öt naponként tartják, ha többre nincs szükség. **5.** A tanácsot a kilenc archón sorsolja ki. A szavazatok elbírálását öt, a tanács kebeléből sorshúzás útján kiválasztott férfi végezze, és közülük naponként egyet sorsoljanak ki a szavazás vezetésére. Az öt kisorsolt férfi vessen sorsot azok fölött, akik a tanács elé akarnak járulni, az első hely a vallási ügyeké, a második a hírnököké, a harmadik a követségeké, a negyedik a többieké; a hadügyeket, ha szükséges, sorsolás nélkül terjesszék be a stratégosok

6. Τὸν δὲ μὴ ἰόντα εἰς τὸ βουλευτήριον τῶν βουλευόντων τὴν ὥραν τὴν προορηθεῖσαν ὀφείλειν δραχμὴν τῆς ἡμέρας ἐκάστης, εἰ μὴ εὐρισκόμενος ἄφρουν τῆς βουλῆς ἀπῆ.

XXXI. Ταύτην μὲν οὖν εἰς τὸν μέλλοντα χρόνον ἀνέγραψαν τὴν πολιτείαν, ἐν δὲ τῷ παρόντι καιρῷ τήνδε· βουλευεῖν μὲν τετρακοσίους κατὰ τὰ πάτρια, τετταράκοντα ἐξ ἐκάστης φυλῆς, ἐκ προκρίτων, [ο]ὔς ἂν ἔλονται οἱ φυλέται τῶν ὑπὲρ τριάκοντα
 5 ἔτη γεγονότων. Τούτους δὲ τὰς τε ἀρχὰς καταστήσαι, καὶ περὶ τοῦ ὅρκου ὄντινα χρῆ ὁμοῖαι γράψαι, <καὶ> περὶ τῶν νόμων καὶ τῶν εὐθυ[γῶ]ν καὶ τῶν ἄλλων πράττειν ἣ ἂν ἡγῶνται συμφέρειν. 2. Τοῖς δὲ νόμοις οἱ ἂν τεθῶσιν περὶ τῶν πολιτικῶν χρῆσθαι, καὶ μὴ ἐξεῖναι μετακινεῖν μηδ' ἐτέρους θέσθαι. Τῶν δὲ στρατηγῶν
 10 τὸ νῦν εἶναι τὴν αἵρεσιν ἐξ ἀπάντων ποιεῖσθαι τῶν πεντακισχιλίων, τὴν δὲ βουλήν, ἐπειδὴν καταστή, ποιήσασαν ἐξέτασιν <ἐν> ὅπλοις ἐλέσθαι δέκα ἄνδρας καὶ γραμματεῖα τούτοις, τοὺς δὲ αἰρεθέντας ἀρχειν τὸν εἰσιόντα ἐνιαυτὸν αὐτοκράτορας, καὶ ἂν τι δέωνται συμβουλευέσθαι μετὰ τῆς βουλῆς. 3. Ἐλέσθαι δὲ καὶ ἵππαρχον
 15 ἓνα καὶ φυλάρχους δέκα. Τὸ δὲ λοιπὸν τὴν αἵρεσιν ποιεῖσθαι τούτων τὴν βουλήν κατὰ τὰ γεγραμμένα. Τῶν δ' ἄλλων ἀρχῶν πλὴν τῆς βουλῆς καὶ τῶν στρατηγῶν μὴ ἐξεῖναι μήτε τούτοις μήτε ἄλλω μηδενὶ πλέον ἢ ἅπαξ ἄρξαι τὴν αὐτὴν ἀρχήν. Εἰς δὲ τὸν ἄλλον χρόνον, ἵνα νεμηθῶσιν οἱ τετρακόσιοι εἰς τὰς τέτταρας
 20 λῆξεις, ὅταν τοῖς ἀστοῖς γίγνηται μετὰ τῶν ἄλλων βουλευεῖν, διανεμμάτων αὐτοὺς οἱ ἑκατὸν ἄνδρες.

XXXII. Οἱ μὲν οὖν ἑκατὸν οἱ ὑπὸ τῶν πεντακισχιλίων αἰρεθέντες ταύτην ἀνέγραψαν τὴν πολιτείαν. Ἐπικυρωθέντων δὲ τούτων ὑπὸ τοῦ πλήθους, ἐπιψηφίσαντος Ἀριστομάχου, ἡ μὲν βουλή <ἡ> ἐπὶ Καλλίου πρὶν διαβουλευσαι κατελύθη μηνὸς
 5 Θαρρηλιῶνος τετράδι ἐπὶ δέκα, οἱ δὲ τετρακόσιοι εἰσῆσαν ἐνάτη φθίνοντος Θαρρηλιῶνος· ἔδει δὲ τὴν εἰληχυῖαν τῷ κυάμῳ βουλήν εἰσιέναι δ' ἐπὶ δέκα Σκιροφοριῶνος. 2. Ἡ μὲν οὖν ὀλιγαρχία τοῦτον κατέστη τὸν τρόπον ἐπὶ Καλλίου μὲν ἀρχοντος, ἔτεσιν δ'

33. προρηθεισαν L XXXI. 6. του om. L, superscr. m. 2. 8. οεαντεθωσιν L 11. καταστηση L. corr. Jos. Mayor. 14. συμβουλευσθαι L 16. πριν L, πλην K. 20. τοισαστοις L, quod refin. W.-K., K., τοῖς αὐτοῖς Tyrell, τοῖς del. et αὐτοῖς legit Sa dys, Opp. dubitanter K.⁴ 21. ανδδρες L XXXII. 5. δεπιδεκα L, δ prior expuncta, supra versum τραρδ (expunctum) τετραδι add. m. 2. 6. ετι L, ἔδει K.

megvitatásra. **6.** Aki a tanácsstagok közül nem jelenik meg a kitűzött időben a tanácsházban, minden napért egy drachmát tartozik fizetni, feltéve ha nem kapott szabadságot a tanácstól s úgy maradt távol.»

XXXI. Ezt az alkotmányt tehát a jövőre nézve foglalták írásba, a jelen időkre nézve pedig ezt: «Ősi módra négyszáz tagja legyen a tanácsnak, negyven mindegyik phyléből, az előre kiválasztottak közül, akiket a harminc éven felüliek sorából phylétársaik szemeltek ki. Ők töltsék be a hivatalokat, tegyenek előterjesztést az eskü szövegét illetően, melyet esküdni kell, s ők intézkedjenek a törvényekről, a számadásokról s a többi dolgokról úgy, ahogyan azt jónak látják. **2.** Járlanak el a törvények szerint, melyeket az állami életre vonatkozólag hoztak, azokat sem megváltoztatniok, sem helyettük másokat hozniok nem szabad. A stratégosokat a jelenlegi helyzetben az összes ötezer polgár közül lehet kiválasztani, a tanács azonban, miután létrejött, rendezzen fegyverszemlét, és válasszon ki magának tíz embert és ezek mellé egy jegyzőt. A kiválasztottak a következő évben teljhatalommal járlanak el hivatalukban, és ha szükségét látják, tanácskozzanak a tanáccsal. **3.** Válasszanak egy hipparchost és tíz phylarchost is. A következő időkben ezeknek választását a tanács az előírások szerint intézze. Ami a többi tisztségeket illeti, kivéve a tanácsstagokét és a stratégosokét, sem ezeknek, sem senki másnak egynél többször ugyanazt a tisztséget betöltenie nem szabad. A későbbi időre vonatkozólag viszont úgy döntöttek, hogy a négyszázak osztassanak négy részlegre, mikor a városbelieknek sikerül a többiekkel együtt tanácskoznio, úgy t. i., hogy a száz férfi osztja szét őket.»

XXXII. Az ötezer által kiválasztott száz férfi tehát ezt az alkotmányt foglalta írásba. Mikor ezt a tömeg érvényre emelte — a szavazást Aristomachos vezette, — a Kallias évében üléselő tanács anélkül, hogy a hivatali éve végéig együtt ült volna, Thargélión hónap tizennegyedik napján feloszlott, a négyszázak pedig Thargélión 22-én léptek hivatalba. A babsorsolással kisorsolt tanácsnak Skirophorión hónap 14-én kellett hivatalba lépnie. **2.** Ilyen módon valósult meg az oligarchia Kallias archónsága idején, a tyrannis megbukása után

ὕστερον τῆς τῶν τυράννων ἐκβολῆς μάλιστα ἑκατόν, αἰτίων μάλιστα
 10 γενομένων Πεισάνδρου καὶ Ἀντιφῶντος καὶ Θηραμένους, ἀνδρῶν
 καὶ γεγεννημένων εὖ καὶ συνέσει καὶ γνώμῃ δοκούντων διαφέρειν.
 3. Γενομένης δὲ ταύτης τῆς πολιτείας, οἱ μὲν πεντακισχίλιοι
 λόγῳ μόνον ἠρέθησαν, οἱ δὲ τετρακοσίοι μετὰ τῶν δέκα τῶν
 αὐτοκρατόρων εἰσελθόντες εἰς τὸ βουλευτήριον ἦρχον τῆς πόλεως,
 15 καὶ πρὸς Ἀακεδαιμονίους πρεσβευσάμενοι κατελύοντο τὸν πόλεμον
 ἐφ' οἷς ἑκάτεροι τυγχάνουσιν ἔχοντες· οὐχ ὑπακουόντων δ' ἐκεί-
 νων εἰ μὴ καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς θαλάττης ἀφήσουσιν, οὕτως ἀπέστη-
 σαν.

XXXIII. Μῆνας μὲν οὖν ἴσως τέτταρας διέμεινεν ἡ τῶν
 τετρακοσίων πολιτεία, καὶ ἦρξεν ἐξ αὐτῶν Μνησίλοχος δίμηνον
 ἐπὶ Θεοπόμπῳ ἄρχοντας, <ὅς> ἦρξε τοὺς ἐπιλοίπους δέκα μῆνας.
 Ἡττηθέντες δὲ τῇ περὶ Ἑρέτριαν ναυμαχίᾳ, καὶ τῆς Εὐβοίας ἀπο-
 5 στάσης ὅλης πλὴν Ὀρεοῦ, χαλεπῶς ἐνεγκόντες ἐπὶ τῇ συμφορᾷ
 μάλιστα τῶν προγεγεννημένων (πλείω γὰρ ἐκ τῆς Εὐβοίας ἢ τῆς
 Ἀττικῆς ἐτύγχανον ὠφελούμενοι), κατέλυσαν τοὺς τετρακοσίους,
 καὶ τὰ πράγματα παρέδωκαν τοῖς πεντακισχιλίοις τοῖς ἐκ τῶν
 ὅπλων, ψηφισάμενοι μηδεμίαν ἀρχὴν εἶναι μισθοφόρον. 2. Αἰτιώτα-
 10 τοι δ' ἐγένοντο τῆς καταλύσεως Ἀριστοκράτης καὶ Θηραμένης,
 οὗ συναρεσκόμενοι τοῖς ὑπὸ τῶν τετρακοσίων γιγνομένοις· ἅπαντα
 γὰρ δι' αὐτῶν ἔπραττον, οὐδὲν ἐπαναφέροντες τοῖς πεντακισχιλίοις.
 Δοκοῦσι δὲ καλῶς πολιτευθῆναι κατὰ τούτους τοὺς καιροὺς,
 πολέμου τε καθεστῶτος καὶ ἐκ τῶν ὅπλων τῆς πολιτείας οὐσης.

XXXIV. Τούτους μὲν οὖν ἀφείλετο τὴν πολιτείαν ὁ δῆμος
 διὰ τάχους. Ἐτεῖ δ' ἕκτῳ μετὰ τὴν τῶν τετρακοσίων κατάλυσιν,
 ἐπὶ Καλλίου τοῦ Ἀγγελῆθεν ἄρχοντος, γενομένης τῆς ἐν Ἀργι-
 νούσσαις ναυμαχίας, πρῶτον μὲν τοὺς δέκα στρατηγούς τοὺς
 5 τῇ ναυμαχίᾳ νικῶντας συνέβη κριθῆναι μιᾷ χειροτονίᾳ πάντας,
 τοὺς μὲν οὐδὲ συνναυμαχήσαντας, τοὺς δ' ἐπ' ἄλλοτρίᾳ νεῶς

16. ουκ L XXXIII. 2. μυασιμαχος L, lo superscr. ead. m.: corr. W.-K.
 4. τη et ναυμαχια L et sic saepius 5. ωριον L. corr. K. 9. μισοφορων
 L, σθ superscr. ead. m.: corr. Jos. Mayor. 11. γενομενοις L, ι super en
 prius add. ead. m.: corr. Bl. XXXIV. 1. ο(υν) et ο δημος s. vers. add.
 m. 2. 2. εβδομω L: corr. K.; με L, τα supra vers. add. m. 2. 5. νικωντας
 τους πολι L, corr. inter scrib. m. 1.

körülbelül száz esztendővel. Ennek fő létrehozója pedig Peisandros, Antiphón és Thérámenés volt, kik előkelő származásúak voltak és szellemi képességeik és belátásuk révén is kitünő hírben állottak.

3. Mikor ez az alkotmány megvalósult, az ötezret csak névleg választották meg, de valójában a tíz teljhatalmú stratégossal bevonulva a tanácsházba a négyszázak kormányozták a várost. Követeket küldve a lakedaimóniakhoz, megpróbálták befejezni a háborút azzal a feltétellel, hogy mindenki megtartja, amit éppen birtokol. Minthogy azonban azok nem voltak hajlandók engedni, csak ha felszámolják a tengeri hatalmat is, elálltak szándékuktól.

XXXIII. A négyszázak alkotmánya talán négy hónapig maradt fenn, s két hónapig a közülük való Mnésilochos archónkodott, Theopompos archónsága idején, ki azután a hátralévő tíz hónapig volt archón. Miután azonban az Eretria melletti tengeri csatában vereséget szenvedtek, és Óreos kivételével az egész Euboiá elpártolt, mivel ez a csapás sokkal súlyosabban érte a népet, mint a korábbiak, (hiszen Euboiából több jövedelmük folyt be, mint Attikából,) megbuktatták a négyszázakat. Az ügyek intézését a fegyverzettel bírók közül való ötezerre bízta, egyben pedig úgy szavaztak, hogy egy hivatal se járjon fizetéssel. **2.** Ennek a bukásnak a főelőidézője Aristokratés és Thérámenés volt, akik nem voltak kibékülve a négyszázak alatt történetekkel, mert ezek mindent saját hatáskörükben intéztek és semmit sem terjesztettek az ötezer elé. Nézetem szerint akkoriban az állam helyzete rendben volt, mivel a háború folyt, és a fegyverzettel bírók voltak kormányon.

XXXIV. Ezeknek a kezéből persze a nép hamarosan kivette a kormányhatalmat. A négyszázak bukása után a hatodik évben az Angeléből való Kallias archónsága idején, miután az arginussai tengeri ütközet végbement, először az történt, hogy a tengeri csatában győztes tíz stratégost egyetlen szavazással mindet elítélték, — pedig ezek részben nem is vettek részt a hajócsatában, részben mások

σωθέντας, ἔξαπατηθέντος τοῦ δήμου διὰ τοὺς παροργίσαντας·
 ἔπειτα βουλομένων Λακεδαιμονίων ἐκ Δεκελείας ἀπιέναι καὶ ἐφ'
 οἷς ἔχουσιν ἐκάτεροι εἰρήνην ἄγειν, ἔνιοι μὲν ἐσπούδαζον, τὸ δὲ
 10 πληθὸς οὐχ ὑπήκουσεν ἔξαπατηθέντες ὑπὸ Κλεοφῶντος, ὃς ἐκώλυσε
 γενέσθαι τὴν εἰρήνην, ἐλθὼν εἰς τὴν ἐκκλησίαν μεθύων καὶ θώρακα
 ἐνδεδυκώς, οὐ φάσκων ἐπιτρέφειν, ἐὰν μὴ πάσας ἀφῶσι Λακεδαιμό-
 νιοι τὰς πόλεις. 2. Οὐ χρησάμενοι καλῶς τότε τοῖς πράγμασι,
 μετ' οὐ πολὺν χρόνον. ἔγνωσαν τὴν ἁμαρτίαν. Τῷ γὰρ ὕστερον
 15 ἔτει, ἐπ' Ἀλεξίου ἄρχοντος, ἠτύχησαν τὴν ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς
 ναυμαχίαν, ἐξ ἧς συνέβη κύριον γενόμενον τῆς πόλεως Αὐσάνδρον
 καταστήσαι τοὺς τριάκοντα τρόπῳ τοιῷδε. 3. Τῆς εἰρήνης γενο-
 μένης αὐτοῖς ἐφ' ᾧ τε πολιτεύσονται τὴν πάτριον πολιτείαν, οἱ μὲν
 δημοτικοὶ διασώζειν ἐπειρῶντο τὸν δῆμον, τῶν δὲ γνωρίμων οἱ
 20 μὲν ἐν ταῖς ἐταιρείαις ὄντες, καὶ τῶν φυγάδων οἱ μετὰ τὴν εἰρήνην
 κατελθόντες ὀλιγαρχίας ἐπεθύμουν. οἱ δ' ἐν ἐταιρείᾳ μὲν οὐδεμιᾷ
 συγκαθεστῶτες, [ἄ]λλως δὲ δοκοῦντες οὐδενὸς ἐπιλείπεσθαι τῶν
 πολιτῶν, τὴν πάτριον πολιτείαν ἐζήτουν. ὧν ἦν μὲν καὶ Ἀρχίνος
 καὶ Ἄνυτος καὶ Κλειτοφῶν καὶ Φορμίσιος καὶ ἕτεροι πολλοί,
 25 προειστήκει δὲ μάλιστα Θηραμένης. Αὐσάνδρου δὲ προσθεμένου
 τοῖς ὀλιγαρχικοῖς, καταπλαγεῖς ὁ δῆμος ἠναγκάσθη χειροτονεῖν
 τὴν ὀλιγαρχίαν. Ἐγραψε δὲ τὸ ψήφισμα Δρακοντίδης Ἀφιδναῖος.

XXXV. Οἱ μὲν οὖν τριάκοντα τοῦτον τὸν τρόπον κατέ-
 στησαν ἐπὶ Πυθοδώρου ἄρχοντος. Γενόμενοι δὲ κύριοι τῆς πόλεως
 τὰ μὲν ἄλλα τὰ δόξαντα περὶ τῆς πολιτείας παρεώρων, πεντακο-
 σίους δὲ βουλευτὰς καὶ τὰς ἄλλας καταστήσαντες ἐκ προκρίτων
 5 {ἐκ τῶν} χιλίων, καὶ προσελόμενοι σφίσιν αὐτοῖς τοῦ Πειραιέως
 ἄρχοντας δέκα καὶ τοῦ δεσμωτηρίου φύλακας ἑνδεκα καὶ μαστιγο-
 φόρους· τριακοσίους ὑπηρέτας κατεῖχον τὴν πόλιν δι' ἑαυτῶν.
 2. Τὸ μὲν οὖν πρῶτον μέτριοι τοῖς πολίταις ἦσαν καὶ προσεποιούντο
 διοικεῖν τὴν πάτριον πολιτείαν, καὶ τοὺς τ' Ἐφιάλτου καὶ Ἀρχεστρά-
 10 του νόμους τοὺς περὶ τῶν Ἀρεοπαγιτῶν καθεῖλον ἐξ Ἀρείου

7. ἔξαπατηθέντες L: corr. K. 8. ἀπιέναι L: corr. Jos. Mayor. 9. ἠρην-
 νεκατεροι L: corr. K. 12. ἀφίωσι L, quod retin. K., ἀφῶσι Naber 19.
 διασώζειν L, σ super ζ add. m. 2.; τον L, ωτ (?) superscr. m. 2. 21.
 ὀλιγαρχίαν L: corr. Jos. Mayor; post μὲν L habet οὐδε inter scribe. deletum
 22. ἐπιλείπεσθαι L: corr. K. 24. ἀλλυτος L, λ prior. in ν corr. m. 2.
 XXXV. 1-2. κατεστήσε L: corr. K. 2. πολεος L, ω superscr. m. 2. 5.
 πειραιώς L, ε super αι adscr. m. 2. 9. διοικεῖν L, quod retin. K.⁴, M.-H.,
 διώκειν Kontos, Opp.

hajóján menekültek meg, — mert a népet rászedték azok, akik felbőszítették. Azután meg amikor a lakedaimóniak hajlandók voltak arra, hogy Dekeleiből elvonuljanak és hogy mindkét fél megtartva a birtokában levő területeket békében éljen, bár ezt egyesek szorgalmazták is, a tömeg nem hallgatott rájuk, mert Kleophón félrevezette őket. Ez azzal akadályozta meg a béke létrejöttét, hogy részegen, mellvértesen a népgyűlésbe ment és azt hangoztatta, hogy ő nem áll rá a dologra, míg a lakedaimóniak az összes városokat át nem adják.

2. Noha ekkor nem használták ki a dolgok kedvező állását, nem sok idő múlva felismerték hibájukat. A következő évben ugyanis, Alexias archónsága idején, az aigospotamoi-i tengeri csatában vereséget szenvedtek, s ennek következtében Lysandros lett a város ura, ki a harmincakat állította az állam élére. Ez pedig így történt: **3.** A béke létrejöttének egyik feltétele az volt, hogy az ősi alkotmány szerint rendezik be az államot. Mármost a demokraták megpróbálták megmenteni a demokráciát, az előkelők közül, akik hetaireiakban voltak, és a száműzöttek közül, akik a békekötés után hazatértek, az oligarchia után sóvárogtak, azok viszont, akik nem tartoztak ugyan egy hetaireiába sem, de egyébként olyan hírben álltak, hogy semmiben sem maradnak el a többi polgárok mögött, az ősi alkotmány érdekében fáradoztak. Ezek közé tartozott Archinos, Kleitophón, Phormisios és sokan mások, de élükön állott főképen Thérámenés. Minthogy azonban Lysandros az oligarchia-pártiak mellé állt, a megszeppent nép kénytelen volt megszavazni az oligarchiát. A javaslatot az Aphidnából való Drakontidés terjesztette be.

XXXV. A harmincak tehát ilyen módon jutottak uralomra Pythodóros archónsága idején. Miután a város urai lettek, az államszervezetet illetőleg hozott egyéb határozatokat figyelmen kívül hagyták, az ötszáz tanácstagot és a többi hivatalnokot ezer előre kiválasztott jelölt közül állították ki s maguk mellé véve még a Peiraieus tiz kormányzóját, tizenegy börtönfelügyelőt és háromszáz porkolábot segédekül, teljesen önkényesen kormányozták a várost. **2.** Eleinte még mértéktartók voltak a polgárok irányában, és úgy tettek, mintha az ősi alkotmány szerint járnának el. Ephialtésnek meg Archestra-tosnak az Areopagitákra vonatkozó törvényeit eltávolították az

πάγο[υ] καὶ τῶν Σόλωνος θεσμῶν ὅσοι διαμφισβητήσεις εἶχον, καὶ τὸ κῦρος ὃ ἦν ἐν τοῖς δικασταῖς κατέλυσαν, ὥς ἐπανορθοῦντες καὶ ποιοῦντες ἀναμφισβήτητον τὴν πολιτείαν, οἷον περὶ τοῦ δοῦναι τὰ ἑαυτοῦ ᾧ ἂν ἐθέλῃ κύριον ποιήσαντες καθάπαξ, τὰς δὲ προσού-
 15 σας δυσκολίας, ἑὰν μὴ μανιῶν ἢ γηρῶν ἢ γυναικὶ πιθόμενος, ἀφεῖλον, ὅπως μὴ ἢ τοῖς συκοφάνταις ἔφοδος· ὁμοίως δὲ τοῦτ' ἔδρων καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. 3. Κατ' ἀρχὰς μὲν οὖν ταῦτ' ἐποιοῦν, καὶ τοὺς συκοφάντας καὶ τοὺς τῷ δήμῳ πρὸς χάριν ὁμιλοῦντας παρὰ τὸ βέλτιστον καὶ κακοπράγμονας ὄντας καὶ πονηροὺς ἀνή-
 20 ρουν, ἐφ' οἷς ἔχαιρεν ἡ πόλις γιγνομένοις, ἡγούμενοι τοῦ βελτίστου χάριν ποιεῖν αὐτοῦς. 4. Ἐπεὶ δὲ τὴν πόλιν ἐγκρατέστερον ἔσχον, οὐδενὸς ἀπείχοντο τῶν πολιτῶν, ἀλλ' ἀπέκτειναν τοὺς καὶ ταῖς οὐσίαις καὶ τῷ γένει καὶ τοῖς ἀξιώμασιν προέχοντας, ὑπεξαίρου-
 25 μένοί τε τὸν φόβον καὶ βουλόμενοι τὰς οὐσίας διαρπάζειν καὶ χρόνον διαπεσόντος βραχείος οὐκ ἐλάττους ἀνηρέκσαν ἢ χιλίους πεντακοσίους.

XXXVI. Οὕτως δὲ τῆς πόλεως ὑποφερομένης, Θηραμένης ἀγανακτῶν ἐπὶ τοῖς γιγνομένοις τῆς μὲν ἀσελγείας αὐτοῖς παρήνει παύσασθαι, μεταδοῦναι δὲ τῶν πραγμάτων τοῖς βελτίστοις. Οἱ δὲ πρῶτον ἐναντιωθέντες, ἐπεὶ διεσπάρησαν οἱ λόγοι πρὸς τὸ
 5 πληθὺς καὶ πρὸς τὸν Θηραμένην οἰκείως εἶχον οἱ πολλοί, φοβηθέν-
 τες μὴ προστάτης γενόμενος τοῦ δήμου καταλύσῃ τὴν δυναστείαν, καταλέγουσιν τῶν πολιτῶν τρισχιλίους, ὥς μεταδώσοντες τῆς πολιτείας. 2. Θηραμένης δὲ πάλιν ἐπιτιμᾷ καὶ τούτοις, πρῶτον μὲν ὅτι βουλόμενοι μεταδοῦναι τοῖς ἐπεικέσι τρισχιλίοις μόνοις
 10 μεταδιδόασιν, ὥς ἐν τούτῳ τῷ πλήθει τῆς ἀρετῆς ὥρισμένης, ἔπειθ' ὅτι δύο τὰ ἐναντιώτατα ποιοῦσιν, βίαιόν τε τὴν ἀρχὴν καὶ τῶν ἀρχομένων ἥττω κατασκευάζοντες. Οἱ δὲ τούτων μὲν ὠλιγώρη-
 σαν, τὸν δὲ κατάλογον τῶν τρισχιλίων πολλὴν μὲν χρόνον ὑπερε-
 βάλλοντο καὶ παρ' αὐτοῖς ἐφύλαττον τοὺς ἐγνωσμένους, ὅτε δὲ
 15 καὶ δόξειεν αὐτοῖς ἐκφέρειν, τοὺς μὲν ἐξήλειπον τῶν <ἐγ>γεγραμμέ-
 νων, τοὺς δ' ἀντενέγραφον τῶν ἔξωθεν.

11. εἶχον L, quod ret. edd. plerique, ἔσχον Opp. 18. ὁμιλοντας L, ε ad ι superscr. m. 2. 20. εχαιρον L: corr. Sidgwick 23-4. υποεξαίρουμενοι L XXXVI. 4. πρωτοι L, quod tuetur Th., πρῶτον K. et edd. 6. post δυν. in L τω inter scribe. deletum 7. δισχιλιους L. sed infra recte. 13-4. υπερβαλλοντο L

Areiospagosról, úgyszintén Solón törvényei közül azokat, melyekben kétértelműség rejlett, s ezzel megszüntették a bírák korábbi döntési jogát, minthogy kiigazították és egyértelművé tették az alkotmányt. Így pl. feltétel nélküli érvényűvé tették a javak szabad adományozásáról szóló rendelkezést és elhagyták a hozzátett záradékot «feltéve ha nem elmebeteg, öreg vagy asszony bírta rá», hogy így a sykophantéseknek elvágják az útját. Hasonlókép jártak el a többiekkel kapcsolatban is. **3.** Eleinte ezeket csinálták és a sykophantéseket meg azokat, akik a néppel érdeke ellenére annak kegyét keresve bántak, s akik elvetemült, hitvány emberek voltak, félreértették. Örvendezett is a város ezek megtörténtén, mert azt vélték, hogy ezt az ő érdekében teszik. **4.** Miután azonban szilárdabban kezükbe fogták a várost, nem kíméltek senkit a polgárok közül, hanem leölték azokat, akik vagyon, származás vagy tekintély dolgában kiemelkedtek, ezzel egyfelől eltéve az útból azokat, akiktől félniök kellett, másfelől szét akarva ragadozni a vagyonokat. Így rövid idő leforgása alatt nem kevesebb, mint ezerötyszáz embert tettek el láb alól.

XXXVI. Mialatt a város így hanyatlott, Théramenés, háborogva a történteken, intette őket, hogy hagyják abba a féktelenkedést és adjanak részt az ügyek intézésében a legderékabbaknak. Azok először ellenkeztek, mikor azonban a beszédek kiszivárogtak a tömeg közé, és a sokaság vonzódott Théramenéshez, megijedve, hogy a nép élére állva még megbuktatja egyeduralmukat, jegyzékbe foglaltak a polgárok közül háromezret, akiknek részt adnának az államügyekben. **2.** Théramenés azonban megint szemrehányást tett emiatt is, először azért, hogy ha részt akarnak adni, mindössze háromezer tisztességes embernek akarnak részt adni, mintha csak ekkora tömegre korlátozódnék az erény, azután, hogy két homlokegyenest ellenkező dolgot tesznek azzal, hogy erőszakos kormányt rendszeresítenek, mégis gyengébbet a kormányzottaknál. Azok azonban nem törődtek ezzel, a háromezer jegyzékét hosszú ideig halogatták és maguknál őrizgették, akiket kijelöltek, mikor pedig végre elhatározták volna a nyilvánosságra hozatalt, egyeseket töröltek a bejegyzettek közül, másokat beírtak helyettük a kihagyottakból.

XXXVII. Ἡδη δὲ τοῦ χειμῶνος ἐνεστῶτος, καταλαβόντος
 Θρασυβούλου μετὰ τῶν φυγάδων Φυλὴν, καὶ κατὰ τὴν στρατιὰν
 ἦν ἐξήγαγον οἱ τριάκοντα κακῶς ἀποχωρήσαντες, ἔγνωσαν τῶν
 μὲν ἄλλων τὰ ὄπλα παρελῆσθαι, Θηραμένην δὲ διαφθεῖραι τόνδε
 5 <τὸν> τρόπον· νόμους εἰσήνεγκαν εἰς τὴν βουλὴν δύο κελεύοντες
 ἐπιχειροταεῖν, ὧν ὁ μὲν εἰς αὐτοκράτορας ἐποίει τοὺς τριάκοντα
 τῶν πολιτῶν ἀποκτείνει τοὺς μὴ τοῦ καταλόγου μετέχοντας
 τῶν τρισχιλίων, ὁ δ' ἕτερος ἐκώλυε κοινωνεῖν τῆς παρούσης
 πολιτείας, ὅσοι τυγχάνουσιν τὸ ἐν Ἡτιωνεῖα τεῖχος κατασκάψαν-
 10 τες ἢ τοῖς τετρακοσίοις ἐναντίον τι πράξαντες {ἢ} τοῖς κατασκευάσα-
 σι τὴν προτέραν ὀλιγαρχίαν· ὧν ἐτύγχανεν ἀμφοτέρων κεκοινωνη-
 κῶς ὁ Θηραμένης, ὥστε συνέβαινεν ἐπικυρωθέντων τῶν νόμων
 ἔξω τε γίνεσθαι τῆς πολιτείας αὐτόν, καὶ τοὺς τριάκοντα κυρίους
 εἶναι θανατοῦντας. 2. Ἀναιρεθέντος δὲ Θηραμένους, τὰ τε
 15 ὄπλα παρείλοντο πάντων πλὴν τῶν τρισχιλίων, καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις
 πολὺ πρὸς ὠμότητα καὶ πονηρίαν ἐπέδωσαν. Πρέσβεις <δὲ>
 πέμψαντες εἰς Λακεδαίμονα τοῦ τε Θηραμένους κατηγοροῦν, καὶ
 βοηθεῖν αὐτοῖς ἠξίου· ὧν ἀκούσαντες οἱ Λακεδαιμόνιοι Καλλίβιον
 ἀπέστειλαν ἄρμοστὴν καὶ στρατιώτας ὥς ἑπτακοσίους, οἱ τὴν
 20 ἀκρόπολιν ἐλθόντες ἐφρουροῦν.

XXXVIII. Μετὰ δὲ ταῦτα καταλαβόντων τῶν ἀπὸ Φυλῆς
 τὴν Μουνιχίαν καὶ νικησάντων μάχῃ τοὺς μετὰ τῶν τριάκοντα
 βοηθήσαντας, ἐπαναχωρήσαντες μετὰ τὸν κίνδυνον οἱ ἐκ τοῦ
 ἄστεως, καὶ συναθροισθέντες εἰς τὴν ἀγορὰν τῇ ὑστεραίᾳ τοὺς
 5 μὲν τριάκοντα κατέλυσαν, αἰροῦνται δὲ δέκα τῶν πολιτῶν αὐτο-
 κράτορας ἐπὶ τὴν τοῦ πολέμου κατάλυσιν. Οἱ δὲ παραλαβόντες
 τὴν ἀρχὴν ἐφ' οἷς μὲν ἡρέθησαν οὐκ ἔπραττον, ἔπεμπον δ' εἰς
 Λακεδαίμονα βοήθειαν μεταπεμπόμενοι καὶ χρήματα δανειζόμε-
 νοι. 2. Χαλεπῶς δὲ φερόντων ἐπὶ τούτοις τῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ,
 10 φοβούμενοι μὴ καταλυθῶσιν τῆς ἀρχῆς, καὶ βουλόμενοι καταπλή-
 ξαι τοὺς ἄλλους (ὅπερ ἐγένετο), συλλαβόντες [Δ]ημάρετον οὐδενὸς
 ὄντα δεῦτερον τῶν πολιτῶν ἀπέκτειναν, καὶ τὰ πράγματα βεβαίως
 εἶχον, συναγωνιζομένου Καλλιβίου τε καὶ τῶν Πελοποννησίων

XXXVII. 4. παρὶε(?)σθαι L, ε super ι et in fine add. m. 2. 9. οσσοι L 16. ante πρέσβεις lacunam stat. W.-K. fortasse recte **XXXVIII.** 2. μουνιχίαν L 4. συναθροισθεντες L 5. δε om. L, superscr. m. 2. 7. ενοις L: corr. K. 10. βουλομενοι bis scripta in L, posteriore loco deleta 13. πελοποννησων L.

XXXVII. Mikor, már a tél beálltával, Thrasybulos a száműzöttekkel együtt elfoglalta Phylét, és a sereg; amit a harmincak ellenük vezettek, csúfosan meghátrált, ezek elhatározták, hogy egyfelől a többiektől elszedik a fegyvereket, másfelől Thérámenést megölik, mégpedig a következő módon. Két törvényt terjesztettek a tanács elé, s felszólították őket, hogy szavazzák meg. Ezek közül az egyik teljhatalmat adott a harmincoknak a háromezer lajstromában nem szereplő polgárok megöletésére, a másik megtiltotta, hogy az érvényben lévő polgárjogokban részesedjék bárki, aki az Éetióneia-beli erőd lerombolásában részes volt, vagy aki az előző oligarchiát megteremtő négyszázakkal szemben bármit is tett. Thérámenés éppen mindkettőbe beletartozott, s ennek az lett a következménye, hogy a törvények érvényrejutásával kívül rekedt a polgárjogon, és a harmincoknak joguk volt őt megölni. **2.** Miután Thérámenést eltették láb alól, elszedték a fegyvereket mindenkitől, kivéve a háromezret, és más vonatkozásban is sokkal durvábbak és kegyetlenebbek lettek. Lakedaimónba követeket küldtek, hogy Thérámenést megvádolják és egyben segítséget is kérjenek. A lakedaimóniak meghallgatták őket, s elküldték Kallibioszt, mint harmostést s vele mintegy hétszáz katonát, akik megérkezve megszállták az Akropolist.

XXXVIII. Ezek után, mikor a Phylében lévők elfoglalták Munichiót és a harmincakkal kivonult segédhadakat csatában legyőzték, a városba valók a vereség után visszavonulva másnap összegyűltek a piacon s a harmincakat megbuktatták, egyszersmind tíz polgárt választottak teljes felhatalmazással, hogy a háborúnak véget vessenek. Ezek átvéve a hatalmat, azt, amire választották őket, nem teljesítették, hanem Lakedaimónba küldtek segítségért folyamodva és pénzkölcsönt is kérve. **2.** Mikor ez felháborodást keltett a polgárok körében, attól való féltükben, hogy kibuknak a hatalomból, egyúttal pedig meg akarva rémíteni a többieket, — ami sikerült is — elfogatták és megölték Démaretost, aki egy polgárnál sem állott hátrább. Így szilárdan kezükben tartották az ügyeket, mert mellettük állott Kallibios is, meg a jelenlevő peloponnésosiak, s ezen felül

τῶν παρόντων, καὶ πρὸς τούτοις ἐνίων τῶν ἐν τοῖς ἱππεῦσι· τούτων
 15 γάρ τινες μάλιστα τῶν πολιτῶν ἐσπούδαζον μὴ κατελθεῖν τοὺς
 ἀπὸ Φυλῆς. 3. Ὡς δ' οἱ τὸν Πειραιέα καὶ τὴν Μουνιχίαν ἔχοντες,
 ἀποστάντος ἅπαντος τοῦ δήμου πρὸς αὐτούς, ἐπεκράτουν τῷ
 πολέμῳ, τότε καταλύσαντες τοὺς δέκα τοὺς πρώτους αἰρεθέντας
 20 ἄλλους εἵλοντο δέκα τοὺς βελτίστους εἶναι δοκοῦντας, ἐφ' ὧν
 συνέβη καὶ τὰς διαλύσεις γενέσθαι καὶ κατελθεῖν τὸν δῆμον,
 συναγωνιζομένων καὶ προθυμουμένων τούτων. Προειστήκεσαν
 δ' αὐτῶν μάλιστα Ῥίνων τε ὁ Παιανιεὺς καὶ Φάνλλος ὁ Ἀχερδού-
 σιος· οὗτοι γὰρ πρὶν τε Πανσανίαν {τ'} ἀφικέσθαι διεπέμποντο
 πρὸς τοὺς ἐν Πειραιεῖ, καὶ ἀφικομένου συνεσπούδασαν τὴν κάθο-
 25 δον. 4. Ἐπὶ πέρας γὰρ ἤγαγε τὴν εἰρήνην καὶ τὰς διαλύσεις Πανσα-
 νίας ὁ τῶν Λακεδαιμονίων βασιλεὺς, μετὰ τῶν δέκα διαλλακτῶν
 τῶν ὕστερον ἀφικομένων ἐκ Λακεδαίμονος, οὓς αὐτὸς ἐσπούδασεν
 ἔλθειν. Οἱ δὲ περὶ τὸν Ῥίνωνα διὰ τε τὴν εὐνοίαν τὴν εἰς τὸν
 δῆμον ἐπηνέθησαν, καὶ λαβόντες τὴν ἐπιμέλειαν ἐν ὀλιγαρχίᾳ
 30 τὰς εὐθύνas ἔδοσαν ἐν δημοκρατίᾳ, καὶ οὐδεὶς οὐδὲν ἐνεκάλεσεν
 αὐτοῖς, οὔτε τῶν ἐν ἄστει μεινάντων, οὔτε τῶν ἐκ Πειραιεώς
 κατελθόντων, ἀλλὰ διὰ ταῦτα καὶ στρατηγὸς εὐθὺς ἡρέθη Ῥίνων.

XXXIX. Ἐγένοντο δ' αἱ διαλύσεις ἐπ' Εὐκλείδου ἄρχον-
 τος κατὰ τὰς συνθήκας τάσδε. Τοὺς βουλομένους Ἀθηναίων τῶν
 ἐν ἄστει μεινάντων ἐξοικεῖν ἔχειν Ἐλευσίνα ἐπιτίμους ὄντας καὶ
 κυρίους καὶ αὐτοκράτορας ἑαυτῶν καὶ τὰ αὐτῶν καρπυμένους.
 5 2. Τὸ δ' ἱερὸν εἶναι κοινὸν ἀμφοτέρων, ἐπιμελεῖσθαι δὲ Κήρυκας
 καὶ Εὐμολπίδας κατὰ τὰ πάτρια. Μὴ ἐξεῖναι δὲ μήτε τοῖς Ἐλευσινό-
 θεν εἰς τὸ ἄστυ μήτε τοῖς ἐκ τοῦ ἄστεως Ἐλευσινάδε ἰέναι, πλὴν
 μυστηρίους ἐκατέρους. Συντελεῖν δὲ ἀπὸ τῶν προσιόντων εἰς τὸ
 συμμαχικὸν καθάπερ τοὺς ἄλλους Ἀθηναίους. 3. Ἐὰν δέ τινες
 10 τῶν ἀπιόντων οἰκίαν λαμβάνωσιν Ἐλευσῖνι, συμπεῖθειν τὸν
 κεκτημένον· ἐὰν δὲ μὴ συμβαίνωσιν ἀλλήλοις, τιμητὰς ἐλέσθαι
 τρεῖς ἐκάτερον, καὶ ἦντιν' ἂν οὗτοι τάξωσιν τιμὴν λαμβάνειν.

16. μουνυχίαν L 17. προσαντήν L: corr. Bl. 22-3. αχερδουσιος L: corr. Bywater 23. πρινηπανσανιανταφ. L: corr. Richards. 24. αφικομενουσ L (sed σ dubium): corr. K. 29. post ἐπιμέλειαν in er scrib. τασενθ deletum vid. 31. πραιως L, ε super ιω adscr. m. 2. XXXIX. 2. αθηναιων supra τωnen add. m. 2. 7. in mg. δεισιεν|ετει(?) m. 2., quod K. interpretatur δ'εἰσὶ ἐν ἔτει (sc. μυστ.), sed Ἐλευσινάδ' εἰσιέναι Wn., W.-K.³, Bl.³; πριν L 12. εκατερων L: corr. Bury

még néhány lovag. Ezek némelyike szorgalmazta ugyanis a polgárok közül leginkább azt, hogy a Phylében levők vissza ne térjenek. **3.** Mikor pedig azok, akik a Peiraieust és Munichiát hatalmukban tartották, diadalmaskodtak a harcban, mivel az egész nép átpártolt hozzájuk, letették az először választott tizet, másik tizet választottak, azokat, akiket a legjobbaknak tartottak. Ezek együttes fáradozása és igyekezete eredményeképpen azután végre létrejött a kibékülés, és a néppárt hazatért. Kiváltképpen kiemelkedett közülük a paianiai Rhinón és az acherdusi Phayllos. Ők ugyanis már Pausanias megérkezése előtt tárgyalásba kezdtek a Peiraieusban lévőkkel, s mikor megjött, együttesen szorgalmazták a hazatérést. **4.** Mert a békét és a kiegyezést csak Pausanias, a lakedaimóniak királya vitte keresztül a tíz Lakedaimónból utóbb megérkező békeközvetítővel együtt, kiknek jöttét maga szorgalmazta. Rhinónt és társait a nép irányában tanúsított jóindulatuk miatt dícséretben részesítették; és noha megbízatásukat az oligarchiától kapták, a demokrácia idején adtak számot ténykedésükről, de mégsem vetett senki semmit a szemükre, sem a városban maradtak, sem a Peiraieusból hazatértek közül, sőt Rhinónt ezekért tüstént stratégossá választották meg.

XXXIX. A kiegyezés egyébként Eukleidés archónsága idején jött létre a következő megállapodás alapján: «Akik a városban maradt athéniek közül ki akarnak költözni, megkapják Eleusist, polgárjogukat megőrizve, mint sajátmaguk független urai és parancsolói és saját jövedelmeik élvezői. **2.** A szentély viszont legyen mindkét fél közös birtoka, s gondozzák ősi szokás szerint a Kéryxők és Eumolpidák. Nem szabad sem az eleusisiaknak a városba, sem a városiaknak Eleusisba menniök, kivéve az ünnepeket, mikor ez mindkét félnek meg van engedve. Jövedelmükből fizessenek ők is éppúgy adót a szövetségi pénztárba, mint a többi athéniek. **3.** Ha a távozók közül némelyek házat akarnak szerezni Eleusisban, próbálják rábeszélni a tulajdonost, ha nem tudnak megegyezni egymással, mindkét fél válasszon három becsüst és a tulajdonosnak azt az értéket kell

Ἐλευσινίων δὲ συνοικεῖν οὓς ἂν οὗτοι βούλωνται. 4. Τὴν δ' ἀπογραφὴν εἶναι τοῖς βουλομένοις ἐξοικεῖν, τοῖς μὲν ἐπιδημοῦσιν
 15 ἀφ' ἧς ἂν ὁμόσωσιν τοὺς ὄρκους δ[έκ]α ἡμερῶν, τὴν δ' ἐξοίκησιν εἴκοσι, τοῖς δ' ἀποδημοῦσιν ἐπειδὴν ἐπιδημήσωσιν κατὰ ταῦτά.
 5. Μὴ ἐξεῖναι δὲ ἄρχειν μηδεμίαν ἀρχὴν τῶν ἐν τῷ ἄστει τὸν Ἐλευσῖνι κατοικοῦντα, πρὶν ἂν ἀπογραφῇται πάλιν ἐν τῷ ἄστει κατοικεῖν. Τὰς δὲ δίκας τοῦ φόνου εἶναι κατὰ τὰ πάτρια, εἴ τις
 20 τινὰ αὐτοχειρίᾳ ἔκτεινεν τρώσας. 6. Τῶν δὲ παρεληλυθότων μηδενὶ πρὸς μηδένα μνησικακεῖν ἐξεῖναι, πλὴν πρὸς τοὺς τριάκοντα καὶ τοὺς δέκα καὶ τοὺς ἑνδεκα καὶ τοὺς τοῦ Πειραιέως ἄρξαντας, μηδὲ πρὸς τούτους, ἐὰν διδῶσιν εὐθύνας. Εὐθύνας δὲ δοῦναι τοὺς μὲν ἐν Πειραιεῖ ἄρξαντας ἐν τοῖς ἐν Πειραιεῖ, τοὺς ἐν τῷ ἄστει
 25 ἐν τοῖς τὰ τιμήματα παρεχομένοις. Εἰδ' οὕτως ἐξοικεῖν τοὺς ἐθέλοντας. Τὰ δὲ χρήματα ἃ ἐδανείσαντο εἰς τὸν πόλεμον ἑκατέρους ἀποδοῦναι χωρὶς.

XL. Γενομένων δὲ τοιούτων τῶν διαλύσεων, καὶ φοβουμένων, ὅσοι μετὰ τῶν τριάκοντα συνεπολέμησαν, καὶ πολλῶν μὲν ἐπινοούντων ἐξοικεῖν, ἀναβαλλομένων δὲ τὴν ἀπογραφὴν εἰς τὰς ἐσχάτας ἡμέρας, ὅπερ εἰώθασιν ποιεῖν ἅπαντες, Ἀρχῖνος συνιδὼν
 5 τὸ πλῆθος καὶ βουλόμενος κατασχεῖν αὐτούς, ὑφείλε τὰς ὑπολοίπους ἡμέρας τῆς ἀπογραφῆς, ὥστε συναναγκασθῆναι μένειν πολλοὺς ἄκοντας ἕως ἐθάρρησαν. 2. Καὶ δοκεῖ τοῦτο τε πολιτεύεσθαι καλῶς Ἀρχῖνος, καὶ μετὰ ταῦτα γραψάμενος τὸ ψήφισμα τὸ Θρασυβούλου παρὰ νόμων, ἐν ᾧ μετεδίδου τῆς πολιτείας πᾶσι
 10 τοῖς ἐκ Πειραιέως συγκατελθοῦσι, ὧν ἔνιοι φανερώς ἦσαν δοῦλοι, καὶ τρίτον, ἐπεὶ τις ἤρξατο τῶν κατεληλυθότων μνησικακεῖν, ἀπαγαγὼν τοῦτον ἐπὶ τὴν βουλὴν καὶ πείσας ἄκριτον ἀποκτεῖναι, λέγων ὅτι νῦν δείξουσιν, εἰ βούλονται τὴν δημοκρατίαν σῶζειν καὶ τοῖς ὄρκοις ἐμμένειν· ἀφέντας μὲν γὰρ τοῦτον προτρέψειν
 15 καὶ τοὺς ἄλλους, ἐὰν δ' ἀνέλωσιν, παρὰδειγμα ποιήσειν ἅπασιν.

13. βουλονται L 15. ομοσωσιν L 18. απογραφηγηται L, deleta priore ψ; τωι supra vers. add. m. 2. 19. πονου L, φονου superscr. m. 2. 19-20. αυτοχιραεκτισιοτρωςας L, ε supra vers. ad χω et τις add. m. 2., ead. ot del. et ιε superscr. corr. Mazon αυτ. εκτεινεν η ετρωσεν W.-K., Opp., αυτ. εκτελειταιτο τρωσας Th. 22. πιραιαιως L, ε ad ai alterum superscr. m. 2. 24. πιραιι L, ε supra u scr. m. 2.; πιραιι L, ει supra u scr. m. 2. **XL.** 3. αναγραφην L, corr. Wyse. 10. πιραιις L, εως supersr. m. 2.

kapnia, amit ezek megállapítanak. Az eleusisiak közül csak azok élhetnek együtt velük, akikkel ők is akarnak. **4.** A költözni akarók számára a feliratkozás határideje a belföldön levők esetében az eskü letevésének napjától számított tíz nap, a távozásé húsz, a külföldön levők esetében hazatértüktől számítva ugyanennyi. **5.** Senki nem tölthet be semmiféle városbeli tisztséget az Eleusisban lakók közül, mielőtt nem jelentkezik írásban ismét a városban való letelepedésre. A gyilkossági ügyekben való ítélezés az ősi módon történjék, ha valaki valakit sajátkezüleg megsebesítve megölt. **6.** Az elmúltak miatt senkinek sem szabad vádaskodnia senki ellen, kivéve a harmincakat, a tízet, a tizenegyet és a Peiraieus volt kormányzóit, de még ezek ellen sem, ha számot adnak tetteikről. Akik a Peiraieusban kormányoztak, a Peiraieusbeliek előtt adjanak számot, a városban kormányzók viszont a megbecsült vagyonnal rendelkezők előtt. Ezek után, aki akar, kiköltözködhetik. A pénzeket pedig, melyeket a háború céljára kölcsönvettek, mindkét párt külön fizesse vissza.»

XL. Miután ilyen alapon létrejött a megegyezés, valahányan, akik a harmincak oldalán küzdöttek, megijedtek és bár sokan gondoltak a kiköltözésre, hogyan általában azt mindenki tenni szokta, a feliratkozást a legutolsó napokig halogatták. Archinos látta nagy számukat és vissza akarta őket tartani, ezért törölte a hátralévő feliratkozási napokat úgy, hogy sokan kénytelenek voltak akaratauk ellenére maradni, míg végül aztán megnyugodtak. **2.** Véleményem szerint ez kitűnő államférfiúi cselekedett volt Archinos részéről, úgyszintén az is, hogy törvényellenesség vádját emelte Thrasybulos előterjesztése ellen, melyben megadta volna a polgárjogot mindazoknak, akik a Peiraieusból vele együtt tértek vissza, s akik között egyesek nyilvánvalóan rabszolgák voltak; harmadszor pedig az, hogy mikor valaki a visszatértek közül vádaskodni kezdett, a tanács elé vitette és keresztülvitte, hogy bírói eljárás nélkül kivégeztessék. Mert azt mondta: Most mutatják meg, hogy meg akarják-e őrizni a demokráciát és meg akarják-e tartani esküjüket; mert ha ezt futni hagyják, a többieket is felbátorítják az ilyenre, ha azonban kivégzik, mindenkinek példát szolgáltatnak. Így is történt, mert a kivégzés után

“Οπερ καὶ συνέπεσεν· ἀποθανόντος γὰρ οὐδεὶς πώποτε ὕστερον ἐμνησικάκησεν, ἀλλὰ δοκοῦσιν κάλλιστα δὴ καὶ πολιτικώτατα ἀπάντων καὶ ἰδία καὶ κοινῇ χρῆσασθαι ταῖς προγεγενημέναις συμφοραῖς· 3. οὐ γὰρ μόνον τὰς περὶ τῶν προτέρων αἰτίας ἐξήλει-
 20 παν, ἀλλὰ καὶ τὰ χρήματα Λακεδαιμονίοις, ἃ οἱ τριάκοντα πρὸς τὸν πόλεμον ἔλαβον, ἀπέδωκαν κοινῇ, κελευουσῶν τῶν συνθηκῶν ἑκατέρους ἀποδιδόναι χωρὶς, τοὺς τ’ ἐκ τοῦ ἄστεως καὶ τοὺς ἐκ τοῦ Πειραιέως, ἡγούμενοι τοῦτο πρῶτον ἄρχειν δεῖν τῆς ὁμονοίας· ἐν δὲ ταῖς ἄλλαις πόλεσιν οὐχ οἶον ἔτι προστιθέασιν τῶν οἰκείων
 25 οἱ δῆμοι κρατήσαντες, ἀλλὰ καὶ τὴν χώραν ἀνάδαστον ποιοῦσιν. 4. Διελύθησαν δὲ καὶ πρὸς τοὺς ἐν Ἐλευσίνι [κατο]ικήσαντας, ἔτει τρίτῳ μετὰ τὴν ἐξοίκησιν, ἐπὶ Ξε[ναι]νέτου ἄρχοντος.

XLI. Ταῦτα μὲν οὖν ἐν τοῖς ὕστε[ρο]ν συνέβη γενέσθαι καιροῖς, τότε δὲ κύριος ὁ δῆμος γενόμενος τῶν πραγμάτων, ἐνεστή-
 σατο τὴν νῦν οὖσαν πολιτείαν, ἐπὶ Πυθοδώρου μὲν ἄρχοντος. **δοκοῦντος δὲ δικαίως τοῦ δήμου λαβεῖν τὴν π[ο]λιτείαν διὰ
 5 τὸ ποιήσασθαι τὴν κάθοδον δι’ αὐτοῦ τὸν δῆμον. 2. Ἦν δὲ τῶν μεταβολῶν ἑνδεκάτη τὸν ἀριθμὸν αὕτη. Πρώτη μὲν γὰρ ἐγένετο μετὰστασις τῶν ἐξ ἀρχῆς Ἰωνος καὶ τῶν μετ’ αὐτοῦ συνοικησάν-
 των· τότε γὰρ πρῶτον εἰς τὰς τέτταρας συνενεμήθησαν φυλάς, καὶ τοὺς φυλοβασιλέας κατέστησαν. Δευτέρα δὲ καὶ πρώτη μετὰ
 10 ταύτη[ν], ἔχουσα πολιτείας τάξιν, ἢ ἐπὶ Θησέως γενομένη. μικρὸν παρεγκλίνουσα τῆς βασιλικῆς. Μετὰ δὲ ταύτην ἢ ἐπὶ Δρά-
 κοντος, ἐν ᾗ καὶ νόμους ἀνέγραψαν πρῶτον. Τρίτη δ’ ἢ μετὰ τὴν στάσιν ἢ ἐπὶ Σόλωνος, ἀφ’ ἧς ἀρχὴ δημοκρατίας ἐγένετο. Τετάρτη δ’ ἢ ἐπὶ Πεισιστράτου τυραννίς. Πέμπτη δ’ ἢ μετὰ <τὴν>
 15 τῶν τυράννων κατάλυσιν ἢ Κλεισθένους, δημοτικωτέρα τῆς Σόλωνος. Ἑκτη δ’ ἢ μετὰ τὰ Μηδικά, τῆς ἐξ Ἀρείου πάγου βουλῆς ἐπιστατούσης. Ἑβδόμη δὲ ἢ μετὰ ταύτην, ἣν Ἀριστείδης μὲν ὑπέδειξεν, Ἐφιάλτης δ’ ἐπετέλεσεν, καταλύσας τὴν Ἀρεοπαγῆτιν βουλὴν· ἐν ᾗ πλεῖστα συνέβη τὴν πόλιν διὰ τοὺς δημαγωγοὺς

22. τ’ om. L, supra vers. add. m. 1.; ασ.αστεος L, ω superscr. m. 2. 23. πραιαιως L, ε superscr. m. 2. 25. δημοκρατησαντες L: corr. v. Leeuwen 26. εν om. L, superscr. m. 2. XLI. 4. post ἄρχοντος lacunam ind. W.-K., Opp., locum omnino corruptum putat K. 7. μεταστασις L, leg. Wn. prob. K., κατὰστασις Bl.² 8. τεσσαρας L 10. εχουσαι (ι del. m. 1.) πολιτειαν ταξιν L, ἐχ. τι πολιτείας τάξις ἢ... W.-K.³, Opp. πολιτείας τάξιν K. 16. μιδικα L, η corr. m.? 17. δε και L, corr. Jos. Mayor.

soha senki sem hányta fel a múltat. Sőt, véleményem szerint mindek közt a legszebben és a polgárokhoz legméltóbban jártak el az elmúlt eseményeket illetően mind magán, mind állami vonatkozásban. **3.** Ugyanis nemcsak törölték a korábbi dolgokkal kapcsolatban emelt vádakat, hanem azt az összeget is, amit a harmincak a háború céljaira kaptak, közösen fizették vissza a lakedaimóniaknak, noha az egyesség úgy rendelkezett, hogy mindkét fél, a városbeliek és a Peiraieusbbeliek, külön fizessék vissza kölcsöneiket; úgy vélték azonban, hogy ez kell, hogy az egyetértés kezdete legyen. A többi városokban ezzel szemben, ahol a demokraták uralomra kerültek, nemcsak hogy nem járultak hozzá semmihez sem a sajátjukból, hanem még a hőldet is felosztották. **4.** A kitelepedés utáni harmadik évben, Xenainetos archónsága idején, az Eleusisba kiköltözöttekkel is kibékültek.

XLI. Ezek a dolgok már a későbbi időkben történtek, a nép viszont, amint a helyzet ura lett, megteremtette a most is meglévő alkotmányt, Pythodóros archónsága idején. . . . , a nép pedig jogosnak látta, hogy maga vegye kezébe a kormányzást azon az alapon, hogy a maga erejéből valósította meg a visszatérést. **2.** Ez volt az átalakulások sorában számszerint a tizenegyedik. Az első átalakulást az ősi dolgokhoz képest Ión és a vele lévők letelepedése jelentette. Akkor oszlottak ugyanis először együttesen négy phylére és állítottak phylobasileusokat. A második, s ezután az első olyan, melynek alkotmányos jellege volt, az, mely Théseus alatt következett be, s mely egy kissé eltért a királyságtól. Ezután a Drakón alatti, melyben először foglalták írásba a törvényeket. A harmadik a pártharcok utáni, Solón alatt létrejött átalakulás, ezzel vette kezdetét a demokrácia. A negyedik Peisitratos tyrannisa. Az ötödik a tyrannosok bukása után Kleisthenés alkotmánya, mely a Solónénál demokratikusabb volt. A hatodik a perzsa háborúk utáni, mikor az Areiospagos tanácsa állott az élen. A hetedik az ez után következő, mely felé Aristeidés mutatott és amit Ephialtés valósított meg azzal, hogy feloszlatta az Areopagiták tanácsát. Ekkor történt, hogy a város a legtöbb hibát

20 ἀμαρτάνειν διὰ τὴν τῆς θαλάττης ἀρχήν. Ὀγδόη δ' ἡ τῶν τετρακοσίων κατὰστασις, καὶ <ἡ> μετὰ ταύτην, ἐνάτη δέ, {ἡ} δημοκρατία πάλιν. Δεκάτη δ' ἡ τῶν τριάκοντα καὶ ἡ τῶν δέκα τυραννίς. Ἐνδεκάτη δ' ἡ μετὰ τὴν ἀπὸ Φυλῆς καὶ ἐκ Πειραιέως κάθοδον, ἀφ' ἧς διαγεγένηται μέχρι τῆς νῦν, αἰὶ προσεπιλαμβάνουσα τῷ πλήθει
25 τὴν ἐξουσίαν. Ἀπάντων γὰρ αὐτὸς αὐτὸν πεποίηκεν ὁ δῆμος κύριον, καὶ πάντα διοικεῖται ψηφίσμασιν καὶ δικαστηρίοις, ἐν οἷς ὁ δῆμός ἐστιν ὁ κρατῶν. Καὶ γὰρ αἱ τῆς βουλῆς κρίσεις εἰς τὸν δῆμον ἐληλύθασιν. Καὶ τοῦτο δοκοῦσι ποιεῖν ὀρθῶς· εὐδιαφθορώτεροι γὰρ ὀλίγοι τῶν πολλῶν εἰσιν καὶ κέρδει καὶ χάρισιν.
30 3. Μισθοφόρον δ' ἐκκλησίαν τὸ μὲν πρῶτον ἀπέγνωσαν ποιεῖν οὐ συλλεγομένων δ' εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἀλλὰ πολλὰ σοφιστομένων τῶν πρυτάνεων, ὅπως προσιστῆται τὸ πλῆθος πρὸς τὴν ἐπικύρωσιν τῆς χειροτονίας, πρῶτον μὲν Ἀγύρριος ὀβολὸν ἐπόρισεν, μετὰ δὲ τοῦτον Ἡρακλείδης ὁ Κλαζομένιος ὁ βασιλεὺς ἐπικαλούμενος
35 διώβολον, πάλιν δ' Ἀγύρριος τριώβολον.

XLII. Ἔχει δ' ἡ νῦν κατὰστασις τῆς πολιτείας τόνδε τὸν τρόπον. Μετέχουσιν μὲν τῆς πολιτείας οἱ ἐξ ἀμφοτέρων γεγονότες ἀστῶν, ἐγγράφονται δ' εἰς τοὺς δημότας ὀκτωκαίδεκα ἔτη γεγονότες. Ὅταν δ' ἐγγράφονται, διαψηφίζονται περὶ αὐτῶν ὁμόσαντες
5 οἱ δημόται, πρῶτον μὲν εἰ δοκοῦσι γεγονέναι τὴν ἡλικίαν τὴν ἐκ τοῦ νόμου, κἂν μὴ δόξωσι, ἀπέρχονται πάλιν εἰς παῖδας, δεῦτερον δ' εἰ ἐλεύθερός ἐστι καὶ γέγονε κατὰ τοὺς νόμους. Ἐπειτ' ἂν μὲν ἀποψηφίσωνται μὴ εἶναι ἐλεύθερον, ὁ μὲν ἐφήσιν εἰς τὸ δικαστήριον, οἱ δὲ δημόται κατηγόρους αἰροῦνται πέντε [ἂν]δρας ἐξ αὐτῶν,
10 κἂν μὲν μὴ δόξη δικαίως ἐγγράφεσθαι, πωλεῖ τοῦτον ἡ πόλις· ἐὰν δὲ νικήσῃ, τοῖς [δ]ημόταις ἐπάνανγκες ἐγγράφειν. 2. Μετὰ δὲ ταῦτα [δ]οκ[ι]μᾶζει τοὺς ἐγγραφέντας ἡ βουλή, κἂν τις δόξ[η] νεώτερος ὀκτωκαίδεκα ἔτων εἶναι, ζημιοῖ τ[ο]ὺς δημότας τοὺς ἐγγράφαντας. Ἐπὰν δὲ δοκιμασθῶσιν οἱ ἔφηβοι, συλλεγόντες
15 οἱ πατέρες αὐτῶν [κ]ατὰ φυλὰς ὁμόσαντες αἰροῦνται τρεῖς ἐκ τῶν φυλειῶν τῶν ὑπὲρ τετταράκοντα ἔτη γεγονότων, οὓς ἂν ἡγῶνται βελτίστους εἶναι καὶ ἐπιτηδειοτάτους ἐπιμελεῖσθαι τῶν ἐφήβων, ἐκ δὲ τούτων ὁ δῆμος ἓνα τῆς φυλῆς ἐκάστης χειροτονεῖ

20. ογδοινηδη L 21. κατατασταςιν L, τα pr. del. m. 1.: corr. K. 23. πειραιως L 29. ολιγον L: corr. K. XLII. 4. δεγραφονται L, ω superscr. m. 2: corr. Wyse 8. επιψηφισωνται L: corr. Wyse 11. εαν] ηαν L 15. τρεις om. L, superscr. m. 2.

követte el a népvezérek miatt a tengeri hatalom birtokában. A nyolcadik volt a négyszázak hatalomba helyezése, és az ez utáni, a kilencedik pedig, ismét a demokrácia. A tizedik a harmincak és a tizek kényuralma. A tizenegyedik a Phyléből és Peiraieusból valók hazatérése utáni rend, mely azóta is érvényben van mind mostanig, s mely szüntelen gyarapítja a tömeg hatalmát. A nép ugyanis mindennek urává magamagát tette meg, és mindent szavazások és törvényszékek útján intéz el, márpedig itt a nép az úr, minthogy a tanács jogkörébe tartozó ítélkezések is a népre szállottak át. Nézetem szerint ezt is helyesen cselekedték. Könnyebben lehet ugyanis a keveseket megkörnyékezní, mint a tömeget, akár anyagi előnyök, akár kedvezés révén.

3. Először úgy döntöttek, hogy a népgyűlés nem kap fizetést. Mikor azonban nem gyülekeztek össze a népgyűlésbe, és a prytanisok sokat törték a fejüket, hogy hogyan állítsák ki a szavazás érvényességéhez szükséges tömeget, Agyrrhios először egy obolost adott, utána a klazomenai-i Hérakleidés, akit nagykirálynak neveztek, két obolost, majd ismét Agyrrhios hármat.

XLII. Az alkotmány mostani rendje a következőképpen áll. A polgárjogban azok részesednek, akik mindkét ágon polgárjoggal rendelkezőtől származnak. A démotések közé tizennyolc éves korukban iratnak be. Mikor beiratkoznak, a démotések, miután megesküdtek, szavazással döntenek felőlük. Először, hogy betöltötték-e a törvény kívánta kort, s ha úgy látják, hogy nem, azok ismét visszamennek a gyermekek közé; másodszor, hogy szabad ember és törvényes születésű-e. Amennyiben úgy szavaznak, hogy nem szabad ember, úgy fellebbezhet a bírósághoz, a démotések pedig öt férfit választanak maguk közül vádlókul. Ha a törvényszék úgy határoz, hogy nincs joga beiratkozni, akkor az állam eladja az illetőt, ha azonban megnyeri a pert, akkor a démotések kötelesek öt beírni.

2. Ezek után a beírottakat a tanács veszi vizsgálat alá, s ha úgy látja, hogy valamelyik fiatalabb tizennyolc évnél, megbünteti a démotéseket, akik beírták. Miután az ephébosok kiállták a vizsgálatot, az apák phylénként összegyülekeznek és esküt téve, a negyven éven felüli phylétagok közül kiválasztanak hármat, akiket a legjobbakkak tartanak és legmegfelelőbbeknek arra, hogy az ifjakra felügyeljenek. A nép szavazással megválaszt ezek közül phylénként egyet felügyelőnek (sóphronistés) és egyet vezető-

σωφρονιστήν, καὶ κοσμητήν ἐκ τῶν ἄλλων Ἀθηναίων ἐπὶ πάντας.
 20 3. Συλλαβόντες δ' οὗτοι τοὺς ἐφήβους, πρῶτον μὲν τὰ ἱερὰ περιήλ-
 θον, εἴτ' εἰς Πειραιέα πορεύονται καὶ φρουροῦσιν οἱ μὲν τὴν Μουνι-
 χίαν οἱ δὲ τὴν Ἀκτὴν. Χειροτ[ο]νεῖ δὲ καὶ παιδοτρίβας αὐτοῖς δύο
 καὶ διδασκάλους, οἵτινες ὄπλομαχεῖν καὶ τοξεύειν καὶ ἀκοντίζειν
 καὶ καταπάλτην ἀφιέναι διδάσκουσιν. Δίδωσι δὲ καὶ εἰς τροφ[ήν]
 25 τοῖς μὲν σωφρονισταῖς δραχμὴν α' ἐκάστω, τοῖς δ' ἐφήβοις τέττα-
 ρας ὀβολοὺς ἐκάστω· τὰ δὲ τῶν φυλετῶν τῶν αὐτοῦ λαμβάνων
 ὁ σωφρονιστὴς ἕκαστος ἀγοράζει τὰ ἐπιτήδεια πᾶσιν εἰς τὸ κοινὸν
 (συσσιτοῦσι γὰρ κατὰ φυλάς), καὶ τῶν ἄλλων ἐπιμελεῖται πάντων.
 4. Καὶ τὸν μὲν πρῶτον ἐνιαυτὸν οὕτως διάγουσι· τὸν δ' ὕστερον
 30 ἐκκλησίας ἐν τῷ θεάτρῳ γενομένης ἀποδειξάμενοι τῷ δήμῳ τὰ
 περὶ τὰς τάξεις, καὶ λαβόντες ἀσπίδα καὶ δόρυ παρὰ τῆς πόλεως
 περιπολοῦσι τὴν χώραν καὶ διατρίβουσιν ἐν τοῖς φυλακτηρίοις.
 5. Φρουροῦσι δὲ τὰ δύο ἔτη χλαμύδας ἔχοντες, καὶ ἀτελεῖς εἰσι
 πάντων· καὶ δίκην οὔτε διδόασιν οὔτε λαμβάνουσιν, ἵνα μὴ πρό[φ]α-
 35 σις ἢ τ[ο]ῦ ἀπιέναι, πλὴν περὶ κλήρου καὶ ἐπικλή[ρου], κἄν
 τ[ι]νι κατὰ τὸ γένος ἱερωσύνη γένηται. Διε[ξ]ελθόντων δὲ τῶν
 δυεῖν ἐτῶν ἤδη μετὰ τῶν ἄλλων εἰσίν.

XLIII. Τὰ μὲν οὖν περὶ τὴν τῶν πολιτῶν ἐγγραφὴν καὶ
 τοὺς ἐφήβους τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον. Τὰς δ' ἀρχὰς τὰς περὶ τὴν
 ἐγκύκλιον διοίκησιν ἀπάσας ποιοῦσι κληρωτάς, πλὴν ταμίου
 στρατιωτικῶν καὶ τῶν ἐπὶ τὸ θεωρικὸν καὶ τοῦ τῶν κορηῶν
 5 ἐπιμελητοῦ. Ταύτας δὲ χειροτονοῦσιν, καὶ οἱ χειροτονηθέντες
 ἄρχουσιν ἐκ Παναθηναίων εἰς Παναθήναια. [Χ]ειροτονοῦσι δὲ
 καὶ τὰς πρὸς τὸν πόλεμον ἀπάσας.

2. Βουλὴ δὲ κληροῦται φ', ν' ἀπὸ φυλῆς ἐκάστης. Πρυτανεύει
 δ' ἐν μέρει τῶν φυλῶν ἐκάστη καθ' ὃ τι ἂν λάχωσιν, αἱ μὲν πρῶται
 10 τέτταρες ζ' καὶ λ' ἡμέρας ἐκάστη, αἱ δὲ ζ' αἱ ὕστεραι πέντε καὶ
 λ' ἡμέρας ἐκάστη κατὰ σελήνην γὰρ ἄγουσιν τὸ[ν] ἐνιαυτόν.
 3. Οἱ δὲ πρυτανεύοντες αὐτῶν πρῶτον μὲν συσσιτοῦσιν ἐν τῇ
 θόλῳ, λαμβάνοντες ἀργύριον παρὰ τῆς πόλεως, ἔπειτα συνάγουσιν
 καὶ τὴν βουλὴν καὶ τὸν δῆμον· τὴν μὲν οὖν βουλὴν ὅσαι ἡμέραι,
 15 πλὴν ἂν τις ἀφέσιμος ᾖ, τὸν δὲ δῆμον τετράκις τῆς πρυτανείας

21. μουνυχίαν 22. καὶ om. L, s. vers. add. m. 2. 24. κατην L, ἀπελτην
 superscr. m. 2. 36. ιερωσύνη L; -ελθοντων L XLIII. 3. πληρωτας L
 15. ἂν] εναν L; τετρακις] εκαστης L: corr. supra vers. m. 2.

nek (kosmétés) a többi athéniak közül, valamennyi fölé. **3.** Ezek összegyűjtve az ifjakat először körbejárják a szentélyeket, azután a Peiraieusba vonulnak és őrseget állnak, egyesek Munichióban, mások az Aktén. A nép választ számukra két testedzőt és tanítókat, akik megtanítják őket a nehéz fegyverzettel bánni, nyilazni, dárdázni, s a hajítógépeket kezelni. A felügyelőknak ellátásukra egyenként egy drachmát adnak, az ephébosoknak egyenként négy obolost. A saját phyléjéhez tartozók járandóságát az illető felügyelő veszi át, s a szükségeseket mindenki számára közösen vásárolja meg (mert phylénként együtt étkeznek), és általában minden másra is gondot visel. **4.** Az első évet ilyen módon töltik el. A következő évben a színházban tartott népgyűlésen bemutatják a népnek katonai dolgokban való jártasságukat, és pajzsot és dárdát kapva az államtól bejárják a vidéket és az őrállomásokban tartózkodnak. **5.** Ez alatt a két esztendő alatt hadiköpenyben teljesítenek őrszolgálatot és minden köztehertől mentesek; nem vonhatók és nem vonhatnak felelősségre, nehogy ürügyük legyen a távozásra. Kivételt képez, ha örökségről vagy örökösőről van szó, és ha valakire származásánál fogva papi tisztség vár. A két év eltelte után már a többi polgár közé tartoznak.

XLIII. A polgárok beiratásával és az ephébosokkal kapcsolatban így áll a dolog. A közönséges igazgatással kapcsolatos összes tisztségeket sorsolással töltik be, kivéve a hadipénzek és a theórikon kincstárnokát, meg a kutak felügyelőjét. Ezeket kézfeltartással választják meg, s a megválasztottak az egyik Panathénaiától a másikig vannak hivatalban. Kézfeltartással választják az összes katonai tisztségeket is.

2. Sorsolják az ötszázak tanácsát, ötvenet mindegyik phyléből. Mindegyik phylé sorban, egymás után látja el a prytanisok teendőit, aszerint, ahogyan kisorsolják, az első négy egyenként harminchat napig, a hátralévő hat egyenként harmincöt napig, mert a hold szerint számítják az évet. **3.** Azok, akik közülük a prytanisi tisztelet töltik be, először is közösen étkeznek a tholosban, amire az államtól kapják a pénzt, ők hívják össze mind a tanácsot, mind a népet: a tanácsot minden nap, kivéve ha valami szünnap van, a népet minden egyes prytaneia tartama alatt négyszer. Ők írják elő

ἐκάστης. Καὶ ὅσα δεῖ χρηματίζειν τὴν βουλὴν, καὶ ὅ τι ἐν ἐκάστη
 τῇ ἡμέρᾳ καὶ ὅπου καθίζειν οὗτοι προγράφουσι. 4. Προγράφουσι
 δὲ καὶ τὰς ἐκκλησίας οὗτοι μίαν μὲν κυρίαν, ἐν ἣ δεῖ τὰς ἀρχὰς
 ἐπιχειροτονεῖν εἰ δοκοῦσι καλῶς ἄρχειν, καὶ περὶ σίτον καὶ περὶ
 20 φυλακῆς τῆς χώρας χρηματίζειν, καὶ τὰς εἰσαγγελίας ἐν ταύτῃ
 τῇ ἡμέρᾳ τοὺς βουλομένους ποιεῖσθαι, καὶ τὰς ἀπογραφὰς τῶν
 δημευομένων ἀναγινώσκειν, καὶ τὰς λήξεις τῶν κλήρων καὶ
 τῶν ἐπικλήρων {ἀναγινώσκειν}, ὅπως μηδένα λάθῃ μηδὲν ἔρημον
 γενόμενον. 5. Ἐπὶ δὲ τῆς ἑκτῆς πρυτανείας πρὸς τοῖς εἰρημένοις
 25 καὶ περὶ τῆς ὁστρακοφορίας ἐπιχειροτονίαν διδόασιν, εἰ δοκεῖ
 ποιεῖν ἢ μὴ, καὶ συκοφαντῶν προβολὰς τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν
 μετοίκων μέχρι τριῶν ἐκατέρων, κἂν τ[ι]ς ὑποσχόμενός τι μὴ
 ποιήσῃ τῷ δήμῳ. 6. Ἐτέραν δὲ ταῖς ἱκετηρίαις, ἐν ἣ θεῖς ὁ βουλό-
 30 μενος ἱκετηρίαν, ὑπὲρ ὧν ἂν βούληται καὶ ἰδίων καὶ δημοσίων,
 διαλέξεται πρὸς τὸν δῆμον. Αἱ δὲ δύο περὶ τῶν ἄλλων εἰσὶν, ἐν
 αἷς κελεύουσιν οἱ νόμοι τρία μὲν ἱερῶν χρηματίζειν, τρία δὲ κήρυξιν
 καὶ πρεσβείαις, τρία δὲ ὁσίων. Χρηματίζουσιν δ' ἐνίοτε καὶ ἄνευ
 προχειροτονίας. Προσέρχονται δὲ καὶ οἱ κήρυκες καὶ οἱ πρέσβεις
 τοῖς πρυτάνεσιν πρῶτον, καὶ οἱ τὰς ἐπιστολὰς φέροντες τούτοις
 ἀποδιδόασιν.

XLIV. Ἔστι δ' ἐπιστάτης τῶν πρυτάνεων εἷς ὁ λαχών.
 Οὗτος δ' ἐπιστατεῖ νύκτα καὶ ἡμέραν. καὶ οὐκ ἔστιν οὔτε πλείω
 χρόνον οὔτε δις τὸν αὐτὸν γενέσθαι. Τηρεῖ δ' οὗτος τὰς τε κλεῖς
 τὰς τῶν ἱερῶν, ἐν οἷς τὰ χρήματ' ἔστιν καὶ <τὰ> γράμματα τῇ
 5 πόλει, καὶ τὴν δημοσίαν σφραγίδα, καὶ μένειν ἀναγκαῖον ἐν τῇ
 θόλῳ τοῦτόν ἐστιν καὶ τριττὴν τῶν πρυτάνεων ἣν ἂν οὗτος κελεύῃ.
 2. Καὶ ἐπειδὴν συναγάγωσιν οἱ πρυτάνεις τὴν βουλὴν ἢ τὸν δῆμον,
 οὗτος κληροῖ προέδρους ἑννέα, ἕνα ἐκ τῆς φυλῆς ἐκάστης πλὴν
 τῆς πρυτανευούσης, καὶ πάλιν ἐκ τούτων ἐπιστάτην ἕνα, καὶ
 10 παραδίδωσι τὸ πρόγραμμα αὐτοῖς. 3. οἱ δὲ παραλαβόντες τῆς

16. χρηματίζει L 17. σιουκαθίζει L corr. W.-K. 24. ηρημενοις L 26. η
 μην συκοφαντων L: corr. m. 1. 27. τι μὴ] εἰμαι L (sec. K.), quod del.
 et τιμη in vers. insequ. initio superscr. m. 2. 28. ὁ] ου 29. ὑπὲρ H.-L.
 recte ut vid., περὶ Kontos, W.-K. quod lacuna non capit. 30. διαδεξεται
 L: corr. K. 32. τρία δὲ ὁσίων] συρακοσιω superscr. m. 2., inde τέσσα-
 ρα δ' ὁσίων Wilam. 33. εισερχονται L, εἰ del. προ superscr. m. 2.
 34. τοῖς]εις L, del. et primo προς, deinde τοις superscr. m. 2.

mindazt, amit a tanácsnak tárgyalnia kell, azt hogy mivel foglalkozik az egyes napokon és azt, hogy hol üljenek össze. **4.** Ők írják ki a népgyűléseket is. Ezek közül egynek, a főgyűlésnek kell szavaznia afelől, hogy véleménye szerint a tisztviselők helyesen látták-e el hivatalukat, továbbá tanácsot tartania az élmezésről és az ország védelméről. Akik államügyben akarnak vádat emelni, e napon kell tenniök; ekkor kell felolvasni az elkobzott javak jegyzékét és az örökség vagy örökös nő odaítélésére vonatkozó beadványokat, hogy senki előtt ne legyen ismeretlen semmi gazdátlanra lett jószág. **5.** A hatodik prytaneia idején az elmondottakon kívül még a következőket tűzik napirendre: az ostrakizmosról való szavazást, hogy kívánják-e csinálni, vagy sem, a sykophantések ellen mind az athéniak, mind a metoikosok részéről tett előzetes bejelentéseket, de legfeljebb hármat mindkét kategóriából, továbbá, ha valaki ígért valamit a népnek és azt nem teljesítette. **6.** Egy másik gyűlést a folyamodványok számára írnak ki, amikor aki kívánja, az esdeklők lombját letéve, tetszése szerinti magán- vagy közügyről tárgyalhat a néppel. A másik kettő a többi dolgokkal foglalkozik, mikor is a törvények a tárgyalási rendből három pontot a vallási ügyeknek, hármat a hírnököknek és a követségeknek, hármat a nem-vallási ügyeknek rendelnek. Olykor előzetes szavazás nélkül is tárgyalnak. Mind a hírnökök, mind a követek először a prytanisok elé járulnak, és akik leveleket hoztak, nekik nyújtják át.

XLIV. A prytanisoknak sorshúzással kijelölt főnökük (epistatés) van, aki egy nap meg egy éjjel van hivatalában, sem ennél tovább, sem kétszer ugyanaz nem töltheti be e tiszteket. Ő őrzi a templomok kulcsait, melyekben a város pénzei és iratai vannak, valamint az állami pecsétet is; mind ő, mind a prytanisok harmada, melyet ő rendel ki, köteles a tholosban maradni. **2.** Miután a prytanisok egybegyűjtötték a tanácsot vagy a népet, ez kilenc elnököt (proedros) sorsol ki, egyet-egyet mindegyik phyléből, annak kivételével, ahonnan a prytanisok kikerülnek, majd ezek közül ismét egy főnököt, s átadja nekik a napirendet. **3.** Ők ezt átvéve felügyelnek a rendre, előadják,

25 τ' εὐκοσμίας ἐπιμελοῦνται, καὶ ὑπὲρ ὧν δεῖ χρηματίζειν προτιθέ-
σιν, καὶ τὰς χειροτονίας κρίνουσιν, καὶ τὰ ἄλλα πάντα διοικοῦσιν,
καὶ τοῦ {τ'} ἀφείναι κύριοί εἰσιν. Καὶ ἐπιστατῆσαι μὲν οὐκ
ἔξεστιν πλέον ἢ ἅπαξ ἐν τῷ ἐνιαυτῷ, προεδρεύειν δ' ἔξεστιν ἅπαξ
ἐπὶ τῆς πρυτανείας ἐκάστης.

30 4. Ποιοῦσι δὲ καὶ ἀρχαιρεσίας στρατηγῶν καὶ ἱππάρχων
καὶ τῶν ἄλλων τῶν πρὸς τὸν πόλεμον ἀρχῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, καθ'
ὃ τι ἂν τῷ δήμῳ δοκῇ· ποιοῦσι δ' οἱ μετὰ τὴν ζ' πρυτανεύοντες,
ἐφ' ὧν ἂν εὐσημία γένηται. Δεῖ δὲ προβούλευμα γενέσθαι καὶ
περὶ τούτων.

XLV. Ἡ δὲ βουλή πρότερον μὲν ἦν κυρία καὶ χρήμασιν
ζημιῶσαι καὶ δῆσαι καὶ ἀποκτεῖναι. Καὶ Λυσίμαχον αὐτῆς ἀγαγού-
σης ὡς τὸν δῆμιον, καθήμενον ἤδη μέλλοντα ἀποθνήσκειν, Εὐμη-
λίδης δ' Ἀλωπεκῆθην ἀφείλετο, οὐ φάσκων δεῖν ἄνευ δικαστηρίου
5 γνώσεως οὐδένα τῶν πολιτῶν ἀποθνήσκειν· καὶ κρίσεως ἐν δικαστη-
ρίῳ γενομένης ὁ μὲν Λυσίμαχος ἀπέφυγεν καὶ ἐπωνυμίαν ἔσχεν
ὁ ἀπὸ τοῦ τυπάνου, ὁ δὲ δῆμος ἀφείλετο τῆς βουλῆς τὸ θανατοῦν
καὶ δεῖν καὶ χρήμασιν ζημιοῦν, καὶ νόμον ἔθετο, ἂν τινος ἀδικεῖν
ἢ βουλή καταγνῶ ἢ ζημιώσῃ, τὰς καταγνώσεις καὶ τὰς ἐπιζημιώ-
10 σεις εἰσάγειν τοὺς θεσμοθέτας εἰς τὸ δικαστήριον, καὶ ὃ τι ἂν οἱ
δικασταὶ ψηφίσωνται, τοῦτο κύριον εἶναι.

2. Κρίνει δὲ τὰς ἀρχὰς ἢ βουλή τὰς πλείστας, καὶ μάλισθ'
ὅσαι χρήματα διαχειρίζουσιν· οὐ κυρία δ' ἢ κρίσις, ἀλλ' ἐφέσιμος
εἰς τὸ δικαστήριον. Ἐξεστι δὲ καὶ τοῖς ἰδιώταις εἰσαγγέλλειν
15 ἢν ἂν βούλωνται τῶν ἀρχῶν μὴ χρῆσθαι τοῖς νόμοις· ἔφεσις
δὲ καὶ τούτοις ἐστὶν εἰς τὸ δικαστήριον, ἐὰν αὐτῶν ἢ βουλή κα-
ταγνῶ.

3. Δοκιμάζει δὲ καὶ τοὺς βουλευτὰς τοὺς τὸν ὕστερον ἐνιαυτὸν
βουλευσόντας καὶ τοὺς ἐννέα ἄρχοντας. Καὶ πρότερον μὲν ἦν
20 ἀποδοκιμάσαι κυρία, νῦν δὲ τούτοις ἔφεσις ἐστὶν εἰς τὸ δικαστήριον.

4. Τούτων μὲν οὖν ἁκυρὸς ἐστὶν ἢ βουλή· προβουλεύει δ'
εἰς τὸν δῆμον, καὶ οὐκ ἔξεστιν οὐδὲν ἀπροβούλευτον οὐδ' ὃ τι ἂν

XLIV. 11. post *χρηματίζειν* m. 2. superscr. *δει κ(αι)*; inde *χρηματίζειν*
δεῖ W.-K. 14. *πλεον* L: corr. H.-L. 16. *δεκαδεκαρχαίρ.* L: corr. Sandys
18. *μετατατην* L: corr. K. **XLV. 3.** *εὐμηλειδης* L: corr. W.-K. 4.
αλωπεθηκεν L 12. καὶ superscr. m. 2., ut v'id, 13. *ε . . φεσιμος* L, sec.
K.⁴ ras. 1 vel 2 litt.

hogy miről kell tárgyalni, elbírálják a szavazások eredményét, irányítják az egész ügymenetet, és joguk van a gyűlés felosztatására. Főnöknék lenni nem lehet egy évben egynél többször, az elnöki tiszte azonban prytaneióként egyszer szabad viselni.

4. A stratégosok, hipparchosok és a többi katonai tisztségek választását is a népgyűlésben végzik, a nép döntése szerint. Ezt a hatodik prytaneia utáni prytanisok bonyolítják le, akiknek idejében éppen az égi jelek kedvezőek. Mindamellettt ezzel kapcsolatban is előzetes döntést kell hozni.

XLV. Korábban a tanácsnak a pénzbüntetés kiszabása, bebörtönzés és kivégeztetés is jogában állott. Mikor azonban a tanács Lysimachost már a hóhérhoz hurcoltatta, és az már halálra szántan ült, az Alópekéből való Eumélidész elragadta, azt mondván, hogy az esküdtbíróság döntése nélkül egy polgárt sem szabad kivégeztetni. Az esküdtbíróság ítélete értelmében Lysimachos felmentést nyert és a «tönkről szaladt» melléknevet kapta, a nép pedig megfosztotta a tanácsot attól, hogy halálos ítéletet, börtönbüntetést és pénzbüntetést szabhasson ki, és törvényt hozott, hogy ha a tanács valakit törvényszegésért elítél vagy pénzbüntetéssel sújt, az ítéleteket és a bírságra vonatkozó döntéseket a thesmothetéseknek a bíróság elé kell terjeszteniök, és csak az legyen jogerős, amit a bírák megszavaznak.

2. A tanács ítélkezik a legtöbb tisztség felett, különösen azok felett, amelyek pénzeket kezelnek, az ítélet azonban nem jogerős, hanem megfellebbezhető a bíróságnál. Magánemberek is emelhetnek vádat akarattuk szerint bármelyik hivatal ellen, hogy az nem a törvények szerint jár el, de ezeknek is megvan a lehetőségük a bírósághoz való fellebbezésre, ha a tanács elítélte őket.

3. A tanács vizsgálja felül a következő évi tanácstagokat és a kilenc archónt. Korábban korlátlan joga volt a visszautasításra, most azonban ezek is fellebbezhetnek a bírósághoz.

4. Ezekben az esetekben tehát nem rendelkezik korlátlan jogokkal a tanács; viszont előzetes határozatot terjeszt a nép elé, és nem lehet a népnek semmi olyanról szavaznia, amit előzetes határozat-

μὴ προγράψωσιν οἱ πρυτάνεις ψηφίσασθαι τῷ δήμῳ. Κατ' αὐτὰ γὰρ ταῦτα ἔνοχός ἐστιν ὁ νικήσας γραφῇ παρανόμων.

XLVI. Ἐπιμελεῖται δὲ καὶ τῶν πεποιημένων τριήρων καὶ τῶν σκευῶν καὶ τῶν νεωσοίκων, καὶ ποιεῖται καινὰς {δὲ} τριήρεις ἢ τετρήρεις, ὁποτέρας ἂν ὁ δῆμος χειροτονήσῃ, καὶ σκεύη ταύταις καὶ νεωσοίκους· χειροτονεῖ δ' ἀρχιτέκτονας ὁ δῆμος ἐπὶ τὰς
 25 ναῦς. Ἄν δὲ μὴ παραδῶσιν ἐξεργασμένα ταῦτα τῇ νέᾳ βουλῇ, τὴν δωρεὰν οὐκ ἔστιν αὐτοῖς λαβεῖν· ἐπὶ γὰρ τῆς ὕστερον βουλῆς λαμβάνουσιν. Ποιεῖται δὲ τὰς τριήρεις, δέκα ἄνδρας ἐξ αὐ[τῆς] ἐλομένη τριηροποιούς. **2.** Ἐξετάζει δὲ καὶ τὰ οἰκοδομήματα τὰ δημόσια πάντα, κἂν τις ἀδικεῖν αὐτῇ δόξῃ, τῷ τε δήμῳ τοῦτον
 30 [ἀπ]οφαίνει καὶ καταγνοῦσα παραδίδωσι δικαστηρίῳ.

XLVII. Συνδιοικεῖ δὲ καὶ ταῖς ἄλλαις ἀρχαῖς τὰ πλεῖστα. Πρῶτον μὲν γὰρ οἱ ταμίαι τῆς Ἀθηνᾶς εἰσὶ μὲν δέκα, κλη[ροῦτα]ι δ' εἷς ἐκ τῆς φυλῆς, ἐκ πεντακοσιομεδίμων κατὰ τὸν Σόλωνος νόμ[ον] (ἔτι γὰρ ὁ νόμος κύριός ἐστιν), ἀρχει δ' ὁ λαχὼν κἂν
 5 πᾶν πένης ἦ. Παραλαμβάνου[σι] δὲ τό τε ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τὰς Νίκας καὶ τὸν ἄλλον κόσμον καὶ τὰ χρ[ήμ]ατα ἐναντίον τῆς βουλῆς.

2. Ἐπειθ' οἱ πωληταὶ ἰ' μὲν εἰσι, κληροῦται δ' εἷς ἐκ τῆς φ[υλ]ῆς. [Μ]ισθοῦσι δὲ τὰ μισθώματα πάντα, καὶ τὰ μέταλλα
 10 πωλοῦσι καὶ τὰ τέλη μετὰ τοῦ ταμίου τῶν στρατιωτικῶν καὶ τῶν ἐπὶ τὸ θεωρικὸν ἡρημένων ἐναντίον τῆς [βουλῆς], καὶ κυροῦσιν ὅτῳ ἂν ἡ βουλή χειροτονήσῃ, καὶ τὰ προθέντα μέταλλα, τὰ τ' ἐργάσιμα τὰ εἰς τρία ἔτη πεπραμένα καὶ τὰ συγκεχωρημένα τὰ εἰς [.] ἔ[τ]η πεπραμένα. Καὶ τὰς οὐσίας τῶν ἐξ Ἀρείου πάγου
 15 φευγόντων καὶ τῶν ἁλλ[ων] ἐναντ[ί]ον τῆς β[ουλῆς] πωλοῦσιν, κατακυροῦσι δ' οἱ θ' ἀρχοντες. Καὶ τὰ τέλη τὰ εἰς ἐνιαυτ[ὸ]ν πεπραμένα, ἀναγράφαντες εἰς λελευκωμένα γραμματεῖα τὸν τε πριάμενον καὶ [όσου] ἂν πρίηται, τῇ βουλῇ παραδιδόασιν. **3.** Ἀναγράφουσιν δὲ χωρὶς μὲν οὕς δεῖ κατὰ π[ρυ]τανεῖαν ἐκάστην κατα-
 20 βάλλειν εἰς δέκα γραμματεῖα, χωρὶς δὲ οὕς τρεῖς τοῦ [ἐ]νιαυτοῦ, γραμματεῖον κατὰ τὴν καταβολὴν ἐκάστην ποιήσαντες, χωρὶς δ' οὕς [ἐπ]ὶ τῆς ἐνάτης πρυτανείας. Ἀναγράφουσι δὲ καὶ τὰ χωρία καὶ τὰς οἰκίας τὰ[πο]γρ[αφ]έντα καὶ προθέντα ἐν τῷ δικαστηρίῳ.

23. μὴ om. L, superscr. m. 1? XLVII. 14. «numerus γ aut ι esse videtur» K., γ leg. Wn. [ι'] K.⁵ M.-H., Tovar 15. ἐπ[ὶ] τῆς β. legit Wn 18. ὅσου W.-K., [οσ]α fort. L, quod retin. Bl.

ként ki nem mondtak vagy a prytanisok ki nem írtak; mert éppen ez az, amiért a törvénysértő javaslattevél vádja érheti az eredményes javaslattevőt.

XLVI. A tanács felügyel a megépített háromevezősoros hajókra, a felszerelésre és a dokkokra és elkészített annyi új három- meg négyevezősorost, amennyit a nép megszavaz, valamint ezek számára felszerelést és dokkokat. A hajóépítésre a nép választja az építőmestereket. Ha azonban ezeket nem adják át kész állapotban az új tanácsnak, nem vehetik át a tiszteletajándékot, mert csak a következő tanács alatt kapják azokat meg. A háromsorevezősöket a saját kebeléből triéropoiosokká választott tíz férfi által készítteti. **2.** Felülvizsgálja az összes állami építkezéseket is, és ha úgy látja, hogy valaki valami törvénybe ütközöt követett el, feljelenti a népnek, s ha elítélik, átadja a bíróságnak.

XLVII. Részt vesz azonban a többi hivatallal együtt a legtöbb ügy intézésében. Ilyenek először is Athéna kincstárnokai. Ezek tízen vannak: minden phyléből sorshúzás útján választanak egyet-egyet Solón törvénye szerint az ötszázmérősök közül — mert ez a törvény még érvényben van, — de azért ha egészen szegény emberre esik a sors, az is ellátja a hivatalt. A tanács színe előtt átveszik Athéna szobrát, a Niké-szobrokat és a többi ékességeket és pénzeket.

2. Azután a pólétések, tízen; minden phyléből sorshúzás útján választanak egyet. A hadi kincstárossal és a theórikon választott kezelőivel együtt a tanács színe előtt ők adják ki az összes bérleteket, árverezik a bányaművelési jogokat és a vámokat, és biztosítják annak számára, akinek a tanács megszavazta a bérbeadott bányákat, részint az üzemben lévőket, melyek három évre bérbeadók, részint az engedményeseket, melyek ... évre bérbeadók. Az Areiospagos által száműzöttek és mások vagyonát a tanács színe előtt bocsátják árverésre, de az ügyletet a kilenc archón érvényesíti. Az egy évre bérbeadott vámokat, — a bérlőt és a bérösszeget felírva fehér táblákra, — a tanácsnak nyújtják be. **3.** Felírják tíz táblára külön azokat, akiknek az egyes prythaneiánként kell fizetniök, külön akiknek háromszor az évben, — az egyes fizetések szerint egy-egy táblát készítve — és külön akiknek a kilencedik prythaneia idején. Felírják az elkobzott telkeket és házakat, melyek a bíróságon kerülnek eladásra; ugyanis

καὶ γὰρ ταῦθ' οὗτοι πωλ[οῦσιν]. Ἔστι] δὲ τῶν μὲν οἰκιῶν ἐν ε' ἔτεσιν ἀνάγκη τὴν τιμὴν ἀποδοῦναι, τῶν δὲ χωρίων ἐν δέκα·
 25 καταβάλλουσιν δὲ ταῦτα ἐπὶ τῆς ἐνάτης πρυτανείας. 4. Εἰσφέρει δὲ καὶ ὁ βασιλεὺς τὰς μισθώσεις τῶν <τε>μενῶν, ἀναγράφας ἐν γραμματεῖ[οις λελ.]ε[υ]κωμένοις. Ἔστι δὲ καὶ τούτων ἡ μὲν μίσθωσις εἰς ἔτη δέκα, καταβάλλεται δ' ἐπὶ τῆς [θ'] πρυτανείας· διὸ καὶ πλείστα χρήματα ἐπὶ ταύτης συλλέγεται τῆς πρυτανείας.
 30 5. Εἰσφέρεται μὲν οὖν εἰς τὴν βουλὴν τὰ γραμματεῖα κατὰ τὰς καταβολὰς ἀναγεγραμμένα, τηρεῖ δ' ὁ δημόσιος· ὅταν δ' ἡ χρημάτων [κατα]βολή, παραδίδωσι τοῖς ἀποδέκταις αὐτὰ ταῦτα καθελ[ών] ἀπ[ὸ τῶν] ἐπιστυλίων, ὧν ἐν ταύτῃ τῇ ἡμέρᾳ δεῖ τὰ χρήματα καταβληθ[ῆναι] καὶ ἀπαλειφθῆναι· τὰ δ' ἄλλα ἀπόκειται χωρὶς,
 35 ἵνα μὴ προεξαλει[φθῇ].

XLVIII. [Εἰσὶ] δ' ἀποδέκται δέκα, κεκληρωμένοι κατὰ φυλάς· οὗτοι δὲ παραλαβόντες τὰ [γρα]μματεῖα ἀπαλείφουσι τὰ καταβαλλόμενα χρήματα ἐναντίον τ[ῆς βουλῆς] ἐν τῷ βουλευτηρίῳ, καὶ πάλιν ἀποδιδόασιν τὰ γραμματεῖα τ[ῷ] δη[μοσίῳ]. Κἂν
 5 τις ἐλλίπη καταβολήν, ἐνταῦθ' ἐγγέγραπται, καὶ διπλά[σιον] ἀ[νάγ]κη τὸ [ἐλλ]ειφθὲν καταβάλλειν ἢ δεδέσθαι, καὶ ταῦτα εἰσπράτ[τειν] ἢ βο[υλή] καὶ δῆσαι [κυ]ρίᾳ κατὰ τοὺς νόμους ἐστίν. 2. Τῇ μὲν οὖν προτεραίᾳ δέχονται τὰς [πάσα]ς καὶ μερίζουσι ταῖς ἀρχαῖς, τῇ δ' ὑστεραίᾳ τὸν τε μερισμὸν εἰς[φέρου]σι γράψαντες ἐν σανίδι
 10 καὶ καταλέγουσιν ἐν τῷ βουλευτηρίῳ, καὶ προ[τιθ]έασιν ἐν τῇ βουλῇ, εἴ τις τινα οἶδεν ἀδικοῦντα περὶ τὸν μερισμ[ὸν] ἢ ἀρ[χοντα] ἢ ιδιώτην, καὶ γνώμας ἐπιψηφίζουσιν, ἐάν τις τι δοκῇ ἀδικ[εῖν].

3. [Κ]ληροῦσι δὲ καὶ λογιστὰς ἐξ αὐτῶν οἱ βουλευταὶ δέκα, τοὺς λογιουμένους τ[αῖς] ἀ[ρχαῖς] κατὰ τὴν πρυτανείαν ἐκάστην.
 15 4. Κληροῦσι δὲ καὶ εὐθύνους ἓνα τῆς φυλῆς ἐκάστης, καὶ παρέδρους β' ἐκάστῳ τῶν εὐθύνων, οἷς ἀναγκαῖόν ἐστι ταῖς ἀ[γορ]αῖς κατὰ τὸν ἐπώνυμον τὸν τῆς φυλῆς ἐκάστης καθῆσθαι· κἂν τις βούλ[ηται] τινι τῶν τὰς εὐθύνας ἐν τῷ δικαστηρίῳ δεδοκότων ἐντὸς γ' ἡ[μερῶν ἀφ'] ἧς ἔδωκε τὰς εὐθύνας εὐθύναν ἂν τ' ἰδίαν

27. τ(ων) μ(εν)ων L: corr. Wyse 31. κατα τας leg. Bl. probante K., τὰ τὰς W.-K. XLVIII. 5. εντευθενεγραπται L: corr. Hierwerden 5-6. ἀναγκη L 8. post τας Bl. τ vel κ legit, unde Ka bel p. 213. καταβολάς, Wn. leg. τ vel π, unde Kaibel in W.-K.³ πάσας, probante K.⁴ 16. post ταις α l.neola n | Bl., prob. K.⁴ ν Wn., ανε αις Bl. κ vel χ vel λ, Wn. λ vel σ, K.⁴ λ vel ρ agnoverunt 19. γ' vel λ K.⁴ (hoc praefert Lipsius), τ leg. Wn., γ' Rehm

ezeket is ők árverezik. A házak árát öt, a telkekét tíz éven belül kell megadni; mindezeket a kilencedik prytaneia idején fizetik. **4.** Az archón basileus is benyújtja a templomi földek béreit, felírva fehér táblákra. Ezeknek a bérlete tíz évre szól, és ezt is a kilencedik prytaneia idején fizetik, úgy, hogy ez alatt a prytaneia alatt igen nagy összegek gyűlnek össze. **5.** A tanács elé terjesztik a fizetések szerint készített kimutatásokat, s ezeket ezután a törvényszolga őrzi. Mikor pedig pénzek fizetésére kerül sor, leveszi a keresztgerendáról azokat a táblákat, melyeknek pénzeit aznap fizetni és törölni kell, és átadja az apodektéseknek. A többiek azonban tovább is külön fekszenek, nehogy idő előtt töröljék őket.

XLVIII. Apodektés tíz van, akiket phylénként sorsolnak. Ezek átvéve a táblákat, a tanács színe előtt, a tanásházban törlik a kifizetett összegeket, és ismét visszaadják a táblákat a törvényszolgáknak. Ha valaki elmulasztja a fizetést, azt ugyanoda bejegyzik, és az elmulasztott összeg kétszeresét kell fizetnie, vagy fogságba vetik. A törvények szerint a tanácsnak jogában áll ezt behajtani és a késedelmezőt fogságba vetni. **2.** Az első napon átveszik az összes befizetéseket és szétosztják a hivatalok közt, a másodikon a szétosztást egy táblára felírva beterjesztik és pontról pontra ismertetik a tanásházban, és felvetik a kérdést a tanács előtt, hogy tud-e valaki a felosztással kapcsolatban törvényszegésről, amit valaki, akár hivatalnok, akár magánember, elkövetett. Ha úgy látják, hogy valaki valami törvényellenességet követett el, az indítványt szavazás alá bocsátják.

3. A tanácstagok maguk közül tíz számvevőt (logistés) sorsolnak ki, akik prytaneiánként elszámoltatják az egyes hivatalnokokat. **4.** Sorsolnak phylénként egy ellenőrt és két ülnököt mindegyik ellenőr mellé, akiknek kötelessége, hogy a phylégülések alkalmával az egyes phylék epónymosának szobra alatt üljenek. Ha valaki a bíróság előtt megejtett számadás után akár magán, akár közügyről való számadást akar kirotatni valakire attól számított három napon belül, hogy az illető a hivatali számadását megtette, akkor fehér táb-

20 ἂν τε δ[η]μο[σί]α[ν] ἐμβαλέσθαι, γράψας εἰς πινάκιον λελενω-
 μένον τοῦνομα τό [θ' αὖ]τ[ο]ῦ καὶ τὸ τοῦ φεύγοντος, καὶ τὸ
 ἀδίκημ' ὃ τι ἂν ἐγκαλῇ, καὶ τίμημα ἐ[πι]γραψ[ά]μενος ὃ τι ἂν αὐτῷ
 δοκῇ, δίδωσιν τῷ εὐθύνῳ. 5. Ὁ δὲ λαβὼν τοῦτο καὶ ἀν[α]κρίνα[ς],
 εἰ μὲν καταγνῶ παραδίδωσιν τὰ μὲν ἴδια τοῖς δικασταῖς τοῖς
 25 κατὰ δῆμ[ους] τοῖς] τὴν φυλὴν ταύτην δικάζουσιν, τὰ δὲ δημόσια
 τοῖς θεσμοθέτα[ις] συνα]ναγράφει. Οἱ δὲ θεσμοθέται, εἰ ἀν[α]λά-
 βωσιν, πάλιν εἰσάγουσιν [ταύτην τὴν] εὐθύναν εἰς τὸ δικαστήριον,
 καὶ ὃ τι ἂν γνῶσιν οἱ δικαστ[αί], τοῦτο κύ[ρι]όν ἐστιν.

XLIX. Δοκιμάζει δὲ καὶ τοὺς ἵππους ἢ βουλή, κἂν μὲν τις
 καλ[ὸν] ἵππον ἔχων κακῶς δοκῇ τρέφειν, ζημοῖ τῷ σίτῳ τοῖς
 δὲ μὴ δυναμ[ένοις] ἀκολ[ο]υθεῖν, ἢ μὴ θέλουσι μένειν ἀλλ' ἀνάγουσι,
 τροχὸν ἐπὶ τὴν γνάθ[ο]ν [ἐπιβ]άλλει, καὶ ὁ τοῦτο παθὼν ἀδόκι-
 5 μός ἐστι. Δοκιμάζει δὲ καὶ τοὺς προ[δ]ρ[ό]μους οἵ [τι]νες ἂν αὐτῇ
 δοκῶσιν ἐπιτήδειοι προδρομεύειν εἶναι, κἂν τιν' ἀποχειροτονήσῃ.
 καταβέβηκεν οὗτος. Δοκιμάζει δὲ καὶ τοὺς ἀμίππους. κἂν τιν'
 ἀποχειροτονήσῃ, πέπανται μισθοφορῶν οὗτος. 2. Τοὺς δ' ἵππείας
 καταλέγουσι μὲν οἱ καταλογεῖς, οὓς ἂν ὁ δῆμος χειροτονήσῃ δέκα
 10 ἄνδρας· οὓς δ' ἂν καταλέξωσι, παραδιδόασιν τοῖς ἱπάρχοις καὶ
 φυλάρχοις, οὗτοι δὲ παραλαβόντες εἰσφέρουσι τὸν κατάλογον εἰς
 τὴν βουλὴν, καὶ τὸν πίνακ' ἀνοίξαντες, ἐν ᾧ κατασεσημασμένα
 τὰ ὀνόματα τῶν ἱππέων ἐστί, τοὺς μὲν ἐξομνυμένους τῶν πρότε-
 ρον ἐγγεγραμμένων μὴ δυνατοὺς εἶναι τοῖς σώμασιν ἱππεύειν
 15 ἐξαλείφουσι, τοὺς δὲ κατειλεγμένους καλοῦσι, κἂν μὲν τις ἐξομώση-
 ται μὴ δύνασθαι τῷ σώματι ἱππεύειν ἢ τῇ οὐσίᾳ, τοῦτον ἀφιασιν,
 τὸν δὲ μὴ ἐξομνύμενον διαχειροτονοῦσιν οἱ βουλευταί, πότερον
 ἐπιτήδειός ἐστιν ἱππεύειν ἢ οὐ· κἂν μὲν χειροτονήσωσιν, ἐγγράφου-
 σιν εἰς τὸν πίνακα, εἰ δὲ μὴ, καὶ τοῦτον ἀφιασιν.

20 3. Ἐκρινεν δέ ποτε καὶ τὰ παραδείγματα καὶ τὸν πέπλον
 ἢ βουλή, νῦν δὲ τὸ δικαστήριον τὸ λαχόν· ἐδόκουν γὰρ οὗτοι
 καταχαρίζεσθαι τὴν κρίσιν. Καὶ τῆς ποιήσεως τῶν Νικῶν καὶ τῶν
 ἄθλων τῶν εἰς τὰ Παναθήναια συνεπιμελεῖται μετὰ τοῦ ταμίου
 τῶν στρατιωτικῶν.

25 4. Δοκιμάζει δὲ καὶ τοὺς ἀδυνάτους ἢ βουλή· νόμος γάρ
 ἐστιν, ὃς κελεύει τοὺς ἐντὸς τριῶν μῶν κερτημένους καὶ τὸ σῶμα

25. εισαγουσιν L: corr. Richards. XLIX. 2. ante ων sec. K.⁴ χ \el σ vel μ 3. αναγουσι L, super ν add. ll m. 1. 6. τιναπροχειρο- L (item v. 7-8.) corr. Jos. Mayor 7. αμιππους L: corr. Wyse 15-6. ἐξομνηται L. corr. K.

lácskákra felírja a saját és a vádlott nevét, meg a törvényszegést, amivel vádolja, és hozzáfűzve még a büntetést, amit helyesnek tart, átadja az ellenőrnek. **5.** Ez átveszi és megvizsgálja; ha vétkesnek találja, a magánügyeket átadja az illető phylé ügyeivel foglalkozó községi bírának, az állami ügyekről pedig a thesmothetéseknek tesz írásban jelentést. A thesmothetések ezt a számadást kézhez véve, a bíróság elé viszik, és amit a bírák döntenek, az a jogerős ítélet.

XLIX. A lovakat is a tanács vizsgálja felül, s ha úgy találja, hogy valaki, akinek jó lova van, rosszul táplálja, megbünteti a lótar-tás összegére. Azoknak, amelyek nem képesek rendben menni vagy nem akarnak egyhelyben maradni, hanem makrancoskodnak, egy köralakú bélyeget ütnek a pofájára, s amelyik így járt, az alkalmatlannak van nyilvánítva. Felülvizsgálja a lovas őrséget is, hogy kiket lát alkal-masnak e szolgálat ellátására, a kikit alkalmatlannak nyilvánít, a gyalogsághoz kerül át. Felülvizsgálja a segédgyalogságot is, s akit alkalmatlannak nyilvánít, nem kapja tovább a zsoldját. **2.** A lovaso-kat az újoncozók (katalogeus) sorozzák, akik tízen vannak, s akiket a nép választ kézfeltartással. Ezek átadják a hipparchosoknak és phylarchosoknak, hogy kiket soroztak be, ők pedig átvéve beterjesz-tik az újonclistát a tanács elé. Itt felnyitják a lajstromot, melyben a lovagok neve pecsét alatt be van jegyezve, és akik a korábban bejegy-zettek közül megesküsznek, hogy testileg nem alkalmasak a lovaglásra, azokat törlik, az újoncokat pedig előhívják, s ha valaki megesküszik, hogy testileg vagy vagyoniilag nem képes arra, hogy a lovasságnál szolgáljon, azt elbocsátják, aki viszont ezt az esküt nem teszi le, arról a tanácstagok szavazással döntenek el, hogy alkalmas-e a lovassági szolgálatra vagy sem. Ha alkalmasnak találják, bejegyzik a lajstromba, ha nem, őt is elbocsátják.

3. Valamikor a mintákat és a peplost is a tanács bírálta el, most azonban a kisorsolt bíróság. Az volt ugyanis a vélemény, hogy ama-zok részrehajlóak voltak az ítélezésben. A Nikészobroknak és a Panathénaia versenydíjainak elkészítéséről is a tanács gondoskodik a hadikincstárnokkal együtt.

4. Felülbírálja a tanács a munkaképteleneket is. Van ugyanis egy törvény, amely elrendeli, hogy a három mínánál kisebb vagyó-

πεπηρωμένους, ὥστε μὴ δύνασθαι μηδὲν ἔργον ἐργάζεσθαι, δοκιμάζειν μὲν τὴν βουλὴν, διδόναι δὲ δημοσίᾳ τροφήν δύο ὀβολοὺς ἐκάστω τῆς ἡμέρας. Καὶ ταμίας ἐστὶν αὐτοῖς κληρωτός.

30 **5.** Συνδιοικεῖ δὲ καὶ ταῖς ἄλλαις ἀρχαῖς τὰ πλεῖσθ' ὥς ἔπος εἰπεῖν.

L. Τὰ μὲν οὖν ὑπὸ τῆς βουλῆς διοικούμενα ταῦτ' ἐστίν. Κληροῦνται δὲ καὶ ἱερῶν ἐπισκευασταὶ δέκα ἄνδρες, οἱ λαμβάνοντες τριάκοντα μνᾶς παρὰ τῶν ἀποδεκτῶν ἐπισκευάζουσιν τὰ μάλιστα δεόμενα τῶν ἱερῶν. **2.** καὶ ἀστυνόμοι δέκα. Τούτων
5 δὲ ε' μὲν ἄρχουσιν ἐν Πειραιεῖ, πέντε δ' ἐν ἄστει, καὶ τὰς τε αὐλη-
τρίδας καὶ τὰς ψαλτρίδας καὶ τὰς κιθαριστρίδας οὗτοι σκοποῦσιν,
ὅπως μὴ πλείονος ἢ δυεῖν δραχμαῖς μισθωθήσονται, κἂν πλείους
τὴν αὐτὴν σπουδάξωσι λαβεῖν οὗτοι διακληροῦσι καὶ τῷ λαχόντι
μισθοῦσιν. Καὶ ὅπως τῶν κοπρολόγων μηδεὶς ἐντὸς ἰ' σταδίων
10 τοῦ τείχους καταβαλεῖ κόπρον ἐπιμελοῦνται. Καὶ τὰς ὁδοὺς
κωλύουσι κατοικοδομεῖν, καὶ δρυφάκτους ὑπὲρ τῶν ὁδῶν ὑπερτεί-
νειν, καὶ ὄχετοὺς μετεώρους εἰς τὴν ὁδὸν ἔκρουν ἔχοντας ποιεῖν,
καὶ τὰς θυρίδας εἰς τὴν ὁδὸν ἀνοίγειν καὶ τοὺς ἐν ταῖς ὁδοῖς
ἀπογιγνομένους ἀναιροῦσιν, ἔχοντες δημοσίους ὑπηρέτας.

LI. Κληροῦνται δὲ καὶ ἀγορανόμοι <ἰ'>, πέντε μὲν εἰς Πειραιέα.
ε' δ' εἰς ἄστυ. Τούτοις δὲ ὑπὸ τῶν νόμων προστέτακται τῶν
ὀνίων ἐπιμελεῖσθαι πάντων, ὅπως καθαρὰ καὶ ἀκίβδηλα πωλήσεται.

2. Κληροῦνται δὲ καὶ μετρονόμοι <ἰ'>, πέντε μὲν εἰς ἄστυ,
5 ε' δ' εἰς Πειραιέα. Καὶ οὗτοι τῶν μέτρων καὶ τῶν σταθμῶν ἐπι-
μελοῦνται πάντων, ὅπως οἱ πωλοῦντες χρήσονται δικαίως.

3. Ἦσαν δὲ καὶ σιτοφύλακες κληρωτοὶ <ἰ'>, πέντε μὲν εἰς
Πειραιέα, πέντε δ' εἰς ἄστυ, νῦν δ' εἴκοσι μὲν εἰς ἄστυ, πεντεκαί-
δεκα δ' εἰς Πειραιέα. Οὗτοι δ' ἐπιμελοῦνται, πρῶτον μὲν ὅπως
10 ὁ ἐν ἀγορᾷ σίτος ἀργὸς ὦνιος ἔσται δικαίως, ἔπειθ' ὅπως οἱ τε
μυλωθροὶ πρὸς τὰς τιμὰς τῶν κριθῶν τὰ ἄλφιτα πωλήσουσιν, καὶ
οἱ ἀρτοπῶλαι πρὸς τὰς τιμὰς τῶν πυρῶν τοὺς ἄρτους, καὶ τὸν
σταθμὸν ἄγοντας ὅσον ἂν οὗτοι τάξωσιν· ὁ γὰρ νόμος τούτους
κελεύει τάττειν.

L. 5. πειραιεῖ **7.** δραχμαῖς **L.** quod tuetur **K.**⁴ **M.-H.,** Tovar, in δραχμαῖν
mutav. **W.-K.,** **H.-L.,** **Bl.,** **Opp.** in **L** litterae **is** oblitteratae supra
vers. repetitae sunt a m. ? **8.** σπουδασῶσι **L** (tuetur **K.**⁴): corr. **Bl.** **10.**
ἐπιμελονται **L** **LI.** **3.** πωληταὶ **L** corr. Kaibel p. 220. **6.** χρησονται **L.**
corr. Rutherford **8.** περαιεα **L**

núákat, akik testileg annyira rokkantak, hogy nem képesek semmi munkát sem végezni, vizsgálja felül a tanács és adjon az állam terhére eltartásukra mindegyiknek naponként két obolost. Ezek számára is van egy sorshúzással kijelölt kincstárnok.

5. Részt vesz azonban a többi hivatalokkal együtt úgyszólván a legtöbb ügy intézésében.

L. Ezeket a dolgokat intézi tehát a tanács. Sorsolással választanak tíz férfit a templomok gondnokaiul, akik kapnak az apodektésektől harminc mínát és rendbehozzák a templomoknál a legszükségesebbeket. **2.** Tíz városfelügyelő (astynomos) van. Ezek közül öt a Peiraieusban, öt a városban látja el hivatalát és ők ügyelnek fel arra, hogy a fuvarlás, lantos és kitharás lányokat ne vegyék bérbe többért, mint két drachma; ha többen akarják ugyanazt megszerezni, az astynomosok sorsot vetnek, s akire a sors jut, annak adják bérbe. Gondoskodnak, hogy a trágyagyűjtők közül senki le ne rakja a trágyát a falaktól számított tíz stadionon belül. Megakadályozzák, hogy az utakat beépítsék, hogy erkélyeket építsenek ki az utak fölé, hogy olyan ereszsztornákat csináljanak, melyeknek az utca felé van a lefolyásuk és hogy az ablakokat az utcára kinyissák. Ők szedik fel az utcákon megholtakat, s e célból állami rabszolgák állnak rendelkezésükre.

LI. Sorsolással választják a tíz piacfelügyelőt (agoranomos) is, ötöt a Peiraieusba, ötöt a városba. Az ő feladatukká teszik a törvények, hogy az összes árucikkre felügyeljenek, hogy csak tiszta és hamisítatlan cikkek kerüljenek eladásra.

2. Sorsolással választanak tíz mértékvizsgálót (metronomos), ötöt a városba, ötöt a Peiraieusba. Ezek felügyelnek az összes súly- és hosszmértékekre, hogy az árusítók igaz mértéket használjanak.

3. Tíz sorsolással választott gabonafelügyelő (sitophylax) is volt, öt a Peiraieusban, öt a városban, most azonban húsz van a városban és tizenöt a Peiraieusban. Ezek gondoskodnak először is arról, hogy a piacon lévő feldolgozatlan gabona méltányos áron kerüljön eladásra, azután, hogy a molnárok az árpa árának megfelelően árusítsák a lisztet, hogy a kenyérárusok a búza árának megfelelően a kenyeret, és hogy olyan súlyúak legyenek, amennyit ők állapítanak meg. A törvény ugyanis úgy rendelkezik, hogy ezt ők állapítsák meg.

15 4. Ἐμπορίου δ' ἐπιμελητάς δέκα κληροῦσιν· τούτοις δὲ προστέτακται τῶν τ' ἐμπορίων ἐπιμελεῖσθαι, καὶ τοῦ σίτου τοῦ καταπλέοντος εἰς τὸ σιτικὸν ἐμπόριον τὰ δύο μέρη τοὺς ἐμπόρους ἀναγκάζειν εἰς τὸ ἄστυ κομίζειν.

LI. Καθ[ισ]τᾶσι δὲ καὶ τοὺς ἑνδεκα κλήρω, τοὺς ἐπιμελησο-
 μένους τῶν ἐν τῷ δεσμωτηρ[ί]ῳ, καὶ τοὺς ἀπαγομένους κλέπτας
 καὶ τοὺς ἀνδραποδιστάς καὶ τοὺς λωποδύτας, ἃν μὲν [ὁμολογῶ]σι,
 θανάτῳ ζημιώσοντας, ἃν δ' ἀμφισβητῶσιν, εἰσάξοντας εἰς τὸ
 5 δικαστήριον, ἃν μὲν ἀποφύγωσιν, ἀφήσοντας, εἰ δὲ μὴ, τότε
 θανατώσοντας, καὶ τὰ ἀπογραφόμενα χωρία καὶ οἰκίας εἰσάξοντας
 εἰς τὸ δικαστήριον, καὶ τὰ δόξαντα δ[ημ]όσια εἶναι παραδώσοντας
 τοῖς πωληταῖς, καὶ τὰς ἐνδείξεις εἰσάξοντας· καὶ γὰρ ταύτας
 εἰσάγουσιν οἱ ἑνδεκα. Εἰσάγουσι δὲ τῶν ἐνδείξεων τινὰς καὶ οἱ
 10 θεσμοθέται.

2. Κληροῦσι δὲ καὶ εἰσαγωγέας ε' ἄνδρας, οἳ τὰς ἐμμήνους
 εἰσάγουσι δίκας, δυοῖν φυλαῖν ἕκαστος. Εἰσὶ δ' ἐμμηνοὶ προικός,
 ἐάν τις ὀφείλων μὴ ἀποδῶ, ἃν τις ἐπὶ δραχμῇ δανεισάμενος
 ἀποστερῇ, ἃν τις ἐν ἀγορᾷ βουλόμενος ἐργάζεσθαι δανείσῃται
 15 παρὰ τινος ἀφορμὴν· ἔτι δ' αἰκείας καὶ ἐρανικαὶ καὶ κοινωνικαὶ
 καὶ ἀνδραπόδων καὶ ὑποζυγίων καὶ τριηραρχίας καὶ τραπεζιτικάι.
 3. Οὗτοι μὲν οὖν ταύτας δικάζουσιν ἐμμήνους εἰσάγ[ον]τες, οἳ
 δ' ἀποδέκται τοῖς τελώναις καὶ κατὰ τῶν τελωνῶν, τὰ μὲν μέχρι
 δέκα δραχμῶν ὄντες κύρι[οι], τὰ δ' ἄλλ' εἰς τὸ δικαστήριον
 20 εἰσάγοντες ἐμμηνα.

LII. Κληροῦσι δὲ καὶ <τοὺς> τετταράκοντα, τέτταρας
 ἐκ τῆς φυλῆς ἑκάστης, πρὸς οὓς τὰς ἄλλας δίκας λαγχάνουσιν.
 Οἳ πρότερον μὲν ἦσαν τριάκοντα καὶ κατὰ δήμους περιόντες
 ἐδίκασον, μετὰ δὲ τὴν ἐπὶ τῶν τριάκοντα ὀλιγαρχίαν τετταράκοντα
 5 γεγόνασιν. 2. Καὶ τὰ μὲν μέχρι δέκα δραχμῶν αὐτοτελεῖς εἰσι
 δ[ικ]άζε[ι]ν, τὰ δ' ὑπὲρ τοῦτο τὸ τίμημα τοῖς διαιτηταῖς παραδι-

LII. 4. ζημιωθησοντας εν δαμφιβητωσιν L. corr. K. 14. εαναγοραι L. corr. K. 15-6. αεικίας κ(αι) ερανικας κ(αι) κοινωνικας κ. ανδρ. κ. υ(πο)ζ: κ(αι) τριηραρχιας κ(αι) τραπεζιτικας L: αεικίας, quod gen. est, librarius acc. esse credidit, et verba insequ. quoque in acc. mutavit; edd. autem quidam et τριηραρχιας (quod iterum gen. est) in nom. mutandum esse censuerunt, immo etia n <κ> suppleverunt; recte H.-L. LIII. 3. περιοντες L, quod tuentur W.-K. 6. δικαζειν leg. Wn., prob. K.: antea legebatur κ[ρίνει]ν

4. Tíz kikötő-felügyelőt választanak sorsolással. Ezek feladataul az van rendelve, hogy a kikötőkre gondot viseljenek és hogy arra kényszerítsék a kereskedőket, hogy a gabonakikötőbe befutó gabona kétharmad részét a városba szállítsák.

LII. Sorshúzással állítják ki a tizenegyeket is, akik felügyelnek a börtönben lévőkre. Ők azok, akik a letartóztatott tolvajokat, ember-rablókat, ruhatolvajokat, ha beismerik tettüket, halálra ítélik, ha tagadnak, a bíróság elé viszik, s ha felmentést nyernek, elbocsátják, ha nem, akkor kivégzik. Ők terjesztik az elkobzott telkek és házak jegyzékét a bíróság elé, s amelyekről ez úgy határozott, hogy köz-tulajdonba kerüljenek, átadják a pólétéseknek: valamint ők terjesztik be a feljelentéseket. Mert ezeket is a tizenegyek terjesztik be, egyes feljelentéseket azonban a thesmothetések terjesztenek elő.

2. Sorsolják az ügyészeket (eisagógeus), öt férfit, akik az egy hónapon belül elintézendő vádakat terjesztik elő, mindegyik két-két phyléét. Az egy hónapon belül elintézendő vádak: hozomány miatt, ha valaki nem adja meg, bár tartozik vele, ha valaki pénzt vett fel egy drachmás kamatra és nem fizet, ha valaki a piacon akarva működni valakitől forgótökét vett kölcsön; azután testi sértés miatt, az eranosok és koinóniák közti vádak, rabszolgák és igásbarmok miatt, a triérarchiával kapcsolatos és a pénzváltók elleni vádak. **3.** Ők tehát ezeket az ügyeket intézik el egy hónapon belül betervezve, az apodektések pedig az adóbérlőkkel kapcsolatos vádakat, akár panaszosok ezek, akár vádlók. Tíz drachma értékig terjed az ő hatáskörük, a többi a bíróság elé terjesztik egy hónapon belüli elintézésre.

LIII. Sorsolják a negyveneket is, negyet mindegyik phyléből, s hozzájuk kell a többi vádakat benyújtani. Ezek korábban harmincan voltak, s démosról démosra járva bíraskodtak, de a harmincak oligarchikus uralma után negyvenen lettek. **2.** A tíz drachmáig terjedő ügyekben teljhatalommal illetékesek a bíraskodásra, az ez összeg feletti ügyeket azonban átadják a döntőbíráknak. Ezek átveszik s ha

δόασιν· οἱ δὲ παραλαβόντες, [ἐ]ὰν μὴ δύνωνται διαλῦσαι, γιγνώσκουσι, καὶν μὲν ἀμφοτέροις ἀρέσκει τὰ γνωσθέντα καὶ ἐμμένωσιν, ἔχει τέλος ἡ δίκη. "Αν δ' ὁ ἕτερος ἐφῇ τῶν ἀντιδίκων εἰς τὸ δικαστήριον, ἐμβαλόντες τὰς μαρτυρίας καὶ τὰς προκλήσεις καὶ τοὺς νόμους εἰς ἐχίνους, χωρὶς μὲν τὰς τοῦ διώκοντος, χωρὶς δὲ τὰς τοῦ φεύγοντος, καὶ τούτους κατασημηνάμενοι, καὶ τὴν γνῶσιν τοῦ διαιτητοῦ γεγραμμένην ἐν γραμματείῳ προσαρτήσαντες, παραδιδόασι το[ῖ]ς δ' τοῖς τὴν φυλὴν τοῦ φεύγοντος δικάζουσιν.

15 3. Οἱ δὲ παραλαβόντες εἰσάγουσιν εἰς τὸ δικαστήριον, τὰ μὲν ἐντὸς χιλίων εἰς ἓνα καὶ διακοσίους. τὰ δ' ὑπὲρ χιλίας εἰς ἓνα καὶ τετρακοσίους. Οὐκ ἔξεστι δ' οὔτε νόμοις οὔτε προκλήσεσι οὔτε μαρτυρίαις ἀλλ' ἢ ταῖς παρὰ τοῦ διαιτητοῦ χρῆσθαι ταῖς εἰς τοὺς ἐχίνους ἐμβεβλημέναις. 4. Διαιτηταὶ δ' εἰσὶν οἷς ἂν ἐξηκοστὸν

20 ἔτος ᾗ. Τοῦτο δὲ δῆλον ἐκ τῶν ἀρχόντων καὶ τῶν ἐπωνύμων. Εἰσὶ γὰρ ἐπωνύμοι δέκα μὲν οἱ τῶν φυλῶν, δύο δὲ καὶ τετταράκοντα οἱ τῶν ἡλικιῶν· οἱ δὲ ἔφηβοι ἐγγραφόμενοι πρότερον μὲν εἰς λελευκωμένα γραμματεῖα ἐνεγράφοντο, καὶ ἐπεγράφοντο αὐτοῖς ὁ τ' ἀρχων ἐφ' οὗ ἐνεγράφησαν καὶ ὁ ἐπώνυμος ὁ τῷ προτέρῳ

25 ἔ[τ]τει δεδιαιτηκῶς, νῦν δ' εἰς στήλην χαλκῇν ἀναγράφονται, καὶ ἴσταται ἡ στήλη πρὸ τοῦ βουλευτηρίου παρὰ τοὺς ἐπωνύμους. 5. Τὸν δὲ τελευταῖον τῶν ἐπωνύμων λαβόντες οἱ τετταράκοντα διανέμουσιν αὐτοῖς τὰς διαίτας καὶ ἐπικληροῦσιν ἅς ἕκαστος διαιτήσῃ καὶ ἀναγκαῖον ἅς ἂν ἕκαστος λάξῃ διαίτας ἐκδιαιτᾶν.

30 Ὁ γὰρ νόμος, ἂν τις μὴ γένηται διαιτητῆς τῆς ἡλικίας αὐτῷ καθηκούσης, ἄτιμον εἶναι κελεύει, πλὴν ἐὰν τύχῃ ἀρχὴν ἀρχων τι[τ]ὰ ἐν ἐκείνῳ τῷ ἐνιαυτῷ ἢ ἀποδημῶν· οὗτοι δ' ἀτελεῖς εἰσὶ μόνοι. 6. "Εστιν δὲ καὶ εἰσαγγέλλειν εἰς τοὺς διαιτητάς, ἐὰν τις ἀδικηθῇ ὑπὸ τοῦ διαιτητοῦ, καὶν τινος καταγνῶσιν, ἀτιμοῦσθαι

35 κελεύουσιν οἱ νόμοι· ἔφεσις δ' ἔστι καὶ τούτοις. 7. Χρῶνται δὲ τοῖς ἐπωνύμοις καὶ πρὸς τὰς στρατείας, καὶ ὅταν ἡλικίαν ἐκπέμπωσι, προγράφουσιν ἀπὸ τίνος ἀρχοντος καὶ ἐπωνύμ[ου] μέχρι τίνων δεῖ στρατεύεσθαι.

LIIV. Κληροῦσι δὲ καὶ τάσδε τὰς ἀρχάς· ὁδοποιεὺς πέντε, οἷς προστέτακται δημοσίους ἐργάτας ἔχουσι τὰς ὁδοὺς ἐπισκευάζειν. 2. Καὶ λογιστάς δέκα καὶ συνηγόρους τούτοις δέκα, πρὸς οὓς ἅπαντας ἀνάγκη τοὺς τὰς ἀρχὰς ἀρξ[αν]τας λόγον ἀπενεγ-

nem tudják békés megegyezéssel elintézni, határozatot hoznak; ha mindkettőnek megfelel a döntés, és annál maradnak, véget ér a per. Ha azonban a két peres fél közül az egyik fellebbez a bírósághoz, tokokba rakják a tanúvallomásokat, a felszólításokat, meg a hivatkozott törvényeket, külön a vádlóéit, külön a vádlottéit, ezeket lepecsételik, a döntőbíró döntését egy tábláskára felírva ráerősítik és átadják annak a négynek, akik a vádlott phyléjének ügyeiben bíraskodnak.

3. Ezek átveszik és betérjesztik a bíróság elé, az ezer drachmán aluli ügyeket kétszázegy bíró elé, az ezren felülieket négyszázegy bíró elé. Nem szabad azonban sem más törvényt, sem más felszólítást, sem más tanúvallomást felhasználni, mint ami a döntőbírótól érkezik és a tokokba bele van rakva. **4.** A döntőbírák hatvanadik évükben lévő férfiak. Ez az archónok és az epónymosok alapján állapítható meg. Van ugyanis egyfelől a phyléknek tíz epónymosa, másfelől az egyes korosztályoknak negyvenkettő; mármost az ephébosokként bejegyzetteket azelőtt fehér táblákra írták fel, és fölébük írták az archónt, akinek ideje alatt beirattak, meg annak a korosztálynak az epónymosát, mely az előző évben döntőbíró volt, most pedig egy bronz oszlopra írják fel őket, és az oszlopot a tanácsház elé, az epónymosok mellé állítják. **5.** A negyvennek veszik a legutolsó epónymos oszlopát, az azon szereplők között szétosztják a döntőbírói hivatalokat, és kisorsolják, hogy melyiket ki lássa el; és mindegyikük köteles ellátni azt a döntőbírátságot, amelyet a sorsvetés neki juttatott. A törvény ugyanis azt rendeli, hogy aki a megfelelő korosztályba tartozók közül nem látja el a döntőbírátságot, fosztassék meg polgárjogaitól, kivéve ha abban az évben véletlenül valamilyen hivatalt tölt be, vagy ha külföldön van: egyedül ezek vannak mentesítve. **6.** Panaszt lehet tenni a döntőbírák testülete előtt is, ha valakit a döntőbíró részéről sérelem ért, és ha valamelyik döntőbíró elítélik, azt polgárjogaitól megfosztani rendelik a törvények. Mindamellet ezek is fellebbezhetnek. **7.** Az epónymosokat használják a hadjáratok esetében is: mikor a fegyverbíró korban lévőket hadjáratra küldik, kiírják, hogy melyik archóntól és epónymostól meddig kell hadba vonulni.

LIV. Sorsolják a következő tisztségeket is: Öt útépitőt (hodoipoios), akiknek feladataul van téve, hogy a rendelkezésükre álló állami rabszolgákkal az utakat karbantartsák. **2.** Tíz számvevőt (logistés), s ezek mellé tíz ügyintézőt (synégoros). Mindazok, akik valamely tisztséget töltöttek be, nekik kötelesek számot adni, mert egyedül

5 κεῖν. Οὗτοι γάρ εἰσι μόνοι <οἱ> τοῖς ὑπευθύνοις λογιζόμενοι καὶ τὰς εὐθύνας εἰς τὸ δικαστήριον εἰσάγοντες. Ἐὰν μὲν τινα κλέπτοντ' ἐξελέγξωσι, κλοπὴν οἱ δικασταὶ καταγινώσκουσι, καὶ τὸ γνωσθὲν ἀποτίνεται δεκαπλοῦν. Ἐὰν δέ τινα δῶρα λαβόντα ἐπιδείξωσιν καὶ καταγνῶσιν οἱ δικασταί, δώρων τιμῶσιν, ἀποτίνεται δὲ καὶ
10 τοῦτο δεκαπλοῦν. Ἄν δ' ἀδικεῖν καταγνῶσιν, ἀδικίου τιμῶσιν, ἀποτίνεται δὲ τοῦθ' ἅπλοῦν, ἔαν πρὸ τῆς θ' πρωτανείας ἐκτείσῃ τις, εἰ δὲ μή, διπλοῦται. Τὸ <δὲ> δεκαπλοῦν οὐ διπλοῦται.

3. Κληροῦσι δὲ καὶ γραμματέα τὸν κατὰ πρωτανείαν καλούμενον, ὃς τῶν γραμμάτων ἐστὶ κύριος, καὶ τὰ ψηφίσματα τὰ γιγνώ-
15 μενα φυλάττει, καὶ ἄλλα πάντα ἀντιγράφεται καὶ παρακάθεται τῇ βουλῇ. Πρώτερον μὲν οὖν οὗτος ἦν χειροτονητός, καὶ τοὺς ἐνδοξοτάτους καὶ πιστοτάτους ἐχειροτόνον· καὶ γὰρ ἐν ταῖς στήλαις πρὸς ταῖς συμμαχίαις καὶ προξενίαις καὶ πολιτείαις οὗτος ἀναγράφεται· νῦν δὲ γέγονε κληρωτός. 4. Κληροῦσι δὲ καὶ
20 ἐπὶ τοὺς νόμους ἕτερον, ὃς παρακάθεται τῇ βουλῇ, καὶ ἀντιγράφεται καὶ οὗτος πάντας. 5. Χειροτονεῖ δὲ καὶ ὁ δῆμος γραμματέα, τὸν ἀναγνωσόμενον αὐτῷ καὶ τῇ βουλῇ, καὶ οὗτος οὐδενός ἐστι κύριος ἀλλ' ἢ τοῦ ἀναγνῶναι.

6. Κληροῖ δὲ καὶ ἱεροποιοὺς δέκα, τοὺς ἐπὶ τὰ ἐκθύματα
25 καλουμένους, [οἱ] τὰ τε μ[αν]τευτὰ ἱερὰ θύουσιν, ἥν τι καλλιερῆσαι δέη, καλλιεροῦσι μετὰ τῶν μάντε[ων]. 7. Κληροῖ δὲ καὶ ἑτέροους δέκα, τοὺς κατ' ἐνιαυτὸν καλουμένους, οἱ θυσίας τέ τινας θύουσι [καὶ τ]ὰς πεντετηρίδας ἀπάσας διοικοῦσιν πλὴν Παναθηναίων. Ε[ἰσι] δὲ πεντετηρίδες μία μ[ὲν] ἢ εἰς Δῆλον (ἔστι δὲ καὶ
30 ἐπ[τ]ετηρις ἐνταῦθα), δευτέρα δὲ Βραυρόνια, τρίτη [δ'] Ἑράκλεια, τετάρτη [δ'] Ἑλευσ[ῖν]ια, ε' δὲ Π[α]ν[α]θήναια· καὶ τούτων οὐδεμία ἐν τῷ αὐτῷ ἐγγίγνε[ται]. Νῦν] δὲ πρόσκειται [καὶ Ἑ]φαῖς[τια], ἐπὶ Κηφισοφῶντος ἄρχοντος.

8. Κληροῦσι δὲ καὶ εἰς Σαλαμῖνα ἄρχοντα, καὶ εἰς Πει[ραι]έα
35 δῆμαρ[χ]ον, οἱ τὰ τε Διονύσια ποιοῦσιν ἑκατέρωθι καὶ χορηγοὺς καθιστᾶσιν. Ἐν Σαλαμ[ῖνι] δὲ καὶ τοῖ[ν]ομα τοῦ ἄρχοντος ἀναγράφεται.

LIX. 7. καταγινωσκουσι L, ι post ω puncto superposito deletum 12. εκτισμη L 14. γραμματεων L γραμματων Harp., Poll. 17. απιστοτατους L corr. K. 20. επι τουτοις ν[ο]μον L: corr. ex Poll. K. 23. αλλατου L, (quod tuetur K) corr Bl 31. ουδ(ε)αμια L, ut vid. (K⁴) 34. ποιουνσι L

ők számoltatják el a számadásra kötelezetteket és ők terjesztik a számadásokat a bíróság elé. Ha valakire rábizonyítják, hogy sikkasztott, a bírák elítélik a sikkasztást, és a megállapított összeg tízszeresére büntetik. Ha valakire rábizonyítják, hogy megvesztegették, és a bírák elítélik, az ajándékokat felbecsülik, és ennek tízszeresével lakol; ha visszaélést állapítanak meg, felbecsülik a visszaélés értékét, és ha az illető a kilencedik prytaneiaig lerója, egyszerűen ezzel az összeggel bűnhődik, ha nem, kétszeresével. A tízszeres összeget nem kétszerezik.

3. Sorsolják az úgynevezett prytaneia-jegyzőt is, aki az okmányok intézője, őrzi a meghozott határozatokat, minden másról is másolatot készített és részt vesz a tanács ülésein. Korábban ezt is kézfeltartással választották, és a legkitűnbeket és a legnagyobb bizalmat élvezőket választották, mert a szövetségi szerződések oszlopaire és a proxeniát és polgárjogot adományozó okmányokra az ő nevét is fölírják, most azonban sorsolt tisztség lett. **4.** Sorsolják a másikat, a törvények jegyzőjét is, aki részt vesz a tanács ülésein és ő is másolatot készít mindenről. **5.** Kézfeltartással a nép is választ egy jegyzőt, aki felolvas neki és a tanácsnak; ez semmi másra nem illetékes, csak a felolvasásra.

6. A nép sorsol tíz áldozópapot, akiket az engesztelő áldozatok papjainak neveznek. Ezek részint áldozzák a jóshelyektől kívánt áldozatokat, részint ha valamihez kedvező előjelekre van szükség, a jóssokkal együtt mutatják be az áldozatot. **7.** Sorsol tíz másikat is, akiket egy éves papoknak neveznek, akik részben bizonyos áldozatokat mutatnak be, részint intézik az összes négyévenkénti ünnepeket, kivéve a Panathénaiát. Négyévenkénti ünnepek a következők: az egyik a délosi — itt van egy hatévenkénti ünnep is — a második a Braurónia, a harmadik a Hérakleia, a negyedik az eleusisi ünnep, az ötödik a Panathénaia. Ezek közül azonban egy sem esik egy időbe. Most hozzájött még a Héphaistia, Képhisophón archónsága idején.

8. Sorsolják a salamisai archont is és a peiraieusi démarchost, akik e két helyen a Dionysiát rendezik és a chorégosokat kijelölik. Salamisban az archón nevét is feljegyzik.

LV. Αὐται μὲν οὖν αἱ ἀρχαὶ κληρωταί τε καὶ κύριαι τῶν εἰ[ρη]μένων [πράξε]ων εἰσίν. Οἱ δὲ καλούμενοι ἐννέα ἄρχοντες τὸ μὲν ἐξ ἀρχῆς ὃν τρόπον καθίσταντο [εἰρ]ηται· [νῦν] δὲ κληροῦσιν θεσμοθέτας μὲν ἐξ καὶ γραμματέα τούτοις, ἔτι δ' ἄρχοντα
 5 καὶ βασιλ[έ]α καὶ πολέμαρχον, κατὰ μέρος ἐξ ἐκάστης φυλῆς.
2. Δοκιμάζονται δ' οὗτοι πρῶτον μὲν ἐν τῇ β[ουλ]ῇ τοῖς φ', πλήν τοῦ γραμματέως, οὗτος δ' ἐν δικαστηρίῳ μόνον ὥσπερ οἱ ἄλλοι ἄρχον[τες] (πάντες γὰρ καὶ οἱ κληρωτοὶ καὶ οἱ χειροτονητοὶ δοκιμασθέντες ἄρχουσιν), οἱ δ' ἐννέα ἄ[ρ]χοντες ἐν τε τῇ βουλῇ
 10 καὶ πάλιν ἐν δικαστηρίῳ. Καὶ πρότερον μὲν οὐκ ἦρχεν ὄν[τιν'] ἀποδοκιμάσειεν ἢ βουλή, νῦν δ' ἔφεσις ἐστίν εἰς τὸ δικαστήριον, καὶ τοῦτο κύριόν ἐστι τῆς δοκιμ[α]σίας. **3.** Ἐπερωτῶσιν δ', ὅταν δοκιμάζωσιν, πρῶτον μὲν 'τίς σοι πατήρ καὶ πόθεν τῶν δῆμων, καὶ τίς πατὴρ πατὴρ, καὶ τίς μήτηρ, καὶ τίς μητρὸς πατήρ
 15 καὶ πόθεν τῶν δῆμων;' Μετὰ δὲ ταῦτα, εἰ ἔστιν αὐτῷ Ἀπόλλων πατρῷος καὶ Ζεὺς ἐρκείος, καὶ ποῦ ταῦτα τὰ ἱερά ἐστιν, εἴτα ἱερά εἰ ἔστιν καὶ ποῦ ταῦτα, ἔπειτα γονέας εἰ εὖ ποιεῖ, [καὶ] τὰ τέλη <εἰ> τελεῖ, καὶ τὰς στρατείας εἰ ἐστράτευται. Ταῦτα δ' ἀνερωτήσας 'κάλει', φησίν, 'τούτων τοὺς μάρτυρας'. **4.** Ἐπειδὴν
 20 δὲ παρὰσχεται τοὺς μάρτυρας, ἐπερωτᾷ 'τούτου βούλεται τις κατηγορεῖν;' Κἂν μὲν ἢ τις κατήγορος, δὸς κατηγορίαν καὶ ἀπολογίαν, οὕτω δίδωσιν ἐν μὲν τῇ βουλῇ τὴν ἐπιχειροτονίαν, ἐν δὲ τῷ δικαστηρίῳ τὴν ψῆφον· ἐὰν δὲ μηδεὶς βούληται κατηγορεῖν, εὐθύς δίδωσι τὴν ψῆφον. Καὶ πρότερον μὲν εἰς ἐνέβαλλε
 25 τὴν ψῆφον, νῦν δ' ἀνάγκη πάντας ἐστὶ διαψηφίζεσθαι περὶ αὐτῶν, ἵνα, ἂν τις πονηρὸς ὢν ἀπαλλάξῃ τοὺς κατηγόρους, ἐπὶ τοῖς δικασταῖς γένηται τοῦτον ἀποδοκιμάσαι. **5.** Δοκιμασθέν<τες> δὲ τοῦτον τὸν τρόπον, βαδίζουσι πρὸς τὸν λίθον ἐφ' ο[ὗ] τὰ τόμ' ἐστίν, ἐφ' οὗ καὶ οἱ διαιτηταὶ ὁμόσαντες ἀποφαίνονται τὰς διαίτας,
 30 καὶ οἱ μάρτυρες ἐξόμνουνται τὰς μαρτυρίας· ἀναβάντες δ' ἐπὶ τοῦτον ὁμνύουσιν δικαίως ἄρξιν καὶ κατὰ τοὺς νόμους, καὶ δῶρα μὴ λήψεσθαι τῆς ἀρχῆς ἕνεκα, κἂν τι λάβωσι ἀνδριάντα ἀναθήσειν χροσοῦν. Ἐντεῦθεν δ' ὁμόσαντες εἰς ἀκρόπολιν βαδίζουσιν καὶ πάλιν ἐκεῖ ταῦτα ὁμνύουσι, καὶ μετὰ ταῦτ' εἰς τὴν ἀρχὴν εἰσέρχονται.

LV. 2. πράξεων Kaibel, p. 229. πραγμάτων K., ἀπάντων Papageorgios, πάντων K.⁴ **19.-20.** ἐπειδὴν—μάρτυρας om. L, supra vers. et in marg. add. m. 1. **20.** βουλευται L: corr. K. **27.** δοκιμασθεν L: corr. Rutherford, quod tamen accipere dubitat K.⁴ **28.** ἐφ' ᾧ leg. Bl., adversatur K.⁴

LV. Ezek tehát azok a tisztségek, amelyeket sorsolnak, és ezek illetékesek az említett ügyekben. Arról, hogy az úgynevezett kilenc archónt hogyan választották eredetileg, már volt szó. Mostanság sorsolják a hat thesmothetést, és melléjük egy jegyzőt, úgyszintén az archónt, a basileust és a polemarchost, felváltva mindegyiket más phyléből. **2.** Mindezeket először az ötszázak tanácsa veszi vizsgálat alá, kivéve a jegyzőt, mivel őt, mint a többi tisztviselőket, csak a bíróság vizsgálja felül (t. i. mindnyájan, akár sorsolt, akár választott tisztviselők, csak a felülvizsgálat után láthatják el hivatalukat), a kilenc archónt viszont a tanács is, meg még a bíróság is. Korábban akit a tanács mint alkalmatlant elutasított, nem léphetett hivatalba, most azonban fellebbezhet a bírósághoz, és ez dönt végső fokon a vizsgálatban. **3.** A vizsgálat alkalmával megkérdezik, először is, hogy «Ki az apád, és melyik démosból való vagy, ki az apád apja, ki az anyád, ki az anyád apja és melyik démosból való?» Azután, hogy részt vesz-e Apollón Patróos és Zeus Herkeios tiszteletében, és hol vannak ezek a szentélyek, és hogy van-e családi sírboltja és hol van, hogy jól bánik-e szüleivel, hogy fizeti-e az adóját, hogy részt vett-e a hadjáratokban. Miután ezeket megkérdezték, az elnök így szól: «Hívd a bizonyító tanúidat.» **4.** Miután a tanúk előállnak, azt kérdi: «Akar-e valaki ez ellen az ember ellen vádat emelni?» Ha akad vádló, megadja a szót a vádnak és a védelemnek, ezután szavazásra bocsátja a kérdést, a tanácsban kézfelemeléssel, a bíróságban köveccsel; hogyha senki sem akar vádat emelni, tüstént megindítja a kövecsszavazást. Azelőtt csak egy valaki dobta be a kövecset, most azonban mindenki köteles szavazni felőlük, hogy ha valaki gonosz és így eltávolítja a vádlókat, a bírácoknak mégis meglegyen a módjuk arra, hogy elutasítsák. **5.** Miután a vizsgálaton ilyen módon átestek, odajárulnak a kölhöz, melyen az áldozati állatok johai vannak. A döntőbírák is erre esküsznek meg, mielőtt ítéletüket kinyilvánítják, és a tanúk is erre esküsznek, hogy nem tudnak semmit. Fellépven tehát erre, megesküsznek, hogy igazságosan és a törvények szerint fogják hivatalukat ellátni, hogy hivataluk miatt nem fognak ajándékot elfogadni, és ha mégis, aranszobrot állítanak. Itt megesküdven az Akropolisra mennek, ott még egyszer megesküsznek ugyanerre, és ezek után hivatalukba lépnek.

LVI. Λαμβάνουσι δὲ καὶ παρέδρους ὃ τ' ἄρχων καὶ ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ πολέμαρχος δύο ἕκαστος, οὓς ἂν βούληται, καὶ οὗτοι δοκιμάζονται ἐν τῷ δικαστηρίῳ πρὶν παρεδρεῦειν, καὶ εὐθύναν διδόασιν ἐπὶν παρεδρεύσωσιν.

- 5 **2.** Καὶ ὁ μὲν ἄρχων εὐθὺς εἰσελθὼν πρῶτον μὲν κηρύττει, ὅσα τις εἶχεν πρὶν αὐτὸν εἰσελθεῖν εἰς τὴν ἀρχήν, ταῦτ' ἔχειν καὶ κρυτεῖν μέχρι ἀρχῆς τέλους. **3.** Ἐπειτα χορηγοὺς τραγωδοῖς καθίστησι τρεῖς ἐξ ἀπάντων Ἀθηναίων τοὺς πλουσιωτάτους· πρῶτον δὲ καὶ κωμωδοῖς καθίστη πέντε, νῦν δὲ τούτους αἱ
10 φυλαὶ φέρουσιν. Ἐπειτα παραλαβὼν τοὺς χορηγοὺς τοὺς ἐννεγεμένους ὑπὸ τῶν φυλῶν εἰς Διονύσια ἀνδράσιν καὶ παισὶν καὶ κωμωδοῖς, καὶ εἰς Θαργήλια ἀνδράσιν καὶ παισὶν (εἰσὶ δ' οἱ μὲν εἰς Διονύσια κατὰ φυλάς, εἰς Θαργήλια <δὲ> δυεῖν φυλαῖν εἰς· παρέχει δ' ἐν μ[έρ]ει ἑκατέρω τῶν φυλῶν), τούτοις τὰς ἀντιδόσεις
15 ποιεῖ καὶ τὰς σκήψεις εἰς[άγει, ἐά]ν τις ἢ λελητουργη[κέ]ν[αι] φῇ πρῶτον ταύτην τὴν λητουργίαν, ἢ ἀ]τελὴς εἶναι λελητ[ου]ργηκῶς [ἐ]τέραν λητουργίαν καὶ τῶν χρόνων αὐτῷ [τῆς ἀτε]λείας μὴ ἐξεληλυθό[των, ἢ τὰ] ἔτη μὴ γεγονέναι· δεῖ γὰρ τὸν τοῖς παι[σιν] χορη[γοῦν]τα ὑπὲρ τετραρά[κον]τα ἔτη γεγονέναι. Κα-
20 θίστησι δὲ καὶ εἰς Δῆλον χορηγοὺς καὶ ἀρχι[ι]θέω[ρον τ]ῷ τριακοντορίῳ τῷ τοὺς ἡμέους ἄγοντι. **4.** Πομπῶν δ' ἐπιμελεῖτ[αι] τῆς τ]ε τῷ Ἀσκληπιῷ γιγνομένης, ὅταν οἰκουρῶσι μύσται, καὶ τῆς Διονυσίων τῶν μ[εγά]λων μετὰ τῶν ἐπιμελητῶν, οὓς πρῶτον μὲν ὁ δῆμος ἐχειροτόνει δέκα ὄντας, κ[αὶ τὰ] εἰς τὴν πομπὴν
25 ἀναλώματα παρ' αὐτῷ[ν] ἀνήλι[σ]κον, νῦν δ' ἓνα τῆς φυλῆς ἐκ]άστης κληροῖ, καὶ δίδωσιν εἰς τὴν κατασκευὴν ἑκατὸν μνᾶς. **5.** Ἐπιμελ[εῖ]ται δὲ καὶ τῆς εἰς Θαργήλια καὶ τῆς τῷ Δίῳ τῷ Σωτήρι. Διοικεῖ δὲ καὶ τὸν ἀγῶνα τῷ[ν] Διο[ν]υσίων οὗτος καὶ τῶν Θαργηλίων. Ἑορτῶν μὲν οὖν ἐπιμελεῖται τούτων. **6.** Γραφαὶ
30 δ[ὲ] καὶ δ[ί]και λαγχάνονται πρὸς αὐτόν, ἃς ἀνακρίνας εἰς τὸ δικαστήριον εἰσάγει, [γο]νέων κακώσεως (αὗται δ' εἰσὶν ἀζήμιοι τῷ βουλομένῳ δ[ι]ώκειν), ὀρφανῶν κ[ακώ]σεως (αὗται δ' εἰσὶ κατὰ τῶν ἐπιτρόπων), ἐπικλήρου κακώσε[ως] (αὗται δ' εἰσὶ κατὰ

LVI. 2. οὓς εαν L 9. τουτοις L, (tuetur K., Th), corr. Wyse 16. λελητ. L, ει superscr. m. 1. 26. κ(ατα)σ.....κευην L, quattuor litt. (fort. τασι) deletae 33. post κακώσεως, nisi litura fuit, maius supplem. desiderat K.⁴

LVI. Az archón, a basileus és a polemarchos helyetteseket választ, mindegyik kettőt, akiket akar. Ezeket is a bíróság vizsgálja felül hivatalbalépésük előtt, és hivatalukból távozva számot kell adniok ténykedésükről.

2. Az archón rögtön hivatalbalépésekor először kihirdeti, hogy kinek-kinek amiye volt, mielőtt ő tisztjét elfoglalta, az birtokában is marad, és a hivatali idő végéig szabadon rendelkezik felette. **3.** Azután kiállítja a tragédia-költők számára a chorégosokat, a három leggazdagabb polgárt az összes athéniek között. Azelőtt a komédia-költők számára is kijelölt ötöt, most azonban ezeknek a phylék választanak embert. Azután átveszi azokat, akiket a phylék küldtek be a Dionysia-ra a férfi- és gyermekkarok s a komédia-írók, valamint a Thargélia-ra a férfi- és gyermekkarok chorégosaiul. (A Dionysia-ra minden phylé küld egyet, a Thargélia-ra viszont csak minden második, és felváltva hol egyik, hol másik adja a chorégost.) Engedélyezi ezeknek a vagyoncserét, előterjeszti a kifogásokat, ha pl. valaki azt hozza fel, hogy már ugyanezt a leiturgiát korábban teljesítette, vagy hogy mentes, mert egy másik leiturgiát már teljesített, és mentességének ideje még nem járt le, vagy hogy nem elég idős; a gyermekkarok chorégosának ugyanis negyven éven felül kell lennie. Ugyancsak ő jelöli ki a chorégosokat Délosba és az ünnepkövetek vezetőjét az ifjakat szállító harmincevezős hajóra. **4.** Ő ügyel fel mind az Asklépios tiszteletére rendezett felvonulásra, mikor a beavatottak a templomban vigyáznak, mind a nagy Dionysia felvonulására az ünneprendezőkkel (epimelétés) együtt; ezeket, számszerint tízet, korábban a nép kézfelemeléssel választotta, és a felvonulás költségeit saját maguk fedezték, most azonban sorsolja őket, egyet-egyet phylénként és száz minát ad a felszerelésre. **5.** Felügyel a Thargélián és a Zeus Sótér tiszteletére rendezett felvonulásra is. Ő intézi a Dionysia és a Thargélia versenyeit is. Ezek tehát azok az ünnepek, melyekre felügyel. **6.** Azok a köz- és magánkeresetek, amelyeket nála nyújtanak be s amelyeket ő kivizsgálva a bíróság elé terjeszt, a következők: szülőkkel való rossz bánásmód, (ilyen ügyekben bárki vádat emelhet, anélkül, hogy megbírságot lehetne), árvákkal való rossz bánásmód, (ez a gyámok ellen); az örökösnővel való rossz bánásmód,

[τῶν] ἐπιτρόπων καὶ τῶν συννοικούντων), οἶκον ὀρφανικοῦ κακώ-
 35 σεως (εἰσὶ δὲ καὶ [αὐταὶ κατὰ τῶν] ἐπιτρόπων), παρανοίας, ἂν
 τις αἰτιᾶται τινα παρανοοῦντα τὰ [ὑπάρχοντα ἅ]πολλύν[αι], εἰς
 δατητῶν αἴρεσιν, ἂν τις μὴ θέλῃ κοινὰ [τὰ ὄντα νέμεσθ]αι, εἰς
 ἐπι[τρ]οπῆς κατάστασιν, εἰς ἐπιτροπῆς διαδικασίαν, εἰς [ἐμφανῶν
 40 ἐπι[δικασίαι. 7. Ἐπιμελεῖτ]αι δὲ καὶ τῶν [ὀρφ]ανῶν καὶ τῶν
 ἐπικλήρων, καὶ τῶν γυναικῶν ὅσαι ἂν τελευτ[ήσαντος τοῦ ἀνδρ]ὸς
 σκή[πτω]νται κύειν· καὶ κύριός ἐστι τοῖς ἀδικοῦσιν ἐπιβάλ[λιν
 ἢ εἰσάγειν εἰς] τὸ δικα[στή]ριον. Μισθοῖ δὲ καὶ τοὺς οἶκους τῶν
 ὀρφανῶν καὶ τῶν ἐπικλ[ήρων, ἕως ἂν τις τετταρ]ακαιδε[κέ]τις
 45 γένηται, καὶ τὰ ἀποτιμήματα λαμβάν[ει, καὶ τοὺς ἐπιτρόπους],
 ἂν μὴ [δι]δῶσι τοῖς παισὶ τὸν σῖτον, οὗτος εἰσπράττει.

LVII. Καὶ ὁ [μὲν ἄρχων ἐπιμελεῖτ]αι τούτ[ων. Ὁ] δὲ βασιλεὺς
 πρῶτον μὲν μυστηρίων ἐπιμελεῖτ[αι μετὰ τῶν ἐπιμελητῶν ὧ]ν ὁ
 δῆμ[ος χ]ειροτονεῖ, δύο μὲν ἐξ Ἀθηναίων ἀπάντων, ἓνα δ' [ἐξ
 Εὐμολπιδῶν, ἓνα] δ' ἐκ Κηρ[ύκω]ν. Ἐπειτα Διονυσίων τῶν
 5 ἐπὶ Αθηναίω· ταῦτα δὲ ἐστὶ [πομπή τε καὶ ἀγών. Τ]ῇ μὲν οὖν
 πομπῇ κοινῇ πέμπουσιν ὃ τε βασιλεὺς καὶ οἱ ἐπιμεληταί, τὸν
 δὲ ἀγῶνα διατίθουσιν ὁ βασιλεὺς. Τίθησι δὲ καὶ τοὺς τῶν λαμ-
 πάδων ἀγῶνας ἅπαντας· ὥς δ' ἔπος εἰπεῖν καὶ τὰς πατρίους
 θυσίας διοικεῖ οὗτος πάσας. 2. Γραφαὶ δὲ λαγχάνονται πρὸς
 10 αὐτὸν ἀσεβείας, ἥν τις ἱεροσύνης ἀμφισβητῇ πρὸς τινα. Διαδικάζει
 δὲ καὶ τοῖς γένεσι καὶ τοῖς ἱερεῦσι τὰς ἀμφισβητήσεις τὰς ὑπὲρ
 τῶν ἱερῶν ἀπάσας οὗτος. Λαγχάνονται δὲ καὶ αἱ τοῦ φόνον δίκαι
 πᾶσαι πρὸς τοῦτον, καὶ ὁ προαγορεύων εἰργεσθαι τῶν νομίμων
 οὗτός ἐστιν. 3. Εἰσὶ δὲ φόν[ου] δίκαι καὶ τραύματος, ἂν μὲν ἐκ
 15 προνοίας ἀποκτείνῃ ἢ τρώσῃ, ἐν Ἀρείῳ πάγῳ, καὶ φαρμάκων,
 ἂν ἀποκτείνῃ δούς, καὶ πυρκαϊᾶς· ταῦτα γὰρ ἡ βουλή μόνα δικάζει.
 Τῶν δ' ἀκουσίων καὶ βουλευσεως, ἥν οἰκέτην ἀποκτείνῃ τις ἢ
 μέτοικον ἢ ξένον, οἱ ἐπὶ Παλλαδίῳ. Ἐὰν δ' ἀποκτείνει μὲν τις
 ὁμολογῇ, πῇ δὲ κατὰ τοὺς νόμους, οἷον μοιχὸν λαβὼν, ἢ ἐν πολέμῳ
 20 ἀγνοήσας, ἢ ἐν ἄθλῳ ἀγωνιζόμενος, τούτ[ω] ἐπὶ Δελφινίῳ δικά-

37. διατητ(ων) L: corr. K. 44. ηεις L, η superscr. m. 1. LVII. 5. ληναιων L: corr. Bywater, Ἐπιληναίων W.-K.³, Foucart 14. post ἐστιν circa 16 litt. deletae in L 15. post προ- in L 3 litt. deletae; η om. L, superscriptum esse dicit Bl., negat K.⁴; φαρμακων L: corr. W.-K.

(ezek a gyám és a házastárs ellen); az árva javainak rossz kezelése, (ezek is a gyám ellen); elmegeengesség, ha valaki azzal vádol valakit, hogy gyengeelméjű és eltékozolja javait; vagyonosztók választása, ha valaki a közös javakat nem akarja felosztani; gyám kijelölése; gyámságra vonatkozó igényperek; a javak és okmányok felmutatása; ha valaki maga írta be magát gyámnak; végül örökségek és örökösnök odaítélése. **7.** Ő foglalkozik az árvák, örökösnök és mindazon asszonyok ügyeivel, akik férjük halála után azt állítják, hogy terhesek, és jogában áll a vétkeket megbüntetni vagy az ügyet bíróság elé terjeszteni. Ő adja bérbe az árvák és az örökösnök jószágait, míg az örökös nő tizennégy éves nem lesz, és ő veszi át a biztosítékokat is, továbbá ha a gyám nem adja meg a gyermeknek a megfelelő ellátást, ő hajtja be.

LVII. Az archón gondjaira tehát ezek vannak bízva. A basileus felügyel a misztériumokra az ünneprendezőkkel együtt, akiket a nép választ, kettőt az összes athéniek közül, egyet az Eumolpidák, egyet a Kéryxök közül. Felügyel azután a lénaioni Dionysiára; ez felvonulásból és versenyből áll. A menetet a basileus és az ünneprendezők közösen vezetik, a versenyt azonban a basileus rendezi. Ő rendezi az összes fáklyás versenyfutásokat is; és úgyszólván az összes ősi áldozatokat is ő intézi. **2.** Hozzá kell benyújtani a keresetet istentelenségi ügyben, és ha valaki papi méltóság ügyében támaszt igényt valakivel szemben. Ő dönt mind a nemzetségek, mind a papok között a kiváltságok miatt támadt összes viszályokban. Hozzá kell benyújtani emberölés ügyében is a vádat, s ő hirdeti ki a törvényes jogokból való kizárást. **3.** Az emberölési vagy megsebesítési perek, ha a gyilkosság vagy megsebzés előre megfontolt szándékkal történt, az Areiospagos elé tartoznak, úgyszintén a mérgezés, ha halált okoz, továbbá a gyujtogatás; egyedül ezekben az esetekben ítélkezik az Areiospagos tanácsa. A véletlen gyilkolás és gyilkossági szándék felett, továbbá az olyan ügyben, ha valaki rabszolgát, metoikost vagy idegent öl meg, a Palladion bírái ítélkeznek. Ha valaki elismeri, hogy ölt, de azt állítja, hogy eljárása nem ütközik törvénybe, mint pl. ha felesége elcsábítóját tetten érte, vagy ha a harcban nem ismert fel valakit, vagy a versenyen küzdelem közben történt — az ilyen felett a Delphinionban ítélkeznek; aki száműzetésben van meg-

ζουσιν· ἐὰν δὲ φεύγων φυγὴν ὧν αἰδεσίς ἐστιν, αἰτίαν ἔχη ἀποκτείναι ἢ τρωῶσαι τινα, τούτῳ δ' ἐν Φρεάτον δικάζουσιν, ὁ δ' ἀπολογεῖται προσορμισάμενος ἐν πλοίῳ. 4. Δικάζουσι δ' οἱ λαχόντες τα πλὴν τῶν ἐν Ἀρείῳ πάγῳ γιγνομένων, εἰσάγει δ' 25 ὁ βασιλεὺς, καὶ δικάζο[υ]σιν ἐν ἱερ[ῶ] καὶ ὑπαίθριοι, καὶ ὁ βασιλεὺς ὅταν δικάζη περιαιρεῖται τὸν στέφανον. Ὁ δὲ τὴν αἰτίαν ἔχων τὸν μὲν ἄλλον χρόνον εἴργεται τῶν ἱερῶν, καὶ οὐδ' εἰς τὴν ἀγορὰν ν[όμος] ἐμβαλεῖν αὐτῷ· τότε δ' εἰς τὸ ἱερὸν εἰσελθὼν ἀπολογεῖται. Ὅταν δὲ μὴ εἰδῇ τὸν ποιήσαντα, τῷ δρᾶσαντι λαγχά- 30 νει. Δικάζει δ' ὁ βασιλεὺς καὶ οἱ φυλοβασιλεῖς καὶ τὰς τῶν ἀνύχων καὶ τῶν ἄλλων ζώων.

LVIII. Ὁ δὲ πολέμαρχος θύει μὲν θυσίας τῇ τε Ἀοτέμιδι τῇ ἀγροτέρᾳ καὶ τῷ Ἐνναλίῳ, διατίθῃσι δ' ἀγῶνα τὸν ἐπιτάφιον, καὶ τοῖς τετελευτηκόσιν ἐν τῷ πολέμῳ καὶ Ἀρμодиῳ καὶ Ἀριστο- γείτονι ἐναγίσματα ποιεῖ. 2. Δίκαι δὲ λαγχάνονται πρὸς αὐτὸν 5 ἴδιαι μὲν αἱ τε τοῖς μετοίκοις καὶ τοῖς ἰσοτελέσι καὶ τοῖς προξένοις γιγνώμεναι. Καὶ δεῖ τοῦτον λαβόντα καὶ διανείμαντα δέκα μέρη τὸ λαχὸν ἐκάστη τῇ φυλῇ μέρος προσθεῖναι, τοὺς δὲ τὴν φυλὴν δικάζοντας τοῖς διαιτηταῖς ἀποδοῦναι. 3. Αὐτὸς δ' εἰσάγει δίκας τὰς τε τοῦ ἀπο[σ]τασίου καὶ ἀπροστασ[ί]ου καὶ κλήρων καὶ 10 ἐπικλήρων τοῖς μετοίκοις, καὶ τὰλλ' ὅσα τοῖς πολίταις ὁ ἄρχων. ταῦτα τοῖς μετοίκοις ὁ πολέμαρχος.

LIX. Οἱ δὲ θεσμοθέται πρῶτον μὲν τοῦ προγράψαι τὰ δικαστήριά εἰσι κύριοι τίσιν ἡμέραις δεῖ δικάζειν, ἔπειτα τοῦ δοῦναι ταῖς ἀρχαῖς· καθότι γὰρ ἂν οὗτοι δῶσιν, κατὰ τοῦτο χρῶνται. 2. Ἔτι δὲ τὰς εἰσαγγελίας εἰσαγγέλλουσιν εἰς τὸν δῆμον, 5 καὶ τὰς καταχειροτονίας καὶ τὰς προβολὰς ἀπάσας εἰσάγουσιν οὗ[τ]ροι, καὶ γραφὰς παρανόμων, καὶ νόμον μὴ ἐπιτήδειον θεῖναι, καὶ προεδρικήν καὶ ἐπιστατικήν καὶ στρατηγοῖς εὐθύνας. 3. Εἰσὶ δὲ καὶ γραφαὶ πρὸς αὐτοὺς ὧν πιράστας τίθεται, ξενίας καὶ δωροξενίας, ἂν τις δῶρα δούς ἀποφύγῃ τὴν ξενίαν, καὶ συκοφαντίας 10 καὶ δώρων καὶ ψευδεγγραφῆς καὶ ψευδοκλητείας καὶ βουλευσεως καὶ ἀγραφίου καὶ μοιχείας. 4. Εἰσάγουσιν δὲ καὶ τὰς δοκιμασίας

21. αἰδεσις L, .ρ. superscr. m. 1., i. e. ἄρεσις sec. Weil, Bl., αἴρεσις sec. Th. 24. τα.α.α.α.α. Wn., adversatur K.⁴ et ex Harp. ταῦτ' ἐφέται supplet, alii alia LVIII. 1. τηντετη et L et m. 1. sec K. quod edd. plerique tuentur, τῇ τε W.-K., Opp. 6. γνομ(εν)αι L, αι resc. m. 1., tum. del. et οἰς in mg. scripsit 9. καὶ ἀπροστ. om. L, καιπροστασιου superscr. m. 1.: corr. K.

bocsátható gyilkosságért, és megvádolják, hogy valakit megölt vagy megsebzett, afelett Phreatos csarnokában ítéleznek, ő pedig egy lehorgonyzott hajóban védekezik. **4.** Ezekben az ügyekben, kivéve amelyek az Areiospagos elé kerülnek, a sorshúzással kiválasztottak mondanak ítéletet. A betérjesztést a basileus teszi, s egy szent helyen a szabad ég alatt ítéleznek. A basileus, mikor ítéletet mond, felteszi koszorúját. A vádlott egyébként ki van tiltva a szent helyekről, sőt még a piacra sem szabad betennie a lábát; ekkor azonban a szent helyre belépve védekezik. Ha a basileus a tettest nem ismeri, ismeretlen tettes ellen emel vádat. A basileus és a phylobasileusok ítéleznek az élettelen tárgyak és ezen kívül az állatok elleni gyilkossági perekben is.

LVIII. A polemarchos áldozza az áldozatot a vadászno Artemisnek és Enyaliosnak; rendezi a temetési versenyküzdelmet és bemutatja a harcban elesetteknek és Harmodiosnak és Aristogeitónnak a halotti áldozatot. **2.** Hozzá nyújtják be a magánkereseteket, melyek metoikosokkal, polgári adót fizetőkkel és vendégjoggal rendelkezőkkel kapcsolatosak. Az ő feladata, hogy ezeket átvegye s tíz részre osztva minden phylének átadja a sorshúzás által neki kijelölt részt; a phylé ügyeiben ítélezők azután átadják a döntőbíráknak. **3.** Maga terjeszti be a vádat, ha valaki elhagyja patrónusát, vagy egyáltalán nincs is neki, és az örökségek és örökösnök tárgyában, ha metoikosokról van szó. Általában mindazt, amit polgárok esetében az archón, metoikosok esetében a polemarchos teszi.

LIX. A thesmothetések illetékesek annak meghatározására, hogy mely napokon kell ítélezniök a bíróságoknak, s ők adják ki ezeket az egyes hivataloknak; mert ahogyan ők kiadják, úgy veszik ezek igénybe. **2.** Ők terjesztik a nép elé a közvádakat, ők terjesztik be az előzetes ítéleteket és előzetes vádakat, a törvényellenességi vádakat, a vádat, hogy valaki rossz törvényjavaslatot tett, és az elnök (proedros) és főnök (epistatés) elleni, valamint a hadvezérek elszámolásával kapcsolatos vádakat. **3.** Vannak hozzájuk tartozó közvádak is, melyeknél letétet kell tenni; ezek az ügyek a polgárjog bitorlása, a polgárjog miatti vesztegetés, ha valaki vesztegetéssel nyer felmentést a polgárjog-bitorlási perben, a besúgás, a vesztegetés, az állam adósainak jegyzékébe való hamis bejegyzés, az állam adósainak megidézésébe való hamis tanúbejegyzés, az állam adósainak jegyzékéből való törlés elmulasztása, az állam adósainak jegyzékéből való jogtalan törlés és házasságtörés. **4.** Ők indítják meg a vizsgálatot

ταῖς ἀρχαῖς ἀπάσαις, καὶ τοὺς ἀπεψηφισμένους ὑπὸ τῶν δημοτῶν, καὶ τὰς καταγνώσεις τὰς ἐκ τῆς βουλῆς. 5. Εἰσάγουσι δὲ καὶ δίκας ἰδίας, ἐμπορικὰς καὶ μεταλλικὰς, καὶ δούλων, ὃν τις τὸν
 15 ἐλεύθερον κακῶς λέγῃ. Καὶ ἐπικληροῦσι ταῖς ἀρχαῖς οὗτοι τὰ δικαστήρια τὰ <τ'> ἴδια καὶ τὰ δημόσια. 6. Καὶ τὰ σύμβολα τὰ πρὸς τὰς πόλεις οὗτοι κυροῦσι, καὶ τὰς δίκας τὰς ἀπὸ τῶν συμβόλων εἰσάγουσι, καὶ τὰ ψευδομαρτύρια ἐξ Ἀρείου πάγου.

7. Τοὺς δὲ δικαστὰς κληροῦσι, πάντες οἱ ἐννέα ἄρχοντες. 20 δέκατος δ' ὁ γραμματεὺς ὁ τῶν θεσμοθετῶν, τοὺς τῆς αὐτοῦ φυλῆς ἕκαστος.

LX. Τὰ μὲν οὖν περὶ τοὺς θ' ἄρχοντας τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον. Κληροῦσι δὲ καὶ ἀθλοθέτας δέκα ἄνδρας, ἓνα τῆς φυλῆς ἑκάστης. Οὗτοι δὲ δοκιμασθέντες ἄρχουσι τέτταρα ἔτη, καὶ διοικοῦσι τὴν τε πομπὴν τῶν Παναθηναίων καὶ τὸν ἀγῶνα τῆς
 5 μουσικῆς καὶ τὸν γυμνικὸν ἀγῶνα καὶ τὴν ἵπποδρομίαν, καὶ τὸν πέπλον ποιοῦνται, καὶ τοὺς ἀμφορεῖς ποιοῦνται μετὰ τῆς βουλῆς. καὶ τὸ ἔλαιον τοῖς ἀθληταῖς ἀποδιδόασι. 2. Συλλέγεται δὲ τὸ ἔλαιον ἀπὸ τῶν μοριῶν· εἰσπράττει δὲ τοὺς τὰ χωρία κεκτημένους ἐν οἷς αἱ μορίαι εἰσὶν ὁ ἄρχων, τριῖ' ἡμικοτύλια ἀπὸ τοῦ στελέχους
 10 ἑκάστων. Πρότερον δ' ἐπώλει τὸν καρπὸν ἢ πόλιν· καὶ εἴ τις ἐξορύξειεν ἐλαίαν μορίαν ἢ κατάρξειεν, ἔκρινεν ἢ ἐξ Ἀρείου πάγου βουλή, καὶ εἴ [τ]ου καταγνοίη, θανάτῳ τοῦτον ἐξημίουν. Ἐξ οὗ δὲ τὸ ἔλαιον ὁ τὸ χωρίον κεκτημένος ἀποτίνει, ὁ μὲν νόμος ἔστιν, ἢ δὲ κρίσις καταλέλνται. Τὸ δὲ ἔλαι[ον] ἐκ τοῦ κτήματος, οὐκ
 15 ἀπὸ τῶν στελεχῶν ἐστὶ τῇ πόλει. 3. Συλλέξας οὖν ὁ ἄρχων τὸ ἐφ' ἐαν[τοῦ] γιγνόμενον τοῖς ταμίαις παρ[αδί]δωσιν εἰς ἀκρόπολιν, καὶ οὐκ ἔστιν ἀναβῆναι πρότερον εἰς [Ἀρε]ιον πάγον, πρὶν ἂν ἅπαν παραδῶ τοῖς ταμίαις. Οἱ δὲ ταμίαι τὸν μὲν ἄλλον χρόνον τηροῦσιν ἐν ἀκροπόλει, τοῖς δὲ Παναθηναίοις ἀπομετροῦσι τοῖς
 20 ἀθλοθέταις, οἱ δ' ἀθλοθέται τοῖς νικῶσι τῶν ἀγωνιστῶν. Ἔστι γὰρ ἄθλα τοῖς μὲν τὴν μουσικὴν νικῶσιν ἀργύριον καὶ χρυσᾶ, τοῖς δὲ τὴν εὐανδρίαν ἀσπίδες, τοῖς δὲ τὸν γυμνικὸν ἀγῶνα καὶ τὴν ἵπποδρομίαν ἔλαιον.

LIX. 19. παντας L: corr. K. **LX. 7. δὲ τὸ]** τοδ(ε) L: corr. Richards
21. αργυρια κ(αι) χρυσᾶ L: corr. W.-K. ἀργυρᾶ Rutherford, χρυσία H.-L.
23. δωρον? L, ελαι superscr. m. 1., lac. post ἔλαιον stat. Weil, Wilam.
 (Arist. u. Athen I. 207), Kaibel (p. 250), adversatur M.-H. coll. Poll. VIII. 87.

valamennyi hivatal ügyében és ők terjesztik elő a démotések által elutasítottak ügyét és a tanácstól érkezett döntést. **5.** Beterjesztenek magánkereseteket is kereskedelmi- és bányaugyben és rabszolgák ügyében, ha egy rabszolga egy szabadot gyalázott. Ők sorsolják ki a hivatalok között a köz- és a magánügyekkel foglalkozó bíróságokat. **6.** Ők érvényesítik a más államokkal kötött megállapodásokat, ők terjesztik be a megállapodások végrehajtásával kapcsolatos vádakat, úgyszintén az Areiospagos előtt tett hamis tanúvallomás miatti vádat.

7. A bírákat azonban mind a kilenc archón sorsolja, a tizedik a thesmothetések jegyzője, kiki a saját phyléjéből valókat.

LX. A kilenc archónt illetőleg tehát így áll a dolog. Sorsolják a tíz versenyrendezőt (athlothes), tíz férfit, mindegyik phyléből egyet. Ezek, miután átestek a vizsgálaton, négy esztendeig maradnak hivatalban. Ők intézik a Panathénaiá főlvonulását, a múzsai és gimnasztikai versenyeket, a lóversenyt, elkészíttetik a peplost, a tanácsal együtt elkészíttetik az amphorákat, és ők adják ki az olajat is a küzdőknek. **2.** Az olajat a szent olajfákról gyűjtik be, s az archón hajtja be azoknak a földeknek a birtokosaitól, ahol a szent olajfák vannak, fánként másfél kotylét. Azelőtt az állam bérbeadta a termést; és ha valaki kiásott vagy kivágott egy szent olajfát, az Areiospagos tanácsa ítélezett felette, s ha valakit elmarasztalt, halállal büntették. Amióta azonban az olajat a föld tulajdonosa szolgáltatja be, bár a törvény még megvan, a törvénykezés nincs szokásban. Az olaj azonban a birtok után, nem a meglévő fák szerint jár a városnak. **3.** Az archón összegyűjtve a hivatali éve alatti termést, eljuttatja a kincstárnokoknak az Akropolisra, és nem foglalhatja el helyét az Areiospagoson előbb, mint hogy az egészzet át nem adta a kincstárnokoknak. A kincstárnokok az Akropolison őrzik a Panathénaiáig, akkor kimérik a versenyrendezőknek, a versenyrendezők pedig a győztes versenyzőknek. A múzsai verseny győzteseinek pénz és aranykoszorú, a férfiúi derekasságéinak pajzs, a gimnasztikai és lóversenyek győzteseinek pedig olaj a díja.

- LXI.** Χειροτονοῦσι δὲ καὶ τὰς πρὸς τὸν πόλεμον ἀρχὰς ἀπάσας, στρατηγούς δέκα, πρότερον μὲν ἀφ' ἐκάστης φυλῆς ἓνα, νῦν δ' ἐξ ἀπάντων· καὶ τούτους διατάττουσι τῇ χειροτονίᾳ, ἓνα μὲν ἐπὶ τοὺς ὀπλίτας, ὃς ἡγεῖται τῶν ὀπλιτῶν ἂν ἐξίωσι, 5 ἓνα δ' ἐπὶ τὴν χώραν, ὃς φυλάττει, κἂν πόλεμος ἐν τῇ χώρᾳ γίγνηται, πολεμεῖ οὗτος· δύο δ' ἐπὶ τὸν Πειραιέα, τὸν μὲν εἰς τὴν Μουνιχίαν, τὸν δ' εἰς τὴν Ἀκτὴν, οἱ τῆς φυλ<ακ>ῆς ἐπιμελοῦνται {καὶ} τῶν ἐν Πειραιεῖ· ἓνα δ' ἐπὶ τὰς συμμορίας, ὃς τοὺς τε τριηράρχους καταλέγει, καὶ τὰς ἀντιδόσεις αὐτοῖς ποιεῖ, καὶ τὰς 10 διαδικασίας αὐτοῖς εἰσάγει· τοὺς δ' ἄλλους πρὸς τὰ παρόντα πράγματα ἐκπέμπουσιν. 2. Ἐπιχειροτονία δ' αὐτῶν ἐστὶ κατὰ τὴν πρωτανείαν ἐκάστην, εἰ δοκοῦσιν καλῶς ἄρχειν· κἂν τινα ἀποχειροτονήσωσιν, κρίνουσιν ἐν τῷ δικαστηρίῳ, κἂν μὲν ἁλῶ, τιμῶσιν ὅ τι χρὴ παθεῖν ἢ ἀποτεῖσαι, ἂν δ' ἀποφύγῃ, πάλι[ν] ἄρχει. 15 Κύριοι δὲ εἰσιν ὅταν ἡγῶνται καὶ δῆσαι τὸν ἀτακτοῦντα καὶ <ἐκ>κ[η]ρῶνται καὶ ἐπιβολὴν ἐπιβάλλειν· οὐκ εἰώθασι δὲ ἐπιβάλλειν. 3. Χειροτονοῦσι δὲ καὶ ταξ[ι]άρχους δέκα, ἓνα τῆς φυλῆς ἐκάστης· οὗτος δ' ἡγεῖται τῶν φυλετῶν καὶ λοχαγούς καθίστησιν. 4. Χειροτονοῦσι δὲ καὶ ἱππάρχους δύο ἐξ ἀπάντων· οὗτοι δ' 20 ἡγοῦνται τῶν ἱππέων, διελόμε[νοι] τὰς φυλὰς ε' ἐκάτερος· κύριοι δὲ τῶν αὐτῶν εἰσιν ὥνπερ οἱ στρατηγοὶ κατὰ τῶν ὀπλιτῶν. Ἐπιχειροτονία δὲ γίγνεται <καὶ> τούτων. 5. Χειροτονοῦσι δὲ καὶ φυλάρχους <ί>, ἓνα τῆς φυλῆς, τὸν ἡγησόμενον <τῶν ἱππέων> ὥσπερ οἱ ταξίαρχοι τῶν ὀπλιτῶν. 25 6. Χειροτονοῦσι δὲ καὶ εἰς Λῆμνον ἱππαρχον, ὃς ἐπιμελεῖται τῶν ἱππέων τῶν ἐν Λήμνῳ. 7. Χειροτονοῦσι δὲ καὶ ταμίαν τῆς Παράλου καὶ δίχα τῆς τοῦ Ἀμμωνος.
- LXI.** Αἱ δὲ κληρωταὶ ἀρχαὶ πρότερον μὲν ἦσαν αἱ μὲν μετ' ἐννέα ἀρχόντων ἐ[κ] τῆς φυλῆς ὅλης κληρούμεναι, αἱ δ' ἐν Θησείῳ κληρούμεναι διηροῦντο εἰς τοὺς δῆμ[ο]υς· ἐπειδὴ δ' ἐπώλουν οἱ δῆμοι, καὶ ταύτας ἐκ τῆς φυλῆς ὅλης κληροῦσι, πλὴν βουλευτῶν 5 καὶ φρουρῶν· τούτους δ' εἰς τοὺς δῆμους ἀποδιδόασι.

LXI. 2. δ(ε)κ(αι) L: corr. Richards; ἀφφυλῆς L, ἐκάστης add. K. 4. οπλειτ(ων) L. ut vid. 5-6. γινηται L 6-7. μουνυχίαν L 11. πραγματα om. L, si perscr. m. 1. 13. ἁλῶ K.: ἄλλοι L ω superscr., ι adscr. m. 1. 14. ἀποτῖσαι 15. τὸν] τιν L, ut vid.: corr. W.-K., H.-L. 21. ὡνπερ(εἰσιν) L: transp. W.-K. 27. δ.α leg. Wn. unde δίχα K.⁴, νῦν Bl.², Opp.

LXI. Kézfelemeléssel választják viszont az összes katonai tisztségeket is, köztük a tíz stratégost, korábban phylénként egyet, most a polgárok összességéből. Szavazás útján rendelik ki őket, egyet a nehézfegyverzetűek fölé, aki a nehézfegyverzetűeket az ország területén kívüli hadjáratban vezeti, egyet a vidék fölé, aki a biztonságra őrködik és ha az ország területén folyik háború, ő harcol; kettőt a Peiraieusba, — az egyiket Munichia-ba, a másikat az Aktére, — akik a peiraieusi őrökre felügyelnek; egyet a symmoriák fölé, aki lajstromba veszi a háromevezősoros hajó felszerelésére kötelezetteket, engedélyezi ezeknek a vagyoncserét, és beterjeszti az igénypereket. A többit a körülményeknek megfelelően küldik ki. 2.. Prytaneiánként kézfelemeléssel szavazva erősítik meg őket, ha úgy látják, hogy jól töltötték be hivatalukat; ha pedig valakiről kedvezőtlen döntést hoznak, a bíróság ítélkezik felette. Ha elítéli, megállapítják, hogy miféle testi vagy anyagi büntetést kell elszenvednie, ha pedig felmentik, ismét gyakorolja hivatalát. Mint parancsnokoknak jogukban áll a rendbontót megkötöztetni, kitzasztani a hadseregből és pénzbírságot szabni ki rá; bírságot kiróni azonban nem szokás.

3. Kézfelemeléssel választják a tíz taxiarchost, minden phyléből egyet, ez vezeti a phylétagokat és nevezi ki a csapatparancsnokokat.

4. Kézfelemeléssel választják a két hipparchost is a polgárok összességéből. Ők vezetik a lovasságot, egyik is, másik is öt-öt phylét választva magának. Ugyanolyan jogaik vannak, mint a stratégosoknak a nehézfegyverzetűek felett. Az ő megerősítésük felől is szavazással döntenek.

5. Kézfelemeléssel választják a tíz phylarchost is, phylénként egyet, hogy vezessék a lovasságot, mint a taxiarchosok a nehézfegyverzetűeket.

6. Kézfelemeléssel választják a lémnosi hipparchost is, aki a Lémnosban lévő lovasságra ügyel fel.

7. Kézfelemeléssel választják a Paralos és azonkívül Ammón hajójának a kincstárnokát.

LXII. Azelőtt a sorsolással betöltött tisztségek egyik részét a kilenc archónnal együtt az egész phyléből sorsolták, másik részét, amiket a Théseionban sorsoltak, a démosok közt osztották fel. Miután azonban a démosok ebből üzletet csináltak, ezeket is az egész phyléből sorsolják, kivéve a tanács és az őrseg tagjait; ezeket a démosokra bízzák.

2. Μισθοφοροῦσι δὲ πρῶτον ὁ δῆμος ταῖς μὲν ἄλλαις ἐκκλη-
 σίαις δραχμὴν, τῇ δὲ κυρίᾳ ἐννέα ὀβολούς· ἔπειτα τὰ δικαστήρια
 τρεῖς ὀβολούς· εἴθ' ἡ βουλὴ πέντε ὀβολούς· τοῖς δὲ πρυτανεύου-
 σιν εἰς σίτησιν ὀβολὸς προστίθεται {δέκα προστίθενται}. "Επειτ'
 10 εἰς σίτησιν λαμβάνουσιν ἐννέ' ἄρχοντες τέτταρας ὀβολούς ἕκαστος,
 καὶ παρατρέφουσι κήρυκα καὶ αὐλητήν. ἔπειτ' ἄρχων εἰς Σαλαμῖνα
 δραχμὴν τῆς ἡμέρας. Ἀθλοθέται δ' ἐν πρυτανείῳ δειπνοῦσι τὸν
 Ἐκ[ατ]ομβαιῶνα μῆνα, ὅ[τ]ιν ἢ τὰ Παναθήναια, ἀρξάμενοι
 ἀπὸ τῆς τετραδὸς ἱσταμένον. Ἀμφικτύονες εἰς Δῆλον δραχμὴν
 15 τῆς ἡμέρας ἑκάστης ἐκ Δήλου <λαμβάνουσι>. Λαμβάνουσι δὲ καὶ
 ὅσαι ἀποστέλλονται ἀρχαὶ εἰς Σάμον ἢ Σκυῖρον ἢ Αἴμνον ἢ Ἰμβρον
 εἰς σίτησιν ἀργύριον.

3. "Αρχεῖν δὲ τὰς μὲν κατὰ πόλεμον ἀρχὰς ἔξεστι πλεονάκις,
 τῶν δ' ἄλλων οὐδεμίαν, πλὴν βουλευῆσαι δίς.

LXIII. Τὰ δὲ {τὰ} δικαστήρια [κ]ληρ[οῦ]σ[ιν] οἱ θ'
 ἄρχοντες κατὰ φυλὰς, ὁ δὲ γραμματεὺς τῶν θεσμο[θετῶν τῆς]
 δεκάτης φυλῆς. 2. Εἴσοδοι δὲ εἰσιν εἰς [τὰ] δικαστ[ή]ρια δέκα,
 μία τῇ φυλῇ ἑκάστη, καὶ κλη[ροτῆρι]α εἴκοσι, δ[ύο τ]ῇ φυλῇ
 5 ἑκάστη, καὶ κιβώτια ἑκατόν, δέκα τῇ φυλῇ ἑκάστη, καὶ ἕτερα
 κιβώτι[α. εἰς ἃ] ἐμβάλλεται τῶν λαχόντων δικαστῶν τὰ πινάκια,
 καὶ ὕδρῃαι δύο. Καὶ βακτηρίαι παρατίθενται κατὰ τὴν ε[ἴσοδον]
 ἑκάστην, ὅσοιπερ οἱ δικασταί, καὶ βάλανοι εἰς τὴν ὕδριαν ἐμβάλλον-
 ται ἵσαι ταῖς βακτηρίαις, ἐγ[γ]έγραπται δ' ἐν ταῖς βαλάνοις
 10 τῶν στοιχείων ἀπὸ τοῦ ἐνδεκάτου, τοῦ λ {τριακοστοῦ}, ὅσαπερ
 ἂν μέλλῃ [τ]ὰ δικαστήρια πληρωθῆσθαι. 3. Δικάζειν δ' ἔξεστιν
 τοῖς ὑπὲρ λ' ἔτη γεγονόσιν, ὅσοι αὐτῶν [μ]ὴ ὀφείλουσιν τῷ δημο-
 σίῳ ἢ ἁτιμοί εἰσιν. Ἐὰν δέ τι[ς] δικάζῃ οἷς μὴ ἔξεστιν, ἐνδείκνυται
 καὶ εἰς τὸ δικαστήριον εἰσάγετα[ι]. ἔαν δ' ἄλῳ, προστιμῶσιν
 15 αὐτῷ οἱ δικασταί, ὅ τι ἂν δοκῇ ἄξιός εἶναι παθεῖν ἢ ἀποτεῖσαι.
 Ἐὰν δὲ ἀργυρίον τιμηθῇ, δεῖ αὐτὸν δεδέσ[θαι], ἕως ἂν ἐκτείσῃ
 τό τε πρότερον ὀφλημα ἐφ' ᾧ ἐνεδείχθη, καὶ ὅ τι ἂν αὐτῷ προστι-
 μῆσιν τ[ὸ δικ]αστήριον. 4. Ἐχει δ' ἕκαστος δικαστῆς τὸ πινάκιον
 πύξινον, ἐπιγεγραμμένον τὸ ὄνομα τὸ ἑαυτοῦ πατρόθεν καὶ τοῦ
 20 δήμου, καὶ γράμμα ἐν τῶν στοιχείων μέχρι τοῦ κ· νεμένηνται

LXIII. 7. βακτηρία L; εἴσοδον K. cett., ἔξοδον Hommel, Opp., quod
 Sterling Dow de vera cleroterii significatione scribens malum esse
 edocuit: vide comm. 8. οὐσοιπερ L 10. ἐνδεκατουτου τριακοστου L, του
 τρ. del., τουττριακοστου superscr. m. l. 11. εαν L

2. Fizetést kap először is a nép a rendes népgyűléseken való részvételért, egy drachmát, a főgyűlésért kilenc obolost. Azután a bíróságok, három obolost. Azután a tanács öt obolost, de a prytanisoknak az ellátásra még egy obolost tesznek hozzá. Azután a kilenc archón kap az ellátásra fejenként négy obolost, de a hírnököket és a fuvolást is ebből látják el. Azután a salamiszi archón kap naponként egy drachmát. A versenyrendezők a prytaneionban étkeznek a Hekatombaión hónapban, mikor a Panathénaiá van, a hónap negyedikétől kezdve. A Délosba küldött amphiktyónok naponként egy drachmát kapnak a délosi kincstárból. Mindazok a tisztviselők, akik Samosra, Skyrosba, Lémnosba vagy Imbrosra vannak kiküldve, pénzt kapnak az ellátásra.

3. A katonai tisztségeket többször is lehet viselni, a többiek közül azonban egyiket sem, csak tanácstag lehet valaki kétszer.

LXIII. A bíróságok sorsolását a kilenc archón végzi phylénként, a tizedik phyléét a thesmothetések jegyzője. **2.** A bíróságoknak tíz bejárata van, minden phylének egy, húsz sorsológép, minden phylének kettő, száz láda, minden phylének tíz, más ládák, ahová a kisorsolt bírák táblácskájukat dobják, és két urna. Minden bejárat mellé annyi pálcát tesznek, ahány bíró van, az urnába a pálcák számával egyenlően makkokat dobnak bele. A makkokra egy-egy betű van felírva a tizennegyedikkel, a lambdával kezdve, annyi, ahány bíróság betöltésre kerül. **3.** Bíró lehet minden harminc éven felüli férfi, aki nem tartozik az államkincstárnak és nincs megfosztva polgárjogaitól. Ha olyan valaki tölti be a bírói tiszteket, akinek nem volna szabad, feljelentést tesznek ellene és a bíróság elé viszik. Ha elmarasztalják, a bírák kiszabják rá azt a testi vagy anyagi büntetést, amire méltónak látják. Ha pénzbüntetésre ítélik, fogságban kell tartani, míg mind a korábbi adósságát, ami miatt feljelentették, mind pedig, amit a bíróság rá kiszabott, le nem rója. **4.** Minden bírónak megvan a maga puszpángtáblácskája, melyre rá van írva a saját neve, hozzáfűzve az apai név, a démosának a neve és a betűsor kappáig terjedő

γὰρ κατὰ φυλὰς δέκα μέρη οἱ δικασταί, παραπλησίως ἴσοι ἐν
ἐκάστω τῷ γράμ[μα]τι. 5. Ἐπειδὴν δὲ ὁ θεσμοθέτης ἐπικληρώσῃ
τὰ γράμματα, ἃ δεῖ προσπαράτιθεσθαι τοῖς δικαστηρίοις, ἐπέθηκε
φέρων ὁ ὑπηρέτης ἐφ' ἑκαστ[ον] τὸ δικ[α]στήριον τὸ γράμμα τὸ
25 λαχόν.

LXIV. Τὰ δὲ [κιβώ]τια τὰ δέ[κ]α κ[ε]ῖται ἐ]ν τ[ῷ] ἔμ]προ-
σθεν [τ]ῆς εἰσόδου [κ]αθ' ἐκάστην τὴν φυλὴν. Ἐπιγέ[γρ]απται
δ' ἐπ' αὐτῶν τὰ στο[ι]χεῖα μέχρι [τοῦ] κ. Ἐ[π]ειδὴν δ' ἐμβάλω-
σιν οἱ δικασταὶ τ[ὰ] πινάκια εἰς τὸ κιβώτι[ον], ἐφ' οὗ ἂν ἦ ἐπι-
5 [γεγρα]μμένον τὸ γράμ[μα] τὸ αὐτὸ ὅπ[ε]ρ ἐπ[ὶ] τῷ π[ι]νακίῳ
ἐστὶν α[ὐτ]ῷ τῶν στοιχείω[ν, δια]σείσαντός τοῦ ὑ[π]ηρέτου ἔλκει
ὁ [θεσμο]θέτης ἐξ ἐκάστ[ου] τοῦ κιβωτίου πιν[ά]κιον ἓν. 2. Οὗτος
δὲ καλεῖ[τ]αι ἐμπήκ[τ]ης, καὶ ἐμπήγνυσι τὰ πιν[ά]κια [τὰ ἐκ
τοῦ] κιβωτίου εἰς τὴν κανονίδα, [ἐφ' ἧς τὸ α]ὐτὸ γράμμα ἔπεστιν
10 ὅπερ ἐπὶ τοῦ [κιβωτί]ου. Κληροῦται δ' οὗτος, ἵνα μὴ αἰεὶ ὁ
αὐτὸς ἐμπ[η]γνύων κακουργῇ. Εἰσὶ δὲ κανονίδες [πέντε ἐ]ν
ἐκάστω τῶν κληρωτηρίων. 3. Ὁ[ταν δὲ] ἐμβάλλῃ τοὺς κύβους,
ὁ ἄρχων τὴν φυλὴν κληρ[οῖ] κατὰ κληρωτήριον. Εἰσὶ δὲ κύβοι
χαλκοῖ, μέλλανες καὶ λευκοῖ· ὅσους δ' ἂν δέ[η] λαχεῖν δικαστάς,
15 τοσοῦτοι ἐμβάλλον[ται] λε]υκοί, κατὰ πέντε πινάκια εἰς, οἱ δὲ
[μέλ]λανες τὸν αὐτὸν τρόπον. Ἐπειδὴν δ' ἐ[ξαιρῇ] τοὺς κύβους,
καλεῖ τοὺς εἰληχότας ὁ κ[η]ρὺξ. Ὑπάρχει δὲ καὶ ὁ ἐμπήκ[τ]ης εἰς
τὸν [ἀριθμό]ν. 4. Ὁ δὲ κληθεὶς καὶ ὑπακ[ού]σας ἔλ[κ]ει [βά]λανον
ἐκ τῆς ὑδρίας, καὶ ὀρέξας αὐτή[ν, ἄνω ἔχ]ων τὸ γράμμα, δ[εῖ]κνυ-
20 σιν πρῶ[τον μὲν] τῷ ἄρχοντι τῷ ἐφεστηκότῃ· ὁ δὲ ἄρχω[ν ἐπειδ'] ἂν
ἴδῃ, ἐμβάλλει τὸ πινάκιον α[ὐ]το[ῦ] εἰς τὸ κ[ι]βώτιον, ὅπου ἂν
ἦ ἐπιγεγραμ[μέν]ον τὸ αὐτὸ στοιχεῖον ὅπερ ἐν τῇ βαλ[άν]ῳ, ἢ
εἰς οἷον ἂν λάχῃ εἰσὴ καὶ μὴ εἰς [οἷ]ον ἂν βούληται, μηδὲ ἦ συναγα-
γεῖν [εἰς] δικαστήριον οὓς ἂν βούληταί τις. 5. Πα[ρά]κειται δὲ

LXIV. 2. ἰσοδου L; την om. L, superscr. m. 1. 3. δεπαυτων L, ν super v scr. m. 2. 3-4. βλαβωσιν L, δεμ superscr., λα in αλ mut., β del. m. 1. 5. α[υτ]ῷ L sec. K.⁴ α[υτ]ο sec. Wn. 8. ενπηγνυσι L et sic saepius 10. κληροῦται δ suppl. W.-K., in L supra v. fuisse ex vestigiis vid. et Wn. et K. 12. τους κυβους om. L superscr. m. 1. 16. εξαιρη Bl., εξέλη Haussoullier; cf. Kaibel p. 260. 18. ειλκυσ...superscr. ελι leg. Bl., v. κ.ς superscr. τα vel ελ leg. Wn. ἔλκει dubitanter K.³ 19. ορεξας L; ἀνέχων Sandys, Opp., ἄνω ἔχων K.⁴ ut spatio magis aptum. 22. αυτου L: corr. Richards 23. βαληται L, αληται del., ουληται superscr. m. 1.

részének egyik betűje. A bírák ugyanis phylék szerint tíz részre vannak felosztva, és mindegyik betűhöz nagyjából ugyanannyian tartoznak. **5.** Miután a thesmothetés kisorsolta a betűket, amelyeket a bíróságokhoz ki kell tenni, a szolga fogja és felrakja minden bíróság fölé a neki kisorsolt betűt.

LXIV. A tíz láda az egyes phylék bejáratai előtti térségben van elhelyezve, és egy-egy betű van rájuk írva, a kappáig terjedőleg. Miután a bírák beledobták a táblácskáikat abba a ládába, melyre ugyanaz a betű van felírva, mint amelyik a betűsorból az ő táblácskájukon van, a szolga összerázza, és a thesmothetés mindegyik ládából egy táblácskát húz. **2.** Ezt hívják berakónak, mert berakja a ládából kikerülő táblákat a függőleges rés-sorba, melyen ugyanaz a betű van, mint a ládán. Ezt pedig azért jelölik ki sorsolással, nehogy mindig ugyanaz lévén a berakó, visszaélést kövessen el. Minden sorsológépen öt függőleges rés-sor van. **3.** Amikor az archón bedobta a kockákat, sorsológépenként sorsolás alá veti a maga phyléjét. A kockák bronzból vannak és részben feketék, részben fehérek. Ahány bírát ki kell sorsolni, annyi fehéret dobnek be, öt táblácskánként egyet, s ugyanígy a feketéket. Miután az archón kivette a kockákat, a hírnök szólítja a kisorsoltakat. Beszámítják azonban a berakót is. **4.** Akit szólítottak, válaszol, kihúz egy makkot az urnából s kinyújtva és felfelé tartva a betűt, megmutatja mindenek előtt az elnöklő archónnak. Az archón, miután látta, bedobja az illető táblácskáját a ládába, melyre ugyanaz a betű van felírva, mint a makkra, hogy abba a bíróságba menjen, ahová sorsolják, és ne oda, ahová akar, és hogy valaki ne alkothasson azokkal bíróságot, akikkel akar. **5.** Az archón

25 τῷ ἄρχοντι κιβώτια, ὅσαπερ [ἂν μ]έλλῃ τὰ δικαστήρι[α] πληρω-
θῆσθαι, [ἔχου]ντα στοιχεῖον ἕκαστον, ὅπερ ἂν [ἦ τὸ] τοῦ δικαστη-
ρίου ἐκάσ[του] εἰληχός.

LXV. Αὐτ[ὸς] δὲ δείξα[ς] πάλιν τ[ῷ] ὑ[π]ηρέτῃ εἴτ' ἐ[ν]τὸς
εἰσέρχεται τῆς κ[ι]γκλ[ίδ]ος. Ὁ δὲ ὑπηρέτης [δίδωσιν αὐτῷ]
βακτηρίαν [ὁ]μόχρων τῷ δικαστ[ηρίῳ, οὗ τὸ] αὐτὸ [γρ]άμμα
ἐ[στὶν ὃ]περ ἐν τῇ βαλάνῳ, ἵνα ἀναγ[καῖον] ἦ αὐτῷ [ε]ἰσελθεῖν εἰς
5 δ εἰληχε [δικασ]τήριον· ἐὰν γὰρ [ε]ἰς ἕτερον εἰς[τήν], ἐξε[λέγ-
χεται] ὑπὸ τοῦ χρώμα[τ]ος[τ]ῆς βακτηρίας. **2.** Τοῖ[ς] γὰρ δι[κα-
στηρίοις] χρω[μ]α{τα} ἐπιγέγραπται [ἐκάσ]τῳ ἐπὶ τῷ σφη[κ]ί-
σκῳ τῆς εἰσ[όδου]. Ὁ δ[ὲ] λαβὼν τὴν βακτηρί[α]ν βαδίζει
εἰς τὸ δικασ[τήριον] τὸ ὁμόχρων μὲν τῇ βακτ[ηρί]ᾳ, ἔχ[ον] δὲ
10 τὸ αὐτὸ γράμμα ὅπερ ἐν [τ]ῇ βαλάν[ῳ]. Ἐπειδὰν δ' εἰς[έλθῃ],
παραλαμβάνει σύμβολον δη[μοσί]α παρὰ τοῦ εἰλη[χ]ό[τος] ταύτη[ν]
τὴν ἀ[ρχήν]. **3.** Εἴτα τὴν τε [β]άλαν[ον] καὶ τὴν βακτηρίαν <ἔχον-
τες καθίζουσιν> [ἐν τῷ δ]ικαστηρίῳ τοῦτο[ν] <τὸν> τρόπον
εἰ[σελ-]ηλυθότες. Τοῖς δ' ἀπολαγχάνουσ[ιν] ἀποδιδ[όασιν] οἱ
15 ἐμπῆκται τὰ πινάκια. **4.** Οἱ δὲ ὑπ[η]ρέται οἱ δημόσιοι ἀπ[ὸ]
τῆς φυλῆς ἐκάστης π[αραδιδό]ασιν τὰ κ[ι]βώτια, ἐν ἐπὶ τὸ δικα-
[στήρι]ον ἕκαστον, ἐ[ν] ᾧ ἔνεστιν τὰ ὀνόμα[τα] τῆς] φυλῆς τὰ
ὄντα ἐν ἐκάστῳ τῶν δικαστ[ηρί]ων. Παραδιδόασι δὲ τοῖς εἰληχό[σι]
ταῦτ' ἀποδιδόναι τοῖς δικασταῖς ἐν ἐκάστῳ τῷ δικα[στηρί]ῳ
20 ἀριθμῷ {τὰ πινάκια} <πέντε>, [ὅπ]ως ἐκ τούτων [κ]αλοῦντες
ἀπο[δι]δῶσι τὸν μισθόν.

LXVI. Ἐπειδὰν δὲ πάντα πλή[ρ]η ἦ τὰ δικαστήρια, τίθεται
ἐν τῷ πρώτῳ [τ]ῶν δικαστηρ[ί]ῳ β' κληρωτήρια καὶ κύβοι
χαλκοῖ, ἐν οἷς ἐπιγέγραπται τὰ χ[ρ]ώματα τῶν [δι]κ[ασ]τηρίων,
καὶ ἕτεροι κύβοι, ἐν οἷς ἐσ[τι]ν τῶν ἀρχῶν τὰ [ὀ]νό[μ]ατα
5 ἐπιγε[γ]ραμμένα. Λαχόντες [δὲ] τῶν θεσ[μ]οθετῶν δύο χοροὶ

25. οσανπερ L : ν deleta sec. Bl., non deleta sec. K.⁴ LXV. 1. πάλιν τῷ δι.να.τ. leg. Wn., sed dubia dicit K⁴ 2. εισεχ leg. Wn. deinde ντης.γκλ. 4. Wn. leg. μον vel νον non αιον; ἢ W.-K., ἢν L 4-5. ειστοληχ leg. Wn. 5. εἰς[τήν] Bl., W.-K.³, εἰ[σέ]λ[θῃ] K⁴ 12-13. <ἔχοντες καθίζουσιν> K⁴ <αποτιθέασιν> dubitanter Th., prob. Hommel, Opp. 15. ἐμπερηκται L, ut vid. (Wn). 20. post ἀριθμῷ L habet τὰ πινάκια, quod del. et πέντε inser. K.⁴ coll. cap. LXVI., 3. v. 23. crucem adpos. Opp.

mellett annyi láda van, ahány bíróság betöltésre kerül, s mindegyik azt a betűt viseli, amelyik az egyes bíróságoknak ki van sorsolva.

LXV. Az illető ismét megmutatja a makkot a szolgának, azután a rácson belülré megy. Aszolga egy pálcát ad neki, ennek színe megegyezik a bíróságéval, melynek ugyanaz a betűje, mint ami a makkon van, hogy kénytelen legyen a neki kisorsolt bíróságba menni. Mert, ha egy másikba menne, leleplezi a pálcájának színe. **2.** Mindegyik bíróság színét a bejáratnál a szemöldökfára festették rá. Ő pedig, fogva a pálcáját, bemegy a bíróságba, melynek színe megegyezik a pálcájáéval, s melynek ugyanaz a betűje, mint ami a makkon van. Miután belépett, kap egy jegyet az erre a hivatalra kisorsolt egyéntől. **3.** Utána a makkot és a pálcát fogva leülnek a bíróságban, miután már ilyen módon bejutottak. Azoknak, akiket nem sorsoltak ki, a bedobók visszaadják a táblácskájukat. **4.** Az egyes phylék törvényszolgái pedig átadják a ládákat, egyet-egyet mindegyik bíróságnak, amelyben benne vannak a phylétagok nevei, akik az egyes bíróságokban vannak. Ezeket azoknak adják át, akiket sorshúzással kijelöltek arra, hogy továbbadják a bírának, minden egyes bíróságban számszerint ötnek, hogy ezek majd ennek alapján szólítsák a neveket és adják ki a fizetést.

LXVI. Mikor a bíróságokat már betöltötték, az első bíróságban elhelyeznek két szavazó urnát és bronz kockákat, melyekre az egyes bíróságok színei vannak ráfestve, és más kockákat, amelyekre a hivatalok nevei vannak felírva. Két sorshúzással kijelölt thesmothetés

ἐκατέρων τοὺς κύβ[ο]υς ἐμβάλλουσιν, ὁ μὲν τὰ χρώματα εἰς
 τ[ὸ] ἐν κλ[η]ρωτήριον, ὁ δὲ τῶν ἀρχῶν τὰ ὀνόματα εἰς τὸ
 ἔτ[ερ]ον ἢ δ' ἂν π[ρ]ώτῃ λάχῃ τῶν ἀρχῶν, αὐτ[ῇ] ἀναγορεύεται
 ὑπὸ τοῦ κήρυκος [ὅ]τι χρήσε[τα]ι [τ]ῷ π[ρ]ώτῳ [λ]αόχρῳ
 10 [δ]ικαστηρίῳ, ἡ δὲ δευτέρ[ῳ] αὐτῶν δευτέρῳ, καὶ ὡσαύτως τοῖς
 ἄλλοις, ἵνα [μ]ηδεμία προειδ[ῇ] τίνι αὐτῶν χρήσεται, ἀλλ'
 οἷον ἂν λά[χ]ῃ ἐκάσ[τῃ] τούτῳ χρήσεται. 2. Ἐπειδὴ δ' ἔλ[θ]ω-
 σιν καὶ ν[ε]νεμημένοι ἐφ' ἑκαστον ὧσιν [οἱ δικά]σται, ἡ ἀρχή
 ἡ ἐφεστηκυῖα ἐν τ[ῷ] δ[ικασ]τηρίῳ ἐκάστῳ [ἐλ]κει ἐξ ἐκάστου
 15 τοῦ κίβ[ω]τίου πινάκιον [ἐν, ἵνα γένωνται δέκα], εἰς [ἐξ ἐ]κά-
 στης τῆς φυλῆς, καὶ ταῦτα τὰ πινάκ[ια] εἰς ἕτερον κενὸν κίβ[ω]τιον
 ἐμβάλλει, καὶ τού[των ε'] τοὺς πρώτους λαχόντας κληροῖ, α' μὲν
 ἐπ[ὶ] τὸ ὕδωρ, τέτταρας δὲ [ἄλλους ἐπὶ τὰς ψή]φους, [ἵνα] μηδεὶς
 παρασκευάζῃ [μῆτε] τὸν ἐπ[ὶ] τὸ ὕδωρ μῆτε τοῦ[ς] ἐπὶ τ[ὰς]
 20 ψή[φου]ς, μηδ' ἐγίγνηται περὶ ταῦτ[α] κακ[ο]ύρ[γημ]α μηδ' ἐν.
 3. Οἱ δὲ ἀπολαχόντ[ες] π[έ]ντε π[αρ]ὰ τούτ[ω]ν ἀπολαμβάνουσ[ι]
 τὸ π[ρ]όγ[ραμμ]α, καθότι τὸν μισθὸν λήψοντ[αι], καὶ ὅπου
 ἐκ[α]σται αἱ φυλαὶ ἐν αὐτῷ τῷ δικ[ασ]τηρίῳ, ἐπ[ι]ειδὼν δικά-
 σωσιν, ὅπως, διαστάντες ἐκαστοῖ, κατ' ὀλίγους [λάβ]ωσι,
 25 κα[ὶ] μὴ πολλοῖς εἰς ταῦτὸ συγκλε[ισθέντες] ἀλλήλοις ἐνοχλῶ-
 σιν.

LXVII. Ταῦτα δὲ ποιήσαντες εἰσκαλοῦσι τοὺς ἀγῶνας,
 ὅταν μὲν τὰ ἴδια [δι]κάζωσι, τοὺς ἰδίους, τῷ ἀριθμῷ δ' [ἐ]ξ [ἐκά]-
 στων [τ]ῶν δικῶν τ[ῶ]ν ἐκ τοῦ νόμο[υ], κα[ὶ] δ[ι]ομνύ[ουσιν]
 οἱ ἀντίδικοι εἰς αὐτὸ τὸ πρᾶγμ[α] ἐρεῖν [ὅταν] δὲ τὰ δ[η]μόσια,
 5 τοὺς δημοσί[ους], καὶ ἐν[α μόνον] ἐκδικάζουσι. 2. Εἰσὶ δὲ κληψύ-

LXVI. 6-7. τὰ χρώματα — ὀνόματα K.⁴ vestigiis apta dicit, μὲν τὸν
 χρωσ[θ]έντα εἰς et ἀρχῶν τὸν κύβ[ον] εἰς τὸ Wn., negante K.⁴ 8. εἰτα
 post ἕτερον superscr. agn. Wn. εἰτα [ἐπικηροῦσι] Photiades, Bl.³ 10.
 ικα non certa, ἤδη leg. Wn. 13. δικάσται K.⁴, Opp. ἰδιώται Bl.³ e
 lect. ...ωται (Wn.) 17. λαχόντας κληροῖ K.⁴, δ[ι]ακληροῖ W.-K.³ Opp.
 (δ leg. Wn., Bl., λα K.⁴) 22. ληφονται K.⁴, sed lectio dubia: λα...αγοντι
 L, superscr. σι vel τι 24. ante κατ in L est δια deletum 25. τοῦτο
 L: corr. Bl.² **LXVII. 2.** suppl. K.⁴, ἀριθμῷ δ', [ἐνα ἐ]ξ Hommel, Opp.

egymástól elkülönítve dobja be a kockákat, az egyik a színekkel megjelölteket az egyik szavazó urnába, a másik a hivatalok neveivel ellátottakat a másikba. Azt a hivatalt, melyet elsőnek sorsoltak ki, a hírnök kihirdeti, hogy az az elsőként kisorsolt bíróságot vegye igénybe, a második a másodikat és így tovább, hogy egy hivatal se tudja előre, hogy melyiket fogja majd igénybe venni, hanem mindegyik azt vegye igénybe, amelyiket a sors neki kijelölt. **2.** Miután a bírák bementek és eloszlottak, kiki a saját bíróságába, az egyes bíróságokban elnöklő hivatalnok mindegyik ládából kihúz egy táblácskát, hogy tíz legyen, mindegyik phyléből egy. Ezeket a táblácskákat egy másik üres ládába dobja bele, és az első öt közt, amit kihúzott, sorsot vet: egy a vízre ügyel fel, a többi négy a szavazókövecsekre. Ezt pedig azért teszi, hogy senki előre ne vesztegethesse meg sem a víz, sem a szavazókövecsek felügyelőit, és hogy ezzel kapcsolatban semmi visszaélés ne legyen. **3.** Az az öt, akiket nem sorsoltak ki, átveszi az elnöklő hivatalnokoktól a kimutatást, hogy miszerint és hol fogják a fizetést kapni az illető bíróságban lévő egyes phylék, miután a törvénykezést elvégezték. Ez azért szükséges, hogy mindnyájan szétosztva kis csoportokban kapják meg a pénzt, nehogy sokan egy helyre összehajlódnak és így egymást akadályozzák.

LXVII. Mikor ezeket elvégezték, szöftják az ügyeket, amikor magánügyekben ítéleznek, a magánügyeket, számszerint négyet az egyes, a törvénytől megjelölt magánperek közül, a peres felek pedig megesküsznek, hogy csak a tárgyról fognak beszélni; amikor viszont közügyekben ítéleznek, a közügyeket, de ilyenkor csak egy ügyben hoznak ítéletet. **2.** Vannak vízórák, lefolyócsövecskékkel ellátva,

δ[ραι] αὐλ[ίσκου]ς ἔχουσαι ἔκρους, εἰς ἃς τὸ ὕδ[ω]ρ ἐγχέ[ουσι],
 πρὸς δὲ δεῖ [λ]έγειν [περ]ὶ τὰς δίκας. Δίδ[ο]ται <δὲ> δεκάχους
 [τ]αῖς ὑπὲρ πεντακισχιλίας, καὶ τρίχ[ο]υς τῷ δ[ευτέρῳ] λό[γῳ],
 ἐπτάχους δὲ ταῖς μέχρι πεν[τα]κ[ι]σχ[ιλί]ων καὶ δίχους, [πεν]τά-
 10 χους δὲ τα[ῖς] ἐν[τὸς] [α] καὶ δίχους, ἑξάχους δὲ ταῖς διαδικ[α-
 σ]ί[α]ις, <αῖς> [ὑστ]ερὸν λόγος οὐκ ἔσ[τιν] οὐ[δ]εί[ς]. 3. Ὁ δ'
 ἐ[φ'] ὕδ[ω]ρ [εἰ]λη[χ]ῶς ἐπιλαμβάνει τὸν α[ὐλίσκον] ἐπειδὰν
 μέλλῃ τινὰ ἢ νόμον ἢ μαρ[τυρίαν] ἢ τοιοῦτόν τι ὁ γραμμ[ατεὺς]
 ἀναγι[γνώσκειν]. Ἐπειδὰν δὲ ἢ [πρὸς] διαμεμετρη[μένην] τὴν
 15 ἡμέραν ὁ [ἀγών, τότε] εὖ δὲ οὐκ ἐπιλαμβάνει αὐτόν, ἀλλὰ δίδοται
 τὸ [ἴσο]ν ὕδωρ τῷ τε κα[τ]ηγοροῦντι καὶ τῷ ἀπο[λογουμ]ένῳ.
 4. Διαμετ[ρεῖται] δὲ πρὸς τὰς ἡμέ[ρα]ς τοῦ Προσιδεῶνος [μηνός
]αρο ... νταῖ χρών[ται]]ια[...]τενταις
 τα κλι[.....] ποτι.. ασιν οἱ δι[κ]ασ[ταί].
 20]ολ[.....] ισον ἕκαστοι λ[.....] τε [...] γὰρ ἔσπευδον [....
] πετ [...]ρος ἐξωθεῖν τοὺς [.....]
 λει .. ν ὕδωρ λαμβά[ν]] εἰ[σίν, ὁ] μὲν ἕτερος τοῖς
 δ[ιῶκουσιν, ὁ δὲ ἕτερος] τοῖ[ς] φ[ε]ύγου[σιν]. 5. Ἐν δὲ τοῖς [.....
] ατο[...] ἐξεῖλε τῷ διαψη[φισμῷ]]ω,
 25 δι[αιρ]εῖται δ' [ἡ ἡμ]έ[ρ]α ἐπὶ τοῖς [.....] ἀγώ[νω]ν ὅ[σοις]
 πρόσσεσι δεσμ[ὸς] ἢ θάνατος ἢ φνῆγῇ ἢ ἀτ[μι]μία ἢ δήμευσις χρημά-
 τ[ων, ἢ] τιμῆσαι δε[ῖ] ὅ[τι] τι χρὴ παθεῖν ἢ ἀποτεῖ[σαι].

LXVIII. [Τὰ δὲ πολλ]ὰ τῶν [δικ]αστηρίων ἐστὶ φ[α] ...
]σο .. [..] ασιν' ὅταν δὲ δέ[η] τὰς γραφ]ὰς εἰς ἃ
 εἰ[σαγαγεῖν, συν]έρχεται β' δικαστή[ρια] εἰ[ς] τὴν ἡλιαίαν.
 Τὰ . [.....] κη[...]. εἰς φ' καὶ ἃ, τρία [δικαστή]ρια. 2. Ψῆφοι

7. *δει. ετου* L, ut vid., corr. m. 1.; [περ]ὶ Hommel: κ' ante τὰς agn. Wn., unde κατὰ Diels, Wn., κ(αι) K.⁴ quod del. Th. 8. *πεντακισχιλ.* om. L, superscr. m. 2.? 10. *ἐντὸς ἃ* K.⁴, *ἐντὸς β* Hommel, Opp., *ἐντὸς χιλίων* coni. Photiades coll. LIII. 3. 17. *ποσειδωνος* L, ε superscr. m. 2. 16-27. lectiones saepe dubiae **LXVIII.** 1. *φ* L, α add. Bl.⁸ propter lineolam longiorem 4. *εἰς φ καὶ ἃ* K.⁴ δ' *εἰς φ' καὶ χ* Bl.⁴

ezekbe öntik a vizet, s ehhez mértén kell a vádat előadni. Az ötezer drachmán felüli ügyekben a vádnak tíz mérték van engedélyezve, a védőbeszédnek három mérték, az ötezer drachmáig terjedő ügyekben hét, illetve két mérték, ezer drachmán alul öt, illetve két mérték, és hat mérték az igényperekben, ahol semmiféle védőbeszéd nincsen.

3. A víz felügyelőjéül kisorsolt pedig bedugja a csövecskét, valahányszor a jegyző egy törvényt, tanúvallomást vagy valami efélét készül felolvasni; de ha a per a kimért törvéynap rendje szerint folyik, akkor nem dugja be, hanem egyenlő vízmennyiséget engedélyeznek a vádlónak is meg a védőnek is. **4.** A napot a Posideón hónap napjait véve alapul mérik ki

.....az egyik a vádlóknak, a másik a vádlottaknak. **5.** a napot felosztják..... olyan pereknél, melyekkel fogság, halálbüntetés, száműzetés, polgárjogoktól való megfosztás vagy vagyonelkobzás jár, vagy ha meg kell állapítani, hogy milyen testi vagy anyagi büntetést kell elszenvedni.

LXVIII. A bíróságok nagy része ötszázegy tagból áll Amikor a közügyekkel kapcsolatos vádak at ezer bíró elé kell terjesztteni, két bíróság egyesül a héliaiában.ezeröttszáz, három bíróság. **2.** A szavazókövecsek bronzból vannak, közepü-

5 δὲ] εἰσιν [χ]αλκαῖ, αὐλίσκον [ἔχουσαι ἐν τῷ μεσῳ, αἱ μ]ὲ[ν]
 ἡμίσειαι τετρ[υ]πημέναι, αἱ δὲ ἡμίσειαι πλ[ή]ρει[ς]. Οἱ] δὲ λαχόντες
 [ἐπὶ τὰς ψήφους, ἐπειδὴν εἰ]ρ[η]μένοι ὦσιν [οἱ λόγοι, παραδιδόα-
 σιν ἑ]κάστῳ τῶν δικαστ[ῶν] δύο ψήφους, τετρ[υ]πημέν[η]ν καὶ
 πλήρη, [φανερὰς ὁρᾶν τοῖς ἀντιδῖ]κοις, ἵ]να μήτε πλή[ρεις]
 10 μήτε τετρ[υ]πημένας] ἀμφ[ο]τέρας λαμβάν[ωσι]. Ὁ δὲ ταύτην τὴν
 ἀρχὴν] εἰληχῶς ἀπολα[μβάνει τὰ σύμβολα, ἀνθ'] ὅ[ν] εἰς ἕκαστος
 ψηφίζ[όμενος λαμβάνει σύμβολο]ν [χ]αλκοῦν [μετὰ] τοῦ γ
 (ἀποδιδούς [γ]ὰρ γ' λαμβάνει), ἵ]να ψηφί[ζωντ]αι πάντες· οὐ
 [γὰρ] ἔστι λαβεῖν σ[ύ]μβολον [οὐδεν]ι, ἐὰν μὴ ψηφίζεται. 3. Εἰσὶ
 15 δὲ ἀμφ[ο]ρεῖς [δύο κείμ]ενοι ἐν τῷ δικαστηρίῳ, ὁ μὲν χ[α]λκοῦς,
 [ὁ δὲ ξύ]λινος, διαίρετοι [ὅ]πως μὴ λ[άθ]η ὑπο[β]άλλων [τις
 ψή]φους, εἰς οὓς ψηφίζονται οἱ δικασταί], ὁ μὲν [χαλκοῦ]ς
 κύριος, ὁ δὲ ξύλινος ἀκυρ[ος], ἔχων] ὁ χαλ[κοῦς] ἐπίθημα διερρι-
 νημένο[ν], ὥστ' αὐ[τ]ὴν [μόνη]ν χωρεῖν τὴν ψήφον, ἵνα μὴ
 20 δύο[ὁ] αὐτὸς[ἐμβάλλ]η. 4. Ἐπειδὴν δὲ διαψηφίξ[εσθ]αι μέλ[λ]ω-
 σιν [οἱ δικα]σταί, ὁ κῆρυξ ἀγορεύει πρῶτον, ἃν ἐ[π]ισκῆ[πτων]ται
 οἱ ἀντίδικοι ταῖς μαρτυρίαις· [ο]ὐ γὰρ [ἔστιν] ἐπισκῆψασθαι,
 ὅταν ἀρξῶνται διαψηφίξ[εσθ]αι. Ἐπειτα πάλιν ἀνακηρύττει ἥ
 τε[τρ[υ]πη]μένη τοῦ πρότερον λ[έγο]ν[τ]ος, ἥ δ[ὲ] πλή[ρης το]ῦ
 25 ὕστερον λέγοντος. Ὁ δὲ δικαστὴς λα[βὼν ἅμα] ἐκ τοῦ λυχνείου
 τὰς ψήφους, πιέ[ζ]ων τὸν [αὐλίσκον] τῆς ψήφου καὶ οὐ δεικνύων
 [τ]οῖς ἀ[γωνιζο]μένοις οὔτε τὸ τετρ[υ]πημέ[ν]ον[οὔτε τ]ὸ πλήρες,
 ἐμβάλλει τὴν μὲν κυρ[τρία]ν εἰς [τὸν χαλ]κοῦν ἀμφορέα, τὴν δὲ
 ἀκυρο[ν] εἰς [τὸν ξύλ]ινον.

LXIX. Πάντες δ' ἐπειδὴν ὥσι διε[ψηφισ]μένοι, λαβόντες
 οἱ ὑπρέται [τὸν ἀ]μφορέα τὸν κύριον, ἐ[ξ]ερωῶσι ἐπὶ ἄβα[κα
 τρ]υπήματα ἔχοντα ὅ[σ]αιπερ εἰσὶν αἱ ψή[φοι, καὶ τ]αῦτα ὅ[πως]
 αἱ κυρ<αῖαι προ>κείμεναι εὐαριθμη[τοι ὦσιν], καὶ τὰ [τρ]υπητὰ

11. εἰληχῶς K.⁴, ἐνοχῶς Wn.; ω.ισοαστ. K.⁴ μ.ισοασ Wn. 12. ν.αλκουν K., ακουνη Wn. 13. λαμβανη (vel η) L; ante πάντες scripsit et del. απ L 21. επισκε L: corr. suppl. W.-K. 22. τασμαρτυρίας L: corr W.-K. 25. λαβὼν Bl.² λαβὼν ἅμα Bl.⁴, λαβόμενος Hommel, Opp. LXIX. 3-4. sic. K.⁴ prob. Hommel, ἵν' αὔται [φανερ]αὶ προκείμεναι [[καί]] εὐρ. W.-K.³ Opp., αυταο....αικυρκειμεναι leg. K.⁴ (δ post o et πε pro κυ Wn.) deinde κευαριθμη et αι super eu leg. Wn.

kön egy kis nyéllal és felerészben át vannak fúrva, felerészben tömörek. Akik a szavazás vezetésére ki vannak sorsolva, miután a beszédek elhangzottak, átadnak mindegyik bírónak két szavazókövecset, egy átfúrtat és egy tömöret, mindkét peres fél szeme láttára, hogy se két tömöret, se két átfúrtat ne kapjon senki. Az, akit erre a hivatalra kisorsoltak, átveszi a jegyeket, amelyek ellenében minden szavazó kap egy gammával ellátott bronzjegyet (t. i. ha leadja, 3 obolost kap), hogy mindenki szavazzon. Ezt a jegyet ugyanis nem kaphatja meg senki, ha nem szavazott. **3.** Két amphora van elhelyezve a bíróságban, az egyik bronzból, a másik fából; külön-külön felállítva, hogy valaki észrevétlenül lopva bele ne dobhassa a kövecseket. Ezekbe dobják a szavazókövecskéket a bírák, ami a bronzamphorában van, az az érvényes, a faamphora nem számít. A bronzamphorának átfúrt fedele van, úgy, hogy csak egyetlen szavazókövecs fér át rajta, nehogy ugyanaz kettőt is dobhasson bele. **4.** Mikor a bírák már szavazáshoz készülődnek, a hirdető kihirdeti először, hogy a peres felek a tanúk ellen még panaszt emelhetnek, mert ha egyszer a szavazás megkezdődött, panaszt tenni nem lehet. Azután ismét hirdet: «Az átfúrt szavazókövecs a vádé, a tömör a védelem.» A bíró pedig ugyanakkor kiveszi a kövecseket a tartóból, megtapintva a szavazókövecs nyelét és nem mutatva meg a peres feleknek sem a kifúrtat, sem a tömöret, beledobja az érvényest a bronzamphorába, az érvénytelent a faamphorába.

LXIX. Miután mindnyájan leszavaztak, a szolgák megfogják az érvényes szavazatokat tartalmazó amphorát, kirázzák a számoló-táblára, amelyen annyi a furat, ahány szavazókövecs van, és pedig azért, hogy az ott fekvő érvényes szavazatokat jól meg lehessen szá-

5 καὶ τὰ πλήρη, δῆλα [τοῖς ἀν]τιδ[ί]κοις. Οἱ δ[ἐ] ἐπὶ τὰς ψήφους
 [ἐ]ἵλη[χότες] δια[ριθμοῦσιν] αὐτὰς [ἐ]πὶ τοῦ ἄβακος, [χωρὶς]
 μὲ[ν τὰς] πλήρεις, χω[ρ]ῖς δὲ τὰς τε[τρυν]ημένας, καὶ ἀναγορεύει
 ὁ κῆρυξ τὸν [ἀριθ]μὸν τῶν ψήφων, τοῦ μὲν διώ[κον]τος τὰς
 τετρυνημένας, τοῦ δὲ φ[εύ]γον[τος τ]ὰς πλήρεις· ὁποτέρῳ δ'
 10 ἂν πλείω[ν γ]ένη[ται, οὗ]τος νικᾷ, ἂν δὲ ἴσαι, ὁ φ[εύ]γων. 2.
 *Ε[π]εῖτα πάλιν τιμῶσι, ἂν δέη τιμῆσαι, τὸν αὐτὸν τρόπον ψηφίζό-
 μενοι, τὸ μὲν σύμβολον ἀποδιδόντες, βακτηρίαν δὲ πάλιν παραλαμ-
 βάνοντες. Ἡ δὲ τίμησίς ἐστιν πρὸς ἡμίχουν ὕδατος ἑκατέρῳ.
 Ἐπειδὴν δὲ αὐτοῖς ἤ δεδικασμένα τὰ ἐκ τῶν νόμων, ἀπολαμ-
 βάνουσιν τὸν μισθὸν ἐν τῷ μέρει οὗ ἔλαχον ἕκαστοι.

5. δη et supra v. λ L, sed δη deleta a m. 1.? inde δῆλα B1.² δηλονότι
 Kaibel 10. πλειω. L, ν superscr. m. 2., ut vid. K.⁴, πλειουσγεννη
 leg. Wn.

molni, mind a kifúrt, mind a tömör kövecseket, a peres felek előtt jól láthatóan. A szavazókövecsek felügyelőiül kisorsoltak megszámolják a kövecseket a táblán, külön a tömöreket és külön a kifúrtakat, a hirdető pedig kihirdeti a szavazatok számát egyfelől a kifúrtakat, melyek a felpereséi, másfelől a tömöreket, melyek az alpereséi: amelyiknek több van, az nyeri meg a pert, ha egyenlő — az alperes.

2. Azután ugyanilyen szavazással megint megállapítják a büntetés nagyságát, ha meg kell állapítani; leadják a jegyüket és ismét megkapják a botot. A büntetési javaslat előadására mindkét félnek fél-mértéknyi víz van engedélyezve. Miután a törvényektől megszabott bírói tevékenységeket elvégezték, megkapják fizetésüket, mindegyik abban a csoportban, amelyet neki kisorsoltak.

FRAGMENTA PARTIS PRIMAE DEPERDITAE.

1. (381 R.)

Her. ep. 1: Ἀθηναῖοι τὸ μὲν ἐξ ἀρχῆς ἐχρῶντο βασιλείᾳ· συνοικήσαντος δὲ Ἰωνος αὐτοῖς, τότε πρῶτον Ἴωνες ἐκλήθησαν.

Harp. Ἀπόλλων πατρῶος· τὸν δὲ Ἀπόλλωνα κοινῶς πατρῶον τιμῶσιν Ἀθηναῖοι ἀπὸ Ἰωνος· τούτου γὰρ οἰκησαντος τὴν
5 Ἀττικὴν, ὡς Ἀριστοτέλης φησί, τοὺς Ἀθηναίους Ἴωνας κληθῆναι καὶ Ἀπόλλω πατρῶον αὐτοῖς ὀνομασθῆναι. — *Schol. Aristoph. Av. 1527.* Πατρῶον τιμῶσιν Ἀπόλλωνα Ἀθηναῖοι, ἐπεὶ Ἴων ὁ πολέμαρχος Ἀθηναίων ἐξ Ἀπόλλωνος καὶ Κρεούσης τῆς Ξούθου <γυναικὸς> ἐγένετο. — *Eadem fere Bekker Anecd. 292,3 =*
10 *Schol. Plat. Euthyd. 302C. Lex. Patm. p. 143. Sakk.*

2.

Her. ep. 2: Πανδίων δὲ βασιλεύσας μετὰ Ἐρεχθέα διένειμε τὴν ἀρχὴν τοῖς υἱοῖς, καὶ διετέλουν οὗτοι στασιάζοντες.

3. (384 R.)

Her. ep. 2: Θησεὺς δὲ ἐκήρυξε καὶ συνεβίβασε τούτους ἐπ' ἴση καὶ ὁμοία {μοίρα}.

A MŰ ELVESZETT ELSŐ RÉSZÉNEK TÖREDÉKEI

1. (381 R.)

Hérakleidés kivonata 1.: Az athéniek kezdetben királyságban éltek. Miután Ión letelepedett náluk, akkor nevezték őket először iónoknak.

Harpokráción : *Apollón Patróos*. Apollónt mint Patróost az athéniek állami tiszteletben részesítették Ión idejétől fogva. Miután ugyan is ő Attikában letelepedett, amint Aristotelés mondja, az athénieket iónoknak hívták, és ők Apollónt Patróosnak nevezték el. — Schol. Aristophanés, *Madarak*, 1527.: Az athéniek Apollónt mint Patróost tisztelik, minthogy Ión, az athéniek hadvezére Apollónnak és Kreusának, a Xuthos feleségének volt a fia. — Kb. ugyanígy Bekker Anecd. 292, 3. = Schol. Platón, Euthydemos, 302 C.; Lexikon Patmiakon p. 143. Sakk.

2.

Hérakleidés kivonata 2.: Pandión, ki Erechtheus után uralkodott, megosztotta a hatalmat fiai közt. Ezek szüntelenül viszálykodtak.

3. (384 R.)

Hérakleidés kivonata 2.: Théseus szózatot intézett és az egyenlőség alapján egyesítette őket.

4. (384 R.)

Plut. Thes. c. 25. (de Theseo): ὅτι δὲ πρῶτος ἀπέκλινε πρὸς τὸν ὄχλον, ὡς Ἀριστοτέλης φησίν, καὶ ἀφῆκε τὸ μοναρχεῖν, ἔοικε μαρτυρεῖν καὶ Ὅμηρος ἐν νεῶν καταλόγῳ, μόνους Ἀθηναίους δῆμον προσαγορεύσας.

5. (385 R.)

Lexicon Patm. p. 152. Sakkel.: ΓΕΝΝΗΤΑΙ· πάλαι τὸ τῶν Ἀθηναίων πλῆθος, πρὶν ἢ Κλεισθένη διοικήσασθαι τὰ περὶ τὰς φυλάς, διήρητο εἰς γεωργούς καὶ δημιουργούς. Καὶ φυλαὶ τούτων ἦσαν δ', τῶν δὲ φυλῶν ἐκάστη μοῖρας εἶχε γ', ἃς φατρίας καὶ ⁵ τριττύας ἐκάλουν. Τούτων δὲ ἐκάστη συνειστίκει ἐκ τριάκοντα γενῶν, καὶ γένος ἕκαστον ἄνδρας εἶχε τριάκοντα τοὺς εἰς τὰ γένη τεταγμένους, οἵτινες γεννῆται ἐκαλοῦντο, <ἐξ> ὧν αἱ ἱερωσύναι <αἱ> ἐκάστοις προσήκουσαι ἐκληροῦντο, οἷον Εὐμολπίδαι καὶ Κήρυκες καὶ Ἐτεοβουτάδαι, ὡς ἱστορεῖ ἐν τῇ Ἀθηναίων πολιτείᾳ ¹⁰ Ἀριστοτέλης λέγων οὕτως· φυλὰς δὲ αὐτῶν συννεμεῖσθαι δ', ἀπομιμησαμένων τὰς ἐν τοῖς ἐνιαυτοῖς ὥρας, ἐκάστην δὲ διηρῆσθαι εἰς τρία μέρη τῶν φυλῶν, ὅπως γένηται τὰ πάντα δώδεκα μέρη, καθάπερ οἱ μῆνες εἰς τὸν ἐνιαυτόν, καλεῖσθαι δὲ αὐτὰ τριττῦς καὶ φατρίας. Εἰς δὲ τὴν φρατρίαν τριάκοντα γένη διακεκοσμηῖσθαι, ¹⁵ καθάπερ αἱ ἡμέραι εἰς τὸν μῆνα, τὸ δὲ γένος εἶναι τριάκοντα ἀνδρῶν. — *Schol. Plat. Axioch. 371 D:* Ἀριστοτέλης φησὶ τοῦ ὅλου πλῆθους διηρημένου Ἀθήνησιν εἰς τε τοὺς γεωργούς καὶ δημιουργούς φυλὰς αὐτῶν εἶναι τέσσαρας, τῶν δὲ φυλῶν ἐκάστης μοῖρας εἶναι τρεῖς, ἃς τριττύας τε καλοῦσι καὶ φρατρίας· ἐκάστης δὲ ²⁰ τούτων τριάκοντα εἶναι γένη, τὸ δὲ γένος ἐκ τριάκοντα ἕκαστον ἀνδρῶν συνεστάναι· τούτους δὴ τοὺς εἰς τὰ γένη τεταγμένους γεννήτας καλοῦσι. — *Harp.* τριττῦς· τριττῦς ἐστὶ τὸ τρίτον μέρος τῆς φυλῆς· αὕτη γὰρ διήρηται εἰς τρία μέρη, τριττῦς καὶ ἔθνη καὶ

4. (384 R.)

Plutarchos, *Théseus*, 25. (Théseusról): Azt pedig, hogy ő hajlott először a tömeg felé, amint Aristotelés mondja, és hagyott fel az egyeduralommal, Homéros is bizonyítani látszik, aki a Hajókatalógusban (547) egyedül az athénieket nevezte népek.

5. (385 R.)

Lexikon Patmiakon p. 152. Sakkel. Gennétések: régen az athéniek összessége, mielőtt még Kleisthenés a phylékkal kapcsolatos rendezést végrehajtotta volna, földművesekre és kézművesekre oszlott. Négy phyléjük volt, mindegyik phylének három része, amelyeket phratriáknak és trittysöknek neveztek. Ezek közül mindegyik harminc nemzetségből állt, és mindegyik nemzetség harminc férfit foglalt magába, akik nemzetségekbe voltak beosztva, ezeket gennétéseknek hívták, és köztük sorsolták a papi méltóságokat, melyek megillették az egyes nemzetségeket, például az Eumolpidákat, a Kéryxöket és az Eteobutadákat — ahogyan az Athéni állam-ban Aristotelés elmondja ezekkel a szavakkal: «Mindnyájan négy phylére oszlanak, utánozva az esztendő szakait, mindegyik phylé három részre válik, hogy az egész tizenkét részből álljon, ahány hónap van az évben, s ezeket trittysöknek és phratriáknak hívják. A phratriába harminc nemzetség rendeződik, ahány nap van a hónapban, a nemzetség pedig harminc férfiből áll.» — Schol. Platón, *Axiuchos* 371 D: Aristotelés mondja, hogy Athénben az egész lakosság földművesekre és kézművesekre oszlott; négy phyléjük volt, s mindegyik phylének három része, melyeket trittysöknek és phratriáknak neveznek. Ezek közül mindegyikbe harminc nemzetség tartozik, s mindegyik nemzetség harminc férfiből áll. Ezeket, akik a nemzetségekbe tartoznak, gennétéseknek nevezik. — Harpokratió: *Trittys*. Trittys a phylé harmadrésze. Ez ugyanis három részre oszlik, trittysökre, törzsekre és phratriákra, amint Aristotelés az Athéni állam-ban

φρατρίας, ὥς φησιν Ἀριστοτέλης ἐν τῇ Ἀθηναίων πολιτείᾳ.
 25 *Similia Suda, Phot. Et. M. τριτὺς. Bekker Anecd. 306, 24.*
=Schol. Plat. Rep. 175 A.

6.

Her. ep. 2: οὗτος (Theseus) ἐλθὼν εἰς Σκῦρον ἐτελεύτησεν ὥσθεις κατὰ πετρῶν ὑπὸ Λυκομήδους, φοβηθέντος μὴ σφετερίσῃται τὴν νῆσον. Ἀθηναῖοι δὲ ὕστερον περὶ τὰ Μηδικὰ μετεκόμισαν αὐτοῦ τὰ ὀστᾶ. — *Schol. Vatic. ad Eurip. Hipp. 11:* Ἀριστοτέλης ἱστορεῖ, ὅτι ἐλθὼν Θησεὺς εἰς Σκῦρον ἐπὶ κατασκοπὴν εἰκότως διὰ τὴν Αἰγέως συγγένειαν, ἐτελεύτησεν ὥσθεις κατὰ πετρῶν, φοβηθέντος τοῦ Λυκομήδους τοῦ βασιλεύοντος <μὴ σφετερίσῃται τὴν νῆσον>. Ἀθηναῖοι δὲ μετὰ τὰ Μηδικὰ κατὰ μαντείαν ἀνελόντες αὐτοῦ τὰ ὀστᾶ ἔθαψαν.

7.

Her. ep. 3: Ἀπὸ δὲ Κοδριδῶν οὐκέτι βασιλεῖς ἤρουντο, διὰ τὸ δοκεῖν τουφᾶν καὶ μαλακοὺς γεγονέναι. Ἴππομένης δὲ εἰς τῶν Κοδριδῶν βουλόμενος ἀπώσασθαι τὴν διαβολήν, λαβὼν ἐπὶ τῇ θυγατρὶ Λειμώνῃ μοιχόν, ἐκείνον μὲν ἀνείλεν ὑποζεύξας {μετὰ
 10 τῆς θυγατρὸς} τῷ ἄρματι, τὴν δὲ ἵππῳ συνέκλεισεν ἕως ἀπώλετο.

8.

Her. ep. 4: Τοὺς μετὰ Κύκωνος διὰ τὴν τυραννίδα ἐπὶ τὸν βωμὸν τῆς θεοῦ πεφηνγότας οἱ περὶ Μεγακλέα ἀπέκτειναν. Καὶ τοὺς δράσαντας ὥς ἐναγεῖς ἤλαινον.

mondja. — Hasonlók: Suda, Phótios, Etymologicum Magnum a tritrys címszó alatt; Bekker Anecd. 306, 24 = Schol. Platón, Állam, 175 A.

6.

Hérakleidés kivonata 2.: Ő (t. i. Théseus) Skyrosba menvén meghalt, mert Lykomédés letaszította a sziklákról, ugyanis attól félt, hogy megszerzi magának a szigetet. Az athéniek később a perzsa háborúk idején elszállították a csontjait. — Schol. Vat. Euripidés, *Hippolytos*, 11. Aristotelés beszéli el, hogy mikor Théseus, nyilvánvalóan az Aigeus és Lykomédés közti rokoni kapcsolat miatt, látogatásra Skyrosba ment, a sziklákról letaszítatva meghalt, mert Lykomédés, a király, attól félt, hogy megszerzi magának a szigetet. Az athéniek a perzsa háborúk után, egy jóslat parancsára, felszedték a csontjait és eltemették.

7.

Hérakleidés kivonata 3. A Kodridák közül többé nem választottak királyt, mert fényűzőeknek és elpuhultaknak tartották őket. Hippomenés, a Kodridák egyike, aki vissza akarta verni ezt a rágalmat, mikor leányán, Leimónén kapta a szeretőjét, ezt kocsijába fogva veszítette el, leányát pedig egy lóval záratta össze, mígnem elpusztult.

8.

Hérakleidés kivonata 4.: Kylón párthíveit, akik a tyrannis miatt az istennő oltárához menekültek, Megaklés emberei megölték. A tetteseket meg mint szentségtörőket kiűzték.

§§ 1—4 v. *supra* fr. 1—8.

5. Σόλων νομοθετῶν Ἀθηναίοις καὶ χρεῶν ἀποκοπὰς ἐποίησε, τὴν σεισάχθειαν καλουμένην. Ὡς δ' ἐνώχλουν αὐτῷ τινες περὶ τῶν νόμων, ἀπεδήμησεν εἰς Αἴγυπτον.

6. Πεισιστρατος τριάκοντα καὶ τρία ἔτη τυραννήσας, γηράσας ἀπέθανε. Ἰππαρχος ὁ υἱὸς Πεισιστράτου παιδιῶδης ἦν καὶ ἐρωτικός καὶ φιλόμουσος, Θεσσαλὸς δὲ νεώτερος καὶ θρασύς. Τοῦτον τυραννοῦντα μὴ δυνηθέντες ἀνελεῖν, Ἰππαρχον ἀπέκτειναν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ. Ἰππίας δὲ πικρότατα ἐτυράννει.

7. Καὶ τὸν περὶ ὀστρακισμοῦ νόμον εἰσηγήσατο, ὃς ἐτέθη διὰ τοὺς τυραννιῶντας. Καὶ ἄλλοι τε ὠστρακίσθησαν καὶ Ξάνθιππος καὶ Ἀριστείδης.

8. Ἐφιάλης. ** <Κίμων> τοὺς ἰδίους ἀγροὺς ὀπωρίζειν παρῆχε τοῖς βουλευμένοις, ἐξ ὧν πολλοὺς ἐδειπνίζε.

9. Κλέων παραλαβὼν διέφθειρε τὸ πολίτευμα, καὶ ἔτι μᾶλλον οἱ μετ' αὐτόν, οἳ πάντα ἀνομίας ἐνέπλησαν, καὶ ἀνείλον οὐκ ἐλάσσονες χιλίων φ'. Τούτων δὲ καταλυθέντων, Θρασύβουλος καὶ Ῥίων προειστήκεσαν, ὃς ἦν ἀνὴρ καλὸς καὶ ἀγαθός.

10. Θεμιστοκλῆς καὶ Ἀριστείδης καὶ ἡ ἐξ Ἀρείου πάγου βουλή πολλὰ ἐδύνατο.

20 11. *** καὶ τῶν ὁδῶν ἐπιμελοῦνται, ὅπως μὴ τινες κατοικοδομῶσιν αὐτὰς ἢ δρυφάκτους ὑπερτείνωσιν. Ὅμοίως δὲ καθιστᾷσι καὶ τοὺς ἑνδεκα τοὺς ἐπιμελησομένους τῶν ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ. Εἰσὶ δὲ καὶ ἑννέα ἄρχοντες, θεσμοθέται ζ', οἳ δοκιμασθέντες ὁμνύουσι δικαίως ἄρξαι καὶ δῶρα μὴ λήψεσθαι ἢ ἀνδριάντα χρυσοῦν ἀναθήσειν. Ὁ δὲ βασιλεὺς τὰ κατὰ τὰς θυσίας διοικεῖ καὶ <ὁ πολέμαρχος> τὰ πολέμια.

Her. Ep. 2. δὲ διώχλουν: corr. W.-K. 12. post Ἐφ. lacunam ind. et ante τοὺς suppl. Κίμων K. 15. πάντας: corr. Bl. 18. § 10. ante 8. transp. K. 20-1. ἀνοικ.: corr. W.-K. 23. ζ Coraes: καὶ cod. det., om. Vat. 26. δ πολέμαρχος add. K.

HÉRAKLEIDÉS KIVONATA

Az 1—4. §-t ld. fent, 1—8. töredék.

5. Solón az athénieknek törvényt hozva végrehajtotta az adóságtörlést, amit teherlerázásnak neveznek. Minthogy egyesek zaklatták törvényeivel kapcsolatban, elutazott Egyiptomba.

6. Peisistratos harminchárom évi tyrannosság után öreg korában halt meg. Hipparchos, Peisistratos fia, életvidám, szerelmeskedő és irodalom pártoló ember volt, Thessalos pedig fiatalabb és vakmerő. Nem lévén képesek őt, aki tyrannos volt, elveszteni, testvérét, Hipparchost ölték meg. Hippias a legkegyetlenebbül zsarnokoskodott.

7. Bevezette a cserépszavazásról szóló törvényt, amit a tyrannisra törekvők miatt hozott. Egyebek között Xanthipposzt és Aristeidést is cserépszavazással száműzetésbe küldték.

8. Ephialtés. Kimón megengedte, hogy saját birtokain az szedhetett gyümölcsöt, aki akart, és közülük sokakat élelmezett.

9. Kleón, miután átvette az állami ügyeket, tönkretette azokat. De még inkább az utána következők, akik mindent törvényellenességgel töltöttek be és nem kevesebb, mint ezerötszáz embert vesztettek el. Ezek bukása után Thrasybulos állott az ügyek élén és Rhinón, aki derék és nemes ember volt.

10. Themistoklés és Aristeidés, és az Areiospagos tanácsa igen hatalmas volt.

11. Gondot viselnek az utakra, nehogy beépítsék azokat vagy erkélyeket építsenek föléjük. Hasonlóképpen állítják ki a tizenegyet, akik felügyelnek a börtönben levőkre. Van kilenc archón is, hat thesmothetés, akik, miután a vizsgálaton átestek, megesküsznek, hogy igazságosan fogják hivatalukat ellátni, nem fognak ajándékokat elfogadni, vagy aranyszobrot állítanak. A basileus intézi az áldozatokkal kapcsolatos dolgokat, a polemarchos pedig a hadügyeket.

S I G L A

A=Vat. 1950 XIV/XV saec.

(B=Vat. 1335 XV saec.)

C=Mutin. 145 XV saec.

M=Marc. 511

[ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ]

ΑΘΗΝΑΙΩΝ ΠΟΛΙΤΕΙΑ

P S E U D O - X E N O P H Ó N
A Z A T H É N I Á L L A M

1. *Περὶ δὲ τῆς Ἀθηναίων πολιτείας, ὅτι μὲν εἶλοντο τοῦτον τὸν τρόπον τῆς πολιτείας οὐκ ἐπαινῶ διὰ τόδε, ὅτι ταυθ' ἐλόμενοι εἶλοντο τοὺς πονηροὺς ἄμεινον πράττειν ἢ τοὺς χρηστούς· διὰ μὲν οὖν τοῦτο οὐκ ἐπαινῶ. Ἐπεὶ δὲ ταῦτα ἔδοξεν οὕτως αὐτοῖς,*
 5 *ὥς εὖ διασώζονται τὴν πολιτείαν καὶ τᾶλλα διαπράττονται ἃ δοκοῦσιν ἀμαρτάνειν τοῖς ἄλλοις Ἑλλησι, τοῦτ' ἀποδείξω.*

2. *Πρῶτον μὲν οὖν τοῦτο ἔρῳ ὅτι δικαίως αὐτόθι <δοκοῦσι οἱ πονηροὶ> καὶ οἱ πένητες καὶ ὁ δῆμος πλέον ἔχειν τῶν γενναίων καὶ τῶν πλουσίων διὰ τόδε, ὅτι ὁ δῆμός ἐστιν ὁ ἐλαύνων τὰς ναῦς*
 10 *καὶ ὁ τὴν δύναμιν περιτιθεὶς τῇ πόλει, καὶ οἱ κυβερνήται καὶ οἱ κελευσταὶ καὶ οἱ πεντηκόνταρχοι καὶ οἱ προῤῥαται καὶ οἱ ναυπηγοί, — οὗτοί εἰσιν οἱ τὴν δύναμιν περιτιθέντες τῇ πόλει πολὺ μᾶλλον ἢ οἱ ὀπλῖται καὶ οἱ γενναῖοι καὶ οἱ χρηστοί. Ἐπειδὴ οὖν ταῦτα οὕτως ἔχει, δοκεῖ δίκαιον εἶναι πᾶσι τῶν ἀρχῶν μετεῖναι ἔν τε τῷ*
 15 *νῦν κλήρῳ καὶ ἐν τῇ χειροτονίᾳ, καὶ λέγειν ἐξεῖναι τῷ βουλομένῳ τῶν πολιτῶν. 3. Ἐπειτα ὁπόσαι μὲν σωτηρίαν φέρουσι τῶν ἀρχῶν χρησταὶ οὕσαι καὶ μὴ χρησταὶ κίνδυνον τῷ δήμῳ ἅπαντι, τούτων μὲν τῶν ἀρχῶν οὐδὲν δεῖται ὁ δῆμος μετεῖναι — οὔτε τῶν στρατηγιῶν κλήρῳ οἷονταί σφισι χρῆναι μετεῖναι οὔτε τῶν ἱππαρχίων —*
 20 *γιγνώσκει γὰρ ὁ δῆμος ὅτι πλείω ὠφελεῖται ἐν τῷ μὴ αὐτὸς ἄρχειν ταύτας τὰς ἀρχάς, ἀλλ' ἔάν τοὺς δυνατωτάτους ἄρχειν· ὁπόσαι δ' εἰσὶν ἀρχαὶ μισθοφορίας ἔνεκα καὶ ὠφελείας εἰς τὸν οἶκον, ταύτας ζητεῖ ὁ δῆμος ἄρχειν. 4. Ἐπειτα δὲ ὁ ἔνιοι θαυμάζουσιν ὅτι πανταχοῦ πλέον νέμονται τοῖς πονηροῖς καὶ πένησι καὶ δημοτι-*
 25 *κοῖς ἢ τοῖς χρηστοῖς, ἐν αὐτῷ τούτῳ φανοῦνται τὴν δημοκρατίαν*

I. 7-8. <δοκοῦσιν οἱ πονηροὶ> add. Muller-Strubing, Stail, Kupteschmid, Gelzer 8. ἔχειν AC, ἔχει M 13. ὀπλῖται Krüger et alii: πολῖται codd., Pfister 15. ἐν τῇ χειρ. M, τῇ χειρ. AC 19. κλήρῳ Wachsmuth: κλήρων AM, om. C

1. Ami az athéni alkotmányt illeti, azt ugyan nem helyeslem, hogy az alkotmánynak ezt a formáját választották, mert ezzel a választásukkal egyúttal azt is választották, hogy a hitványaknak jobban menjen a dolguk, mint az előkelőknek, ezért tehát nem helyeslem. De viszont, hogy — ha már egyszer így határoztak — alkotmányukat jól őrzik, és egyébként helyesen járnak el, még ha a többi görögök úgy látják is, hogy hibáznak, — ezt ki fogom mutatni.

2. Először is azt mondom, hogy nézetem szerint ott méltán kapnak többet a szegények és a nép, mint a nemesek és a gazdagok, azért, mert a nép hajtja a hajókat s adja meg az államnak a hatalmat; hiszen a kormányosok, a hajóparancsnokok és alparancsnokok, másodkormányosok, hajóácsok — ezek adják meg az államnak a hatalmat, sokkal inkább, mint a nehézfegyverzetűek, a nemesek és az előkelők. Minthogy tehát így áll a dolog, méltányosnak látszik, hogy mindenki részesedjék a tisztségekben, részint a most szokásos sorsolás, részint a kézfeltartással való választás révén, s hogy minden polgár, aki csak akar, szólhat a nyilvánosság előtt. 3. Azután valahány tisztség van, mely ha jó kezekben van, boldogulást, ha nem jó kézben, veszedelmet hoz az egész népre — ezekben a tisztségekben a nép nem is kíván részesedni. Úgy gondolják, hogy nem kell sorshúzás útján részesedniök sem a stratégos, sem a hipparchos tisztségében; hiszen tudja a nép is, hogy több haszna van abból, ha nem maga látja el ezeket a hivatalokat, hanem hagyja, hogy a legtekintélyesebbek lássák el. Hanem valahány olyan tisztség van, mely fizetéssel jár és hasznot hoz a házhoz, azokat a nép törekszik betölteni. 4. Azután itt van, amin egyesek csodálkoznak, hogy mindenütt több előnyt biztosítanak a hitványaknak, a szegényeknek, a népből való embereknek, mint az előkelőknek, de mindjárt kiderül, hogy éppen ezzel őrzik meg a demok-

διασώζοντες. Οἱ μὲν γὰρ πένητες καὶ οἱ δημόται καὶ οἱ χεῖρονες
 εὖ πράττοντες καὶ πολλοὶ οἱ τοιοῦτοι γιννόμενοι τὴν δημοκρατίαν
 αὖξουσιν· ἐὰν δὲ εὖ πράττωσιν οἱ πλούσιοι καὶ οἱ χρηστοί, ἰσχυρὸν
 τὸ ἐναντίον σφίσιν αὐτοῖς καθιστᾶσιν οἱ δημοτικοί. 5. Ἔστι δὲ
 30 πάση γῇ τὸ βέλτιστον ἐναντίον τῇ δημοκρατίᾳ· ἐν γὰρ τοῖς βελ-
 τίστοις ἐνὶ ἀκολασία τε ὀλιγίστη καὶ ἀδικία, ἀκρίβεια δὲ πλείστη
 εἰς τὰ χρηστά, ἐν δὲ τῷ δήμῳ ἀμαθία τε πλείστη καὶ ἀταξία καὶ
 πονηρία· ἢ τε γὰρ πενία αὐτοὺς μᾶλλον ἄγει ἐπὶ τὰ αἰσχροὶ καὶ
 ἢ ἀπαιδευσία καὶ ἢ ἀμαθία <ἢ> δι' ἐνδειαν χρημάτων ἐνίοις τῶν
 35 ἀνθρώπων. — 6. Εἴποι δ' ἂν τις ὥς ἐχρῆν αὐτοὺς μὴ εἶναι λέγειν
 πάντα ἐξ ἴσης μηδὲ βουλευεῖν, ἀλλὰ τοὺς δεξιωτάτους καὶ ἄνδρας
 ἀρίστους· οἱ δὲ καὶ ἐν τούτῳ ἄριστα βουλευόνται, ἐὼντες καὶ
 τοὺς πονηροὺς λέγειν. Εἰ μὲν γὰρ οἱ χρηστοὶ ἔλεγον καὶ ἐβου-
 λεύοντο, τοῖς ὁμοίοις σφίσιν αὐτοῖς ἦν ἀγαθὰ. τοῖς δὲ δημοτικοῖς
 40 οὐκ ἀγαθὰ· νῦν δὲ λέγων ὁ βουλόμενος ἀναστάς, ἄνθρωπος πονη-
 ρός, ἐξευρίσκει τὸ ἀγαθὸν αὐτῷ τε καὶ τοῖς ὁμοίοις αὐτῷ. 7. Εἴποι
 τις ἄν· Τί ἂν οὖν γνοίῃ ἀγαθὸν αὐτῷ ἢ τῷ δήμῳ τοιοῦτος ἄνθρω-
 πος; Οἱ δὲ γινώσκουσιν ὅτι ἢ τούτου ἀμαθία καὶ πονηρία καὶ
 εὐνοία μᾶλλον λυσιτελεῖ, ἢ ἢ τοῦ χρηστοῦ ἀρετὴ καὶ σοφία καὶ
 45 κακόννοια. 8. Εἴη μὲν οὖν ἂν πόλις οὐκ ἀπὸ τοιούτων διαιτημάτων
 ἢ βελτίστη, ἀλλ' ἢ δημοκρατία μάλιστα ἂν σώζοιτο οὕτως. Ὁ γὰρ
 δῆμος βούλεται οὐκ εὐνομουμένης τῆς πόλεως αὐτὸς δουλεύειν
 ἀλλ' ἐλεύθερος εἶναι καὶ ἄρχειν, τῆς δὲ κακονομίας αὐτῷ ὀλίγον
 μέλει· ὁ γὰρ σὺ νομίζεις οὐκ εὐνομεῖσθαι, αὐτὸς ἀπὸ τούτου
 50 ἰσχύει ὁ δῆμος καὶ ἐλεύθερός ἐστιν. 9. Εἰ δ' εὐνομίαν ζητεῖς
 πρῶτα μὲν ὄφει τοὺς δεξιωτάτους αὐτοῖς τοὺς νόμους τιθέντας
 ἔπειτα κολάσουσιν οἱ χρηστοὶ τοὺς πονηροὺς καὶ βουλεύουσιν
 οἱ χρηστοὶ περὶ τῆς πόλεως καὶ οὐκ ἐάσουσι μαινομένους ἀνθρώ-
 πους βουλεύειν οὐδὲ λέγειν οὐδὲ ἐκκλησιάζειν. Ἀπὸ τούτων τοί-
 55 νων τῶν ἀγαθῶν τάχιστ' ἂν ὁ δῆμος εἰς δουλείαν καταπέσοι.

10. Τῶν δούλων δ' αὖ καὶ τῶν μετοίκων πλείστη ἔστιν
 Ἀθήνησιν ἀκολασία, καὶ οὔτε πατάξαι ἔξεστιν αὐτόθι οὔτε ὑπεκ-
 στήσεται σοι ὁ δοῦλος. Οὗ δ' ἕνεκέν ἐστι τοῦτο ἐπιχώριον. ἐγὼ

ráciát. Mert ha a szegényeknek, a népből valóknak, a kisembereknek jól megy a dolguk, és az ilyenek tömeggé lesznek, gyarapítják a demokráciát; ha viszont a gazdagoknak és az előkelőknek menne jól a dolguk, úgy a népből való emberek éppen a saját magukkal szemben álló pártot erősítenék. **5.** A legjobb elem minden országban szembenáll a demokráciával. A legjobbakban ugyanis a legkevesebb a zabolátlanság és az igazságtalanság és a legtöbb az éleslátás a nemeset illetőleg; a népben viszont a legtöbb a tanulatlanság, a fegyelmezetlenség és a hitványság; mert részint a szegénység viszi őket inkább a rút dolgokba, részint a műveletlenség és a tudatlanság, ami egyes embereknél megint az anyagi eszközök hiányának a következménye.

6. Azt mondhatná mármost valaki, hogy nem lett volna szabad megengedniök, hogy mindenki egyformán szólhasson és tanácskozhassék, hanem csak a legtekintélyesebb és legkiválóbb férfiak. Ők azonban ebben is a legjobban döntöttek, mikor hagyják, hogy a hitványak is szóljanak. Mert, ha az előkelők szólnának és vennének részt a tanácsban, akkor ez előnyös volna ugyan a hozzájuk hasonlóknak, de nem volna előnyös a népből valóknak. Most viszont, ha akarja az a hitvány ember, feláll és szól és kitalálja, ami jó neki meg a hozzá hasonlóknak. **7.** Azt mondhatná erre valaki: Már ugyan mi jót tudna az efféle ember magának vagy a népnek? Ők azonban tudják, hogy ennek tanulatlansága, hitványsága és jóindulata inkább hasznukra van, mint az előkelő ember erénye, bölcsesége és rosszindulata. **8.** Igaz ugyan, hogy az állam nem az ilyen berendezkedés következtében lesz a legjobb, de a demokráciát így lehet leginkább megőrizni. Mert a nép nem azt akarja, hogy az államban kitűnő alkotmány legyen, ő meg szolgaságban éljen, hanem azt, hogy szabad legyen és uralkodjék, bánja is akkor, ha rossz az alkotmány. Amiről ugyanis te azt tartod, hogy az nem jó alkotmány, pontosan az teszi erőssé és szabaddá magát a népet. **9.** Ha pedig jó alkotmányt keresel, először is azt látod majd, hogy a legtekintélyesebbek hozzák nekik a törvényeket, azután az előkelők megfenyítik a hitványakat, az előkelők tartanak tanácsot az államügyekben és nem hagyják, hogy őrjöngő emberek részt vegyenek a tanácsban, szóljanak vagy népgyűlésszenek. Persze az ilyen jó berendezkedés következtében egykettőre szolgaságba süllyed a nép.

10. A rabszolgák és metoikosok zabolátlansága viszont Athénben a legteljesebb, ott nem szabad megverni sem őket, és utadból sem áll félre a rabszolga. Hogy mi az oka ennek a helyi szokásnak,

φράσω· εἰ νόμος ἦν τὸν δοῦλον ὑπὸ τοῦ ἐλευθέρου τύπτεσθαι ἢ
 60 τὸν μέτοικον ἢ τὸν ἀπελεύθερον, πολλάκις ἂν οἰηθεὶς εἶναι τὸν
 Ἀθηναῖον δοῦλον ἐπάταξεν ἂν ἐσθιῆτά τε γὰρ οὐδὲν βελτίων ὁ
 δῆμος αὐτόθι ἢ οἱ δοῦλοι καὶ οἱ μέτοικοι καὶ τὰ εἶδη οὐδὲν βελ-
 τίους εἰσίν. 11. Εἰ δέ τις καὶ τοῦτο θαυμάζει ὅτι ἐῷσι τοὺς δούλους
 τρυφᾶν αὐτόθι καὶ μεγαλοπρεπῶς διαιτᾶσθαι ἐνίοις, καὶ τοῦτο
 65 γνῶμῃ φανεῖεν ἂν ποιοῦντες. Ὅπου γὰρ ναυτικὴ δύναμις ἐστίν,
 ἀπὸ χρημάτων ἀνάγκη τοῖς ἀνδραπόδοις δουλεύειν, ἵνα λαμβάνω
 <ῶ>ν μὲν πράττη τὰς ἀποφοράς, καὶ ἐλευθέρους ἀφίεναι· ὅπου δ'
 εἰσὶ πλούσιοι δοῦλοι, οὐκέτι ἐνταῦθα λυσιτελεῖ τὸν ἐμὸν δοῦλον
 σὲ δεδιέναι· ἐν δὲ τῇ Λακεδαίμονι ὁ ἐμὸς δοῦλος σὲ δέδοικεν·
 70 ἐὰν δὲ δεδίῃ ὁ σὸς δοῦλος ἐμέ, κινδυνεύσει καὶ τὰ χρήματα διδόναι
 τὰ ἑαυτοῦ ὥστε μὴ κινδυνεύειν περὶ ἑαυτοῦ. 12. Διὰ τοῦτ' οὖν
 ἰσηγορίαν καὶ τοῖς δούλοις πρὸς τοὺς ἐλευθέρους ἐποίησαμεν— καὶ
 τοῖς μετοίκους πρὸς τοὺς ἄστούς, διότι δεῖται ἢ πόλις μετοίκων
 διὰ τε τὸ πλῆθος τῶν τεχνῶν καὶ διὰ τὸ ναυτικόν· διὰ τοῦτο οὖν
 75 καὶ τοῖς μετοίκους εἰκότως τὴν ἰσηγορίαν ἐποίησαμεν.

13. Τοὺς δὲ γυμναζομένους αὐτόθι καὶ τὴν μουσικὴν ἐπιτη-
 δεύοντας καταλέλκεν ὁ δῆμος, νομίζων τοῦτο οὐ καλὸν εἶναι,
 γνούς ὅτι οὐ δυνατός ταῦτά ἐστιν ἐπιτηδεύειν. Ἐν ταῖς χορηγίαις
 <δ'> αὖ καὶ γυμνασιαρχαῖς καὶ τριηραρχαῖς γιγνώσκουσι ὅτι
 χορηγοῦσι μὲν οἱ πλούσιοι, χορηγεῖται δὲ ὁ δῆμος, καὶ γυμνα-
 σιαρχοῦσι οἱ πλούσιοι καὶ τριηραρχοῦσι, ὁ δὲ δῆμος τριηραρχεῖται
 καὶ γυμνασιαρχεῖται. Ἀξιοῖ οὖν ἀργύριον λαμβάνειν ὁ δῆμος
 καὶ ἄδων καὶ τρέχων καὶ ὀρχούμενος καὶ πλέων ἐν ταῖς ναυσίν.
 ἵνα αὐτός τε ἔχῃ καὶ οἱ πλούσιοι πενέστεροι γίγνωνται. Ἐν τε
 80 τοῖς δικαστηρίοις οὐ τοῦ δικαίου αὐτοῖς μᾶλλον μέλει ἢ τοῦ αὐτοῖς
 συμφέρου.

14. Περὶ δὲ τῶν συμμάχων, ὅτι ἐκπλέοντες συκοφαντοῦσιν,
 ὥς δοκοῦσι, καὶ μισοῦσι τοὺς χρηστούς, — γιγνώσκοντες ὅτι
 μισεῖσθαι μὲν ἀνάγκη τὸν ἄρχοντα ὑπὸ τοῦ ἀρχομένου, εἰ δὲ
 90 ἰσχύσουσιν οἱ πλούσιοι καὶ οἱ ἰσχυροὶ ἐν ταῖς πόλεσιν, ὀλίγιστον

λαμβάνω <ῶ>ν μὲν Bake, Kalinka λαμβάνων μὲν codd. ciuces adp.
 Frisch, λαμβάνωμεν Leonclavius, Marchant, Gelzer 70. διδόναι AM
 δεδιέναι C 79. <δ'> add. Kupferschmid, Gelzer, Rupprecht 87. ἐκπλέοντες
 codd. Frisch et alii: οἱ πλέονες Wachsmuth et Kalinka 88. ante
 γιγνώσκοντες lac. ind. Schneider, Rupprecht 90. οἱ ἰσχυροὶ codd. et
 Stobaeus, Stail, Frisch; οἱ χρηστοὶ Heinrich, Kalinka et alii

mindjárt megmondom. Ha az volna a törvény, hogy a szabad ember megütheti a rabszolgát vagy a metoikost vagy a szabadonbocsátottat, bizony gyakran athéni polgárt verne meg abban a hiszemben, hogy rabszolga. Mert a nép ruházata ott semmivel sem jobb, mint a rabszolgáké vagy a metoikosoké, és a kinézésük sem jobb. **11.** Ha meg azon is csodálkoznék valaki, hogy hagyják, hogy a szolganép ott bőségben, sőt egyesek nagylábon éljenek, kiderül, hogy ezt is megfontolásból teszik. Ahol ugyanis tengeri hatalom van, feltétlenül szükséges az, hogy a rabszolgák pénzért szolgáljanak, hogy megkapjam munkájából a részesedést, meg az, hogy szabadjára engedjék őket. Ahol viszont már gazdagok a rabszolgák, ott többé már nem előnyös, ha az én rabszolgám fél töled; persze Lakedaimónban fél töled a rabszolgám. Ha azonban a te rabszolgád fél éntőlem, az a veszély fenyeget, hogy saját pénzét is ideadja, csahogy személyét ne fenyegetse veszély. **12.** Ezért engedélyeztük a szabad beszédet (iségoria) a rabszolgának éppúgy, mint a szabadoknak, és a metoikosoknak éppúgy, mint a polgároknak, hiszen az államnak szüksége van a metoikosokra a nagy csomó mesterség meg a hajózás miatt. Ezért engedélyeztük hát, érthetően, a metoikosoknak is a szabad beszédet.

13. A nép véget vetett ott a testedzés és a zenével való foglalkozás divatjának, úgy vélve, hogy az nem szép dolog, mert felismerte, hogy nem képes az ezekkel való foglalkozásra. Ha viszont chorégiáról, versenyrendezésről, hajóállításról van szó, tudja jól, hogy a chorégiánál a gazdagoké az irányítás és a költség, a népé az engedelmeskedés és a haszon, a versenyrendezés meg a hajóállítás esetében az irányítás és a költség a gazdagoké, a népé pedig csak az engedelmeskedés és az élvezés. Pénzt akar tehát kapni a nép, akár énekel, akár fut, akár táncol, akár hajóra száll, hogy neki magának legyen, a gazdagok meg csak szegényedjenek. A bíróságokban is nem az igazsággal törődnek, hanem inkább azzal, hogy mi van hasznukra.

14. Ami a szövetségeseket illeti, hogy elhajóznak hozzájuk és álnokul vádaskodnak, amint a közhit tartja és gyűlölik az előkelőket – hát felismerték, hogy az elnyomott szükségképpen gyűlöli az elnyomót, és ha a gazdagok és hatalmasak kerülnek hatalomra a váro-

χρόνον ἢ ἀρχὴ ἔσται τοῦ δήμου τοῦ Ἀθήνησι, διὰ ταῦτα οὖν τοὺς
 μὲν χρηστοὺς ἀτιμοῦσι καὶ χρήματα ἀφαιροῦνται καὶ ἐξελαύνονται
 καὶ ἀποκτείνουσι, τοὺς δὲ πονηροὺς αὖξουσιν. Οἱ δὲ χρηστοὶ
 Ἀθηναίων τοὺς χρηστοὺς ἐν ταῖς συμμαχίσι πόλεσι σώζουσι,
 95 γινώσκοντες ὅτι σφίσιν ἀγαθὸν ἐστὶ τοὺς βελτίστους σώζειν αἰεὶ
 ἐν ταῖς πόλεσιν. 15. Εἴποι δέ τις ἂν ὅτι ἰσχύς ἐστὶν αὕτη Ἀθηναί-
 ων, ἐὰν οἱ σύμμαχοι δυνατοὶ ᾧσι χρήματα εἰσφέρειν. Τοῖς δὲ
 δημοτικοῖς δοκεῖ μείζον ἀγαθὸν εἶναι τὰ τῶν συμμάχων χρήματα
 ἕνα ἕκαστον Ἀθηναίων ἔχειν, ἐκείνους δὲ ὅσον ζῆν, καὶ ἐργάζεσθαι
 100 ἀδυνάτους ὄντας ἐπιβουλεύειν.

16. Δοκεῖ δὲ ὁ δῆμος ὁ Ἀθηναίων καὶ ἐν τῷδε κακῶς βουλευέ-
 εσθαι, ὅτι τοὺς συμμάχους ἀναγκάζουσι πλεῖν ἐπὶ δίκας Ἀθήναζε.
 Οἱ δὲ ἀντιλογίζονται ὅσα ἐν τούτῳ ἐνὶ ἀγαθὰ τῷ δήμῳ τῷ Ἀθη-
 ναίων· πρῶτον μὲν ἀπὸ τῶν πρυτανείων τὸν μισθὸν δι' ἐνιαυτοῦ
 105 λαμβάνειν· εἴτ' οἴκοι καθήμενοι ἄνευ νεῶν ἑκπλου διοικοῦσι
 τὰς πόλεις τὰς συμμαχίδας, καὶ τοὺς μὲν τοῦ δήμου σώζουσιν
 τοὺς δ' ἐναντίους ἀπολλύνουσιν ἐν τοῖς δικαστηρίοις· εἰ δὲ οἴκοι
 εἶχον ἕκαστοι τὰς δίκας, ἅτε ἀχθόμενοι Ἀθηναίοις τούτους ἂν
 σφῶν αὐτῶν ἀπώλλυσαν οὔτινες φίλοι μάλιστα ἦσαν Ἀθηναίων
 110 τῷ δήμῳ. 17. Πρὸς δὲ τούτοις ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων τάδε
 κερδαίνει τῶν δικῶν Ἀθήνησιν οὐδῶν τοῖς συμμάχοις. Πρῶτον
 μὲν γὰρ ἡ ἑκατοστὴ τῇ πόλει πλείων ἢ ἐν Πειραιεῖ· ἔπειτα εἴ τῳ
 συνοικία ἐστίν, ἄμεινον πράττει· ἔπειτα εἴ τῳ ζευγὸς ἐστὶν ἢ
 ἀνδράποδον μισθοφοροῦν. Ἐπειτα οἱ κήρυκες ἄμεινον πράττουσι
 115 διὰ τὰς ἐπιδημίας τὰς τῶν συμμάχων. 18. Πρὸς δὲ τούτοις, εἰ
 μὲν μὴ ἐπὶ δίκας ἦσαν οἱ σύμμαχοι, τοὺς ἐκπλέοντας Ἀθηναίων
 ἐτίμων ἂν μόνους, τοὺς τε στρατηγοὺς καὶ τοὺς τριηράρχους καὶ
 πρέσβεις· νῦν δ' ἡνάγκασται τὸν δῆμον κολακεύειν τὸν Ἀθηναίων
 εἰς ἕκαστος τῶν συμμάχων, γινώσκων ὅτι δεῖ μὲν ἀφικόμενον
 120 Ἀθήναζε δίκην δοῦναι καὶ λαβεῖν οὐκ ἐν ἄλλοις τισὶν ἄλλ' ἐν τῷ
 δήμῳ, ὅς ἐστι δὴ νόμος Ἀθήνησι καὶ ἀντιβολῆσαι ἀναγκάζεται
 ἐν τοῖς δικαστηρίοις καὶ εἰσιόντος του ἐπιλαμβάνεσθαι τῆς χειρός.
 Διὰ τοῦτο οὖν οἱ σύμμαχοι δοῦλοι τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων
 καθεστᾶσι μᾶλλον.

92. ἐξελαύνονται codd., edd. plerique ἐξελαύνουσι Stob. cod. Trincav.,
 Rupprecht 113. ἄμεινον — ἐστὶν om. M. 115. ἐπιδημίας AM, ἀποδημίας C
 119. μὲν del. Hermann, Marchant, Rupprecht, Frisch, ret. Kalinka,
 Münscher, Gelzer

sokban, akkor a hatalom igencsak rövid ideig lesz a nép kezében Athénben, és ezért fosztják meg polgárjogaiktól az előkelőket, kobozzák el vagyonukat, üzik ki és ölik meg őket, míg viszont a hitványakat nagyranövelik. Az athéni előkelők ellenben mentik az előkelőket a szövetséges városokban, felismerve, hogy nekik az a jó, ha a legjobbakat a városokban mindig mentik. **15.** Azt mondhatná valaki, hogy éppen abban áll az athéniek ereje, ha a szövetségesek elég tehetősek arra, hogy pénzeket befizessenek. A népből valóknak azonban az a véleményük, hogy nagyobb előny az, hogy minden egyes athéni kezében tartja a szövetségesek pénzét, míg viszont nekik csak épp annyi van, amennyi a megélhetéshez kell, és emellett még úgy dolgoznak, hogy képtelenek holmi lázadó terveket forralni.

16. Az a közfelfogás, hogy az athéni nép abban is rosszul határozott, hogy a szövetségeket arra kényszeríti, hogy peres ügyeiknek elintézésére Athénbe hajózzanak. Ők viszont erre előszámálják, hogy ebből mennyi jó származik az athéni népre. Először is a törvényszéki letétpénzekből egész éven át húzzák a jövedelmet. Azután otthon ülve, anélkül, hogy kihajóznának, irányítják a szövetséges városokat, s a bíróságokban a nép embereit megmentik, ellenfeleit meg tönkreteszik, míg viszont ha mindegyik otthon intézné el peres ügyeit, az athéniek iránti gyűlöletükben saját maguk között éppen azokat tennék tönkre, akik leginkább barátai az athéni népnek.

17. Ezen felül az athéni népnek még a következő haszna van abból, hogy a peres ügyek intézése a szövetségesek számára is Athénben folyik. Először is, mert a Peiraieusban több egyszázalékos vámot kap a város, azután, ha valakinek bérháza van, jobban jár, azután meg az is, akinek bérbeadó igásállata vagy rabszolgája van. Azután a hirdetők is jobban járnak a szövetségesek beutazása révén. **18.** Ezen felül, ha a peres ügyek intézésére nem jönnének fel a szövetségesek, akkor csakis az odahajózó athénieket részesítenék tiszteletben, a stratégosokat, a hajóparancsnokokat és a követeket. Most viszont az egész athéni népnek kénytelen hízelkedni minden egyes szövetséges, hiszen tudja jól, hogy Athénbe érkezve nem máson áll a büntetés vagy az elégtétel, hanem a népen, ez Athénben a törvény. Így kénytelen ott rimánkodni a bíróságokban és, ha valaki belép, a kezét megragadni. Ezért aztán a szövetségesek inkább rabszolgái az athéni népnek.

125 **19.** Πρὸς δὲ τούτοις διὰ τὴν κτῆσιν τὴν ἐν τοῖς ὑπερορίοις καὶ διὰ τὰς ἀρχὰς τὰς εἰς τὴν ὑπερορίαν λελήθασι μανθάνοντες ἐλαύνειν τῇ κώπῃ αὐτοὶ τε καὶ οἱ ἀκόλουθοι· ἀνάγκη γὰρ ἀνθρωπον πολλάκις πλέοντα κώπην λαβεῖν καὶ αὐτὸν καὶ τὸν οἰκέτην, καὶ ὀνόματα μαθεῖν τὰ ἐν τῇ ναυτικῇ. **20.** Καὶ κυβερνῆται ἀγαθοὶ
 130 γίγνονται δι' ἐμπειρίαν τε τῶν πλόων καὶ διὰ μελέτην· ἐμελέτησαν δὲ οἱ μὲν πλοῖον κυβερνῶντες, οἱ δὲ ὀλκάδα, οἱ δ' ἐντεῦθεν ἐπὶ τριήρεσι κατέστησαν· οἱ δὲ πολλοὶ ἐλαύνειν εὐθέως οἷοί τε εἰσβάν-
 τες εἰς ναῦς. ἅτε ἐν παντὶ τῷ βίῳ προμεμελετηκότῃς.

II.

1. Τὸ δὲ ὀπλιτικὸν αὐτοῖς, ὃ ἥκιστα δοκεῖ εἶναι ἔχειν Ἀθηνή-
 σιν, οὕτω κατέστηκεν· καὶ τῶν μὲν πολέμιων ἥτιους τε σφᾶς
 αὐτοὺς ἡγοῦνται εἶναι καὶ ὀλεΐζους, τῶν δὲ συμμάχων, οἳ φέρουσι
 τὸν φόρον, καὶ κατὰ γῆν κράτιστοί εἰσι, καὶ νομίζουσι τὸ ὀπλιτικὸν
 5 ἀρκεῖν, εἰ τῶν συμμάχων κρείττονές εἰσι. **2.** Πρὸς δὲ καὶ κατὰ
 τύχην τι αὐτοῖς τοιοῦτον καθέστηκε· τοῖς μὲν κατὰ γῆν ἀρχομέ-
 νοις οἷόν τ' ἐστὶν ἐκ μικρῶν πόλεων συνοικισθέντας ἀθρόους
 μάχεσθαι, τοῖς δὲ κατὰ θάλατταν ἀρχομένοις, ὅσοι νησιῶται εἰσιν,
 οὐχ οἷόν τε συνάρασθαι εἰς τὸ αὐτὸ τὰς πόλεις. Ἡ γὰρ θάλαττα
 10 ἐν τῷ μέσῳ· οἱ δὲ κρατοῦντες θαλασσοκράτορές εἰσιν· εἰ δ'
 οἷόν τε καὶ λαθεῖν συνελθούσιν εἰς ταῦτο τοῖς νησιώταις εἰς μίαν
 νῆσον, ἀπολοῦνται λιμῶν. **3.** ὅποσαι δ' ἐν τῇ ἡπείρῳ εἰσι πόλεις
 ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἀρχόμεναι, αἱ μὲν μεγάλαι διὰ δέος ἀρχονται,
 αἱ δὲ μικραὶ πάννυ διὰ χρεῖαν· οὐ γὰρ ἔστι πόλις οὐδεμία ἥτις
 15 οὐ δεῖται εἰσάγεσθαι τι ἢ ἐξάγεσθαι. Ταῦτα τοίνυν οὐκ ἔσται
 αὐτῇ, ἐὰν μὴ ὑπήκοος ᾖ τῶν ἀρχόντων τῆς θαλάττης. **4.** Ἐπειτα
 δὲ τοῖς ἀρχουσι τῆς θαλάττης οἷόν τ' ἐστὶ ποιεῖν ἅπερ τοῖς τῆς
 γῆς ἐνίοτε, τέμνειν τὴν γῆν τῶν κρειττόνων· παραπλεῖν γὰρ
 ἔξεστιν ὅπου ἂν μηδεὶς ᾖ πολέμιος ἢ ὅπου ἂν ὀλίγοι, ἐὰν δὲ προσίω-
 20 σιν, ἀναβάντα ἀποπλεῖν. Καὶ τοῦτο ποιῶν ἥτιον ἀπορεῖ ἢ ὁ πεζῇ

130-1. ἐμελέτησαν — κυβερνῶντες om. AC **132.** εὐθέως Wells, Kalinka, Frsich, alii: εὐθύς ὡς codd.: εὐθύς [[ὡς]] Marchant **133.** προμεμελετηκότῃς M προσμεμελετηκότῃς AC **II. 2.** ante οὕτω Kirchoff add. <γνώμη>, quod accipit Frisch; καὶ del. Leonclavius et alii, ret. Kalinka, Marchant **2.** ὀλεΐζους Wilamowitz et Bergk: μεΐζους codd. **5.** ἀρκεῖν Dobree. ἄρχειν codd.

19. Ezen felül külföldön lévő birtokaik meg külföldi hivatali teendőik miatt észrevétlen megtanulják mind maguk, mind kíséroik az evezővel való bánást. Mert elkerülhetetlen, hogy az az ember, aki gyakran hajózik, evezőt ne ragadjon, maga is, szolgálja is, és hogy meg ne tanulja a hajózási szakkifejezéseket. **20.** Persze hogy aztán jó kormányosok lesznek, részben hajózási tapasztalataik, részben gyakorlatuk révén. Egyesek a személyhajók kormányzásában tettek szert gyakorlatra, mások a teherhajókéban, némelyek pedig innen a háromevezősorosokra kerültek. A legtöbbje, nihelyt a hajóra lép, tudja hajtani, hiszen egész életükben előzőleg már begyakorolták magukat.

II.

1. A nehézfegyverzetű gyalogsággal kapcsolatban, amiről azt tartják, hogy a leggyengébben áll Athénben, valóban így is áll a dolog, és maguk is úgy tartják, hogy gyengébbek is, kevesebben is vannak, mint az ellenség, de a szövetségesek közt, akik az adót fizetik, szárazföldön: ők a legerősebbek, és úgy gondolják, hogy elég a nehézfegyverzetű gyalogság, ha a szövetségeseknél erősebbek. **2.** Hozzá még a dolgok véletlen alakulásából kifolyólag olyan helyzet állt elő náluk, hogy míg a szárazföldön alávetettek számára megvan annak a lehetősége, hogy kis városok egyesüljenek és egyesült erővel harcoljanak, a tengeri hatalomnak alávetettek számára viszont, amennyiben szigetlakók, nincs meg a lehetősége annak, hogy városaikat ugyanazon a helyen fűzzék egybe, mert közbül van a tenger és az uralkodók éppen a tenger urai. De még ha megvolna is a lehetősége annak, hogy titkon összegyülekezzenek ugyanarra a helyre, a szigetlakók egyetlen szigetre, éhen vesznének. **3.** Ami város a szárazföldön van alávetve Athénnek, azok közül a nagyok félelemből hódoltak meg, a kisebbek legfőképpen szükségből; nincs ugyanis olyan város egy sem, mely ne szorulna valamelyes behozatalra vagy kivitelre. Ez pedig nem lehetséges számára, hogyha nem engedelmeskedik a tenger urainak. **4.** Aztán a tengeren uralkodók számára megvan annak a lehetősége, hogy megtegyék azt, amit a szárazföldön uralkodók csak néha, t. i. hogy feldűlják az erősebbek földjét, mert odahajózhatnak, ahol nincs egy ellenség sem, vagy ahol csak kevesen vannak, ha pedig odajönnek, egyszerűen felszállnak és elhajóznak. És aki így tesz, kevesebb

παραβοηθῶν. 5. Ἐπειτα δὲ τοῖς μὲν κατὰ θάλατταν ἄρχουσι
οἷόν τ' ἀποπλεῦσαι ἀπὸ τῆς σφετέρας αὐτῶν ὁπόσον βούλει πλοῦν.
τοῖς δὲ κατὰ γῆν οὐχ οἷόν τε ἀπὸ τῆς σφετέρας αὐτῶν ἀπελθεῖν
πολλῶν ἡμερῶν ὁδόν· βραδεῖαί τε γὰρ αἱ πορεῖαι καὶ σῖτον οὐχ
25 οἷόν τε ἔχειν πολλοῦ χρόνου πεζῇ ἰόντα. Καὶ τὸν μὲν πεζῇ ἰόντα
δεῖ διὰ φιλίας ἰέναι ἢ νικᾶν μαχόμενον, τὸν δὲ πλέοντα, οὗ μὲν
ἂν ἦ κρείττων, ἔξεστιν ἀποβῆναι, <οὗ δ' ἂν μὴ ἦ, μὴ ἀποβῆναι>
ταύτῃ τῆς γῆς, ἀλλὰ παραπλεῦσαι, ἕως ἂν ἐπὶ φιλίαν χώραν
ἀφίκηται ἢ ἐπὶ ἡττους αὐτοῦ. 6. Ἐπειτα νόσους τῶν καρπῶν αἱ
30 ἐκ Διὸς εἰσιν οἱ μὲν κατὰ γῆν κρατίστοι χαλεπῶς φέρουσιν, οἱ δὲ
κατὰ θάλατταν ῥαδίως. Οὐ γὰρ ἅμα πᾶσα γῆ νοσεῖ ὥστε ἐκ τῆς
εὐθινοῦσης ἀφικνεῖται τοῖς τῆς θαλάττης. ἄρχουσιν.

7. Εἰ δὲ δεῖ καὶ σμικροτέρων μνησθῆναι, διὰ τὴν ἀρχὴν
τῆς θαλάττης πρῶτον μὲν τρόπους εὐωχῶν εὐξηρῶν ἐπιμισγόμε-
35 νοι ἄλλη ἄλλοις· ὅ τι <τ'> ἐν Σικελίᾳ ἢ δὴ ἢ ἐν Ἰταλίᾳ ἢ ἐν Κύπρῳ
ἢ ἐν Αἰγύπτῳ ἢ ἐν Λυδίᾳ ἢ ἐν τῷ Πόντῳ ἢ ἐν Πελοποννήσῳ ἢ
ἄλλοθι πού, ταῦτα πάντα εἰς ἐν ἡθροισται διὰ τὴν ἀρχὴν τῆς
θαλάττης. 8. Ἐπειτα φωνὴν πᾶσαν ἀκούοντες ἐξελέξαντο τοῦτο
μὲν ἐκ τῆς, τοῦτο δὲ ἐκ τῆς· καὶ οἱ μὲν Ἕλληνας ἰδίᾳ μᾶλλον καὶ
40 φωνῇ καὶ διαίτῃ καὶ σχήματι χρῶνται, Ἀθηναῖοι δὲ γεγραμμένη
ἐξ ἀπάντων τῶν Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων.

9. Θυσίας δὲ καὶ ἱερὰ καὶ ἐορτὰς καὶ τεμενὴ γινούσιν ὁ δῆμος
ὅτι οὐχ οἷόν τε ἔστιν ἐκάστῳ τῶν πενήτων θύειν καὶ εὐωχεῖσθαι
καὶ κτᾶσθαι ἱερὰ καὶ πόλιν οἰκεῖν καλὴν καὶ μεγάλην, ἐξηρῶρει
45 ὅτῳ τρόπῳ ἔσται ταῦτα. Θύουσιν οὖν δημοσίᾳ μὲν ἢ πόλιν ἱερεῖα
πολλά· ἔστι δὲ ὁ δῆμος ὁ εὐωχούμενος καὶ διαλαγχάνων τὸ ἱερεῖα.

10. Καὶ γυμνάσια καὶ λουτρά καὶ ἀποδυτήρια τοῖς μὲν πλουσίοις
ἔστιν ἰδίᾳ ἐνίοις, ὁ δὲ δῆμος αὐτὸς αὐτῷ οἰκοδομεῖται ἰδίᾳ παλαί-
στρας πολλάς, ἀποδυτήρια, λουτροῦνας· καὶ πλείω τούτων ἀπολαύει
50 ὁ ὄχλος ἢ οἱ ὀλίγοι καὶ οἱ εὐδαίμονες.

21. παραβοηθῶν codd ut edd. plerique παραποήσων Kalinka, παρα-
βάλλων Munscher 27. οὗ — ἀποβῆναι post τῆς γῆς C, om ABM, ante
ταύτῃ transp. Kalinka 28. ταύτῃ Hermann ταύτης ABM, ἐνταῦθα
(ἐν m. 1. supra scr.) C. 32. εὐθινοῦσης Dindorf εὐθινοῦσης codd.; post
ἀφικνεῖται Kalinka add. <ὧν ἡ νοσοῦσα δεῖται> 35. ἄλλη ἄλλοις Kirchoff
ἀλλήλοισι codd. 37. ἡθροισται Bake et edd plerique ἡθροῖσθαι codd.,
quod retin. Munscher 44. κτᾶσθαι codd Dindorf ἴστασθαι Kirchoff,
Kalinka, Marchant

nehézségbe ütközik, mint aki gyalogsággal siet segítségre. **5.** Azután meg a tengeren uralkodók olyan messze hajózhatnak saját földjüktől, milyen messze csak akarnak, a szárazföldön uralkodók számára viszont nincs meg annak lehetősége, hogy saját földjüktől több napi járóföldre távozzanak, mert a gyalogmenetek lassúak és élelmet sem tud sok időre magával vinni a gyalogmenetben haladó. Amellett a gyalogmenetben haladó kénytelen baráti területen haladni vagy kiverekedni a győzelmet, míg aki hajón megy, ahol erősebb, kiszállhat, ahol nem, azon a földön nem száll ki, hanem elhajózik mellette, míg baráti földhöz vagy gyengébbekhez nem ér. **6.** Azután a termények betegségeit, melyek Zeustól valók, a szárazföldön hatalmasok nehezen viselik el, a tengeren hatalmasok viszont könnyen, hiszen a betegség nem éri egyszerre az egész földet, és így a virágzó területről hoznak be a tengeren uralkodók.

7. Ha azonban kisebb dolgokat is meg kell említenem, hát a tenger feletti uralmuk következtében találták ki először is a fényűzés különféle módjait, hiszen érintkezésben vannak mindenfelé minden-kivel, s ami jó csak van Sziciliában vagy Itáliában vagy Kyprosban vagy Egyiptomban vagy Lydiában vagy a Pontos vidékén vagy a Peloponnésoson vagy másvalahol, azt mind egy helyre halmozták össze a tenger feletti uralmuk következtében. **8.** Azután meg minden nyelvjárást hallva kiszedegették innen ezt, onnan azt: s így míg a többi görögök inkább saját nyelvjárást beszélik és a maguk módján élnek és öltözködnek, az athéniek a görögökét és barbárokét mind összekeverik.

9. Ami az áldozatokat, szentélyeket, ünnepeket és kultikus helyeket illeti, a nép belátta, hogy nem képes minden egyes szegényember arra, hogy áldozzon, lakomázzék, szentélyei legyenek és szép és nagy várost lakják, így hát kitalálta, hogy miképp lesz lehetséges mindez. Közköltségen, szóval a város, sok áldozatot mutatnak be, de a nép az, aki lakomázik és aki kisorsolja az áldozati állatokat. **10.** A gazdagoknak is van egyeseknek saját tornacsarnokuk, fürdőjük és öltözőjük, de a nép épít önmagának saját használatára egy csomó tornatermet, öltözőt meg nyilvános fürdőt, és ebből több haszna van a tömegnek, mint a keveseknek és tehetősnek.

11. Τὸν δὲ πλοῦτον μόνοι οἷοι τ' εἶσιν ἔχειν τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν βαρβάρων· εἰ γὰρ τις πόλις πλουτεῖ ξύλοις ναυπηγησίμοις, ποῖ διαθήσεται, ἐὰν μὴ πείσῃ τὸν ἄρχοντα τῆς θαλάττης; Τί δ' εἴ τις σιδήρῳ ἢ χαλκῷ ἢ λίνῳ πλουτεῖ πόλις, ποῖ διαθήσεται, 55 ἐὰν μὴ πείσῃ τὸν ἄρχοντα τῆς θαλάττης; Ἐξ αὐτῶν μέντοι τούτων καὶ δὴ νῆές μοί εἰσι, παρὰ μὲν τοῦ ξύλου, παρὰ δὲ τοῦ σιδήρου, παρὰ δὲ τοῦ χαλκοῦ, παρὰ δὲ τοῦ λίνου, παρὰ δὲ τοῦ κηρός. 12. Πρὸς δὲ τούτοις ἄλλοσε ἄγειν οὐκ ἐάσουσιν οἵτινες ἀντίπαλοι ἡμῖν εἰσιν ἢ οὐ χρήσονται τῇ θαλάττῃ. Καὶ ἐγὼ μὲν οὐδὲν ποιῶν ἐκ 60 τῆς γῆς πάντα ταῦτα ἔχω διὰ τὴν θάλατταν, ἄλλη δ' οὐδεμία πόλις δύο τούτων ἔχει, οὐδ' ἔστι τῇ αὐτῇ ξύλου καὶ λίνου, ἀλλ' ὅπου λίνον ἔστι πλεῖστον, λεία χώρα καὶ ἄξυλος· οὐδὲ χαλκός καὶ σίδηρος ἐκ τῆς αὐτῆς πόλεως οὐδὲ τᾶλλα δύο ἢ τρία μιᾷ πόλει, ἀλλὰ τὸ μὲν τῇ τὸ δὲ τῇ.

13. Ἐτι δὲ πρὸς τούτοις παρὰ πᾶσαν ἡπειρόν ἐστιν ἢ ἀκτὴ προύχουσα ἢ νῆσος προκειμένη ἢ στενόπορόν τι· ὥστε ἔξεστιν ἐνταῦθα ἐφορμοῦσι τοῖς τῆς θαλάττης ἄρχουσι λωβᾶσθαι τοὺς τὴν ἡπειρον οἰκοῦντας. 14. Ἐνὸς δὲ ἐνδεεῖς εἰσιν· εἰ γὰρ νῆσον οἰκοῦντες θαλασσοκράτορες ἦσαν Ἀθηναῖοι, ὑπῆρχεν ἂν αὐτοῖς 70 ποιεῖν μὲν κακῶς, εἰ ἐβούλοντο, πάσχειν δὲ μηδέν, ἕως τῆς θαλάττης ἦρχον, μηδὲ τμηθῆναι τὴν ἐαυτῶν γῆν μηδὲ προσδέχεσθαι τοὺς πολεμίους· νῦν δὲ οἱ γεωργοῦντες καὶ οἱ πλούσιοι Ἀθηναίων ὑπερχονται τοὺς πολεμίους μᾶλλον, ὁ δὲ δῆμος, ἅτε εὖ εἰδὼς ὅτι οὐδὲν τῶν σφῶν ἐμπρήσουσιν οὐδὲ τεμουσιν, ἀδεῶς ζῇ καὶ οὐχ 75 ὑπερχόμενος αὐτούς. 15. Πρὸς δὲ τούτοις καὶ ἑτέρου δέους ἀπηλλαγμένοι ἂν ἦσαν, εἰ νῆσον ὥκουν, μηδέποτε προδοθῆναι τὴν πόλιν ὑπ' ὀλίγων μηδὲ πύλας ἀνοιχθῆναι μηδὲ πολεμίους ἐπεισπεσεῖν· πῶς γὰρ νῆσον οἰκούντων ταῦτ' ἂν ἐγίγνετο; Μηδ' αὖ στασιάσαι τῷ δήμῳ μηδέν, εἰ νῆσον ὥκουν· νῦν μὲν γὰρ εἰ στασιάσαιεν, 80 ἐλπίδα ἂν ἔχοντες ἐν τοῖς πολεμίοις στασιάσαιεν, ὥς κατὰ γῆν ἐπαξόμενοι· εἰ δὲ νῆσον ὥκουν, καὶ ταῦτ' ἂν ἀδεῶς εἶχεν αὐτοῖς. 16. Ἐπειδὴ οὖν ἐξ ἀρχῆς οὐκ ἔτυχον οἰκήσαντες νῆσον, νῦν τὰδε ποιοῦσι· τὴν μὲν οὐσίαν ταῖς νήσοις παρατίθενται, πιστεύοντες τῇ ἀρχῇ τῇ κατὰ θάλατταν, τὴν δὲ Ἀττικὴν γῆν περιορῶσι τεμνο-

51. τὸν δ' ἐκ πλοῦ πλοῦτον Frisch 53. πείσῃ τοὺς ἄρχοντας AB, πρὸς τοὺς ἄρχοντας C, πείσῃ τὸν ἄρχοντα M 59. ἢ ante οἵτινες transp. Kalinka 81. εἶχεν αὐτοῖς AB, Marchant, Kupferschmid, Frisch: αὐτοῖς εἶχεν M ὑπῆρχεν αὐτοῖς C, Kalinka, Munscher

11. A gazdagságot az összes görögök között egyedül ők képesek kézben tartani. Mert ha egy város bővelkedik hajóépítésre alkalmas fában, ugyan hová fogja eladni, ha a tengeren uralkodót nem nyeri meg? Vagy például, ha vasban vagy bronzban vagy lenben bővelkedik egy város, ugyan hová fogja eladni, ha a tengeren uralkodót nem nyeri meg? Nos, valójában éppen ezekből vannak nekem a hajóim, az egyik-től a fa, a másiktól a vas, a harmadiktól a bronz, a negyediktől a len, az ötödiktől a viasz. **12.** Ezen felül nem fogják megengedni, hogy más-hová szállítsák, akik ellenlábasaink, vagy nem használhatják majd a tengeri utakat. Így aztán, bár én semmit sem termelek a földből mindent megkapok a tengeren át, míg egy más városnak sincs meg kettő ezek közül, nincs meg ugyanazon a helyen fa is meg len is, hanem ahol igen sok a len, ott a föld sík és fátlan; de például bronz és vas sem jön egyugyanazon államból, és a többiből sincs kettő vagy három egy városban, hanem az egyik itt, a másik ott.

13. Ezenfelül még minden szárazföld mellett van vagy egy előre-ugró fok, vagy egy előtte fekvő sziget, vagy valami szoros, úgyhogy a tenger felett uralkodók meg tudják vetni ott a lábukat és veszteségeket tudnak okozni a szárazföldön lakóknak. **14.** Egyetlen dolognak vannak híjával: Ha az athéniek szigeten laknának és úgy volnának a tenger urai, akkor megvolna a lehetőségük, hogy károkat okozzanak, ha akarnak, anélkül, hogy valamit is szenvednének, míg csak a tenger felett uralkodnak, földjüket nem pusztíthatnák, s az ellenséget sem kellene beengedniök. Most viszont a földművesek és a gazdagok lapulnak inkább az ellenség előtt, míg a nép, jól tudva, hogy az övéből semmit sem fognak fölperzselni vagy elpusztítani, félelem nélkül él és nem lapul előttük. **15.** Ezen felül egy másik félelemtől is megmenekülnének, ha szigeten laknának, attól, hogy egy kisebbség elárulja a várost, hogy kinyissák a kapukat és hogy az ellenség betörjön, (mert ugyan hogy történhetnék meg ilyesmi szigeten lakókkal?) vagy pedig hogy bármely csoport fellázadhasson a nép ellen, ha szigeten, laknának. Mert most, ha fellázadnának, akkor reményüket az ellenségbe vetve lázadnának fel, hogy majd szárazföldön behívják őket; ha viszont szigeten laknának, ettől sem volna mit félniök. **16.** Minthogy azonban kezdettől fogva úgy adódott, hogy nem szigeten laknak, most a következőt teszik: Vagyonekat a szigetekre rakják el maguknak, bízván tengeri hatalmukban,

85 μένην, γιγνώσκοντες ὅτι εἰ αὐτὴν ἐλείψουσιν, ἐτέρων ἀγαθῶν
μειζόνων στερήσονται.

17. Ἔτι δὲ συμμαχίας καὶ τοὺς ὄρκους ταῖς μὲν ὀλιγαρχου-
μέναις πόλεσιν ἀνάγκη ἐμπεδοῦν· ἣν δὲ μὴ ἐμμένωσι ταῖς συνθή-
καις, ἢ ὑπὸ τοῦ ἀδικῆ, ὀνόματα ἀπὰ <τὰ> τῶν ὀλίγων οἱ συνέθεντο.
90 Ἄσσα δ' ἂν ὁ δῆμος σύνθηται, ἔξεστιν αὐτῷ ἐνὶ ἀνατιθέντι τὴν
αἰτίαν τῷ λέγοντι καὶ τῷ ἐπιψηφίσαντι ἀρνεῖσθαι τοῖς ἄλλοις ὅτι
οὐ παρῆν οὐδὲ ἀρέσκει οἱ, εἴ γε μὴ {τὰ} συγκαίμενα πυνθάνονται
ἐν πλήρει τῷ δήμῳ· καὶ εἰ μὴ δόξαι εἶναι ταῦτα. προφάσεις μυρίας
ἐξηύρηκε τοῦ μὴ ποιεῖν ὅσα ἂν μὴ βούλωνται. Καὶ ἂν μὲν τι
95 κακὸν ἀναβαίνει ἀπὸ ὧν ὁ δῆμος ἐβούλευσεν, αἰτιᾶται ὁ δῆμος ὡς
ὀλίγοι ἄνθρωποι αὐτῷ ἀντιπράττοντες διέφθιραν, εἰ δέ τι
ἀγαθόν, σφίσιν αὐτοῖς τὴν αἰτίαν ἀνατιθέασι.

18. Κωμωδεῖν δ' αὖ καὶ κακῶς λέγειν τὸν μὲν δῆμον οὐκ
ἐῷσιν, ἵνα μὴ αὐτοὶ ἀκούωσι κακῶς, ἰδίᾳ δὲ κελεύουσιν, εἴ τίς τινα
100 βούλεται, εἰ εἰδότες ὅτι οὐχὶ τοῦ δήμου ἐστὶν οὐδὲ τοῦ πλήθους
ὁ κωμωδοῦμενος ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἀλλ' ἢ πλούσιος ἢ γενναῖος ἢ
δυναμέμενος. ὀλίγοι δὲ τινες τῶν πενήτων καὶ τῶν δημοτικῶν κωμω-
δοῦνται, καὶ οὐδ' οὗτοι εἰ μὴ διὰ πολυπραγμοσύνην καὶ διὰ τὸ
ζητεῖν πλέον τι ἔχειν τοῦ δήμου· ὥστε οὐδὲ τοὺς τοιοῦτους ἄχθον-
ται κωμωδομένους. 19. Φημὶ οὖν ἔγωγε τὸν δῆμον τὸν Ἀθήνησι
γιγνώσκειν οἷτινες χρηστοὶ εἰσι τῶν πολιτῶν καὶ οἷτινες πονηροί·
γιγνώσκοντες δὲ τοὺς μὲν σφίσιν αὐτοῖς ἐπιτηδεῖους καὶ συμφόρους
φιλοῦσι, κἂν πονηροὶ ᾧσι, τοὺς δὲ χρηστοὺς μισοῦσι μᾶλλον.
Οὐ γὰρ νομίζουσι τὴν ἀρετὴν αὐτοῖς πρὸς τῷ σφετέρῳ ἀγαθῷ
110 πεφυκέναι, ἀλλ' ἐπὶ τῷ κακῷ· καὶ τοῦναντίον γε τούτου ἔνιοι.
ὄντες ὡς ἀληθῶς τοῦ δήμου, τὴν φύσιν οὐ δημοτικοὶ εἰσι. 20. Δη-
μοκρατίαν δ' ἐγὼ μὲν αὐτῷ τῷ δήμῳ συγγιγνώσκω· αὐτὸν μὲν
γὰρ εἴ ποιεῖν παντὶ συγγνώμη ἐστίν· ὅστις δὲ μὴ ὧν τοῦ δήμου
εἴλετο ἐν δημοκρατουμένῃ πόλει οἰκεῖν μᾶλλον ἢ ἐν ὀλιγαρχουμένῃ.
115 ἀδικεῖν παρασκευάσατο καὶ ἔγνω ὅτι μᾶλλον οἷόν τε διαλαθεῖν
κακῷ ὄντι ἐν δημοκρατουμένῃ πόλει μᾶλλον ἢ ἐν ὀλιγαρχουμένῃ.

89. ἡ ὑπὸ τοῦ ἀδικῆ Frisch ἡ ὑφ' ὅτου ἀδικεῖ, codd crucem adposuit Kalinka, Marchant; ὀνόματα ἀπὰ <τὰ> Frisch: ὀνόματα ἀπὸ codd
92. οἱ, εἴ γε μὴ [τὰ] συγκ. Kalinka: οἱ γε AM, εἴ γε B, εἴ γε μὴν C
ἔμοιγε, Kirchhoff, Marchant, Frisch; ἃ συγκ Muller-Stubing, Marchant,
Frisch

és nem törődnek vele, ha az attikai földet elpusztítják, mert tudják, hogy ha ezt sajnálnák, más, nagyobb javaktól esnének el.

17. Aztán meg a szövetségeket és esküket az oligarchikus államok kénytelenek szigorúan megtartani. Hiszen ha nem maradnak meg a megállapodások mellett, vagy valaki jogtalanságot követ el rajtad, a keveseknek, akik a megállapodást kötötték, a neve könnyen megfogható. Ami szerződést viszont a nép köt meg, ott nyitva áll számára a lehetőség, hogy a felelősséget egyedül a javaslattevőre meg a szavazás vezetőjére tolja; a többieknek pedig, hogy tiltakozzék, hogy nem volt ott, meg hogy nem is ért egyet vele, kivéve ha tudják, hogy teljes népgyűlésben történtek a megállapodások; és ha nem tetszik, hogy ezek érvénybelépjenek, ezer ürügyük is van kéznél, hogy ne kelljen megtenni, amit nem akarnak. Ha pedig abból, amit a nép elhatározott, valami rossz származnék, a nép nyomban vádat emel, hogy egypár ember, akik az ő érdekei ellen dolgoznak, elrontotta, ha viszont valami jó, akkor az érdemet saját maguknak tulajdonítják.

18. Azt, hogy a népet komédiában kifigurázzák vagy rosszat mondjanak róla, nem engedik meg, nehogy maguknak keljen rossz hírük, de ha magánemberről van szó, még biztatják is, akinek valakivel szemben ilyen szándéka van, jól tudva, hogy többnyire nem a nép vagy a tömeg embere, akit nevetségessé tesznek, hanem vagy gazdag vagy nemesszármazású vagy befolyásos ember, és csak elvétve tesznek nevetségessé szegény vagy a népből való embert, de ezeket is csak fontoskodás miatt, vagy ha arra törekszenek, hogy valamiből többet szerezzenek, mint a nép; úgyhogy ha az illető nevetségessé teszik, azért sem bosszankodnak.

19. Én tehát állítom, hogy az athéni nép tudja, hogy a polgárok közül kik az előkelők és kik a hitványak. Ennek tudatában azokat, akik hozzá tartoznak és neki használnak, szeretik, még ha hitványak is; az előkelőket viszont inkább gyűlölik. Mert úgy gondolják, hogy ezeknek velük született kiválósága önekik nem javukra válik, hanem kárukra. Ezzel szemben viszont akadnak egyesek, akik igazában a nép oldalán állnak, bár nem népi származásúak. **20.** Márpedig én magának a népnek megbocsátom a demokráciát, hiszen mindenkinek megbocsátható, ha a maga javát nézi, hanem aki nem a népből való és mégis azt választotta, hogy inkább demokratikus államban lakik, mint oligarchikusban, az gázságokra készül, mert rájött, hogy a gazember könnyebben rejtve tud maradni a demokratikus államban, mint az oligarchikusban.

III.

1. Καὶ περὶ τῆς Ἀθηναίων πολιτείας, τὸν μὲν τρόπον οὐκ ἔπαινω· ἐπειδήπερ δ' ἔδοξεν αὐτοῖς δημοκρατεῖσθαι, εὖ μοι δοκοῦσι διασώζεσθαι τὴν δημοκρατίαν τούτῳ τῷ τρόπῳ χρώμενοι ᾧ ἐγὼ ἐπέδειξα.

5 Ἔτι δὲ καὶ τάδε τινὰς ὁρῶ μεμφομένους Ἀθηναίους, ὅτι ἐνίοτε οὐκ ἔστι αὐτόθι χρηματίζειν τῇ βουλῇ οὐδὲ τῷ δήμῳ ἐν-
αὐτὸν καθημένῳ ἀνθρώπῳ. Καὶ τοῦτο Ἀθήνησι γίνεται οὐδὲν δι' ἄλλο ἢ διὰ τὸ πλῆθος τῶν πραγμάτων οὐχ οἷοί τε πάντας ἀποπέμπειν εἰς χρηματίζαντες. 2. Πῶς γὰρ ἂν καὶ οἷοί τε εἶεν,
10 οὕστινας πρῶτον μὲν δεῖ ἑορτάσαι ἑορτὰς ὅσας οὐδεμία τῶν Ἑλληνίδων πόλεων (ἐν δὲ ταύταις ἥττον τινα δυνατόν ἐστι δια-
πράττεσθαι τῶν τῆς πόλεως), ἔπειτα δὲ δίκας καὶ γραφὰς καὶ
εὐθύνας ἐκδικάζειν ὅσας οὐδ' οἱ σύμπαντες ἄνθρωποι ἐκδικάζουσι,
τὴν δὲ βουλὴν βουλευέσθαι πολλὰ μὲν περὶ τοῦ πολέμου, πολλὰ
15 δὲ περὶ πόρου χρημάτων, πολλὰ δὲ περὶ νόμων θέσεως, πολλὰ δὲ
περὶ τῶν κατὰ πόλιν αἰεὶ γιγνομένων, πολλὰ δὲ καὶ τοῖς συμμάχοις,
καὶ φόρον δέξασθαι καὶ νεωρίων ἐπιμεληθῆναι καὶ ἱερῶν; Ἄρα
δή τι θαυμαστόν ἐστιν, εἰ τοσοῦτων ὑπαρχόντων πραγμάτων μὴ
οἷοί τ' εἰς πᾶσιν ἀνθρώποις χρηματίζειν; 3. Λέγουσι δέ τινες
20 Ἦν τις ἀργύριον ἔχων προσήη πρὸς βουλὴν ἢ δῆμον, χρηματιεῖται.
Ἐγὼ δὲ τούτοις ὁμολογήσαιμ' ἂν ἀπὸ χρημάτων πολλὰ διαπράττε-
σθαι Ἀθήνησι, καὶ ἔτι ἂν πλείω διαπράττεσθαι, εἰ πλείους ἔτι
ἐδίδοσαν ἀργύριον· τοῦτο μέντοι εὖ οἶδα, διότι πᾶσι διαπραῖξαι
ἢ πόλιν τῶν δεομένων οὐχ ἱκανή, οὐδ' εἰ ὅποσονοῦν χρυσίον καὶ
25 ἀργύριον διδοίη τις αὐτοῖς. 4. Δεῖ δὲ καὶ τάδε διαδικάζειν, εἴ τις
τὴν ναῦν μὴ ἐπισκευάζει ἢ κατοικοδομεῖ τι δημόσιον· πρὸς δὲ
τούτοις χορηγοῖς διαδικάζειν εἰς Διονύσια καὶ Ἐαργήλια καὶ
Παναθήναια καὶ Προμήθια καὶ Ἑφαιστια ὅσα ἔτη· καὶ τριήραρχοι
καθίστανται τετρακόσιοι ἑκάστου ἐνιαυτοῦ, καὶ τούτων τοῖς
30 βουλομένοις διαδικάζειν ὅσα ἔτη· πρὸς δὲ τούτοις ἀρχὰς δοκιμάσαι
καὶ διαδικάζειν καὶ ὄρφανοὺς δοκιμάσαι καὶ φύλακας δεσμοτῶν
καταστῆσαι. 5. Ταῦτα μὲν οὖν ὅσα ἔτη· διὰ χρόνον δὲ δικάσαι δεῖ

III. 7. καὶ τοῦτο—γίνεται codd. καὶν τοῦτο—γίγνηται proposuit Frisch
22. πλείω AM, πολλῶ πλείω C 22-3. ἔτι ἐδίδοσαν Cobet· ἐπεδίδοσαν codd
32. δὲ F Portus, δικάσαι Faltin: διαδικάζειν codd.

III.

1. Szóval, ami az athéni alkotmányt illeti, ezt a formát nem helyeslem. De ha már úgy határoztak, hogy demokratikus rendben élnek, nézetem szerint jól őrzik a demokráciát, azzal a módszerrel élve, amit bemutattam.

Látok azonban egyeseket, akik kifogásolják az athénieknél, hogy ott néha a tanács és a nép is képtelen elintézni emberek ügyét, akik már esztendeje ülnek ott. Hanem ez Athénben nem más miatt van, mint hogy az ügyek tömege miatt nem képesek mindenkinek az ügyét elintézni és úgy elbocsátani. **2.** De hát hogyan is volnának erre képesek ők, akiknek először is annyi ünnepet kell ünnepelni, mint egy görög államnak se még (és ezek alatt aligha képes valaki közügyek intézésére), azután ítélniök kell köz- és magánvadás meg számadások felett, de annyi felett, hogy annyit az összes ember együttlvéve sem ítél, a tanácsnak tanácskoznia kell a háború felől egy csomót, egy csomót a jövedelmekről, egy csomót a törvényhozásról, egy csomót az állam rendes folyóügyeiről, egy csomót a szövetségeseikről, át kell vennie az adót, gondoskodnia kell a dokkokról és szentélyekről. Hát csoda-e, ha ennyi dolog mellett nem képesek minden ember ügyét elintézni? **3.** Azt mondják erre egyesek: Menjen csak valaki pénzzel a kezében a tanácshoz vagy a néphez, menten el fogják intézni az ügyét! Persze, én egyetértek ezekkel, hogy pénzért sokmindent elintéznek Athénben és még többet is elintéznének, ha többet fizetnének. Azt azonban jól tudom, hogy az összes kérvényezőnek az ügyét nem lenne képes elintézni az állam, ha mégannyi aranyat meg ezüstöt adna is valaki nekik. **4.** Azután még döntést kell hozni a következő dolgokban: ha valaki nem szereli fel a hajót, vagy valami közterületet beépít, ezen felül döntést kell hozni minden évben a Dionysia, a Thargélia, a Panathénia, a Prométhia és a Héphaistia chorégiaival kapcsolatos perekben; azután évenként négyszáz triérarchost állítanak ki, s akiknek ezek közül panaszkodnak, azok ügyében is minden évben döntést kell hozni; ezen felül a tisztviselőket is meg kell vizsgálni és ügyükben döntést kell hozni, azután meg kell vizsgálni az árvákat, meg kiállítani a foglyok őreit. **5.** Ezeket tehát minden évben. Időnként törvénykezni kell katoná-

ἀστρατείας καὶ ἐάν τι ἄλλο ἑξαπιναῖον ἀδίκημα γίννηται, ἐάν τε ὑβρίζωσι τινες ἄηθες ὑβρισμα ἐάν τε ἀσεβήσωσι. Πολλὰ ἔτι πάνν
 35 παραλείπω· τὸ δὲ μέγιστον εἴρηται πλήν αἱ τάξεις τοῦ φόρου· τοῦτο δὲ γίννεται ὡς τὰ πολλὰ δι' ἔτους πέμπτον. 6. Φέρε δὴ τοίνυν, ταῦτα οὐκ οἶσθαι χρὴ χρῆναι διαδικάζειν ἅπαντα· Εἰπάτω γάρ τις ὃ τι οὐ χρῆν αὐτόθι διαδικάζεσθαι. Εἰ δ' αὖ ὁμολογεῖν δεῖ ἅπαντα χρῆναι διαδικάζειν, ἀνάγκη δι' ἐνιαυτοῦ· ἕς οὐδὲ
 40 νῦν δι' ἐνιαυτοῦ δικάζοντες ὑπάρχουσιν ὥστε παύειν τοὺς ἀδικοῦντας ὑπὸ τοῦ πλήθους τῶν ἀνθρώπων. 7. Φέρε δὴ, ἀλλὰ φήσει τις χρῆναι δικάζειν μὲν, ἐλάττους δὲ δικάζειν. Ἀνάγκη τοίνυν, ἐάν μὴ ὀλίγα ποιῶνται δικαστηρία, ὀλίγοι ἐν ἐκάστῳ ἔσονται τῶ δικαστηρίῳ· ὥστε καὶ διασκευάσασθαι ῥάδιον ἔσται πρὸς ὀλίγους
 45 δικαστὰς καὶ συνδεκάσαι πολὺν ἥττον δικαίως δικάζειν. 8. Πρὸς δὲ τοῦτοις οἶσθαι χρὴ καὶ ἑορτὰς ἄγειν χρῆναι Ἀθηναίους, ἐν αἷς οὐχ οἷόν τε δικάζειν. Καὶ ἄγουσι μὲν ἑορτὰς διπλασίους ἢ οἱ ἄλλοι· ἀλλ' ἐγὼ μὲν τίθημι ἴσας τῇ ὀλιγίστας ἀγούσῃ πόλει.

Τούτων τοίνυν τοιούτων ὄντων οὐ φημι οἷόν τ' εἶναι ἄλλως
 50 ἔχειν τὰ πράγματα Ἀθήνησιν ἢ ὥσπερ νῦν ἔχει, πλήν ἢ κατὰ μικρὸν τι οἷόν τε τὸ μὲν ἀφελεῖν τὸ δὲ προσθεῖναι· πολὺ δ' οὐχ οἷόν τε μετακινεῖν, ὥστε μὴ οὐχὶ τῆς δημοκρατίας ἀφαιρεῖν τι. 9. Ὡστε μὲν γὰρ βέλτιον ἔχειν τὴν πολιτείαν, οἷόν τε πολλὰ ἐξευρεῖν, ὥστε μέντοι ὑπάρχειν μὲν δημοκρατίαν εἶναι, ἀρκοῦντως
 55 δὲ τοῦτο ἐξευρεῖν ὅπως βέλτιον πολιτεύσονται, οὐ ῥάδιον, πλήν, ὅπερ ἄρτι εἶπον, κατὰ μικρὸν τι προσθέντα ἢ ἀφελόντα.

10. Δοκοῦσι δὲ Ἀθηναῖοι καὶ τοῦτό μοι οὐκ ὀρθῶς βουλευέσθαι, ὅτι τοὺς χεῖρους αἰροῦνται ἐν ταῖς πόλεσι ταῖς στασιαζούσαις. Οἱ δὲ τοῦτο γνώμη ποιοῦσιν. Εἰ μὲν γὰρ ἤροῦντο τοὺς βελτίους, ἤροῦντ' ἂν οὐχὶ τοὺς τιτὰ γινγνώσκοντας σφίσιν αὐτοῖς· ἐν
 60 οὐδεμιᾷ γὰρ πόλει τὸ βέλτιστον εὖνον ἐστὶ τῷ δήμῳ, ἀλλὰ τὸ κάκιστον ἐν ἐκάστη ἐστὶ πόλει εὖνον τῷ δήμῳ· οἱ γὰρ ὅμοιοι τοῖς ὁμοίοις εὖνοί εἰσι. Διὰ ταῦτα οὖν Ἀθηναῖοι τὰ σφίσιν αὐτοῖς

33. ἀστρατείας Bordaеus, Gelzer, Frisch; στρατιάς AC, στρατιάς M crucem adpos. Marchant, ταραστρατηγίας Kalinka, <περι> στρατηγία; Ripprecht 37. χρῆ add. Wachsmut 38-9. ὁμολογεῖ δεῖν codd. corr Leonclavius 43. ἐάν μὴ cod. Laur. 80, 13.m.1. ἐάν μὲν ABCM 45. συνδεκάσαι Matthiae et Thime συνδικάζσαι codd. 50. πλήν ἢ Kalinka, Frisch πλήν εἰ codd. 53. οἷόν τε Castaho. οἷονται codd. 54. μὲν del Schmidt, Kalinka 61-2. ἀλλὰ — δήμῳ om. AC

szőkevények ügyében és ha valami váratlan törvényszegés fordul elő: hogyha egyesek valami egészen szokatlan bűncselekményt cselekednének vagy hogyha istentelenséget követnének el. Még egy sor dolgot el is hagyok; azonban ami a legfontosabb, azt már elmondtam, kivéve a szövetségi adó kiszabását: ez többnyire minden ötödik évben történik. **6.** Nos tehát, nem kell-e azt gondolnunk, hogy mindezekben döntést kell hozni? Mert mondja csak meg valaki, mi az itt, amiben nem kell döntést hozni? Ha egyet kell értsünk abban, hogy mindezekben döntést kell hozni, szükséges, hogy az egy év alatt történjék, holott pedig most, amikor esztendőn át törvénykeznek, sem képesek megszabadulni a gonosztevőktől az emberek sokasága miatt. **7.** No jó, de azt mondja valaki, hogy törvénykezni ugyan kell, de törvénykezzenek kevesebben. Így azonban, ha csak nem csinálnak kevés bíróságot is, szükségképpen kevesen lesznek az egyes bíróságokban, és így egyfelől könnyebb lesz felkészülni a kevés bíróval szemben, másfelől megvesztegetik őket, hogy sokkal kevésbé igazságosan törvénykezzenek. **8.** Ezen felül meg kell gondolni, hogy az athénieknek ünnepeket is kell ülniök, amikor nem lehet törvénykezni. Márpedig kétszer annyi ünnepet ülnek, mint mások, bár én csak a legkevesebb ünnepet ülő várossal vetem egybe.

Minthogy azonban ezek így állnak, azt állítom, hogy lehetetlen-ség, hogy Athénben más viszonyok legyenek, mint amilyenek most vannak, legfeljebb csak apránként lehetséges ezt elvenni, azt meg hoz-zátenni. Sokat azonban nem lehet változtatni anélkül, hogy a demok-ráciából is el ne vennénk valamit. **9.** Mert sokmindent ki lehet találni, hogy az alkotmány jobb legyen, de kielégítő megoldást találni arra, hogy hogyan lehetne az állami életet jobbá tenni, és egyúttal a demok-ráciát fenntartani, bizony nem könnyű, kivéve ha, mint azt az imént mondtam, apránként valamit hozzáteszünk vagy elveszünk.

10. Nézetem szerint az athéniék abban a tekintetben sem hatá-roztak jól, hogy a pártviszályoktól dúlt városokban a silányabbak mellett foglalnak állást. Ők azonban ezt tudatosan teszik. Mert ha a jobbak mellett foglalnának állást, akkor azok mellett foglalnának állást, akik nem ugyanazon a véleményen vannak, mint ők maguk. Mert a legjobb elem egy városban sem jóindulatú a nép iránt, hanem a legrosszabb elem az, amely minden városban jóindulatú a nép iránt, hiszen a hasonlóak jóindulatúak a hozzájuk hasonlókhöz. Ezért

προσῆκοντα αἰροῦνται. 11. Ὅποσάκις δ' ἐπεχείρησαν αἰρεῖσθαι
 65 τοὺς βελτίστους, οὐ συνήνεγκεν αὐτοῖς· ἀλλ' ἐντὸς ὀλίγου χρόνου
 ὁ δῆμος ἐδούλευσεν ὁ ἐν Βοιωτοῖς· τοῦτο δὲ ὅτε Μιλησίων εἴλοντο
 τοὺς βελτίστους, ἐντὸς ὀλίγου χρόνου ἀποστάντες τὸν δῆμον
 κατέκοψαν· τοῦτο δὲ ὅτε εἴλοντο Λακεδαιμονίους ἀντὶ Μεσσηνίων,
 ἐντὸς ὀλίγου χρόνου Λακεδαιμόνιοι καταστρεφάμενοι Μεσσηνίους
 70 ἐπολέμουν Ἀθηναίους.

12. Ὑπολάβοι δέ τις ἂν ὥς οὐδεὶς ἄρα ἀδίκως ἡτίμωται
 Ἀθήνησιν· ἐγὼ δέ φημί τινες εἶναι οἱ ἀδίκως ἡτίμωνται, ὀλίγοι
 μέντοι τινές· ἀλλ' οὐκ ὀλίγων δεῖ τῶν ἐπιθησομένων τῇ δημοκρα-
 τία τῇ Ἀθήνησιν, ἐπεὶ τοι καὶ οὕτως ἔχει, οὐδὲν ἐνθυμεῖσθαι
 75 ἀνθρώπους οἵτινες δικαίως ἡτίμωνται, ἀλλ' εἴ τινες ἀδίκως·

13. πῶς ἂν οὖν ἀδίκως οἴοιτό τις ἂν τοὺς πολλοὺς ἡτιμῶσθαι
 Ἀθήνησιν, ὅπου ὁ δῆμός ἐστιν ὁ ἄρχων τὰς ἀρχάς; Ἐκ δὲ τοῦ
 μὴ δικαίως ἄρχειν μηδὲ λέγειν τὰ δίκαια <μηδὲ> πράττειν, ἐκ
 τοιούτων ἄτιμοί εἰσιν Ἀθήνησι. Ταῦτα χρη̃ λογιζόμενον μὴ
 80 νομίζειν εἶναί τι δεινὸν ἀπὸ τῶν ἀτίμων Ἀθήνησιν.

65. post ἀλλ' lacunam ind. Madvig 66. ὁ ἐν Madvig: ὁ μὲν AM, τοῦτο
 μὲν C 75. ἡτίμωνται Elmsley: τιμῶνται codd. 78. <μηδὲ> add. Marchant
 <μηδὲ τὰ δίκαια> add. Kalinka

foglalnak az athéniek is a hozzájuk illők mellett állást. **11.** Viszont valahányszor arra vállalkoztak, hogy a legjobbak mellett foglalnak állást, az sosem ütött ki jól, hanem a boiótiaiaknál a nép rövid időn belül szolgaságra jutott, azután meg mikor a milétosiaknál a legjobbak mellett foglaltak állást, rövid időn belül elpártoltak és lemészárolták a népet; azután meg mikor a lakedaimóniak mellett foglaltak állást a messénéiekkel szemben, a lakedaimóniak rövid időn belül leigázták a messénéieket és az athéniek ellen folytattak háborút.

12. Azt vethetné közbe valaki, hogy talán nem is fosztottak meg senkit igazságtalanul polgárjogaitól Athénben. Én azt mondom, hogy vannak, akiket igazságtalanul fosztottak meg polgárjogaiktól, de csak kevesen. Csakhogy nem kevés olyan emberre van szükség, aki az athéni demokrácia ellen tör, mert persze úgy áll a dolog, hogy azok az emberek, akiket igazság szerint fosztottak meg polgárjogaiktól, nem forralnak semmit, csak azok, akiket igazságtalanul.

13. Ugyan hogy gondolhatná hát valaki, hogy Athénben a nagy tömeget igazságtalanul fosztották meg polgárjogaiktól, ahol a nép látja el a hivatalokat. Ha valaki nem látja el jogszerűen hivatalát, ha nem azt mondja, ami jogos és nem azt teszi, nos ilyesmiből kifolyólag következik be a polgárjogoktól való megfosztás. Ezeket fontolóra véve nem kell azt gondolni, hogy a polgárjogaiktól megfosztottaktól kell valamit félni Athénben.

MAGYARAZATOK

MAGYARÁZATOK

az aristotelési Athénaion politeidához

I. A mű eleje, amely — a XLI. fejezetben olvasható felsorolás szerint — az Ión és Théseus korabeli alkotmányt írhatta le, elveszett, s csak pár töredék maradt fenn belőle. A számunkra ismert rész a Kylón-féle államcsínykísérlet következményeinek leírásával kezdődik.

636-ban (vagy 632-ben; az évszám nem bizonyos) egy athéni arisztokrata, Kylón, akinek 640-i olympiai győzelme nagy tekintélyt szerzett, megkísérelte, hogy erőszakos úton kerítse kezébe Athén uralmát. Apósa, Theagenés megarai tyrannos zsoldosokat küldött neki segítségül; ezekkel és athéni híveivel megszállta az Akropolist. Kísérlete azonban az athéniellenállása miatt kudarcba fulladt. Ő maga megszökött, hívei pedig, miután bántatlanságot ígértek nekik, megadták magukat. Megaklész archón azonban megölette őket; egyeseket közülük Athéna oltára előtt mészároltak le, ahol a szent hely sérthetetlenségében bízva menedéket kerestek.

Ez a szentségtörés kedvezőtlenül befolyásolta Megaklész és egész nemzetsége (az Alkmeónidák) helyzetét. A folyton súlyosbodó belső viszályokat (I. IV—V. fej. jegyz.) a nép úgy tekintette, mint az istenek büntetését, amely az Alkmeónidák vétke miatt sújtja egész Attikát. Ilyen körülmények között az arisztokrácia hajlandóvá lett arra, hogy feláldozza uralmának legerélyesebb védelmezőit, az Alkmeónidákat: sokan amúgy is féltékenyen nézhették e nemzetség gazdagságát és hatalmát, némelyek pedig egyenesen egyeduralmi törekvésekkel gyanúsították őket. Elhatározták tehát, hogy az Alkmeónidák szentségtörésének ügyében egy háromszáztagú arisztokrata törvényszék fog vizsgálatot tartani és ítélni. — Ezzel az eseménnyel kezdődik az Athénaion politeia szövegének ránkmaradt része.

— Myrónról azon kívül, hogy Phlyából való volt, semmi közelebbit nem tudunk.

— A bűnösök kivetését sirjukból az tette szükségessé, hogy a görög vallási felfogás szerint jelenlétük holtukban is megszenteltleníti a földet és kihívja az istenek haragját a rajta élő közösség ellen.

— Nemzetségüket pedig örökös száműzetésre ítélték : A nemzetség kollektíven felelős egyes tagjainak bűneiért, s a büntetés is az egész nemzetséget éri.

— Epimenidés félig mítikus alak. A róla szóló elbeszélések szerint krétai pásztor, aki álombamerülve negyven évet töltött egy barlangban, felébredése után pedig közölte a néppel az istenek kijelentését : a világ keletkezésére és a tisztulási szertartásokra vonatkozó tanításokat. Életének ideje történetileg nehezen rögzíthető ; egyes hagyományok a VII., mások a VI. század végére teszik életét. Ezért sok kutató teljesen tagadja Epimenidés személyének történeti voltát.

— Megtisztította a várost : t. i. ünnepélyes áldozatokkal engesztelte ki az Alkmeonidák bűne miatt az egész közösségtől elfordult isteneket. Ez a szertartás az Alkmeonidák elleni ítélet és az ezáltal helyreállított belső béke vallásos szentesítését volt hivatva jelképezni.

II. 1. Az előkelők és a tömeg : határozatlan, de általánosan használt megjelölések ; itt az «előkelők» alatt a nagybirtokos arisztokraták, a «tömeg» alatt pedig elsősorban a földnélküliek és a kisbirtokos parasztság értendők.

2. A szegények... a gazdagoknak szolgáltak : Ez természetesen nem rabszolgaság volt, amint a következő mondatokból is kitűnik : az került rabszolgaságba, aki nem tudta teljesíteni a földbirtokossal szemben fennálló kötelezettségeit. A szegények, akikről itt szó van, társadalmi helyzetüket tekintve általában szabad, vagy félszabad (függőségi viszonyban álló) emberek — akiknek nincs saját földjük, és ezért kénytelenek a nagybirtokosoknál igen súlyos feltételek mellett munkát vállalni, — vagy pedig eladósodott kisbirtokosok.

— Pelatés : a szó jelentése : «közeledő, odatelepedő, szomszéd, védelmet kérő, kliens». Közelebbről nehezen meghatározható társadalmi kategória ; eredete a nemzetségi társadalom bomlásában keresendő, amikor a nemzetségi kötelékekből kiszakadt, elszegényedett elemek a kialakuló nemzetségi arisztokrácia védelme alá helyezkedtek és ennek fejében munkaerejüket védelmezőik rendelkezésére bocsátották. Később a szó egyszerűen «béres, bémunkás» jelentésben is szerepel.

— Hatodos (hektémoros) : Nem teljesen eldöntött kérdés, hogy a hatodosok a termés hatodát beadták-e, vagy megtartották. Az előbbi esetben valószínűleg a bérlőkhöz hasonló helyzetű réteg lehettek, az utóbbiban talán idénymunkások.

— Az egész föld t. i. kevesek kezén volt : ezt az állítást természet-

sen nem kell szószerint venni. A kor fejlődése valóban e felé az állapot felé tartott, ennek azonban Solón reformjai véget vetettek (l. a IV., V. és VI. fejj. jegyzeteit). A föld igen nagy része (elsősorban éppen a legjobb minőségű síkvidéki földek) a nagybirtokos arisztokrácia kezén volt; de kétségtelen, hogy elég nagy lehetett a birtokos parasztok száma is: elég, ha utalunk arra a szerepre, amelyet a harmadik vagyoni osztály (a zeugiták) a drakóni és solóni alkotmányban betöltenek.

3. Ügyszólván mindenből ki voltak rekesztve: t. i. a politikai jogokból, amelyek ebben a kezdeti korszakban az arisztokrácia privilégiumát képezték.

III. Drakón: l. a IV. fejj.-ben.

2. Basileus (király): nem a héróikus kor egyeduralkodója, hanem a kilenc archón (Athén legfőbb tisztviselői) egyike, aki — mintegy a régi királyok jogutódjaként — azok vallási teendőit végezte (archón basileus), hasonlóan a római rex sacrorumhoz. Későbbi hatáskörére vonatkozólag l. az LVII. fejezetet.

— Polemarchos: hadvezér. Kezdetben a hadsereg tényleges fővezére; később teljesen háttérbe szorult a stratégosok mellett, bár egy darabig még névleges fővezér maradt. Későbbi hatáskörére vonatkozólag l. az LVIII. fejezetet.

— Archón: «uralkodó, kormányzó». Ebben az esetben Athén első tisztviselőjét jelöli (archón epónymos: névadó archón, t. i. nevével jelölték meg hivatalviselése évét), aki mintegy elnöke volt az archónok tanácsának. Az V. században e hivatal jelentősége lehasznált: megmaradt hatáskörére vonatkozólag l. az LVI. fejezetet.

— Ión: mítikus alak, Xuthos vagy (más monda szerint) Apollón isten és Kreusa athéni királyleány fia; a monda szerint az eleusisiek elleni háborúban segítséget nyújtott az athénieknek, akik hálából uralkodójukká választották. Nevéhez fűzi a hagyomány a négy phylé (Argadeis, Hoplétés, Geleontes, Aigikoreis) felállítását és bizonyos vallásos szertartások intézményessé tevését. (L. még Ath. pol. I. fr. és Hérakleidés kivonata, I.)

3. Medón: Kodros király fia, az első archón. A monda szerint Kodros önfeláldozásával megszabadította Athént a dórok támadásától, és ezért az athéniek, azzal a megokolással, hogy utána már senki sem lenne méltó a királyi tisztség viselésére, megszüntették a királyságot: Kodros utódai csak mint archónok kormányoztak.

— Akastos: Medón fia.

— Az archón semmit sem intéz az ősi dolgok közül, hanem csak azokat, amelyeket később vezettek be: Az ősi dolgok alatt elsősorban vallási jellegű teendőket kell értenünk, amelyek főleg az archón basileus feladatkörébe tartoztak (pl. egyes ünnepek rendezése, szertartások vezetése, gyilkossági ügyekben való ítélkezés stb.); az archón epónymos teendője viszont — legalább is Aristotelés korában, amikor ugyan hatásköre már erősen megszűkült — egyes ünnepek rendezésén kívül főként a vagyon- és családjogi ügyek intézése volt.

4. Thesmotheték : a törvények ellenőrei és a törvényszéki tárgyalások legfőbb intézői. L. az LIX. fejezetet.

5. Bukoleion : a név jelentése tulajdonképpen «pásztor-lakás» vagy «istálló» ; összefügg a bikaalakban tisztelt Dionysos isten kultuszával, amelyben az archón basileusnak fontos szerepe volt.

— A basileus feleségének Dionysossal való egyesülése és házassága : az Anthestéria ünnepen (Anthestérión hónap [február-március] 11—13-án) végbemenő szertartás ; az isten szimbolikus házassága (hieros gamos), amelynek termékenységet adományozó hatást tulajdonítottak, és amelynél az archón basileus felesége képviselte Dionysos jegyesét.

— Prytaneion : tanácsház ; tulajdonképpen a prytanisok (a tanács ügyintéző tagjai) gyülekezési és tanácskozási helye.

— Epilykos : Aristotelés ezen adatán kívül semmi közelebbit sem tudunk róla.

6. Az Areopagiták tanácsa : ez a tanács az Areios pagosról (Arés dombja, ahol ennek az istennek kultushelye volt) kapta a nevét ; itt tartotta ugyanis gyűléseit. Kezdetben az állam legfelső szerve volt, az arisztokrácia kormányzótestülete ; később a demokratikus fejlődés folyamán hatásköre egyre szűkebb térre szorult, s végül csak a gyilkossági perekben való ítélkezés és bizonyos vallási ügyek felett gyakorolt felügyelet maradt meg számára. — Szerepének változásait Aristotelés részletesen ismerteti a következő fejezetekben.

IV. A drakóni alkotmányra vonatkozólag I. a függelék (241. l.)

V. 1—2. A drakóni alkotmány által létrehozott ideiglenes kompromisszum ebben az időben már nem volt fenntartható. A pénzgazdálkodás fejlődése, a nemesi nagybirtokok terjeszkedése fokozta a függő helyzetűek (adósrabszolgák stb.) kizsákmányolását, és egyre több tönkrement szabad kisbirtokost súllyesztett le közéjük. A tömegek elkesere-

dését és forradalmi hangulatát növelték még a Salamisért folytatott harcok súlyos terhei. A háború pedig már önmagában is hozzájárult a még fegyveres szolgálatot teljesítő, de állandóan és egyre nagyobb mértékben az elszegényedéstől fenyegetett kisbirtokosok aktivizálásához — egy belső harc esetére is. Nem tudhatjuk pontosan, hogy a forradalmi mozgalom a Solón felléptét megelőző időben milyen formákat és méreteket öltött, de mindenestre elérhette azt a pontot, amikor már az arisztokrácia uralmát megdöntéssel fenyegette. Ez kényszeríti az arisztokráciát arra, hogy a válság megoldására beleegyezzen Solón teljes hatalmú archónná való megválasztásába.

— A kivételes hatalommal felruházott törvényhozók megválasztása többször előforduló jelenség ebben a korban (pl. Mytilénében Pittakos, Euboiában Tynnondas, Kyrénében Démónax működése stb.); többnyire az arisztokrácia és a démos ellentétének kompromisszumos megoldási kísérletét képviselik, de általában határozottan haladó jelleggel.

— **2.** Solón, mint kora egyik legkiválóbb költője, verseit is politikai agitációja, eszméinek terjesztése szolgálatába állította (l. lentebb is.).

— **2, 15.** A költő azért nevezi Attikát «a legidősebbik ión földnek», mert a hagyomány szerint (amely lényegében megfelel a történeti valóságnak) a kisázsiai iónok Attikából vándoroltak ki új hazájukba.

— **3.** Solón a régi athéni királyi családból, a Medontidák nemzetiségéből származott, vagyis származását tekintve az arisztokrácia legelőkelőbbjei közé tartozott.

Tekintélyét és népszerűségét a Megara ellen Salamisért vívott harcban szerzett érdemei alapozták meg. A hagyomány szerint (Plut. Sol. VIII.) a hosszan elhúzódó háború kudarcain elkeseredett athéniek határozatot hoztak, amely szerint halállal büntetendő az, aki a salamiszi háború felújítását indítványozza. Salamis birtoklása azonban életérdeke volt Athénnek; új földterületet jelenthetett a parasztság föld nélküli tömegei számára és fontos támaszpontot a meginduló tengeri kereskedelemnek. Emellett a fejlettebb fokon álló Megara ellen vívott harc bizonyos értelemben függetlenségi harc is volt Athén számára; Megara fenyegető hatalmi törekvéseivel szemben (l. Theagenés szerepét a Kylón-féle felkelésben) Athénnek harcolnia kellett, ha saját fejlődésének lehetőségeit biztosítani akarta. — Ebben a helyzetben Solón felismerte Athén valódi érdekeit és az athéni társadalom széles köreinek harcvágyó hangulatát, és úgy játszotta ki a háború indítványozását.

tiltó rendelkezést, hogy örültnek tettetve magát megjelent a népgyűlésen és elszavalta erre az alkalomra készített versét. Ebből csak néhány töredék maradt fenn;

«Mint követ érkezem én Salamis gyönyörű szigetéről,
érveitekre hozom válaszul énekemet.

*

Lennék vagy pholegandrosi ember, vagy sikiníta,
lenne hazám bármely kis sziget, és ne Athén!
Mert azt érzük meg, hogy ránk újjal mutogatnak:
«Nézd ez athénit, ez is veszni hagyá Salamist!»

*

Menjünk hát Salamis gyönyörű szigetére, hogy érte
harcoljunk, s döntsünk: szégyen-e vagy becsület?»

(fr. 2 D. — *Trencsényi-Waldapfel I. ford.*)

Ezzel a fellépésével rávette az athénieket a tiltó határozat eltörlesztésére. A megújított harc — a hagyomány szerint Solón vezetésével — athéni győzelemmel végződött.

— 3. Solón azok közé az (általában szegényebb) arisztokraták közé tartozott, akik már elsősorban kereskedelemmel foglalkoztak, éppen mivel nem volt nagyobb birtokuk. A hagyomány fenntartotta annak emlékét, hogy sok utazást tett a Keleten, mind politikai tevékenysége előtt, mind utána. Kétségtelen, hogy foglalkozása és ezzel járó hosszú utazásai révén igen sok tapasztalatot szerzett, amelyeket azután politikai törvényhozói tevékenységében hasznosított is (l. Plut. Sol., Lehmann—Haupt: Gr. G. 19—20, Gercke—Norden Einl. III.).

— Solón állásfoglalása a gazdagokkal szemben (amely jellemzően mutatkozik meg egész költészetében, l. fr. 1., 3. D.) onnan ered, hogy felismerte azt a veszélyt, amelyet a gazdagok kíméletlen mohósága, az uzsora, az adósrabszolgaság és a földbirtokfelhalmozás jelentett: ez csak a középrétegek elnyomorodását, az arisztokrácia és a nép, és az egyes arisztokrata nemzetségek közti belső harcok további kiéleződését eredményezhette, amely megakadályozta Athén erőinek összefogását, gátat vetett a termelés, a földművelés, ipar, kereskedelem fejlődésének, és gyengeségre kárhoztatta Athént a szomszéd államokkal (elsősorban

Megarával) szemben. Solón célja Athén egységesítése és megerősítése volt, és felismerte azt, hogy ennek fő akadályai a fennálló gazdasági rendszer és az arisztokrácia uralma. Törvényhozói tevékenységének fő tartalmát éppen ezeknek az akadályoknak az elhárítása képezi.

VI. 1. Amint a teljhatalom birtokába jut, Solón első intézkedésével a legégetőbb kérdést oldja meg: megszünteti az adósrabszolgaságot. Ez az intézkedés, amely visszaható erővel birt, megfosztotta a gazdag arisztokrácia birtokait az adósrabszolgák addig elsőrendű fontosságú munkaerejétől, mind a jelenre, mind a jövőre nézve. Igen sok eladósdott és rabszolgaságba jutott athéni kapta vissza-szabadságát és polgárjogát. Akiket idegenbe adtak el, azokat Solón közkölségen kiváltatta és hazahozatta (l. XII. 4. is).

— Az adósságok eltörlésével az attikai parasztság nagy tömegei, — akiknek földje adósságuk fejében a gazdag arisztokrácia kezébe jutott, ahol a régi kisbirtokosok rabszolgái sorban dolgoztak új gazdáik számára, — ismét földjük szabad és teljesjogú birtokosai lettek. Mivel az arisztokrata nagybirtokosok földjeinek igen jelentős részét éppen ezek a volt szabad paraszti birtokok tették ki, ez az intézkedés az arisztokrata birtokok tekintélyes részének elvételével volt egyértelmű, és hatásában meg egyezett egy nagyméretű földosztással. Ez az intézkedés tehát tartalmát tekintve egy agrárforradalommal egyenlő (mint ahogyan Engels is forradalomnak értékeli Solón intézkedéseit: A család, a magántulajdon és az állam eredete, Marx-Engels: Válogatott Művek II., Budapest, Szikra, 1949, 264.), és igen súlyos csapást jelentett az arisztokrácia uralmára.

— **2—3.** Az itt elbeszélt történet jellegzetes politikai pletyka, amelynek hitelessége nem ellenőrizhető. Természetesen történhetek ilyen esetek; Solón becsületessége azonban, amelyet a demokratikus hagyomány hangsúlyoz (amelyhez Aristotelész is csatlakozik), a rávonatkozó egész forrásanyag alapján vitán felül áll. A történet maga erősen magán viseli az V. sz.-i politikai pletykák jellegét, és valószínűleg Alkibiadész ellen irányult (errevonatkozólag l. bővebben Keil, Die solonische Verfassung 46—49); hasonló jellegű célzatos pletyka olvasható Plutarchosznál (Aristeidész, 5.) Kalliasról.

VII. 1. A legégetőbb kérdések azonnali megoldását (az adósságok eltörlése, az adósrabszolgaság megszüntetése) követte Solón működésében Athén életének nagyszabású átszervezése, egy általános jellegű törvényhozás keretében.

Ami a drakóni törvényhozást illeti: ez egy primitívebb fokhoz és sajátos helyzethez kötött szabályozása volt az athéni jogrendnek (I. a IV. c. jegyz.), amely már nem volt fenntartható a solóni Athénben, kivéve azokat az egész közösség javát szolgáló, a solóni irányba is beillő rendelkezéseit, amelyek a gyilkossági ügyekkel foglalkoztak és a vérbosszú szabályozására és korlátozására irányultak.

A törvényeket a stoa basileios-ban (az archón basileus hivatali helyiségében) kyrbisekre (többoldalú faoszlopokra) írva helyezték el úgy, hogy bárki hozzáférhessen. A törvényeknek ez a rögzítése és nyilvánossá, hozzáférhetővé tétele jellemző vonása a görög demokratikus fejlődésnek; egyben arra is rámutat, hogy ennek az intézkedésnek szükségszerű előfeltétele, illetve velejárója az, hogy a nép elég széles rétegei tudjanak olvasni.

— 2. A megesketés a törvények megtartására szokott formája az új törvények beiktatásának, érvényesítésének. A száz év, mint kötött időtartam, többször is előfordul; más források (Hérod. I. 29.) Solón törvényeire vonatkozólag 10 évben jelölik meg az eskü érvényességét. — A megesketésnek egy speciális és megismétlődő esete az archónok esküje a törvények megtartására. Az eskü-szertartásnál szereplő kö egy Hermésnek szentelt áldozati oltár. Az aranyszobrot Delphoiban kellett felállítani, mintegy a delphoi-i istenségnek fizetendő büntetéspénzként. (A delphoi-i Apollónnak, illetve jóshelyének ez a szankcionáló szerepe a jóshely papságának a törvényhozásoknál stb. játszott tanácsadói tevékenységében leli magyarázatát.)

— 3—4. A solóni alkotmánynak lényeges vonása a jogok és kötelességek elosztásának timokratikus szabályozása. Ami a négy vagyoni osztályt illeti, kialakulásuk története nehéz és nem kellően tisztázott probléma. Régebben Solónnak tulajdonították megszervezésüket; éppen az Ath. pol.-ból derül ki, hogy már előtte is megvoltak.

Az osztályok nevei mindenesetre régebbiek, mint maga az egész kialakult rendszer. A hippeus (lovag), zeugítés («ökörfogatos», vagy = nehézfegyverzetű gyalogos? I. a IV. c. jegyz.) és thés (munkás) elnevezés eredetében nagyjából fedi a szabad lakosság hármasság tagozódását a homérosi társadalomban: nemzetségi arisztokrácia, földbirtokkal rendelkező parasztság, földnélküliek. Ez a három kategória Athénben, úgy látszik, elég korán három renddé szerveződött (eupatridák, agroikosok, démiurgosok), az ú. n. théseusi alkotmány korában. — Később, mikor már pontosabban és a gazdagság felmérése alapján jelölték meg az egyes osztályok határait, válhattak ki külön, első osztályként a pen-

takosiomedimnosok, az egyetlen a négy osztály közül, amely már nevében hordja a mennyiségi megszabást. (Ez legkésőbb a VII. sz.-ban mehetett végbe.) A pentakosiomedimnos név mutatja, hogy itt eredetileg a medimnossal mért termelvények, azaz elsősorban a gabona jött számításba. Ehhez képest Solón szabályozása, amely egyként beszámítatja a száraz és folyékony termést, már tekintettel van a borra és olajra is, amelyeknek termelése éppen ebben a korban lendül föl, és pedig elsősorban a kisebb birtokosoknál. A solóni szabályozás mindenestre növelhette a nem-arisztokrata réteg súlyát a felsőbb osztályok keretein belül.

Anni a vagyoni osztályok kialakulását illeti, valószínű, hogy ebben a folyamatban szerepet játszott a hadszervezeti cél. Ezt világosan mutatja a timokrácia osztályainak összefüggése a hadsereg fegyvernemeivel: a pentakosiomedimnosok és hippeusok (eredetileg) mint lovasok, a zeugitések mint hopliták szolgáltak, a thések pedig könnyűfegyverzetű kisegítőcsapatokként vagy (később) a flottánál.

A hivatalokra való jogosultságot is a vagyoni osztályokhoz való tartozás szabta meg. A legfontosabb tisztségekre, az archónok és tamiasok hivatalába csak a pentakosiomedimnosok juthattak be. A kisebb tisztségeket, — mint az itt említett pólétések (az állami javak eladói), a tizenegyek (a börtönfelügyelők), a kólakretések (szintén pénzügyi funkciókat teljesítő hivatalnokok) hivatalát — a második és harmadik osztály tagjai viselték. A negyedik osztály csak a népgyűlésen és a bírásokban való részvételre kapott jogot. Ez azonban a megelőző állapothoz viszonyítva nagyjelentőségű vívmány volt (l. a IX. c. jegyz.).

— 4. A négy jövedelmi osztály egyben adó-osztály is volt. Az athéni polgárok ugyan (a tyrannis idejétől eltekintve) nem fizettek állandó adót, de hadicélokra időnként a szükségnek megfelelően rendkívüli hadiadót (*εἰσφορά*) róttak ki rájuk. Ennek kivetési arányát szabta meg az egyes osztályokhoz való tartozás.

— A lovagi census (*ἵππας*) kettős magyarázata rámutat e megjelölés tartalmának változására. A *ἵππεύς* eredetileg a (gazdagságából következőleg) lótartásra képes, lovon harcoló arisztokratát jelenti; később, a négy osztály kialakulása után, a második (300 medimnos-os) osztályt, amelynek tagjai általában a lovasokat adták.

— Az Anthemión fogadalmi ajándékán álló epigramma feltűnő és szokatlan módon két pentameterből áll. Lehetséges, hogy a szöveg hagyományozása hibás, vagy az egész csak töredék. Pollux (VIII. 131.) egy teljesebb változatot közöl:

*Διφίλου Ἀνθεμίων τόνδ' ἵππον θεοῖς ἀνέθηκεν
θητικοῦ ἀντὶ τέλους ἵππάδ' ἀμειψάμενος.*

Diphilos, Anthemiön fia, ezt a lovat felajánlta,
thések adója helyett a lovagit fizeti.

— Természetes, hogy Aristotelés korában a «milyen adót fizet?» (*ποῖον τέλος τελεῖ*) kérdés már tartalmatlan formassággá változott, megfelelően annak, hogy a régi jövedelmi osztályok, amelyeknek szabályozása változatlan maradt, a gazdasági változások következtében már az V. sz. végére elvesztették reális jelentőségüket (l. a IV. c. jegyz.).

VIII. 1. Aristotelésnek a hivatalok solóni betöltési módjára vonatkozó értesítését (jelöltek közül való sorsolás) általában nem fogadják el hitelesnek (l. Bengtson, Gr. G. 114.). — Igaz, hogy egy évtizeddel a solóni törvényhozás után Damasias már kifejezetten mint választott archón szerepel (*αἰρεθείς*), és az 590/89. és 586/5. évek archónnélkülisége sem vall a sorsolás gyakorlatának meglétére. A XXII. 5. c.-ban pedig a 487/6. évvel kapcsolatban (amikor először rendszeresítik az archónok sorsolását) megjegyzi Aristotelés, hogy a régebbiek mind választottak voltak. Ami bizonyítékot Aristotelés elgondolása mellett felhoz (hogy t. i. a solóni törvények a tamiasokat is sorsoltatják), szintén nem ad feltétlen meggyőző párhuzamot. — Azonban még így sem bizonyos, hogy ez az értesítés nem lehetne hiteles. Solón intézkedései közé igen jól beleillik ez a rendelkezés, amely a tisztviselők (főleg az archón) választásával járó villongásokat és belső harcokat lehetett hivatva kiküszöbölni. Természetes azonban, hogy ez a rendelkezés, ha valóban solóni, csak igen rövid ideig lehetett gyakorlatilag érvényben.

— **2.** Aristotelés itt röviden utal a hivatalok betöltésének régebbi módjára: régebben az Areiospagos saját hatáskörében intézte a hivatalnokok kiválasztását, nem a nép választotta meg őket. Az természetesen valószínű, hogy itt nem a Solónt közvetlenül megelőző időről van szó, hanem általában a régebbi korról (l. IV. c. jegyz.).

— **3.** Az itt említett négy phylé a négy régi ú. n. ión phylé (Argadeis, Hoplétes, Geleontes, Aigikoreis), amelyek megszervezését a hagyomány Iónnak, Athén mondai királyának (l. III. c. 2. és 1. fr. jegyz.) tulajdonította. Ez a négyes phylébeosztás, amely jellemző az ión törzsekre (akár a hármas beosztás a dórokra), Athénben egészen Kleisthenés reformjáig (508/7) fennállott.

A phylobasileusok («törzsi királyok») a phylék vezetői voltak, s az eupatridák közül választották őket. Háborúban (legalább is a régebbi korban) ők vezették az egyes phylék csapatait, és híráskodási funkcióik is voltak: bizonyos ügyekben (l. LVII. c.) még később is — az archón basileusszal együtt — bírói testületként szerepeltek.

— Ebben a korban — már Solón előtt is — a nemzetségi-törzsi szervezeten belül a trittysőkkel («harmadrész») és naukrariákkal («hajóparancsnokság», «hajóállító körzet») megjelennek a területi beosztás elemei is. (L. Engels, A család, a magántulajdon és az állam eredete: Marx—Engels: Válogatott Művek II. Szikra, 1949, 264.)

Leglényegesebb itt a naukrariák szerepe (a trittysők csak összefoglaló egységek lehettek — 4—4 naukraria, — és szerepük közelebről nem ismeretes). Minden egyes naukraria 1—1 hajót állított az athéni flotta számára, és 2—2 lovat szerelt fel a hadseregnek. Az erre szükséges költségek behajtására a naukrariák mint adóközösségek is szerepeltek.

A naukraria egy naukraros («hajóparancsnok») alá tartozó terület és funkció. Kezdetben a naukrariák erősen személyes jellegű megbízatások, illetve kötelességvállalások lehettek, és csak később váltak állandó jellegű kormányzati hatáskörre.

A kereskedelem védelme, a VII. sz.-ban már erős kivétel, és még inkább a Megara és Mytiléné ellen vívott harcok szükségessé teszik a hadiflotta felállítását; sőt — Wilamowitz szerint (A. u. A. II. 54.) — ez már a VIII. sz.-ban bekövetkezett. (Valószínűbb azonban Busolt nézete, aki a VII. sz.-ra teszi a naukrariák kialakulását [Gr. G. II. 188. kk.]; régebben csak kevéssé szervezett kezdetekről lehetett szó.) Valószínű, hogy eleinte — tehát a VIII. sz.-ban — csak a partok és a hajózás védelmére szorítkozott a naukrariák feladata (főleg a kalózkodás ellen); idővel ez felölelte magába a hajók és lovak rendszeres kiállítását, alapjávvá vált az athéni hadiszervezetnek, és állandóan hozzá kapcsolódtak a megfelelő pénzügyi funkciók is (a szükséges összegek beszedése és kezelése, amely azután kiterjedt a nem hadi jellegű költségekre — pl. az ünnepkövetségek finanszírozására — is). Mint hadi szerveket a naukrariákat, ill. vezetőiket a polemarchosnak rendelték alá. A naukrarosoknak alárendelt pénzügyi tisztviselők voltak a kólakretések.

A hangsúlyozott pénzügyi funkció mutatja, hogy a naukrariák kialakulása egybeesik, vagy legalább is elég szorosan összefügg a jövedelmi osztályok kialakulásával. Végleges formájukat — mint Attika 48 hadi- és adókörzete — legkorábban a VII. sz. elején (talán kb. 683/2 — az egyéves archónság bevezetése — óta) kaphatták meg.

Hérod. V. 71. alapján (amely ugyan kétségtelenül túlozva írja le ezt) tudjuk, hogy a naukrarosoknak voltak prytanisaik («elnökeik»), akik igen nagy hatalmat képviseltek az államon belül. Ezek a prytanisok nyilván egy, a naukrarosok közül választott szűkebbkörű tanácsot alkottak, amelynek a katonai- és pénzügyekben való szerepe nagy befolyást szerzett.

— A naukrariák a VII. és VI. sz.-ban nagy szerepet játszottak Athén had- és pénzügyeiben. Ennek a szerepnek pénzügyi vonalon a kleisthenési démos-szervezet, katonai vonalon a triérarchia intézményének bevezetésével a themistoklési flottaépítés vetett véget.

4. A négyszázak tanácsa a hagyomány szerint Solón alkotása. A IV. c. szerint ugyan már a drakóni alkotmány is ismer egy 401-es tanácsot ; ennek funkciói azonban nem egészen világosak (l. a IV. c. jegyz.), bár valószínű, hogy bizonyos fokig előzménye lehetett a solóni tanácsnak. A solóni tanács hivatása mindenestre az volt, hogy az elsősorban az arisztokrácia érdekeit képviselő Areiospagost ellensúlyozza az állam életében ; mivel a három első jövedelmi osztályból sorsolás útján állították össze, elsősorban a középrétegeket képviselte. Hatásköre kiterjedt a közösségi, a folyamatban, illetőleg előkészítésben lévő ügyek előzetes megtárgyalására, és a hivatalnokok tanácsokkal való ellátására. A tanács ebben a formájában maradt meg Kleisthenés reformjáig, aki azután újjászervezte az 500-as tanács formájában.

A solóni alkotmányon belül az Areiospagos — bár a négyszázak tanács és a törvényszék (*ἡλιαία*) hatalmának ellensúlyát és megszorítását jelentette — megőrizte nagy jelentőségét. A törvényhozások (elsősorban a drakóni) bizonyos irányban erősítik is hatalmát (l. IV. c.) : a törvények megtartását ellenőrző tevékenysége biztosította fölényét a tisztviselőkkel szemben. Mint bírói testület, saját hatáskörében korlátlan hatalommal járt el ; különösen kidomborítja ezt az a körülmény, hogy a büntetések okait (— ez elsősorban a Solón előtti, régebbi korra vonatkozik —) nem jegyzik fel. Solón egy ponton ki is bővíti az Areiospagos funkcióit : hatáskörébe utalja a demokratikus alkotmány elleni összeesküvés vagy lázadás fölötti ítélkezést is, amelyre vonatkozólag külön törvényt hozott.

— 5. Solónnak ez a törvénye, amely polgárjogának elvesztésével bünteti azt, aki nem foglal fegyveresen állást a belső viszályban, arra volt hivatva, hogy mozgósítsa az esetleg közömbösen viselkedő, passzív tömegeket (főleg a középrétegeket) a demokratikus alkotmány védelmére az ellene irányuló támadásokkal szemben.

IX. 1. Aristotelés ebben a fejezetben értékeli a solóni alkotmány által létrehozott haladást, az athéni demokrácia alapjainak lerakását, és rámutat arra a három mozzanatra, amelyet ebből a szempontból legfontosabbnak tart a solóni törvényhozásban:

a) A személyre felvett kölcsön és ezzel az adósrabszolgaság megszüntetése. Ez a görög fejlődés általános iránya, amely Athénben a leg-erősebb, és amely diadalrajutásával döntő módon elválasztja a klasz-szikus görög rabszolgatartó társadalmat az ókori keleti társadalmaktól és a görög társadalom archaikus (Attikában: Solón-előtti) periódusától, amelyekre jellemző az adósrabszolgaság nagy szerepe. Solónnak az athé-niek (adós-) rabszolgaságát megszüntető rendelkezése fontos tényezője Athén fejlődésének, és azt (egy szükségszerű átmenettel, l. IV. c. jegyz. összefoglaló rész) a klasszikus rabszolgatartás kifejlődése irányába tereli. (L. Marx—Engels: Válogatott Művek, II. Budapest, Szikra, 1949., 266.)

b) Nagy volt a jelentősége annak a törvénynek is, amely megengedte, hogy egy polgár sérelméért bármelyik másik polgár vádat emel-hessen. Ez egyrészt hozzájárult a nemzeti kötelek lazításához (annak megengedésével, hogy valakinek az ügyét egy másik nemzetség tagja képviselhesse), másrészt hivatott volt megteremteni a polgárok között a kölcsönös védelem, az új demokratikus szolidaritás érzését, amely ilyen körülmények között eleven hatóerővé válhatott.

c) Az a rendelkezés, amely lehetővé tette, hogy a tisztviselők ítéleteivel szemben, és általában vitás ügyekben a néphez, mint bírói hatósághoz fellebbezenek, nagy hatalmat biztosított a nép bíróságának, amelyben a legszegényebb rétegek is képviselve voltak. Ezt a hatalmat fokozta az, hogy a tisztviselők megválasztása és hivatali működésük végső ellenőrzése is az athéni polgárság egészét magába foglaló népgyűlés kezébe került. Ez a solóni alkotmány jellegét — timokratikus korlátai ellenére, amelyek nagyrésze ugyan szintén pozitíven értékelhető az adott viszonyok között — alapjában demokratikussá teszi. Amint Engels megállapítja: «a negyedik osztálynak csak az a joga volt, hogy a népgyűlésen felszólaljon és szavazzon; de itt választottak minden tisztviselőt, itt kellett működésükről beszámolniuk, itt hoztak minden törvényt — és itt a negyedik osztályé volt a többség. Az arisztokratikus kiváltságokat a vagyon kiváltságainak alakjában részben felújították ugyan, de a döntő hatalom a nép kezében maradt» (Marx—Engels: Válogatott Művek, II. Budapest, Szikra, 265.)

X. 1. Solón törvényhozásában különös gonddal szabályozta a gazdasági ügyeket (a mezőgazdaság és ipar területén); még erősebben

kidomborodik a gazdasági fejlődés elősegítésének célja a pénz és a mértékek új szabályozásában, amelyet a törvényhozás után hajtott végre. Erről ad itt néhány vázlatos megjegyzést Aristotelész, amelyekből nehéz összefüggő képet kapnunk. (Ehhez hozzájárul a szöveg romlott állapota is.) Más források alapján tudjuk, hogy ez a rendezés lényegében azt jelentette, hogy az attikai pénz- és mértékrendszert, amely eddig az aiginaival egyezett meg, átalakították az euboiai mintájára. Ezzel Solón Attika kereskedelmét, amely eddig Aigina, Megara és általában a Peloponnésos függvénye volt, a thrákiai és makedóniai kereskedelmet kezükben tartó euboiaiakhoz (chalkisiakhoz) való csatlakozással elsősorban az északi területek felé irányította.

— 2. A Pheidón-féle mértékek az aiginai mértékek, amelyek nevüket Pheidón argosi királytól kapták (valószínűleg a VIII. sz.-ban), aki a hagyomány szerint városát egyidőre a Peloponnésos vezető hatalmává tette és babylóniai mintára egységes súly- és mértékrendszerrel látta el a Peloponnésost.

A mértékek *emelése* tulajdonképpen csak az űrmértékeknél következett be (az aiginai medimnos 45 liter, a metrétés 36 liter; az euboiai mértékrendszerben a medimnos 52,4 liter, a metrétés 39,3 liter); a hossz- és súlymértékek megkisebbedtek (az aiginai talentum 36 kg. az euboiai 26,2; az aiginai láb 33 cm, az euboiai 29,7).

Nehezen érthető, mit jelent a pénzre vonatkozólag az *αὔξησις* (emelés, gyarapítás), mikor az aiginai drachma nehezebb volt az euboiaiánál (6, ill. 4,37 g). H. A. Cahn magyarázata szerint (Mus. Helv. 3. [1946] 3) az *αὔξησις* itt egy változatlan egység (t. i. a mína) részeinek megnövelését, az eddiginél több részre való osztását jelenti. Eszerint a Solón-előtti és a solóni mína nagysága azonos, de alapegységük (a drach-

ma) $\frac{1}{70} : \frac{1}{100}$ arányban áll egymáshoz; az aiginai mína 70, az euboiai (attikai) 100 drachmából áll.

A didrachmonra (két drachmás) mint régen használt pénzdarabra való utalás azt a változást emeli ki, amelyet valószínűleg szintén Solón vezetett be az attikai pénzverésbe: az ő idejétől kezdve az általánosan használt pénzdarab az Athéna-fejjel és bagollyal díszített tetradrachmon (négydrachmás) lett. (Cahn feltevése, l. az id. helyet.)

A súlyok és mértékek viszonyára vonatkozó megjegyzés értelmezését nehezzé teszi a szöveg hiányossága. A papírusz rongáltsága miatt keletkezett hézagot Lehmann-Haupt (Hermes 35 [1900] 718.) a következőképpen egészíti ki: *αἱ τρεῖς μναὶ* = a három mína, t. i. a talentumot

alkotó 60 + 3 mínából a 60-on fölüli mennyiség. — Magyarázata szerint itt kétféle talentummal kell számolnunk: egy normálisan használt, 60 mínás talentummal, és egy 63 mínás pénztalentummal. A + 3 mína a pénzverés költségeire szolgált (l. Cahn id. helyét), s mivel ezt a költséget nem levonás, hanem hozzátétel útján fedezték (ellentétben pl. az ókori keleti királyi és templomi pénzverési gyakorlattal), a külön pénztalentum bevezetése a nép érdekeit szolgáló intézkedés volt.

Ettől eltérő új magyarázatot hoz Fritz és Kapp (Aristotle's Constitution of Athens, 157.): szerintük az új talentum, akár a régi, 60 mínára volt felosztva; de ez a 60 mína egyenlő súlyú volt 63 régi mínával. Eszerint tehát a talentum és a mína részeinek (mint pl. a mína ötvenedrészének, a statérnek) a súlya arányosan megnövekedett. Erre utal Aristotelés azzal, hogy a (hatvanon felüli) három mína el volt osztva a statérre és más mértékekre. A régi talentum és mína ebben az esetben természetesen nem azonos a sokkal nehezebb aiginaival, hanem olyan kereskedelmi súlyokra vonatkozik, amelyeket már Solón előtt használtak Attikában, s amelyeket most alkalmaztak az új pénzveréshez.

XI. A törvényhozást közvetlenül követő idő leírása e fejezetben mutatja, hogy a solóni rendezés nagy pozitívumai nem érvényesültek egycsapásra minden téren. A közvetlen hatás sok tekintetben negatívnak látszott; az arisztokrácia az adósságtörlés és a demokratikus reformok miatt háborgott, a szegények elégedetlenek voltak az elmaradt földosztás miatt; mindkét rész várákozásaiban megcsalódottnak érezte magát. Az új törvények értelmezése és a gyakorlatba való átvittele az első időkben szintén sok nehézséget rejthetett magában. A solóni törvényhozás pozitív hatása csak lassan bontakozott ki és érvényesült az athéni fejlődésben; ez a folyamat szinte az egész VI. sz.-ot magába foglalja.

Aristotelés itt Solónról némileg idealizált, moralizáló képet ad, megfelelően a maga középutas, a végletektől tartózkodó, a mérsékelt demokrácia alapján álló államférfi-eszményének. (Természetesen a «mérsékelt demokrácia» helyzete és szerepe egészen más Solón és más Aristotelés korában.) Kétségtelen azonban, hogy a lényegét illetően helyesen fogja meg Solón államférfiúi nagyságát és (mind itt, mind műve más helyein) helyesen mutat rá kiemelkedő és iránymutató szerepére Athén történetében.

XII. A korabeli viszonyok és problémák illusztrálására Aristotelés e fejezetben bőven idéz részleteket Solón költeményeiből. Ezek az idé-

zetek értékes közvetlen források a korra vonatkozólag, és a nagy athéni államférfi véleményét is tartalmazzák saját működéséről és az ellene irányuló kifogásokról.

— 1. Solón itt a népnek juttatott hatalomról azt mondja, hogy ebből sem el nem vett, sem túlságosan meg nem növelte. Ha formai szempontból nézzük a dolgot, Solón itt valóban csak restaurál, akár a seisachtheia intézkedésével, — de ez a formai restauráció ebben az esetben is tartalmában forradalmat jelentett. A népben állandóan élt igényként annak az ekkor még nem túlságosan távoli kornak az emléke, amelyben — a nemzetségi társadalom keretei között — a nép egésze szabadon rendelkezett saját sorsa felett. A nemzetségi szervezet ebben a korban azonban már csak forma volt, olyan szervezeti forma, amely elsősorban a nemzetségi arisztokrácia uralmát biztosította. A hatalom már nem a nép egésze, hanem az arisztokrácia és kormányzati szervei (az Areiospagos tanácsa és a csak az arisztokraták közül kikerülő hivatalnokok) kezében volt. Ezen lényegesen a kompromisszumot jelentő drakóni alkotmány nem változtatott. Solón azonban azzal, hogy a népgyűlés régi, a nemzetségi társadalom virágkorában megvolt szuverénitását és végső döntési jogát ismét visszaállította a gyakorlatba, kétségtelenül politikai forradalmat hajtott végre. (A nemzetségi társadalom eredeti egyenlőségének és a görög demokrácia kifejlődésének összefüggéséhez l. G. Thomson, *Aeschylus and Athens*,² 199. kk.)

Ami a gazdagok iránti kíméletet és a fegyveres forradalom elkerülését illeti (l. XII. 3, 4, 5 is), az adott helyzetben Solón eljárása indokolt volt. A nemesség uralmának fegyveres megdöntése nehéz és kétes sikerű feladat lett volna: elriasztotta és ellenállásra sarkalta volna a nemesség Solón mellett álló vagy legalább is kiegyezésre hajlamos részét és a nemesség egészét egységesen állította volna szembe Solón működésével; a célok különbözősége miatt a demokratikus tábor két főcsoportja, a zeugiták és theések elszakadhattak volna egymástól; a forradalom esetleg a Solón mellett álló gazdagodó iparos-kereskedő réteg ellen is fordulhatott volna, akik pedig a következő században elsősorban képviselik a leghaladóbb (klasszikus rabszolgatartó) termelési módot. Emellett a belső harc az adott viszonyok között meggyengítette volna Athén küzdőképességét külső ellenfeleivel szemben, és ezzel esetleg hosszú időre visszavetette volna egész fejlődését, megnehezítette volna a kialakuló athéni állam megerősödését.

— 2. Az adott helyzet természetesen bizonyos kompromisszumos vonásokat is hozott magával Solón működésében, amint ez az itt közölt

idézethől látszik. — A vers azonban itt is elsősorban a gazdagokkal fordul szembe.

— 3. Ebben a részben Solón a demokrata irányzat legradikálisabb elemeivel fordul szembe, akik kevéssé voltak megelégedve reforminjával. Solón itt ezeket túlságosan is negatívan értékeli, elsősorban csak a zavarosban halászni akaró kétes elemeket lát bennük; ebben kétségtelenül bizonyos arisztokrata korlátok és a kereskedő-iparos rétegek kompromisszumos megoldásokra való hajlandósága is megnyilatkozik, valamint abban a kijelentésében is, hogy «hazája gazdag földjéből ne hirtokoljanak egyenlő részt a hitványakkal a kiválók». A földnélküli rétegek csalódottsága a várt földosztás elmaradása miatt szubjektíve teljesen érthető is. Mindez azonban nem változtat azon a tényen, hogy a fejlődés helyes perspektíváját és a konkrét teendőket nem ők ismerték fel, hanem Solón, aki ezeket megvalósította vagy megvalósulásukat egész működésével elősegítette.

— 4. Ebben a versében Solón számot ad egész működéséről. Joggal emeli ki munkájának nagyjelentőségű eredményeit: az adósságjelző zálogkövek eltávolítását a földekről, azaz a birtokos parasztság megszabadítását az adósságok terheitől, és a rabszolgaságba jutott, külföldre eladott vagy elmenekült adósok kiszabadítását, visszaváltását, és ismét a szabad polgárok sorába iktatását.

Egyesítette a hatalmat a törvénnyel, az erőt a joggal, amint mondja, és így tudta végrehajtani programját, mindazt, amit a népnek ígért, amikor egyesítette őket a nemesség uralma elleni küzdelemre. Ezekben a szavakban megrajzolódik Solón *μεσότης*-eszménye, a végletektől tartózkodó, középutas ideál, — amely azonban az adott helyzetben nem megalkuvást jelentett (ennek ellentmond a *seisachtheia*, az adósrabszolgaság eltörlése és a politikai demokrácia bevezetését célzó intézkedések forradalmian erélyes és határozott keresztülvitele), hanem a fejlődés közvetlenül következő lépésének megfogalmazását.

A nemesek és a köznép számára egyenlő törvények meghozatalát szintén joggal emeli ki Solón: ez lényegében a nemesség kiváltságos helyzetének, politikai előjogainak elvételét, a hatalom monopóliumából való kiszorítását jelentette. Joggal mutat rá a belső harcokból esetleg kiemelkedő tyrannis veszélyességére is (l. XIII. c. jegyz.), és kiemeli a belháború elkerülésének előnyeit.

— 5. A rendezéssel elégedetlenekkel szemben nyomatékosan rámutat arra, mit jelent számukra az az állapot, amelyet az ő intézkedései hoztak létre. A nép számára olyan eredményeket hozott törvényhozása,

amelyeket, — amint mondja — «még álmukban sem láttak». A nemes-ség, a gazdagok felé pedig kiemeli, hogy, bár rendezése vagyonuk jelentős részétől fosztotta meg sokukat, mégis barátjuknak tekinthetik, mert fennmaradásukat és az új attikai társadalomba való beleilleszkedésüket elsősorban neki köszönhetik.

XIII. 1. A solóni alkotmány nem elégítette ki a társadalom valameny-nyi rétegét. Az adósságok terhétől megszabadult kis- és középbirtokos parasztság és a gazdagodó iparos- és kereskedőréteg híve volt az új alkot-mánynak, amely elsősorban az ő érdekeiket képviselte. A földtelenek azonban, — bár helyzetük a megelőzőhöz képest javult, — további, radikálisabb intézkedéseket vártak (l. XII. c.), elsősorban földosztást : Solónnak azok a rendelkezései, amelyek az ő helyzetüket is javították, lassabban és csak közvetettebb úton éreztették hatásukat, semhogy pil-lanatnyilag helyzetükkel elégedettek lehettek volna. A Solón által létre-hozott állapotokkal szemben az arisztokrácia állott legellenségesebben : a *σεισάχθεια* és az adósrabszolgaság megszüntetése gazdaságilag, a demokratikus intézkedések azzal, hogy a théseket bebocsátották a népgyűlésbe és a bíróságokba, és az egész kormányzatot a nép ellenőr-zése alá helyezték, politikailag igen súlyos csapást mértek uralmára. A timokratikus jellegű rendszabályok hozzáférhetővé tették a legmaga-sabb tisztségeket a nem-arisztokrata gazdagok részére is. Ez különösen élessé teszi a harcot az archóni tisztség betöltéséért és kiélezi az arisz-tokrácia és a nem-arisztokrata gazdagok ellentétét is. A feszült helyzetet súlyosbította az is, hogy folytatódott a leghatalmasabb arisztokrata nemzetségek harca az Attika fölötti vezetőszerupért. Ezek a viszonyok érthetővé teszik, hogy egy évtized leforgása alatt kétszer is előfordult olyan év (590/89 és 586/5), amikor az egyes csoportok ellentéte annyira kiélesedett, a harc olyan nyílt formákat öltött, hogy lehetetlenné vált az, hogy az archón személyében megegyezzenek.

— **2.** Damasias több, mint két évig birtokolt archónsága nyilván tyrannis-kísérletet jelentett. Sajnos, magáról Damasiasról nem tudunk semmi közelebbit. Kérdéses az is, hogy uralma milyen rétegekre támasz-kodott. Lehetséges, illetőleg bizonyos valószínűséggel feltehető, hogy a szegényekre. Ez esetben érthetővé válik a bukása után kormányzó tíztagú archón-testület létrejötte és összetétele is. (Maga a 10-es szám eléggé szokatlan ; lehetséges, hogy talán a Damasias harmadik évéből hátralévő 10 hónap alatt felváltva vezették a kormányzatot, illetve visel-ték a testület elnökségét.)

A 10 archón a maga eupatridák, agroikosok és démiurgosok közt megállapított 5:3:2-es arányával a Solón által újjászervezett négy vagyoni osztály legfelsőbbjének, a pentakosiomedimnosoknak az összefogását jelentette. Nagyon valószínű, hogy a Solón-féle alkotmány első osztályán belül éles harc dúlt az archónságért a hatalom régi birtokosai, az arisztokraták, és az új (paraszti, kereskedő, iparos) jogosultak között. A fenyegető tyrannis veszélye ellen jöhetett létre ez a kompromisszum, amely ideiglenesen összefogja a pentakosiomedimnosokat; az ellentétek letompítására szabályozzák a hatalomban való részvétel arányát a társadalom régi rendjeiből származó pentakosiomedimnosok között. (Ez a rendezés természetesen nem vált állandó jellegűvé, csak az adott esetre szólt.)

A hatalom megosztásának aránya tanulságosan mutatja a solóni forradalom által okozott vagyoni eltolódásokat is. Az arisztokrácia, amely a szinte teljes politikai egyeduralmat (vagy legalább is vitathatatlan vezetés szerepét) alig több, mint egy évtizede veszítette el, és régi helyzete előnyeit (politikai vezetési gyakorlat stb.) még nagymértékben megőrizhette és kihasználhatta, csak a helyek felét tudta magának biztosítani ebben az archóni testületben. Ez is mutatja, hogy — éles ellentétben a Solón előtti időkkel — a legvagyonosabbak cenzusosztályának ekkor már legfeljebb a fele került ki a régi arisztokrácia soraiból.

— 3. A viszálykodás fő okainak felsorolása mutatja, hogy a viszály folytatásáért elsősorban az arisztokrácia volt felelős: («A pártharcok ezalatt tovább folytak; a nemesség igyekezett korábbi előjogait visszahódítani» — állapítja meg Engels is «A család, a magántulajdon és az állam eredete» című művében, Marx—Engels: Válogatott Művek II. Budapest, Szikra, 1949, 267 l.)

a) Az adósságeltörlés miatt elszegényedett arisztokraták ismét meg akartak gazdagodni, bármilyen úton: nem egy esetben az is mindegy volt nekik, melyik párton belül, ezért is csatlakozott később egyrészüik Peisistratoshoz is (l. XIII. 5.).

b) Az arisztokrácia általában — középpontjában a gazdasági hatalmát többé-kevésbé megőrzött résszel — vissza akarta állítani a Solón előtti alkotmányt, megsemmisítve a solóni forradalom demokratikus vívmányait.

c) A nagy arisztokrata nemzetségek (Eteobutadai, Alkmeónidai, Philaidai stb.) folytatják az államon belüli vezetés szerepért vívott harcaikat.

— 4. A három, ebben az időben kialakuló párt (Paralioi, Pediakoi, Diakrioi [Hérodotosnál: Hyperakrioi]) földrajzi egységek után kaptak

nevét, azoktól a tájaktól, ahol központi területük volt. (A Paralia [Tengerpart] Attikának a Hyméttos-hegységtől keletre elterülő, kiszögellő részét jelenti; a Pedion [Síkság] a központi, Athén körüli vidék, a Képhisos termékeny völgye, amelyhez az eleusisi síkság is csatlakozik; a Diakria [Hegyvidék] az észak-északkeleti, sziklás, viszonylag legterméketlenebb rész.) — A pártok azonban természetesen nem földrajzi (táji) alapon alakultak ki.

Társadalmi alapjukat tekintve a paraliosok — akik a μέση πολιτεία, a középutas államszervezet, vagyis a solóni alkotmány hívei voltak — elsősorban a középrétegeket képviselték; a kereskedők és iparosok alkothatták e párt legaktívabb, legmozgékonyabb részét, de főtömegüket nyilván a birtokos parasztság adta (a Paralia maga is főleg agrár-terület). — Ezek a középrétegek az Alkmeónida Megaklés köré csoportosultak. Az Alkmeónidák a Kylón-féle puccs leverése és azt követő száműzetésük (l. I. c.) következtében politikailag elszakadtak a nemességtől és szembe kerültek vele. Kialakuló kereskedelmi érdekeltségük is ebben az irányban befolyásolta őket. Hazatérésüket Solón amnesztia törvénye tette lehetővé. Athénben, úgy látszik, együttműködnek Solónnal, és az új alkotmány legerősebb támogatói közé tartoznak. Az Alkmeónidák helyzetére jellemző, hogy a törvényhozást követő években, amikor a solóni alkotmány, úgy látszik, zavartalanul működik (593—590), a Kirrha elleni háborúban a nemzetség feje, Alkmeón vezeti az athéni hadsereget.

— A pediakosok pártja a — főleg a központi síkságon és Athén városában elhelyezkedett — arisztokráciából és a tőlük függő elemekből állt. Céljuk a Solón előtti viszonyok visszaállítása volt. Vezérük, Lykurgos, valószínűleg az Eteobutadai előkelő (öröklődő papi hivatalát még később is megőrző) nemzetségéből származott.

A VI. század 80-as és 70-es éveiben ez a két párt — a solóni demokrácia védelmezői és az oligarchikus rend visszakívánói — állottak szemben egymással. (Eltekintve itt most Damasias teljes bizonyossággal nem értékelhető társadalmi alapú tyranniskísérletétől.) A harmadik párt, a diakriosok megszerveződése később következik be (l. Hérod. I. 59.), úgy látszik, a század 60-as éveiben (l. a köv. [XIV.] c. I. is), Peisistratos vezetése alatt, aki Baurónból (Attika keleti partján, a Paralia és Diakria érintkezési vidékén fekvő helység) származott. A párt összetétele valószínűleg igen változatos lehetett, és biztonsággal nehezen megállapítható: a szoros értelemben vett Diakria lakói valószínűleg többségükben a parasztság legszegényebb rétegeiből, pásztorokból stb. kerültek ki; ezek körében népszerű lehetett a földosztás gondolata.

(Bár ennek jelentősége megközelítőleg sem lehetett akkora, mint Solón idejében. L. még a XVI. c. jegyzeteit.) A párt azonban a Diakria lakóin kívül is gyűjtőmedencéje lett a legradikálisabb csoportoknak, akik Peisistratosban, a népszerű hadvezérben (l. XIV. 1.) a demokrácia fő védelmezőjét és továbbvivőjét látták; de általában csatlakoztak mindazok, akik egy forradalmi fordulattól helyzetük javulását remélték, pl. sokan a nemességnek az adósságeltörlés következtében elszegényedett tagjai közül.

— 5. Ami a «nem tiszta származásúakat» (tehát valószínűleg a nem teljesjogú polgárok házasságából származottakat) illeti, nehezen dönthető el, alkottak-e ezek jelentékenyebb csoportot a diakrios-párton belül. Az érv ugyanis, amellyel Aristotelész ezt az elgondolását támogatja, keveset bizonyít a Peisistratos uralomrajutását megelőző időre vonatkozólag. A nem polgári származásúak bőkezű megajándékozása polgárjoggal éppen a tyrannosok uralmának jellemző vonása, és az athéni polgárság soraiba éppen Peisistratos uralma alatt kerülhettek be azok az elemek, amelyek polgárjogát a tyrannis bukása után szükségesnek látták felülvizsgálni (l. Busolt, Gr. St. 861⁴). Egyébként az sem világos, hogy milyen esetre céloz itt a felülvizsgálással Aristotelész. Történetileg két ilyen felülvizsgálást ismerünk: 445/4—ben és 346-ban. A tyrannosok bukását követő időben, a kleisthenési demokráciában azonban nehezen lehetett szó ilyesmiről; Kleisthenésről tudjuk, hogy sok idegent, metoikosokat, sőt rabszolgákat is vett fel a polgárságba (Aristot. Politika III. 2. p. 1245 B 36.). Lehetséges azonban, hogy Aristotelész a tyrannosok elűzését közvetlenül követő időre gondol, amikor a spártai segítséggel ideiglenesen uralomrajutott arisztokraták az Alkmeónidákkal együtt hétszáz családot űztek ki Athénből. Kérdéses azonban, hogy ezek mennyiben azonosak «a nem tiszta származású» polgárokkal, és mennyiben történt kiűzésük szavazással véghemenő felülvizsgálat (*διαψηφισμός*) útján.

XIV. 1. A megarai háború, amely Peisistratost általános népszerűséghez juttatta, a VI. sz. 60-as éveinek közepén zajlott le, és többek között Nisaia (Megara kikötővárosa) ideiglenes elfoglalását eredményezte Athén számára. (Hérod. I. 59. — A háború időpontjához: Schachermeyr, RE XIX, 160. sk.)

Ami Peisistratos megsebesítésének történetét illeti, a hagyomány (l. Hérod. i. h. is) általában előre kieszelt cselnek tartja ezt a Peisistratosra nagyon jellemző esetet. Kétségtelen, hogy a közkedvelt hadvezérnek, a radikális demokraták vezérének a megsebesítése nagy fel-

háborodást keltett a népgyűlésen, amelyben — Solón törvényhozása óta — a köznépé volt a döntő szó, és Peisistratosnak nem volt nehéz elérnie, hogy megszavazzák számára az állandó testőrséget, amely aztán magva lett annak a fegyveres erőnek, amellyel az Akropolist elfoglalta és a hatalmat magához ragadta (561/60-ban).

A javaslat indítványozója, Aristión, valószínűleg földije volt Peisistratosnak; legalább is erre mutat egy nem sokkal későbbi időből való, az ő nevét viselő sírkő, amely Brauróntól (Peisistratos lakóhelyétől) nem messze került elő. (I. CAH IV. 62.)

— **2.** Nehéz megállapítani, hogy a Solónról szóló elbeszélés mennyiben történeti hitelességű. Nagy vonásaiban mindenesetre a valóságot tükrözi vissza: Solón verseinek több toredéke (fr. 8—10. D.) mutatja éles szembenállását a tyrannisszal, amely ugyan lényegében az ő politikai irányának folytatója volt, de amelytől féltette az általa létrehozott demokratikus alkotmányt s a polgárság szabadságát és önálló politikai tevékenységét. Fellépése azonban a tyrannis létrejöttét az adott viszonyok közt nem akadályozhatta meg. Szükségszerű volt egy erős központi kormányzat megalakulása, amely véget vet a pártok Athén fejlődését akadályozó harcainak, megvédve a solóni demokrácia vívmányait a nemesség megújuló támadásai ellen, és biztosítja Athén gazdasági-társadalmi fejlődését a Solón által kezdeményezett irányban. Ezt a feladatot, amelyet a paraliosok pártja, úgy látszik, nem tudott teljesíteni, töltötte be a diakriosok élén álló és emellett, főleg pályája későbbi szakaszán, erős külföldi segélyforrásokra (I. XV. c.) támaszkodó Peisistratos. Tyrannisa azonban, bár ilyenformán pozitív szerepet játszott Athén történetében, mégis egyúttal, — ha formailag nem is, de gyakorlatilag mindenesetre — háttérbe szorította a polgárság önállóságát, demokratikus önkormányzati jogait (I. XV. 4. és XVI. c. is).

— **3—4.** Az uralom megszerzése és főleg megtartása Peisistratos számára természetesen nem ment egészen símán. Hatalomrajutása rövidesen létrehozta a pediakosok és paraliosok ellene irányuló összefogását, amely elől menekülni volt kénytelen. Ez az összefogás azonban csak ideiglenes lehetett: a paraliosok középpártja ellene volt ugyan Peisistratos radikalizmusának, egyben azonban a solóni demokráciát is védelmezte a tyrannis negatívumai ellen; az arisztokrata pediakos-párt azonban egészében volt ellene Peisistratos demokratikus politikájának, amely lényegében nem nagyon különbözött a formailag is a solóni vonalat folytató paraliosokétól. A legveszélyesebb ellenfél, Peisistratos eltávolítása után az arisztokrata párt a paraliosok ellen fordult. A veszélyes

helyzetben Megaklés a demokratikus erők összefogására kénytelen volt visszahívni Peisistratost, rokonsági kapcsolattal erősítve meg szövetségüket.

— A Peisistratos visszahozatalát eredményező csel leírása mutatja, hogy az athéni nép többsége ebben a korban még teljesen benne élt az archaikus, vallásos ideológiában, illetőleg annak primitív formáiban, de egyben azt is, hogy bizonyos körök a nép hiedelmeit már vallásos gátlások nélkül használták fel politikai célokra. A csel egyébként nemcsak Aristotelés, hanem az azt egy századdal később először feljegyző Hérodotos (I. 60.) is (akit az eset elbeszélésében Aristotelés követ) ősi és együgyű eljárásnak minősíti.

Másfelől jellemző, hogy éppen Athéna istennő szerepel ebben a megrendezett csodában. Athéna Athén városának közösségi istennője, alakja a kialakuló athéni állam és az egységre és központosításra való törekvés szimboluma, egyben a kézműves és kereskedő polgárság eszményeinek hordozója. Ünnepe, a Panathénaia (amelyet valószínűleg éppen Peisistratos kezdeményezésére alapítanak), az athéni állam egységének megünneplése. Fejképével díszítik az egységes athéni állam, a Peisistratos korában nagy fellendülést élő kereskedelem pénzeit.

A kronológiához :

A Peisistratos uralmára és száműzetésére vonatkozó, ebben, valamint a XV. és XVII. fejezetekben és a Politikában megadott időpontok és időtartamok nehéz kronológiai problémát jelentenek. — Az Ath. pol. az első tyrannis kezdetétől Peisistratos haláláig eltelt időt 33 évre teszi, megegyezően a Politika adatával (Ath. pol. XVII. 1., Polit. 1315 B 31). A részletekben azonban vannak bizonyos eltérések. A Politika szerint Peisistratos 17 évig uralkodik ténylegesen, az Ath. pol. szerint 19 évig. Ugyanígy eltérés mutatkozik Peisistratos fiainak uralmára vonatkozólag is. (A Politika szerint 18, az Ath. pol. szerint kb. 17 év.) — Azonfelül : a Politika szerint Peisistratos uralmának kezdetétől a tyrannis végleges bukásáig (510) 51 (= 33 + 18) év múlt el, az Ath. pol. szerint (XIX. c.) viszont csak 49. Ez ellentétben van nemcsak a Politika állításával, de az Ath. pol. saját adatával is (u. o.), amely szerint a Peisistratidák 17 évig uralkodtak, ez pedig $33 + 17 = 50$ évet ad ki.

Mindezek az adatok azonban még egyeztethetők és nem állanak egymással lényeges ellentétben; a gyakran csak hozzávetőleges (*μάλιστα*)

időmeghatározás, és emellett az egyes adatoknál az inkluzív és exkluzív számítás eltérése magyarázzák a nem túlságosan nagy különbségeket.

Rendkívül nehéz azonban boldogulni a Peisistratos első uralomrajutása és halála közt eltelt idő tagolására vonatkozó adatokkal. Kétségtelen, hogy ez az egész idő 33 évet tett ki. Ezen belül viszont Aristotelés a következő részletadatokat adja meg ;

Első elűzés :	a hatodik évben az uralomrajutás után;
Első visszatérés :	ezután a tizenkettedik évben;
Második elűzés :	a hetedik évben a visszatérés után;
Második visszatérés :	ezután a tizennegyedik évben;
Harmadik tyrannis :	időtartama nincs megadva.

Ezeknél az adatoknál a fő nehézséget az jelenti, hogy (inkluzív számítással az uralkodási időkre vonatkozólag) már az első két uralmi idő és a két száműzetés időtartama kiadja a 33 évet, és a harmadik tyrannisra nem marad idő. Ezen a nehézségen különböző javításokkal próbáltak segíteni (összefoglalóan l. Schachermeyr, Peisistratos : RE XIX 164—174). A javításnak két felismerés ad többé-kevésbé biztos alapot : egyrészt, hogy az első visszatérés «ezután a tizenkettedik évben» megjelölése nem az első elűzéstől, hanem az első uralomrajutástól számítandó (l. Schachermeyr i. h. 169) ; másrészt, hogy a második tyrannis időtartama, amelyet Aristotelés kifejezetten nem hosszú időnek nevez, nem lehetett a szövegben adott 7 év, hanem lényegesen rövidebb, valószínűleg 7 hónap. Ebből kiindulva Schachermeyr a következő kronológiát állítja fel Peisistratos uralmára vonatkozólag (i. h. 170—171) ;

Az első tyrannis kezdete	1. uralkodási év	561/60
Az első száműzetés kezdete	6. uralkodási év	556/55
A második tyrannis kezdete	12. uralkodási év	550/49
A második száműzetés kezdete	13. uralkodási év	549/48
A harmadik tyrannis kezdete	23. uralkodási év	539/38
A harmadik tyrannis vége	33. uralkodási év	528/27

(Tekintve, hogy a számítás kezdőpontja, Kómeás archóni éve, nem határozható meg teljes bizonyossággal — 561/60 vagy 560/59, — lehetséges, hogy az itt adott kronológia, amint erre Schachermeyr is hajlik, egy év eltolódással, tehát 560/59-től számítandó.)

XV. 1. Peisistratos második uralma csak rövid ideig (l. előző c. jegyz.) tartott; Megaklés támogatása szerezte ezt meg neki, és e támogatás elvesztése fosztotta meg tőle. Úgy látszik, Peisistratos ebben az időben már nem élvezte azt a széleskörű, általános népszerűséget, amelyet még első tyrannisa előtt szerzett, mint győztes hadvezér; tyrannosi törekvései beleütköztek nemcsak a pediakosok, hanem saját szövetségesei, a paraliosok ellenállásába is; saját pártja, a diakriosok pedig nem képviseltek olyan erőt, hogy egyedül rájuk támaszkodva is ura maradhatott volna Athénnek.

A szakítás közvetlen, mondhatni dinasztikus jellegű oka, hogy t. i. Peisistratos nem akart házaseletet élni új feleségével, Megaklés leányával, érthető; már voltak fiai (későbbi utódai) előző feleségétől; az Alkmeónidáknak a kylóni szentségtörés óta átokkal terhelt nemzetiségéből származó nőtől nem kívánt gyermekeket. Megaklés viszont, aki a két család közös athéni uralmát ezzel a házassággal (és a belőle származó utódokkal) akarta megpecsételni, ezt a viselkedést érthetően a szövetség megszegésének fogta fel.

— **2.** A második elűzetés utáni évtizedet Peisistratos tevékenységében a visszatérésnek és az uralom végleges megszerzésének előkészítése tölti be. Megveti lábát az Égei-tenger északi partvidékén, a therméi (thessalonikéi) öböl mellett további működése támaszpontjául megalapítja Rhaikélost, a makedóniai Pangaion hegység aranybányáinak kiaknázásával megszerzi a terveihez szükséges anyagi eszközöket, és zsoldossereget szervez, elsősorban thrákokból (sőt szkítákból is). Szövetséget köt a thébaiakkal, az eretiai arisztokráciával és egy gazdag naxosi kalandorral, Lygdamisszal, — aki tyrannisra törekszik hazájában, és a jövőbeni támogatás fejében önkéntesként csatlakozik Peisistratoshoz, — kapcsolatot teremt Argossal (l. XVII. c.).

— **3.** Az új hazatérési kísérlet a pallénéi (helység Marathón és Athén között) csatában (valószínűleg 539/38, l. az előző c. jegyz.) sikert arat. Az athéni kormányzat (hogy ez milyen társadalmi csoportokat képviselt ebben az időben, közelebből nem tudjuk) nem tudott ellenállni a támadásnak; már a harc előtt sokan szöktek át Athénből Peisistratoshoz, ami arra mutat, hogy a kormányzat elleni belső elégedetlenség nagy lehetett (Hérod. I. 64.).

— **4—5.** A polgárság lefegyverzéséről szóló történet nem hiteles (ez csak 514-ben, Hipparchos meggyilkolása után következik be, l. Thukyd. VI. 58, 1; Busolt, Gr. G. II. 326, Gr. St. II. 862.); befejezése azonban, amely a közügyekről való gondoskodást sajátmagának igényli,

a polgárokat pedig magánügyeikkel való foglalkozásra utasítja, jellemző Peisistratos belpolitikájára. Ugyanezt hirdetteti ki a menekülő athéni hadseregnek a pallénéi győzelem után (l. Hérod. I. 63.).

XVI. Aristotelés e fejezetben jellemzi Peisistratos uralmát, elsősorban agrárpolitikáját emelve ki. Ez természetes is, hiszen Peisistratos eredeti pártja, a diakriosoké, a parasztság szegényebb rétegeit foglalta magában. A helyzetüket javító intézkedések fontos helyet foglaltak el Peisistratos belpolitikájában. Ezek az intézkedések azonban kevésbé forradalmi jellegűek; a tyrannos radikalizmusa uralma megszilárdulásával, úgy látszik, erősen csökkent. Az a feltevés, hogy Peisistratos elűzött nemesi ellenfeleinek elkobzott földjeit felosztotta a parasztság között (l. Busolt, Gr. G. II. 327), antik forrásadat hiányában nem bizonyítható.

Nem emeli ki azonban Aristotelés Peisistratos uralmának más, ugyanilyen fontos jellemzőit, elsősorban ipari és kereskedelmi politikáját. A tyrannis uralma mindenekfelett az iparos és kereskedő közép-rétegeknek kedvezett. Az ő érdekeiket képviseli Peisistratos külpolitikájának sok fontos mozzanata: a makedoniai-thrakiai aranybányák megszerzése, a feketetengeri piac felé vezető út fontos kulcspontjának, Sigeionnak az elfoglalása (ahová egyik fiát, Hégésistratost helyezi be tyrannosnak), Miltiadés chersonésosi gyarmatalapításának támogatása, a délosi ünnepek vezetésének megszerzése, és ezzel a szigetvilág fontos központját jelentő Délos athéni ellenőrzés alá vétele. Ennek a messztekintő kereskedelmi politikának megfelel az a régészetiileg megfogható tény, hogy a VI. sz.-ban az athéni agyagipar termékei (vázák) a Földközi-tenger partvidékének legtöbb területén megjelennek és elterjednek. Ez az exportra történő ártermelés nagy mértékben emelte az iparos, kézműves rétegek gazdasági helyzetét. A kézművesek foglalkoztatását és jó megélhetését biztosították a nagy állami építkezések (Athéna, Zeus, Déméter templomai stb.) is, amelyek jellemzőek a tyrannis korára. Ezek finanszírozására a belső állami jövedelmek (adók, vámok) önmagukban nem szolgáltattak volna megfelelő pénzügyi alapot; nélkülözhetetlen kiegészítést jelentett a külső birtokokból származó jövedelem.

Általában Peisistratos uralmának egészére jellemző, bár jelentősége pozitív, hogy csak (szorosan vett) belső erőforrásokra támaszkodva nem lett volna fenntartható. Ezt megmutatta első két tyrannisa. Peisistratos belső támasza nem volt olyan erős, hogy végezhetett volna az arisztokrácia hatalmával, bár ez elsőrendű előfeltétele volt Athén további fejlődésének. A helyzetet súlyosbította, hogy a két demokratikus cso-

portosulás, a paraliosok és diakriosok erejét nemcsak az arisztokrácia, hanem az egymás elleni küzdelem is lekötötte. A harc az adott időpontban csak belső erőkkel szinte eldönthetetlen volt, és ez tette szükségessé a külső segélyforrások felhasználását — zsoldosok fogadása a pangaióni aranybányák jövedelméből, szövetség a thessaliaiakkal, etériaiakkal, boiótokkal, argosiakkal és Lygdamisszal, — ami a végső győzelmet Peisistratosnak szerzi meg.

Ezt a széleskörű szövetségi politikát folytatja Peisistratos uralomrajutása után is: Naxosban hatalomra juttatja Lygdamist, aki viszont a maga részéről Samosban Polykratés uralomrajutását segíti elő. Emellett azonban diplomáciai tehetsége a nem tyrannis-barát Spártával is jó viszonyt tud fenntartani. Csupán Delphoit, ahol a száműzött Alkmeónidák befolyása igen erős volt (l. XIX. c.), nem tudta megnyerni magának.

— **2.** Belpolitikájában Peisistratos formailag meghagyta és tiszteletben tartotta a solóni alkotmányt, amely a legmegfelelőbb kereteket biztosította Athén fejlődése számára, s egyébként is igen diplomatikusan járt el diktatórikus hatalma érvényesítésében (l. XVI. 8—9. is). Zsoldosaival megszállva tartotta az Akropolist, és a gyanús családok gyermekei közül kezeseket szedett (Hérod. I. 64.); egyébként azonban nem nyúlt bele közvetlenül az államügyek intézésébe, csak arról gondoskodott, hogy az állam legfelsőbb tisztviselőinek, az archónoknak a megválasztásánál hívei kerüljenek a tisztségekbe, és az archónok között lehetőleg mindig legyen valaki családjából is.

— **2—3.** Aristotelés a földművelés fellendítését, a parasztság megsegítését célzó pozitív intézkedések ismertetésénél rámutat ezeknek egy negatív vonására is; a várostól és a politikai élettől való távoltartás célzatára.

— **4.** A termelés emelésével Peisistratos saját jövedelmeit is emelte. Az itt említett tized az első általános állami adó Attikában, s mint ilyennek, fontos szerepe van a központosítás és egységesítés véghezvitélén. (Thukydides, VI. 54. nem tizedről, hanem huszadról beszél ezzel kapcsolatban, és adata valószínűbb is.)

— **5.** A falusi bíróságok («repülő bíróságok») intézménye szintén a parasztokat védi, s azzal, hogy a vidéki jogszolgáltatást központi irányítás alá vonja — egyben a centralizációt is elősegíti. Saját személyes szereplése ebben a tevékenységében a régi patriarchális királyokat is utánozza, és ezzel is emeli népvezéri tekintélyét és közkedveltségét.

— 6. Az itt közölt történet jellegzetes népi anekdota, amely a népet szerető, a szorgalmas munkát jutalmazó, ösztönzést kedvelő uralkodó ideálját rajzolja meg, egy pozitív szerepű, kiemelkedő történeti személyiséghez kötve, akár a mi Mátyás-történeteink. (Általában feltűnő, hogy a Peisistratosról szóló részekben Aristotelés sok anekdotikus, novellisztikus elemet vesz fel elbeszélésébe.)

— 7. A pártok és a nagy nemesi nemzetségek harcának megszüntetése, a belső béke biztosítása : ez Peisistratos uralmának nagy pozitívuma, amely lehetővé teszi Athén gazdasági életének nagy fellendülését. Ez tette lehetővé, hogy Peisistratos uralmát a mítikus aranykorral, Kronos korával hasonlítsák össze, különösen akkor, amikor már összehasonlíhatták fiai kemény uralmával is, akiknek idejében a tyrannis már pozitív funkcióját vesztt, fejlődésgátló tényezővé vált.

— 8. Peisistratos kormányzata formailag a változatlanul fennálló solóni alkotmány keretei közt mozog. A törvények ugyan nem szentesítik hatalmát, de nem is korlátozzák ; ő viszont hangsúlyozottan igyekszik tiszteletben tartani és önmagára is érvényesnek elismerni a törvényeket. Jellemző erre az itt közölt történet is ; a valóságos hatalmi viszonyokat persze a vádló elmaradása mutatja.

— 9. Peisistratos politikája bizonyos értelemben magába foglalja a különböző csoportok között való lavírozást ; mint olyan ember, aki maga is arisztokrata, diplomatikus és kegyes magatartásával meg tudja nyerni az arisztokráciának legalább egy részét ; a nép pedig érdekei fő védelmezőjét és anyagi segítőjét tiszteli benne.

— 10. Aristotelés Peisistratos sikereit összefüggésbe hozza az athéniak régi — szerinte enyhe — tyrannis-ellenes törvényeivel. Félreérti azonban a felhozott törvényt, amely egyáltalán nem olyan enyhe, amilyennek látszik : az atímia büntetése, amelyet a törvény a tyrannisra törekvők ellen kiszab, a későbbi nyelvhasználatban lényegében a polgárjog, elsősorban az aktív politikai jogok gyakorlásától való megfosztást jelentette, a régi nyelvhasználatban azonban a teljes törvényenkívüliséget.

XVII. 1. Philoneós archónsága : 528/27, I. a kronológiát a XIV. c. jegyzeteinél.

— 2. A Solónnal való összeköttetéshez I. Plutarchos, Solon XII. 3. — Peisistratos hadvezérségének a Salamisért vívott háború idejére tétele, amelyet Aristotelés cáfol, a két Megara elleni háború (az első 600 körül, a második 565 körül, I. V. és XIV. c. jegyz.) összekeveréséből származik.

— 3. Aristotelés adataival szemben valószínű, hogy Hégésistratost és Thessalost mint külön személyeket el kell választanunk egymástól. Hégésistratost apja Sigeion tyrannosává teszi (Hérod. V. 94.), tehát nem tartózkodhatik Athénben. Másfelől Thessalos mint *γνήσιος* (teljes-jogú polgári házasságból született) és athéni szerepel (Ath. pol. XVIII. 2., Ephoros [Diod. X. 17.], Thukydides VI. 55.), tehát nem lehet azonos az argosi nőtől született és külföldön élő Hégésistratossal. (L. Schachermeyr, Peisistratiden: RE XIX 152—153.)

— 4. Az argosi Gorgilosról nem tudunk közelebbit, de kétségtelenül előkelő arisztokrata lehetett, ha leánya, Timónassa először a Kypselidák (a korinthosi tyrannosok) nemzetségéből származó Archinos, azután pedig Peisistratos felesége lett. Ez a házasság ugyan Athénen belül nem számított törvényesnek, de megszerezte Peisistratos számára az argosiak fegyveres támogatását Athén uralmának megszerzésére.

XVIII. E fejezetben Aristotelés leírja az athéni tyrannis első válását, illetve annak legfontosabb mozzanatát: Harmodios és Aristogeitón összeesküvését és Hipparchos meggyilkolását (514).

Az előzményekhez tudnunk kell, hogy erre az időre Athén nagyhatalma, amelyet Peisistratos létrehozott, már egyre szűkebb térre szorult. A perzsa hódítások következtében Chersonésos és általában az északi birtokok elvesztek: lehetséges, hogy Hippias, mint a kisázsiai Sigeion ura, maga is meghódolt a perzsa királynak (ilyen orientációra mutat az is, hogy leányát a perzsa királynál nagy tekintélyt élvező lampsakosi tyrannos, Hippoklos fiához adja feleségül, l. Thukyd. VI. 59.): ez azonban nyilván ellene hangolta az athénieket. Samos Polykratés halála, majd a perzsa hódítás után kiesett a szövetségesek közül, úgyszintén Lygdamis is, akit valószínűleg a spártaiak buktattak meg. Plataiai Athénhez kapcsolása (519) kiélezte az ellentétet az eddig baráti Boiótiával is. Az Alkmeónidák és az általuk befolyásolt delphoi-i jóshely hatása Spártát is elidegeníti a Peisistratidáktól (l. XIX. c.).

Eközben a tyrannis magában Athénben egyre feleslegesebbé vált. Pozitív funkcióit — a nemesség visszaszorítása, a belső harcok lecsillapítása, központosítás, a parasztság helyzetének javítása, a kereskedő- és a kézművesrétegek fellendülésének elősegítése — már teljesítette. A külső erőforrásait elvesztő és így Athén számára egyre nagyobb anyagi terhet jelentő tyrannis egyre kevésbé megfelelő államformát jelentett a városi polgárság tömegei számára, amelyek gazdaságilag éppen a tyrannis támogatásával erősödtek meg, de most már politikailag is önál-

lőán kívánták intézni ügyeiket és szabadulni igyekeztek a terhessé vált gyámkodástól. Emellett az arisztokrata körök gyűlölete a tyrannis ellen minden kompromisszum ellenére is eleven maradt, és csak az alkalomra várt, hogy kitörhessen.

Ilyen körülmények között szerveződött meg Athénben egy összekövés a Peisistratidák ellen; hogy ennek a Harmodioson elkövetett sértés oka volt-e, vagy csak a gyilkosság közvetlen kirobbantója, nem dönthető el, de lényegében nem is fontos. A döntő az, hogy a válságba került tyrannis ellen Athénen belül is megkezdődött a fegyveres ellenállás, amelyet azután Hippias a polgárság lefegyverzésével és kegyetlen büntetőintézkedésekkel igyekezett letörni.

— **1.** Anakreón, Simónidész és a többi költők szerepe mutatja a tyrannosok művészetpártoló tevékenységét és egyben rávilágít arra, hogy kulturális tájékozódásuk elsősorban Iónia felé irányul (ugyanaz tapasztalható a kor képzőművészetében: 1. K. Schefold, Kleisthenes: *Mus. Helv.* 3 [1946]).

— **2.** A Panathénaiák legfontosabb eseménye volt a nép ünnepi felvonulása, amelyet a Parthenón frízének domborművei is ábrázolnak.

A Leókoréion közelebből meg nem határozható, kevésbé ismert jelentőségű kultikus hely Athén belterületén. Valószínűleg a Kerameikoson belül feküdt, és tisztító áldozatok céljára szolgált.

— **4.** Az az általánosan elfogadott hagyomány, amely szerint Hippias elszedeti a nép fegyvereit, Thukydidésnél (VI. 58. 2.) olvasható. Aristotelész ezt a hagyományt, amely szerint a Panathénaiákon már ekkor is fegyveresen vonultak fel, hamisnak tartja, bár nem megfelelő alappal (l. Busolt, *Gr. G.* II. 382).

— **5.** E részben is megfigyelhető az egyes történeti tények különböző értékelése és hagyományozása az egyes politikai csoportosulásoknak és irányoknak megfelelően, amely sokszor megnehezíti, hogy az eltérő és legendás elemekkel megrakott hagyományokból a történeti valóságot kihámozzuk.

XIX. 2. — Munichia: magaslat a tenger partjához közel, amely a kikötő fölött uralkodott, és stratégiaiilag igen fontos pontot jelentett.

— Kleomenész spártai király (kb. 520—489) a kor egyik legjelentősebb politikusa és hadvezére, a spártai terjeszkedő politika jellegzetes képviselője. Uralmának elején Sepeiánál nagy csapást mér Argosra. Spárta legveszélyesebb peloponnésosi versenytársára. Rövidesen viszályba keveri Plataiai birtokáért az egymással addig jóviszonyban élő Boiótiát

és Athént (519). Ellenséges politikát folytatott a Peisistratidákkal szemben is, főleg Argossal fenntartott kapcsolataik miatt (I. XVII. 3. 4., XIX. 4.). Politikájának nagy sikerét jelentette a Peisistratidák uralmának megbuktatása (511/10), de további beavatkozási kísérletei Athén belügyeibe eredménytelenek maradtak. A királyi hatalom megerősítését célzó törekvései összeütközésbe sodorják az ephorosokkal; először sikerül megfosztania az uralomtól az ephorosokat támogató királytársát, Démaratost, majd egyidőre menekülnie kell Spártából, de később kierőszakolja hazatérését. A 90-es évek végén a perzsa veszély elleni védekezés céljából jó kapcsolatokat teremt Athénnel is (fontos tényező volt itt az, úgy látszik, erősen Spárta-barát Miltiadés vezetőszerpe); rövidesen azonban tisztázatlan körülmények között (állítólag öngyilkos lett) meghal. (L. Lenschau: König Kleomenes I. v. Sparta: Klio 31, 412. kk.)

— 3. Az Alkmeónidák száműzetésének időpontja és időtartama bizonytalan. Általános feltevés szerint (amelyet alátámaszt Hérod. I. 64.), az Alkmeónidák Peisistratos végleges uralomrajutásakor menekültek el Attikából (539/38), és nem is tértek vissza a tyrannis bukásáig. Egy, a VI. sz. huszas éveiből származó felirat (valószínűleg egy archón-lista töredéke), amelyen Hippias és Miltiadés neve között a Kleisthenés is szerepel, — mint az 525/4. év archónjái —, azt látszik igazolni, hogy az Alkmeónidák vagy nem menekültek el Athénből, vagy időközben kibékülve Peisistratossal és fiaival, hazatértek, és legutolsó száműzetésük csak az említett évnél később, valószínűleg 514 (Hipparchos halála) után következett be. (Az említett archónlistát tartalmazó feliratot I. Meritt: Greek inscriptions: Hesperia VIII. [1939], 48. kk.) Ha ez a feltevés helyes, akkor Leipsydrión megszállása és ostroma is az 510-es évek második felére esik. A tyrannis ekkor már teljessé vált válsága (erre mutat Munichia megerősítése stb. is) magyarázza, miért szöknek annyian a városból az Alkmeónidákhoz.

— 4. Az Alkmeónidáknak a Peisistratidák megbuktatására a delphoi-i jósdával való kapcsolatuk adta meg a lehetőséget. Az, hogy a még 548-ban leégett delphoi-i Apollón-templom felépítését elvállalták és a vállalnál fényesebben végezték el (Hérod. V. 62.), megszerezte számukra a jóshely teljes pártfogását, a jóshely befolyása pedig oldalukra állította a spártaiakat is (ebben a Peisistratidák argosi kapcsolatai is közrejátszottak, amint erre Aristotelés helyesen utal is).

— 5. A Peisistratidákkal szövetséges, oligarchikus szervezetben élő thessaliaiak legfontosabb fegyverneme a lovasság; ezért küldenek

lovassereget Kineas, a thessaliali szövetség fővezére vezetésével Attikába. A Peisistratidák Phaléron vidékét letaroltatják, hogy így a lovasharcra alkalmassá tegyék (Hérod. V. 63.), és így a thessaliaiak győznek az első spártai sereg fölött, de a második hadjárat alkalmával bebizonyosodott a Kleomenés vezette spártai hoplita-sereg fölénye a kezdetlegesebb fejlődési fokot és harci módszert képviselő thessaliali lovasság fölött.

— A *πελαργικὸν τεῖχος* az Akropolist övező körfal neve.

XX. 1. Hippias uralmának bukása után egyidőre úgy látszott, hogy kiújul az egyes pártok és a nagy nemzetségek harca a hatalomért, amint az Peisistratos uralomrajutása előtt volt. A tyrannis bukása szabad teret nyit mind az arisztokrata, mind a demokrata csoportok számára; a közös, mindnyájukra nehezedő nyomás elmúltával azonnal egymás ellen fordulnak.

Úgy látszik, eleinte a viszályban nem alakultak ki határozott politikai arcvonalak; de mikor az arisztokrácia zöme Isagoras mellé állott (akinek tyrannis-barátsága, ha Aristotelés állítása igaz, arra mutat, hogy ő az Attikában maradt és a tyrannosok kormányzatával kiegyezett nemesekhez tartozott), az arisztokrata szövetségek által háttérbe-szorított Kleisthenés a következetes és radikális demokrácia megvalósításának útjára lépett, támaszkodva a népre.

— **2.** A nép támogatásával fölénybe kerülő Kleisthenés ellen Isagoras a spártaiakat hívja segítségül, akik nem jó szemmel nézték volna Athénben a demokratikus rendszer felállítását; ürügyül a Kylón-féle szentségtörés (l. I. c. jegyz.) ügyét használták az Alkmeónidák ellen. Ez az eset egyébként még a peloponnésosi háború kitörésekor is alkalmat adott a spártaiaknak arra, hogy követeljék a szentségtörők eltávolítását. (Ez esetben a követelés Periklész ellen irányult, aki anyai ágon rokona volt az Alkmeónidáknak: anyja Kleisthenés unokahúga volt.)

— **3.** Kleisthenés eltávolítása után Kleomenés és Isagoras megkezdik Athén arisztokratikus állammá való átszervezését: kiűznek hét-száz családot (nyilván a demokratikus mozgalmak híveit), és megkísérlik a régi (a solóni alkotmányon alapuló, 400-as) tanács felosztatásával a hatalmat egy új arisztokrata tanács kezébe adni.

A nép azonban, amely eddig Kleisthenés és Isagoras harcát — még ha a hozzá közelebb álló Kleisthenést támogatta is — úgy látszik, két arisztokrata nemzetség viszályának nézte, és engedte magát befolyásolni Kleisthenés eltávolításának vallásos indokolásától, most átlátta, hogy a spártaiak és Isagoras működése a Solón által alapított és a Hippias

elűzésével csak imént visszanyert demokráciát és a további politikai fejlődés lehetőségeit veszélyezteti. Mikor Kleomenés és Isogaras megkísérelték a tanács felosztatását (amely a solóni alkotmányban a középrétegek hatalmát képviselte), az ennek ellenálló tanács azonnal támogatásra talált a nép széles tömegeinek felkelésében, amely a csekély katonai erővel rendelkező Kleomenést és az Isogaras-pártot az Akropolisra szorította, majd kapitulációra kényszerítette. Kleomenés csapataival elvonult, velük szökött Isogaras is, athéni párhíveit kivégezték, neki magának elkobozták a vagyonát, és távollétében mint az athéni demokrácia ellenségét, halálra ítélve, emlékét megátkozó feliratot állítottak fel; ugyanezt tették a tyrannosokkal is (508).

A spártaiak és Isogaras elűzése és Kleisthenés meg a többi száműzöttek visszahívása után megnyílt az út a demokratikus reformok végrehajtása előtt (l. a következő fejezetet). Előbb azonban az athénieknek nehéz harcot kellett vívniuk a spártaiak és szövetségeseik (Boiótia és Chalkis) megújuló intervenciójával szemben. Szorongatott helyzetükben az athéniék még a perzsák támogatásához is próbáltak fordulni (507 k.). Az ellenük vonuló peloponnésosi sereget azonban a szövetségesek (főleg Korinthos) húzódozása és a két spártai király ellentéte csakhamar dolgavégezetlenül visszavonulásra kényszerítette; a boiótok és chalkisiek fölött aratott ragyogó győzelem pedig végleg megszilárdította az athéni demokrácia helyzetét (506).

— 4. Az Alkmeónidák szerepéhez l. az előző fejezetet.

— 5. Kédónról Aristotelésnek ezen a megjegyzésén kívül nem tudunk semmit.

XXI. 1. Isogaras archónságának éve (508/7) a demokratikus reformok kezdete. Ezek természetesen az ő elmenekülése után kezdődtek, de az év a hivatalos számításban tovább is az ő nevét viselte.

— 2—5. A nép élén Athén vezető helyére került Kleisthenésre a demokratikus átszervezés nagy feladata várt. A VI. sz.-ban Attika nagy fejlődésen ment keresztül. A solóni törvényhozás és alkotmány visszaszorította a nemesség hatalmát, és — mind közvetlenül, mind hatásában — megerősítette a paraszti kis- és középbirtokosokat. Tág teret nyitott a kereskedő-iparos középrétegek fejlődésének is; a VI. sz. végére Athén elsősorban kereskedő-iparos centrummá vált, ahol — egyelőre főleg az iparban — egyre erősebben fejlődött a klasszikus rabszolgatartó termelés, amely a következő században, a perzsa háborúk után kezd rohamosan gyarapodni. Ezeknek a rétegeknek a fejlődését pártfogolta és elősegítette.

tette a tyrannis is. A tyrannis bukása után megvolt a szükséges társadalmi alap a demokrácia további fejlődéséhez. Ennek a fejlődésnek a fő ellenzője, a nemesség azonban még elég erős volt arra, hogy ezt a fejlődést akadályozni tudja. Bár Solón és Peisistratos erősen háttérbe szorítják az arisztokratákat, megmaradt birtokaik még mindig kiváltságos helyzetet biztosítanak számukra a társadalomban; ehhez járulnak a nemzetségi társadalom még érvényben lévő szervezeti formái (a 4 phylé, phratriák, genosok), amelyeknek még fontos szerepük van a kormányzásban, és amelyeken belül még az arisztokratáké a hagyománytól szentesített vezetőszerp. A tyrannis bukása után az a veszély fenyegetett, hogy az arisztokrácia ezekre az erőforrásokra (és, mint Isagoras példája mutatta, külföldi segítségre) támaszkodva útjába áll a demokratikus fejlődésnek és megkísérli visszaszerezni régi hatalmát. Fennállott az a lehetőség is, hogy felújulnak a Peisistratos uralomra jutását megelőző idők csoportosulásai, amelyekre azután az egyes arisztokrata nemzetségek támaszkodhattak volna a hatalomért vívott harcukban.

Mindezeknek a veszélyeknek az elhárítására Kleisthenés teljesen átalakította Attika belső szervezetét: azzal a céllal, hogy a nemesség eddigi befolyását megtörje, az egyes területek és csoportok elkülönülését megszüntesse és a polgárság sorait idegenekkel és felszabadítottakkal kiegészítve, az athéni államot — amelynek végleges kialakulását éppen Kleisthenés működése jelzi (l. Marx—Engels: Válogatott művek, II. Szikra, 1949. 267. l.), — előrevigye a demokratizálódás útján.

Ennek a célnak megfelelően alkotja meg új, következetesen keresztülvitt területi felosztását. Attika egész területét három zónára osztja fel: a városra (*τὸ ἄστυ*), a belső területre (*ἡ μεσόγειος*) és a partvidékre (*ἡ παραλία*); mind a három zónán belül 10—10 «harmadrész»-t különít el (trittys). A három zóna egy-egy trittysének az összekapcsolásával (amely sorsolás útján ment végbe) alakította meg Kleisthenés az új phyléket (számszerint tizet), amelyek ezentúl a hadi és politikai (szavazási stb.) egységeket alkották. A nemzetségi-törzsi kapcsolatok gyakorlati jelentősége ezzel lényegében megszűnt.

A régi, a 4 phylének megfelelő 400-as tanács helyébe Kleisthenés az új 10-es phylészervezetnek megfelelően az 500-ak tanácsát állította; ebben minden phylé 50—50 taggal képviseltette magát, akiket az egyes démosokból (l. alább) a polgárok száma szerint megosztva állították ki (sorsolás útján). Az 500 tanácstag a 10 phylé-részlegnek megfelelően 10 prytaneiára oszlott; a tíz rész mindegyike az év egytizedrészén kereszt-

tül a tanács ügyvezető elnökségét alkotta. Minden, a népgyűlés elé kerülő indítványt a tanácsnak kellett előzetesen megtárgyalnia ; ez a tanácsnak igen fontos helyet biztosított az államszervezetben.

Az egyes phylék démosokra (vidéken általában falvak, Athénben az egyes városi kerületek) oszlottak. A démosok, élükön a démarchossal, voltak az attikai politikai élet és kormányzati rendszer alapsejtjei. Itt vezették a polgárok listáit, itt intézték a helyi önkormányzat keretébe tartozó ügyeket (pénzügyek, a kultusz keretébe tartozó ügyek stb.). (A naukrariák helyettesítését — l. e fejezet 5. — éppen pénzügyi tevékenységükkel végezték el a démosok. L. a VIII. 3. jegyz. is.) A démosok lakói egymás démostársai (démotés-ei) lettek : ez a kapcsolat lett ezen túl számukra elsődleges fontosságú, nem pedig régi, nemzetségi hovatartozásuk. Ez a rendelkezés, valamint az, amely szerint a polgárokat hivatalosan démosuk nevével, nem, mint régebben, atyjukéval (ill. nemzetségükével) jelölik, megkönnyítette az új, a régi nemzetségi kötelékekbe nem tartozó polgárok felvételét, és a nemzetségi kapcsolatok fontosságának megszüntetését.

— 6. A régi állapotok maradványait természetesen nem lehetett egy csapásra eltüntetni. Kleisthenés ezért a régi nemzetségi kapcsolatokat, és a hozzájuk fűződő közös kultikus szertartásokat érintetlenül hagyta ; ezek politikai jelentősége azonban a reformokkal megszűnt. Amint Engels megállapítja : «a nemzetségi szervek kiszorultak a közügyek intézéséből, magánegyesületekké és vallási közösségekké süllyedtek» (A család, a magántulajdon és az állam eredete, Marx—Engels : Válogatott Művek, II., Szikra, 1949. 268. l.).

Az új phylé-szervezet egyes külsőségeiben természetesen a régihez kapcsolódott : így pl. megvoltak mitikus névadó őseik, akiket a delphoi-i jóshely választott ki ; ezekről kapták nevüket a phylék (Erechtheis, Aigeis, Pandionis, Leontis, Akamantis, Oineis, Kekropis, Hippothontis, Aiantis, Antiochis).

XXII. 1. Aristotelés Kleisthenés új törvényei közül mint igen jelentőset kiemeli az ostrakismos («cserépszavazás») intézményét. Ez a tyrannis újbóli felállításának megakadályozását szolgálta. Évenként, a hatodik prytaneia (l. az előző fejezet jegyz.) idején, feltették a kérdést a népgyűlésen : akarnak-e ostrakismost tartani. Ha ezt a gyűlés — valamelyik polgár túlságosan nagyra nőtt, veszélyessé válható befolyása és hatalma miatt — szükségesnek látta, a nyolcadik prytaneia idején megtartották a szavazást, cserépdarabokra írva fel a leggyanúsabbnak tartott

polgár nevét (innen veszi nevét az intézmény). Ha a leadott szavazatok száma elérte a hatezret, akkor annak a polgárnak, aki a legtöbb szavazatot kapta, tíz évre száműzetésbe kellett mennie; ez azonban nem járt polgárjoga és vagyona megcsorbításával.

— **2.** 501/500-ban új intézkedések egészítik ki a kleisthenési alkotmányt: megszövegezik az új tanács tagjai részéről leteendő esküformát és tíz stratégost (hadvezért) választanak, megfelelően a tíz phylének. A polemarchos vezetőszerpe ebben az időben már csak formális és egyes tiszteleti jogokban nyilvánul meg.

— **3—8.** A következőkben Aristotelés áttekinti az ostrakismos alkalmazásának eseteit az V. sz. első két évtizedében. Ezek politikailag igen fontos események voltak, megfelelően annak a szerepnek, amelyet az ostrakismos betöltött, mint a köznép fegyvere a tyrannospártiak és arisztokraták ellen. A belső harcot, amint ez az eseményekből látható, erősen befolyásolta Athén ezidőbeli legfontosabb külpolitikai kérdése: a perzsa támadás elleni küzdelem.

— **3—4.** A demokrácia radikalizálódása és az első perzsa támadás sikeres elhárítása előtt nem alkalmazták az ostrakismost. Az V. sz. első éveiben az Athén élén álló Alkmeónidák az ión felkelés (amelynek támogatásáért felelősek voltak) kudarcainak hatására visszavonultak; 496-ban a tyrannosok barátját és rokonát, Hipparchost, Charmos fiát választották archónná, ami valószínűleg a perzsák felé is a kiegyezést volt hivatva egyengetni. 493-ban a radikális demokraták sikerét jelentette Themistoklés archónná választása, aki már ez évben megpróbálta kérésztülvinni Athén megerősítésére és a hadiflotta építésére vonatkozó terveit, de egyelőre siker nélkül. A chersonésosi fejedelemségből a perzsák elől menekülő Miltiadés hazatérése Athénbe a konzervatív, arisztokrata köröket és a vezetésük alá került középrétegeket erősíti meg. A flottaépítési programot félreteszik, és az athéni védelem súlypontja a hoplita-gyalogságon marad. Az első nagy, győzelmes összeütközés a perzsákkal (Marathón, 490) azonban nemcsak Miltiadés tekintélyét emeli egy időre, hanem mindenekelőtt utat nyit a demokrata erők előretörésének is. Miltiadés már a következő évben, sikertelen parosi hadjárata után megbukik; ezzel a konzervatív arisztokrácia elveszti vezetőjét, és befolyása meggyengül. A perzsák fölött aratott győzelmen felbátorodott, a perzsa félelem nyomásától felszabadult nép ezután a perzsákkal való kiegyezés hívei, a tyrannosok barátai ellen fordul; elsőnek Hipparchost, a tyrannosok barátainak fejét ostrakizálják (487).

— **5—6.** Ugyanebben az időben (487/6) fontos alkotmányreformot hajtanak végre : az archónságot választott tisztségből sorsolttá teszik, mégpedig a két első cenzus-osztály, a pentakosiomedimnosok és a lovagok számára ; az archónok ezzel elvesztik jelentőségük nagyrészét, és a hadsereg vezetői, a stratégosok lépnek előtérbe.

A belpolitikai radikalizálódás és az újra fenyegető perzsa támadás elleni készülődés szorosan összekapcsolódik ebben az évtizedben. Hiparchos után 486-ban ostrakizálják az Alkmeónidák fejét, Megaklést (a háttérbeszorult Alkmeónidákat talán nem egészen alap nélkül gyanúsították azzal, hogy kiegyezést keresnek a perzsákkal), majd 484-ben sógorát, Xanthipposzt, Periklés apját is. A konzervatív arisztokraták, a tyrannosbarátok és a mérsékelt demokraták háttérbeszorításával egyre növekszik a radikális demokrácia és a perzsák elleni tengeri harc gondolata képviselőjének, Themistoklésnek a szerepe. 482-ben, utolsó és legkiemelkedőbb ellenfelének, a mérsékelt demokrácia és a konzervatívok közt álló Aristeidésnek az ostrakizálása után teljesen kezébe kerül az athéni politika vezetése, és alkalma nyílik tervei megvalósítására. (L. XXII. 7. is.)

— **7.** Themistoklés terveinek, főleg a flottaépítésnek a gyors végrehajtásához az újonnan feltárt maróneiai (Laurion-hegység) ezüstmányák jövedelme adott anyagi alapot. A flottaépítési program gyors kivitelezése Athént Görögország első tengeri hatalmává emeli és lehetővé teszi a salamisi győzelem kivívását. — A cél eltitkolásáról szóló elbeszélés természetesen történeti hitelesség nélküli anekdota. — Themistoklés eljárásában lényeges, hogy ebből a hajóépítési megbízásból fejlődik ki a triérarchia intézménye : vagyis az, hogy egyes gazdag polgárok az állammal szemben szolgáltatásként (leiturgia) kötelesek hajókat felszerelni.

— **8.** 481/80-ban a perzsa támadás veszélye, az erők minél teljesebb összefogásának célja szükségessé teszi az ostrakizáltak visszahívását, már csak azért is, nehogy ezek a perzsákhoz csatlakozzanak.

— Geraistos Euboiá legdélibb, Skyllaion a Peloponnésos legkeletibb foka. Az a rendszabály, amely az ostrakizáltakat az ezek közé eső területről kitiltotta, nyilván azt akarta megakadályozni, hogy az ostrakizáltak Athénhez közel maradva esetleg befolyást gyakorolhassanak az athéni politikára.

XXIII. 1—2. A következőkben leírt periódusról, az Areiospagos kormányzatáról (Aristotelés szerint 480—462) adott kép eléggé homá-

lyos. Az Areiospagosnak a salamiszi győzelemmel kapcsolatos érdemeit Aristotelés kétségtelenül eltúlozza és elhallgatja Themistoklés szerepét. Bizonyos csak az, hogy a 70-es és 60-as években a radikális demokrácia fejlődése meglassult, és az arisztokratikus és a mérsékelt irányzatok hívei kerekedtek felül, először Aristeidés, majd Kimón vezetése alatt, főleg Themistoklés száműzetése után (471). Ebben szerepe lehetett a perzsák ellen tovább folytatott háborúnak, amely elfordította a nép figyelmét a belpolitika kérdéseiről, és megnövelte Athén ezidőbeli leg-sikeresebb hadvezérének, az arisztokrata és Spárta-barát irányzat vezetőjének, Kimónnak tekintélyét. — Aristotelésnek a lényegében nehezen elhatárolható periódus külön kiemelésére és elismerésére a radikális demokrácia iránti ellenszenve és a mérsékeltékhez való vonzódása ad alkalmat.

— 3. Themistoklés és Aristeidés jellemzése igen vázlatos és elnagyolt. (Themistoklés is szerepelt tanácsadóként, és Aristeidés is volt hadvezér, pl. a plataiai-i csatában.)

— 4. A falak felépítése, amely Athén jól megerősített várossá való átalakulását jelentette, 479/8-ra esik; Spárta ellenkezése miatt csak nagy nehézségek között, sietve és csellel lehetett keresztülvinni. (L. Thukyd. I. 89., — Plut. Them. 19.)

— 4—5. Az Athén vezetése alatt álló ión (délosi) szövetség megalakulására Pausanias spártai király, a perzsák ellen harcoló görög szövetség addigi vezére adott alkalmat, 478/7-ben Byzantion ostrománál tanúsított önkényeskedésével; ezek miatt a spártaiak kénytelenek voltak hazahívni a királyt, az iónok pedig a háború folytatására Athénhez csatlakoztak.

— 5. — A kezdetben teljes önkéntesség alapján létrejött szövetség tagjainak hozzájárulását Aristeidés összesen 460 talentumnyi összegben állapította meg. Ezt a keretet sokáig megtartották; a peloponnésosi háború szükségállapotában emelte fel azután Kleón az összesen fizetendő összeget 1460 talentumra (425/4).

— 5. — A vastömbök elsüllyesztése az eskü örökös érvényességének szertartásos szimbolizálása volt: addig legyen érvényes az eskü, amíg a vasdarabok nem úsznak a víz színén (l. Plut. Arist. XXV, Hérod. I. 165.).

XXIV. E fejezetben leírja Aristotelés, hogyan lesz a radikális demokrácia a városba seregglő tömegek eltartójává az államügyekben való részvétel és szolgálat díjazása révén. A történeti fejlődés menetét

tekintve ez a kép kétségtelenül előlegezett és összevont ; az itt leírt fejlődés tulajdonképpen csak Periklés korában indult meg és a peloponnésosi háború alatt bontakozott ki teljesen. — Nehezen érthető, miért tulajdonítja Aristotelész ezeknek az intézkedéseknek az indítványozását (amelyeket, mint a későbbiekből kiderül, negatívan értékel) az általa nagyrabecsült, mérsékelt Aristeidésznek. Talán mint a délosi szövetség megalapítójához kapcsolja az ő személyéhez ezeket az intézkedéseket ; annyi alappal, hogy ezeket a közszolgálatot teljesítő polgárokat valóban elsősorban a szövetségesek járulékaiból fizették.

— **2.** Chios, Lesbos és Samos, mint a három legerősebb szövetséges, sokáig megőrizte viszonylagos önállóságát, és saját flottát is tarthatott, illetve pénz helyett hadihajókkal egyenlítette ki szövetségi tartozásait.

— **3.** A bírák : a héliiaia (esküdtszék) tagjai, akiknek díjazását Periklés vezeti be. (L. XXVII., LXIII., LXVI., LXVIII. fej is.)

Az íjászok : rendőrszolgálatot teljesítő állami rabszolgák, többnyire szkíták.

— «az adókat hozzák be ... a bahsorsolással ...»: ez a szöveg valószínű hiányossága miatt nem teljesen érthető. A kisorsolt kétezer ember valószínűleg az adóbeszállító hajók legénységét alkotja.

Az árvák : t. i. a háborúban elesettek árvái.

XXV. 1—2. A városi lakosság alsó rétegeinek (amelyekből a salamis csatától kezdve olyan fontos szerepet játszó flotta legénysége kikerült) folytonos erősödése a 60-as évek végén a radikális demokrata irányzat megerősödéséhez és az Areiospagos hatalmának (a tisztviselők ellenőrzésének, a politikai ügyekben való bíráskodásnak stb. jogai) elvételéhez vezetett. Erre közvetlen alkalmat Kimón távolléte, majd a messéniai háborúval kapcsolatos külpolitikai balsikere szolgáltatott (462). Az Areiospagos számára, amely eddig az arisztokratikus irányzat bástyája volt a demokrácián belül, ettől kezdve csak a gyilkossági ügyekben való bíráskodás és a vallási ügyek fölötti felügyelet joga maradt meg.

— **3—4.** Az Areiospagos megbuktatásáról itt közölt történet történeti hitel nélküli mese. Themistoklés ebben az időben már nincs Athénben (valószínűleg 471-ben száműzik) ; Ephialtés segítőtársa az Areiospagos elleni küzdelemben Periklés.

— **4.** A rész végén, az Ephialtés meggyilkolását leíró mondat előtt hiány állapítható meg ; innen kiesett egy rész, amely valószínűleg Themistoklés további sorsát beszélte el.

XXVI. Ebben és a következő fejezetekben Aristotelés röviden és általában negatív értékeléssel áttekinti a demokratikus fejlődés csúcspontját, Periklész korát, néhány kiragadott ténnyel jellemezve a maga szempontjából a fejlődés folyamatát.

1. A szöveget G. Radet értelmezése szerint fordítottuk (*Revue des Études Grecques*, 1919, 32, 429—342. II.). A demokratikus reformok Kimón távollétében történtek meg. Kimón ugyanis hagyta magát kiküldetni Radet szerint az egyiptomi, az általánosan elfogadott vélemény szerint a messéniai hadjáratra, és távollétében Ephialtész végrehajtotta az államcsínyt. Kimón túlságosan későn érkezett meg ahhoz, hogy a változtatásokat megakadályozza.

A nagy háborús veszteségek, ha adataikban túlzottak is, lényegükben igazak. A 460—445 között a spártaiakkal és szövetségeseikkel (Boiótia stb) és ugyanakkor a perzsákkal is folytatott háború súlyos áldozatokat követelt Athéntől, elsősorban a hoplitákat kiállító középrétegek részéről. Aristotelés indokolása azonban téves, amikor a katonák és vezérek gyakorlatlanságáról beszél; itt már saját korának (amelyben a zsoldos-rendszer uralkodik) viszonyait vetíti vissza az V. sz. első felének a megítélésébe.

— 2. A 457/6-i törvény, amely a kisorsolando archón-jelöltek körét kiterjesztette a harmadik osztályra, a zeugitákra is, további lépést jelentett a demokratizálódás útján; és a 462/1-i reformok folytatása volt.

— 3. A községi bírák újbóli működésbeállítása (453/2) elősegíti a vidék (kisebb) bírósági ügyeinek gyors elintézését és mutatja a bírósági szervezet folytonos bővülését, kiterjedését is (I. LIII. 1. is).

— 4. A demokrácia fejlődésének tetőpontján elzárkózóvá válik: a polgárság lehetőleg korlátozni akarja a polgárjogban és az ezzel járó juttatásokban részesülők számát. Ezt a célt szolgálja Periklész 451/50-i törvénye. Ennek komoly, gyakorlati alkalmazására egy egyiptomi gabonaszállítmány elosztásakor, 444-ben került sor, amikor sok embert (a hagyomány túlzott adatai szerint állítólag ötezret) fosztottak meg származása miatt polgárjától.

XXVII. 1. Periklész első fellépése Kimón thrakiai és thasosi hadjárata (465—463) után következett be; ez a fellépés azonban még nem járt sikerrel.

— Az Areiospagos jogainak elvétele: I. a XXV. fejezet jegyz.

— Aristotelés szemében Periklésznek súlyos hibája az, hogy a város fejlődését teljesen a tengeri hatalom felé irányította; a tengeri hatalom-

mal ugyanis együtt járt a ναυτικοὶ ὄχλος: matrózok, kikötőmunkások stb., és a tengeri kereskedelemben érdekelt iparosok és kereskedők megerősödése és teljes fölénybe kerülése nemcsak az arisztokráciával, hanem a (főleg vidéki, paraszti) középrétegekkel szemben is. Ezek voltak a radikális demokrácia főtámaszai. — Aristotelész viszont a maga mérsékelt demokrata álláspontjáról elítéli ezt a fejlődést, és csak az államélet belső rendjének széttörlését, a peloponnésosi háború és a vele kapcsolatos belső harcok (l. XXIX—XL. fejj.) felé vezető utat hajlandó látni benne. Innen származik Periklész nagy jelentőségének szinte teljes elhallgatása, illetve alakjának negatív értékelése.

— 2. A nép kormányzatának kifejlődésében Aristotelész túlságosan nagy szerepet tulajdonít a peloponnésosi háborúnak, illetve az ez alatt bekövetkezett városbázartságnak.

— 3—4. Az, hogy a bíráskodást fizetetté tették, fontos velejárója volt a demokratikus program megvalósításának; csak így lehetett biztosítani, hogy a szegényebb polgárok, akik számára munkájuk hosszabb elhanyagolása súlyos anyagi veszteséget jelentett volna, részt vehessenek az államügyek intézésében, itt konkrétan: teljesíthessék bírói funkciójukat.

— 3. Kimón viselkedésében az arisztokráciának egy régi, még a nemzeti társadalom bomlása korába visszanyúló politikai módszere mutatkozik meg: bőkezűséggel lekötöztetett emberek tömegében találni kíséretet és támogatást. Ezt a szokást a demokrácia átváltoztatta a szegények javára a gazdagokra kirótt szolgáltatásokká (nyilvános lakomák, ünneprendezések stb.); Kimón azonban értett hozzá, és vagyona megfelelő eszközöket biztosított neki arra, hogy ezt a kötelezettséget a köteles mértéken messze túlmenő bőkezűségével a hívek megszerzésének eszközévé változtassa át, és ezzel is erősítse hadvezéri sikerei következtében elért helyzetét.

— 4. Damonidész (v. Damón): politikai és zenei teoretikus, Periklész tanítója (l. Plut. Arist. I., Nik. VI., Perikl. IV.; Wilamowitz, A. u. A. 134.). Ostrakizálásának időpontja bizonytalan.

— 5. Aristotelész — megokolatlanul és nem éppen jóakaratóan — Periklész működésével összekapcsolva, szinte mint annak közvetlen következményét említi a megvesztegetések megkezdődését.

— Anytos: egy bőrfeldolgozó üzem tulajdonosa, az V. sz. végének ismert politikusa, 409-ben a spártaiaktól fenyegetett Pylos felmentésére küldik, de egy vihar miatt visszafordul. Emiatt vád alá helyezik, de az elítéltetést a bírák megvesztegetésével kikerüli. 404-ben először

az oligarchák pártján áll (l. XXXIV. 3.), majd Thrasybulos és Archinos mellett a demokraták egyik vezére lesz. 399-ben Sókratés egyik vádlója. Kevéssel utóbb számúzik.

XXVIII. Jellemző Aristotelés negatív beállítottságára Periklással szemben, hogy az egyetlen dícséret, amit el tud mondani róla, csak ez: halála után még rosszabbul mentek az államügyek; *ehhez képest* még Periklés kormányzata is jó volt.

— A Periklés után következő, a mérsékeltek előtt nem jó hírben álló vezér: Kleón (l. XXVIII. 3.).

— **2.** Itt következik az athéni vezető politikusok áttekintése, erős tendenciával a régi mérsékelt demokrácia és az V. sz.-i konzervatívok és mérsékeltek kiemelésére, és a radikális demokraták elítélésére.

— Solón, Peisistratos, Kleisthenés, Isagoras, Xanthippos, Miltiadés, Themistoklés, Aristeidés, Ephialtés és Kimón szerepére vonatkozólag l. a megfelelő előző részeket.

— Thukydidés, Melésias fia, Kimón veje, az utóbbi száműzetése alatt az athéni arisztokrata párt élére áll, és a konzervatív elemek tömörítésével egy időre vitássá teszi Periklés vezetőszerpét; végül azonban (valószínűleg 443-ban) ostrakizálják.

— **3.** Nikias: gazdagságáról híres athéni arisztokrata. Periklés halála (429) után az arisztokraták és mérsékeltek őt állítják elötérbe a radikális Kleón ellenfeleként. Változatos, de általában sikeres hadvezérműködést folytat, folytonos viszálykodásban Kleónnal. Ennek halála után, 421-ben sikerül elérnie, hogy békét kössenek Spártával. A következő években visszaszorul Alkibiadés növekvő befolyásával szemben. Az újra kitört háborúban mint a balsikerű szicíliai vállalkozás egyik vezetője pusztul el 413-ban.

— Kleón: gazdag börgyáros, az első nem-arisztokrata származású politikus, aki az athéni állam élére került. Periklés utolsó éveiben annak radikális ellenfeleihez tartozott; halála után, mint a városi kereskedők, iparosok és a hozzájuk kapcsolódó, tengeri kereskedelemben és nagyhatalmi politikában szintén közvetlenül érdekelt városi szegénység képviselője, a háborús párt legkiemelkedőbb vezetője lett. Legkiemelkedőbb hadi sikere volt 424-ben Pylos elfoglalása. Nevéhez fűződik a szövetségesek járulékainak nagymértékű felemelése (l. XXIII. c. jegyz.), amellyel a kimerülés első jeleit mutató Athén háborús pénzügyeit akarta rendbehozni. 422-ben esik el Amphipolisnál, Thrákiában. Erélyes, sőt kíméletlen, de nagyszabású politikus; a mérsékelt és arisztokrata tör-

téneti hagyomány azonban eltorzította és egészen negatívvá formálta alakját; ennek lecsapódását láthatjuk Aristotelésnek róla adott értékelésében is.

— Thérámenés: az arisztokratákhoz közeledő mérsékelték legkiemelkedőbb vezére, a 411-i és 404-i arisztokratikus alkotmányok fő létrehozója. 404-ben a harmincak tanácsának tagja; mikor azonban ellentétbe kerül a szélsőséges oligarchákkal, ezek kivégeztetik. (Szerepléséhez l. bővebben a XXXII., XXXIII., XXXIV., XXXVI., XXXVII. fejezeteket.)

— Kleophón: Kleónhoz hasonlóan a meggazdagodott iparosok sorából kikerült népvezér. Az első oligarcha puccs (411/10) bukása után kerül előtérbe. 410/9-ben behozza a dióbeliát: a szükségét szenvedő polgárok megsegítésére kisebb pénzösszeg (2 obolos) kiosztását. 404-ben, mivel a spártaiakkal szemben végsőkéig való ellenállás híveként a háború folytatása mellett kardoskodott, az oligarchák befolyása alá került tanács a katonai szolgálat elhanyagolásának vádjával elfogatta és kivégeztette.

— Kallikratés: Kleophón versenytársa és utóda az Athén bukását (404) közvetlenül megelőző időben. Azt az ígéretét, hogy a két obolosnyi juttatást háromra emeli fel, amellyel népszerűséget akart szerezni, nem tudta beváltani, s valószínűleg ezért végezték ki.

— 5. Aristotelés itt összefoglalt véleménye igen jellemző egész állásfoglalására az V. sz.-i athéni politikával szemben: csak a mérsékelt irányzat vezetői érdemelnek elismerést, éppúgy, mint a régi, mérsékelt demokrácia vezető államférfiai. Különösen feltűnő módon veszi védelmébe Thérámenést, akit más források (Thukydides, Xenophón, Lysias) kevésbé kedvező színben ábrázolnak, mint állandó bajkeverőt és felforgatót.

XXIX. Aristotelés, miután az előző fejezetekben kifejtette véleményét az V. sz.-i demokratikus fejlődésről, áttér a demokratikus alkotmány megváltoztatására törekvő oligarchikus kísérletek ismertetésére, amelyek az V. sz. végén, a peloponnésosi háború idején mentek végbe.

— 1. A 413-i szicíliai katasztrófa, a perzsa támogatást élvező spártaiak ezt követő felülkerekedése, és a szövetségesek lázadásai belső válságot idéztek elő Athénben. A szorult helyzetben a nép hajlandóvá vált arra, hogy a demokratikus rendszeren változtasson, és ezt a kedvező helyzetet az oligarchák ki is használták. Közreműködött ebben a számkivetett Alkibiadés izgatása és tárgyalása az athéni oligarchákkal, aki egy oligarchikus rendszerváltozástól remélte hazahívását.

A rendszerváltozás keresztülvitele 411 májusában kezdődött meg a népgyűlés elé terjesztett indítványokkal. A főszerepet ebben az oligarchák egyik vezére, Peisandros (l. XXXII. 2.) vitte; szerepléséről Aristotelés e helyen nem beszél. Általában Aristotelés a 411-i események leírásában a szabályszerű, hivatalos aktusokat (népgyűlési határozatok stb.) emeli ki, és az oligarcha puccsot a külsőségek előtérbehelyezésével, mint zavartalan, a törvényes keretek közt lefolyt alkotmányreformot állítja be, és elhallgatja azt, hogy az oligarchák a megfélemlítés és megtévesztés eszközeit is felhasználták céljuk keresztülvitelére, amint az világosan kitűnik pl. Thukydides ide vonatkozó részeiből. Thukydides elbeszélésével Aristotelés előadása egyébként is több ponton nehezen egyeztethető össze. (Ezekre vonatkozólag részletesen l. Busolt, Gr. St. 69—78.)

— 2. A Pythodóros javaslatában említett tíz probulos hivatalát 413-ban, a szicíliai vereség után állították fel. A probulosok a tanács és a prytanisok fölé rendelt állandó jellegű szerv voltak, amennyiben az állam helyzetét illető ügyeket előzetesen megtárgyalták, és ha szükségesnek látták, belátásuk szerint a tanács vagy népgyűlés napirendjére tűzhatték; így a tanács és prytanisai jogkörének jó részét birtokolták. Hivatalbahelyezésük az első olyan változtatást jelentette az athéni alkotmányon, amely kedvezett az oligarchák irányának. Ezért használták fel őket 411-ben is az oligarchák céljaik keresztülvitelénél.

— 3. Kleitophón kiegészítő indítványa, amely az alkotmányváltoztatáshoz Kleisthenés törvényeinek felhasználását javasolta, valószínűleg a mérsékeltek törekvéseit tükrözte, akik — Thérámenés vezetése alatt — a demokratikus és oligarchikus alkotmány között álló, kompromisszumos megoldást kívántak. Kleisthenés alkotmányának visszaállítása, bármilyen haladó volt is az a maga idejében, ebben a korban már hátrafelé tett lépést jelentett volna. A tervezett alkotmány-átalakításnak azonban ez a demokrata tömegek számára még mindig elfogadhatóbb formáját képviselte volna, mint egy leplezetlenül oligarchikus alkotmány létrehozása; valószínűleg éppen ez tette indokolttá az indítvány megtételét.

— 4. A harmincas bizottság javaslatainak lényeges tartalma tulajdonképpen a demokratikus alkotmányt védő törvényes rendszabályok felfüggesztése volt, ami lehetővé tette a demokratikus alkotmány ellen, annak megváltoztatására irányuló törvényjavaslatok benyújtását. Az esetleges kifogások ellen egy bizonyos fajta kivételes állapot (a stratégosok rögtönbíráskodása) megteremtésével biztosították az oligarcha-párt híveinek szabad működését.

— **5.** Az új alkotmánytervezet általános intézkedései a mérsékeltek és oligarchák közös programját képviselték: a radikális demokráciára jellemző fizetett hivatalviselés megszüntetését és a teljes polgárjognak a vagyonosak körére való korlátozását. (Abban, hogy a polgárok számát *legalább* ötezerben állapították meg, a mérsékeltek befolyása érvényesült; a szélsőséges oligarchák ezt a számot még sokkal szűkebbre fogták volna.) Az új alkotmány elsősorban a szabadok felső- és középrétegének érdekét képviselte, kiszorítva a hatalomból a legszegényebb rétegeket.

XXX. 1. Az alkotmányt írásbafoglaló száz férfi megválasztásának módja kétes; t. i., amint Thukydides előadásából kitűnik, az ötezer polgár kiválogatása és listájuk összeállítása ekkor egyáltalán nem történt meg, tehát nem is választhattak saját kebelükből száz embert az említett feladatra. Valószínű, hogy az itt szereplő száz férfi azonos azzal a bizottsággal, amelyet az ötezer polgár kiválogatására választottak (XXIX. 5.). (A kérdéshez l. Busolt, Gr. St. 73—75.)

— **2—6.** A jövőre nézve elfogadott alkotmány a mérsékeltek (elsősorban a vagyonosabb középrétegek) érdekeit volt hivatva képviselni. Gyakorlati szempontból azonban ez igen gyengén kidolgozott tervezet volt: a valamennyi (teljes jogú) polgárt magába foglaló, négy részlegre osztott tanács, amely tanácskozó, határozathozó és kormányzati funkciókat egyesített működésében, és mintegy középhelyzetet foglalt el egy tulajdonképpen tanács és egy népgyűlés között, nem lehetett képes egy tengeri hatalom, egy világváros bonyolult ügyeinek intézésére, különösen az adott válságos helyzetben. (Az államszervezet kidolgozóira egyébként valószínűleg nagy hatást gyakorolt az oligarchikus boiótiai szövetség hasonló szervezete. L. Lehmann-Haupt: Gercke-Norden: Einleitung, III. 39.)

— **2.** A hieromnémón Athén képviselője az amphiktyónia (a Delphoi, mint kultikus központ köré csoportosult vallási szövetség) gyűlésein.

— A 10 taxiarchos: a 10 phylé gyalogos csapatainak parancsnokai, akik a stratégosoknak voltak alárendelve.

— A két hipparchos: a lovasság parancsnokai; mindegyikük 5—5 phylé lovascsapata fölött parancsnokolt.

— A phylarchosok: az egyes phylék lovassági parancsnokai, a hipparchosoknak alárendelve.

— A hellénotamias (illetve a hellénotamiasok testülete) a délosi szövetség kincstárának kezelője. Fontosságára jellemző, hogy a radi-

kális demokrácia idején is megmaradt a választással betöltött hivatalok egyikének.

XXXI. A jövőre nézve írásbafoglalt, mérsékelt oligarchikus alkotmánnyal szemben a jelenre elfogadott, provizórius alkotmány a szélsőséges oligarchák szűk csoportjának érdekeit képviselte. Az alkotmány fő szerve, a négyszázas tanács, amely saját kehléből választotta a legfontosabb tisztviselőket, lényegében — a törvények szerinti eljárás formális megkötöttségével — önhatalmúlag intézett minden ügyet, korlátlan birtokosa volt az államhatalomnak.

— **2.** «válasszon ki ... tíz embert»: t. i. stratégosokul.

— **3.** «a négyszázak osztassanak négy részlegre»: t. i. abból a célból, hogy őket is beoszthassák a jövőbeli alkotmány négy tanácstagozatába. Ez a jövőbeli alkotmányra való áttérést előkészítő intézkedésnek volt szánva.

— «mikor a városbelieknek sikerül a többiekkel együtt tanácskozniuk»: t. i. a Samos mellett állomásozó flotta legénységével, amelyben a demokraták voltak többségben. A flotta nem ismerte el a négyszázak uralmát, és új, demokrata stratégosokat választott. A samosi flottával való megegyezés szükséges feltétele lett volna annak, hogy a négyszázak kormányzata megszilárduljon.

XXXII. 1. Az ötszázak tanácsa tehát az oligarchák nyomására hivatali idejének lejárta előtt egy hónappal feloszlott. (Ez 411 júniusában történt.) Ami a hivatali év kezdetét illeti: ez nem esett egybe a polgári évvel, amely 12 (illetve a szökőévekben 13) váltakozva 29 és 30 napos hónapból állott, 354, illetve 385 napot foglalt magában, és Hekatombaión hó 1-én kezdődött (ez általában a nyári napforduló utáni újhold idejére esett). A Kleisthenés által bevezetett hivatali év viszont (a tanács tíz prytaneijának megfelelően) tíz részre osztott, 360, illetve 390 napból álló év volt, amelynek kezdete csak a szökőévek után esett egybe a polgári év kezdetével, egyébként azonban eléje vagy utána esett. (Az itt említett esetben eléje, a polgári év utolsó hónapjának, Skirophoriónnak 14. napjára.) — A négyszázak bukása utáni időben megszüntették a külön hivatali évet, és kezdetét a polgári év kezdetéhez kötötték.

— **2.** Antiphón: kiváló szónok és beszédíró, a szélsőséges oligarchák egyik vezére és szervezője, a 411-i alkotmány szellemi atyja. A négyszázak bukása után kivégzik.

— Peisandros: l. a XXIX. fejezet jegyz.

— Thérámenés : l. a XXVIII. fejezet jegyz.

— **3.** Az a körülmény, hogy a négyszázak csak a szélsőséges oligarchák szűk körét képviselték, és az ötezer teljes jogú polgárt (a vagyonos középréteget) szinte teljesen kihagyták a kormányzásból (listájukat sem állították össze), meghasonlást idézett elő a rendszeren belül, és bukásának egyik főokává vált.

XXXIII. 1. A négyszázak tanács kormányzata 411 júniusától szeptemberig tartott.

— A négyszázak bukása után Mnésilochos archónsága törvénytelennek számított, és a 411/10. évet az ezután hivatalbalépő archón, Theopompos nevével jelölték.

— Euboiá elszakadásán kívül — amelyet nyomon követett a helléspontosi út elvesztése és ezzel a pontusi gabonaszállítmányok elmaradása — a mérsékeltekkel szemben kiélesedő ellentét is megrendítette a négyszázak helyzetét. Ismét követséget küldtek Spártába, mostmár a minden áron való békekötés megbízásával; ugyanekkor hozzákezdtek Étióneia (kedvező stratégiai helyzetű földnyelv a Peiraieus bejáratánál) megerősítéséhez, részint hogy saját maguknak jól védhető helyet biztosítsanak, részint hogy megkönnyítsék a peloponnésosi flotta befutását a kikötőbe. A mérsékeltek azonban szembefordultak ezzel a tervvel, és lerombolták az étióneiai erődfőményeket. (L. XXXVII. 1. is.)

— **2.** Aristokratés : Thérámenés mellett a mérsékeltek másik kiemelkedő vezére, az étióneiai erősítés lerombolásának kezdeményezője. A 406-i arginussai-i ütközet után, amelyben stratégusként vett részt, kivégzik (l. a XXXIV. 1. jegyz.).

— Az ötezrek kormányzata a jövőre nézve írásbafoglalt, Thérámenés befolyása alatt keletkezett alkotmánytervezetet (l. XXX. fejezetet) igyekezett gyakorlatba átvinni, amely az oligarchikus és demokratikus elvek egyesítését jelentette és elsősorban a középrétegek érdekeit képviselte. Polgárjogban csak azok részesültek, akik nehéz fegyverzetel el tudták látni magukat : ez azt jelentette, hogy kb. kilencezer embernek volt teljes polgárjoga.

XXXIV. 1. Az «ötezrek» mérsékelt oligarchiája mintegy nyolc hónapig állott fenn. A samosi hajóhad (amelynek élén a visszahívott és stratégossá választott Alkibiadész állott) győzelmei után a demokratikus áramlat megerősödött és 410 júliusában a demokrácia visszaállításához vezetett.

Azokat az athéni hadvezéreket akik az arginussai-i tengeri csatában győztek (406), hazatérésük után a népgyűlés kivégeztette, mert elmulasztották a hajótöröttek megmentését. (Aristotelés adatával szemben nem mind a tíz stratégost, hanem csak hatot végeztek ki, mert kettő nem is vett részt a csatában, ketten pedig nem mertek hazatérni. L. Xenophón, Hell. I. 7, 1.) — Aristotelés itt kiemeli, hogy elítélésük egyetlen szavazással — tehát törvényellenes módon — történt, amely ellen Sókratés is — aki akkor a prytanisok egyike volt — tiltakozott (Plat. Apol. S. 32 b.).

— Dekeleia: megerősített hely Athéntől északra, amelyet a spártaiak 413-ban megszálltak, innen pusztítva egész Attikát és állandóan veszélyeztetve Athént.

— A Kleophónról, mint a kedvező béke megakadályozójáról szóló történet erősen tendenciózus, és hitelessége kérdéses. (L. Wilamowitz, A. u. A. I. 130; — ellenvélemény: Bengtson, Gr. G. 232—233.)

— 2. Az Aigospotamoi melletti tengeri csata (405 nyarán) elvesztése megsemmisítette Athén flottáját és döntő csapást mért az athéni nagyhatalomra.

— Lysandros: a spártaiak legkiválóbb hadvezére a peloponnésosi háború második felében; mint a flotta parancsnokának, nagy része van a győzelem kivívásában. A szélsőséges oligarchikus rendszerek támogatója.

— 3. 404-ben, amikor bekövetkezett Athén összeomlása és a békekötés a spártaiakkal, három politikai irányzat igyekezett érvényesülni: a demokraták igyekeztek fenntartani az addigi alkotmányt, a mérsékeltek és oligarchák pedig arra törekedtek, — különböző mértékben, de egyként oligarchikus irányban — hogy megváltoztassák. Lysandros támogatása elsősorban a szorosan Spártához kapcsolódó szélsőséges oligarchákat juttatja a hatalomra, bár ezek egyelőre a mérsékelttekkel együtt veszik kezükbe a kormányzást.

— Az «ősi alkotmány» (πάτριος πολιτεία) sokértelmű és sokféleképpen magyarázható követelmény volt, ha meggondoljuk, hogy addig már hány alkotmánya volt Athénnek.

XXXV. 1. Pythodóros archónsága: 404/3.

— «ezer előre kiválasztott jelölt»: az «ezer» alatt a lovag-szolgálatot teljesítőket kell értenünk, akik a leggazdagabb polgárok közül kerültek ki. Ezek általában az oligarchikus alkotmányokat támogatták. (L. XXXVIII. fejezet 2. is.)

— 2. Ephialtés működésére vonatkozólag l. a XXV. fejezetet. — Archestratosról Aristotelésnek ezen az említésén kívül nem tudunk többet.

— «eltávolították az Areiospagosról»: t. i. az areopagitákra vonatkozó törvények magán az ülészésre szolgáló dombon voltak felállítva.

— A régi törvények egyszerűsítése és egységesítése, a kor új követelményeihez való alkalmazása állandó törekvés ebben a korban; a harmincak azonban ezt kihasználják a (népből kikerülő) bíróságok hatáskörének csökkentésére is.

— sykophantés: eredetileg = «füge-feljelentő», olyan ember, aki a tiltott kiviteli cikket képező füge elszállítóit feljelenti. Később általánossá lett jelentéssel: olyan ember, aki hivatásszerűen üzi a feljelentéseket és ebből és az ezzel kapcsolatos ügyekből szerez pénzt magának.

— 3—4. A harmincak uralma a kezdeti, látszatra pozitív intézkedések után csakhamar nyíltan is átváltozott egy szűk csoport terrorisztikus uralmává. Ezt Aristotelés, aki ellensége a (szélsőséges) oligarcha rendszereknek, nyomatékosan és elítélően hangsúlyozza is, hogy (l. a következő fejezetet) annál élesebben szembeállíthassa a harmincak uralmát az általa teljesen pozitívan értékelt Thérámenés mérsékeltbb törekvéseivel.

XXXVI. Thérámenés (Aristotelés által erősen idealizált) fellépése az oligarchia mérsékelt, a közép rétegekre támaszkodó szárnyának igényeit fejezi ki. Irányzata azonban kisebbségben volt a harmincak testületén belül, és így nem tudott eredményt elérni. A harmincak szélsőséges többsége (akik élén Kritias, Platón nagybátyja állott) tárgyalt ugyan Thérámenésszel az államhatalomban részesülők körének kibővítéséről, annál is inkább, mert a nép növekvő mozgolódása szükségessé tette volna rendszerük társadalmi bázisának kiszélesítését, de amikor a terv (amely minimális engedményével Thérámenést amúgy sem elégitette ki) megvalósítására került volna sor, ezt minden eszközzel halasztgatta.

XXXVII. A harmincak rémuralma elől nagy számban elmenekült demokraták külföldön igyekeztek szervezkedni és 404 végén (tél elején) Boiótiából Thrasybulos vezetése alatt (akinek, mint a demokraták egyik vezetőjének már 411-ben nagy része volt abban, hogy a samosi flotta szembefordult a négyszázak kormányzatával) be is törtek Attikába, megszállva az északon elterülő Parnés hegység egyik megerősített

magaslatát, Phylét. Miután vereséget mérnek az oligarchia ellenük kivonult csapataira, a harmincak helyzete meginog. Ez kényszeríti őket minden eddiginél erőszakosabb intézkedésekre: a (háromezren kívüli) polgárok lefegyverzésére, Thérámenés kivégeztetésére és a spártai segélycsapatok behívására. Ezek az intézkedések azonban csak egészen ideiglenes, látszólagos megerősödést jelentettek: Thérámenés kivégzése szakítást jelentett a mérsékelttekkel, és ezzel az a társadalmi kör, amelyre a harmincak támaszkodhattak, nagymértékben megszűnik.

— Éetióneia lerombolása: l. a XXXIII. 1. jegyz.

— 2. «harmostés» = «rendező, kiegyenlítő»: a meghódított vagy szövetséges városokba küldött spártai kormányzók megjelölése.

XXXVIII. 1—3. A Phyléből előrenyomuló és a kikötővárost elfoglaló demokratákkal vívott csatában elesett Kritias, a harmincak feje is. Ez csak fokozta a veszített csata miatti rémületet és megrendülést az oligarchák táborában, és a harmincak letételét idézte elő. Az újonnan választott tízes tanács azonban tovább folytatta a harmincak politikáját, már csak egy egészen szűk oligarcha csoportra és a spártaiakra támaszkodva, de eredmény nélkül, mert a nép egyre nagyobb tömegekben állt át Thrasybulos oldalára. Ez kényszeríti békülésre a második tízes bizottságot.

— 4. Pausanias békítő beavatkozását Lysandrosszal szemben ellentéte magyarázza meg. Lysandros, aki a spártaiak győzelmét kivívta (l. XXXIV. 2. jegyz.), a meghódított városok kormányzatát személyes híveiből összeválogatott arisztokrata bizottságokra ruházta. A háború befejezése után azonban a hivatalos spártai politika a magán Spártán belül is veszélyesen nagyhatalmúvá nőtt Lysandros ellen fordult, és hogy megfossza külső szövetségeseitől, egymásután szüntette meg azokat a bizottságokat, amelyeket ő juttatott uralomra.

XXXIX. A létrejött megegyezés mutatja, hogy a szélsőséges oligarchákkal szemben az ellentét olyan éles volt, hogy velük egy közösségben élni egyelőre lehetetlennek látszott. Hozzájárult a kettéválás megoldásához a spártai politika érdeke is: Spártának előnyös volt, ha Athén két részre szakadtságát és gyengeségét hosszabb időre megőrizheti.

— 1. Eukleidés archónsága: 403/2.

— 2. Kéryxök és Eumolpidák: arisztokrata nemzetségek, amelyekben belül egyes fontos eleusisi tisztségek öröklődtek.

— «fizessenek ... adót a szövetségi pénztárba»: t. i. a peloponnésosi szövetség pénztárába; Athén ugyanis a háború után kénytelen volt belépni a peloponnésosi szövetségbe.

— **6.** A felelősségre vonás enyhése (az amnesztia alól csak az oligarchia legjobban kompromittált vezetőit veszik ki, de ezeket is fenntartásokkal) mutatja, hogy a demokraták között teljesen a mérsékeltek befolyása lett úrrá (l. XL. 2. is).

— «a megbecsült vagyonnal rendelkezők» (*τιμήματα παρεχόμενοι*): azok a jómódú polgárok, akiknek vagyonát a közéleti és hadi költségekhez való hozzájárulás céljából felbecsülték. (Ez az intézkedés akkor vált szükségessé, amikor a solóni alkotmány jövedelmi osztályai már elvesztették gyakorlati jelentőségüket. L. a IV. fej. jegyz.)

XL. 1. Archinos: mérsékelt irányzatú, eredetileg Thérámenés köréhez tartozó politikus; 404/3-ban Thrasybulos mellett küzd a harmincak ellen. A demokratáknak az oligarchiával kiegyezésre törekvő szárnyát vezeti.

— **2.** A Thrasybulos vezetése alatt álló demokratákat igen sok metoikos és rabszolga — akik magukénak érezték a számukra is kedvező lehetőségeket nyújtó demokráciát — támogatta a harmincak elleni harcban. Thrasybulos javaslatára ezek mind polgárjogot kaptak volna; Archinos azonban, aki ellensége volt a demokrácia radikalizálódásának, törvényellenességi váddal megakadályozta a határozat keresztülvitelét. Csak 401/400-ban sikerült elérni, hogy legalább a metoikosok közül azok, akik már a Phyléből való elindulástól kezdve együtt harcoltak a demokratákkal, megkapják a polgárjogot. (Az erről szóló feliratot l. Nachmanson, Hist. Att. Inschr., 23.)

— **3.** Aristotelés mérsékelt politikai beállítottságának megfelelően ideálisnak látja a 403-i kompromisszumot.

— **4.** Xenainetos archónsága: 401/400.

XLI. Ebben a fejezetben Aristotelés még egyszer összefoglalóan felsorolja az ő koráig létezett alkotmányokat.

— **2.** Ión: l. az I. frg. jegyz.

Théseus: l. a 2. frg. jegyz.

Drakón: l. a IV. fej.

Solón demokráciája: l. az V—XII. fej.

Peisistratos és fiainak tyrannisa: l. a XIII—XIX. fej.

Kleisthenés demokráciája: l. a XX—XXII. fej.

Az Areiospagos kormányzata : l. a XXIII. fej.

A radikális demokrácia kora : l. a XXIV—XXVIII. fej.

A négyszázak uralma : l. a XXIX—XXXIII. fej.

A 410-ben visszaállított demokrácia : l. a XXXIV. fej.

A harmincak és tízek : l. a XXXIV—XXXVIII. fej.

A demokrácia visszaállítása : l. a XXXVII—XLI. fej.

— A demokrácia visszaállítása után pár évvel ismét erőrekapott a radikális áramlat, amely az ügyek intézését szinte teljesen a népgyűlés és bíróságok kezébe adta, és erősen háttérbe szorította a tanács szerepét.

— 3. A szabad köznép fokozódó elszegényedése által okozott politikai passzivitás arra kényszeríti a radikális demokrácia vezető politikusait, hogy a népgyűlés látogatását is díjazzák.

— Agyrrhios : radikális politikus. 400 körül bevezeti a népgyűlési díjat egy obolos összegben, amelyet később Hérakleidéssel versenyezve 3 obolosra emeltet ; az ő nevéhez fűződik a színházlátogatási juttatás (theórikon) visszaállítása is.

— Hérakleidés : eredetileg perzsa szolgálatban álló klazomenai-i polgár, aki az athénieknek tett szolgálatai fejében a IV. sz. első éveiben athéni polgárjogot kap, és stratégosi tisztséget is visel. Agyrrhiossal versenyezve ő emelteti 2 obolosra a népgyűlési díjat.

XLII. E fejezettel kezdődik az Athénaion politeia második része, amelyben Aristotelés részletes leírást ad a korabeli athéni államszervezetről, a tisztviselőkről, a bíraskodásról stb.

— 1. A polgárjog előfeltételeként mindkét szülő polgár-voltát megkövetelő törvény 451/50-ből való (l. XXVI. 4.). Ezt a törvényt 403/2-ben ismét felújították, de visszamenő hatály nélkül.

— 2. Ephébos : serdülő ifjú. — Az ephébia (a 18—20 éves ifjak katonai nevelése) intézményét a chaironeiai csata (338) után állították fel Athénben.

— 3. Akté : a Peiraeus-félsziget legkülsőbb része.

— 5. «ha örökösőről van szó» : az athéni polgár 18 éves korától volt jogosult feleségül venni örökösnt (tehát olyan leányt, akire — férfiutódok híján — a családi vagyon maradt).

— «papi tisztség» : egyes papi tisztségek bizonyos családokon, illetve nemzetségeken belül örökletesek voltak (l. pl. XXXIX. 2. jegyz). Ha az ephébosnak ilyen tisztséget kellett átvennie, felmentést kapott a szolgálat alól.

XLIII. 1. A radikális demokráciában a hivatalokat — a polgárok egyforma jogosultsága és képessége elvének következetes keresztülvitelével — sorshúzás útján töltötték be; csak egyes különleges képzettséget igénylő hivataloknál alkalmazták a (többnyire kézfeltartással történő) szavazást.

— A hadipénzek kincstárnokának hivatalát Démosthenész javaslatára 339/8-ban állították fel, átutalva számára a közigazgatás pénzfelelőseit, amelyeket előbb a theórikon (színház- és ünnepélylátogatási járulékok) kincstárnokai kezeltek.

— «az egyik Panathénaiától a másikig»: t. i. az attikai pénzügyi év a Panathénai-ünnepséggel kezdődött, a polgári év első hónapjának, Hekatombaiónnak a végén.

— **2.** «a hold szerint számítják az évet»: azaz az attikai év 354 napos volt.

— A prytanisokra és prytaneiakra vonatkozólag l. XXI. fej. jegyz.

— **3.** A tholos köralakú kupolaépület a tanácsház mellett.

— **5.** Az ostrakismosra vonatkozólag l. a XXII. fej. jegyz.

— **6.** Az esdeklők lombjának felvétele a büntetlenség biztosításának vallásos, szertartásos formája.

— «előzetes szavazás nélkül»: az előzetes szavazás valószínűleg a napirend megállapítására szolgált.

XLIV. 1. A város kincstárául a Parthenon (Athéna temploma), levéltárául a Métróon (az istenek anyja temploma) szolgált.

— **2.** A prytanisok epistatése az V. sz.-ban a tanácsban is és a népgyűlésen is elnöki funkciót tölt be; a IV. sz.-ban ezt a funkciót a prohedrosok epistatése veszi át, megfelelően a radikális demokrácia irányzatának, amely a tanácsot erősen háttérbe szorította a népgyűléssel szemben. (L. XLI. f.)

— **4.** Kedvező égi jelek: elsősorban a derült ég. Az eső stb. gyűlés-akadályozó jelnek számíthatott (l. Aristoph. Ach. 171. —).

XLV. 1. Lysimachos és Eumélidész esetének idejét és közelebbi körülményeit nem ismerjük.

— **4.** A törvényellenes javaslattétel elleni vád (*γραφὴ παρανόμων*). a demokratikus alkotmány védelmére szolgált és olyan törvények és javaslatok, illetve indítványozóik ellen irányult, amelyek a demokrácia törvényeibe ütköztek. (L. XXIX. 4. is.)

XLVI. A hajóépítésre és az ezzel kapcsolatos ügyekre fordított gond érthető egy tengeri nagyhatalomnál.

— **1.** A tiszteletajándék: a szokásos megtisztelő dísz-koszorú.

— Triéropoios = «háromevezősoros-készítő».

XLVII. 1. A pentakosiomedimnosok nagyrésze ebben az időben már egyáltalán nem volt gazdag ember; két évszázad alatt a gazdasági fejlődés során az 500 drachma, amely Solón idejében jelentékeny jövedelemnek számított, igen kis összeggé vált. L. bővebben a IV. fejezet jegyzetében.

— **2.** Az «engedményes» bányák az üzemben nem levő, vagy felátartatlan bányák, ahol érthető a hosszabb bérleti idő engedélyezése.

— Az Areiospagos által száműzöttek: a gyilkosság miatt bevádoltak, akik száműzetéssel kerültek el a halálos ítéletet.

— **5.** Az apodektések («beszedők») hivatalát Kleisthenés állította fel a kólakretéseké (l. VII. fejezet 3.) mellett. A demokratikus restauráció (403/2) után a kólakretések hivatala meg is szűnik. Az apodektésekre vonatkozólag l. a következő fejezetet is.

XLVIII. 4. A phylék epónymosai: l. XXI. 6.

— **5.** A községi bírák: l. XVI. 5., XXVI. 3., LIII. 1.

XLIX. 1. A lovakat: t. i. a lovasszolgálatot teljesítők lovait, akik a lőtartáshoz az államtól kapták a költséget.

— Segédgyalogság: a lovasok mellé adott gyalogos katonák.

— **3.** A minták: az Athénának felajánlott köpeny (peplos) mintát.

L. 2. Trágyagyűjtők: az ezzel (nagyban) foglalkozó vállalkozókat kell értenünk.

LI. Az ezekben a fejezetekben leírt hivatalok tevékenysége igen jellemző Athénnek, mint kereskedelmi középpontnak az életére.

— **4.** Ez érthető rendelkezés egy olyan nagyvárosban, mint Athén, amelyet Attika gabonatermése már régóta nem tudott ellátni megfelelő mennyiségű gabonával.

LII. 2. «egy drachmás kamatra»: Athénben az 1 mína után fizetett havi 1 drachmás (tehát 12%-os) kamat volt szokásos.

— eranosok és koinóniák: különböző célú (üzleti, társadalmi stb.) egyesületek és társaságok.

— triérarchia: triérés (háromevezős) építésére szóló állami megbízatás, amelyet a legtehetősebbek mint a közösség javára végzendő szolgáltatást (leiturgia) teljesítettek.

LIII. 1. A községi bírák (l. XVI. 5., XXVI. 3.) harmincas számát a harminc zsarnok bukása után azért emelték negyvenre, hogy a gyűlölt, oligarchikus kormányzótestülethez való, még külső, számbeli hasonlóságát is eltöröljék.

— **2.** «a felszólításokat»: t. i. az esküre való felszólítást, amely mint bizonyítóeszköz szerepelt.

— **7.** Az illető archónok és epónymosok nevével jelölt évfolyamokat ilyen módon hívják be katonának.

LIV. 7. A nagy Panathénaiákat ugyanis az athlothetések rendezték (l. LX. 1.), ezért nem tartoznak az «egyéves papok» hatáskörébe.

— A délosi ünnepet Apollón, a Brauróniát (először Braurónban, majd az Akropolison ülték meg) Artemis tiszteletére tartották. A Hérakleia: Héraklés ünnepe.

— A Héphaistia alapítási éve (Képhisophón archónsága) 329/8.

— **8.** A salamisai archón (aki Salamisban epónymos volt) és a Peiraeus démarchosa nem csak a helyi önkormányzat tisztviselői, hanem az egész állam hivatalnokai voltak; ez Salamis esetében a régebbi, viszonylag nagyobb önállósággal magyarázható, a Peiraieusnál pedig a kikötőváros nagy kereskedelmi-közlekedési fontosságával.

LV. 1. A régebbi archónválasztásról l. III. 2—4., VIII. 1., XXII. 5., XXVI. 2.

— **3.** Apollón Patróos és Zeus Herkeios (az atyai Apollón és a kerítésvédő Zeus) athéni háziistenek, amelyeknek tisztelete minden nemzetség közös tulajdona volt.

— **5.** Az aranyszobor, mint büntetés: l. VII. 1.

LVI. 3. Chorégosok: azok a gazdag polgárok, akik leiturgiaként fedezik az ünnepi karok kiállításának költségeit.

— A három leggazdagabb polgárt: t. i. a versenyző tragédia-írók száma is háromra korlátozódott.

— Thargélia: aratási ünnep Apollón és Artemis tiszteletére.

— A vagyonszere lényege: az a polgár, akit a rárótt leiturgia mértéken felül megterhelt, megjelölhetett egy olyan polgárt, aki szerinte

teljesítőképesebb volt, és kérhette a feladat átruházását vagy vagyonuk elcserélését.

— «Mentességének ideje még nem járt le»: t. i. az, aki leiturgiát teljesített, a következő évben mentes volt alóla.

— Felvonulás Asklépios tiszteletére: az eleusisi ünnepek előestéjét a beavatottak Asklépios templomában töltik.

LVII. 1. Eumolpidák és Kéryxök: 1. XXXIX. 2.

— A lénaioni Dionysziákon kerülnek előadásra a komédiák.

— A fáklyásversenyeket a Panathénaián, és a Théseus, Héphaistos, Prométheus és Pan tiszteletére tartott ünnepeken rendezik meg.

— **3.** Delphinion: Apollón Delphinios szentélye.

— Phreatos: Phreattó törvényszék hérósa.

— «hajóban védekezik»: t. i. mint száműzött, nem léphetett Athén földjére.

— **4.** A phylobasileusok megtartották egykori bírói jogkörük egy részét, de csak pusztá formalitás-jellegű ügyekben.

LVIII. 1. Az említett Artemis-ünnepet a marathóni csata emlékére alapították.

— **2.** Polgári adót fizetők (isoteleis) és vendégjoggal rendelkezők (proxenoi): a metoikosok kivételes jogokkal rendelkező, helyzetükben a polgárokhoz közelálló rétegei.

LX. 1. Amphorák: a versenyek győzteseinek nyereménytárgyaiul szolgáló korsók.

— **2.** Az olajfák ezek szerint ekkor már magántulajdonba mentek át.

— Kotylé: ürmérték, kb. 41 cl.

LXI. 1. Az egyes stratégosok feladatkörének ilyen specializálódása csak a IV. sz.-ban alakult ki.

— symmoria: több, egyenkint nem elég teljesítőképés polgár összefogása egy leiturgiaként végzendő hadihajófelszerelésre.

— **6.** Lémnos sziget az Égei-tengerben, egyike Athén a IV. sz.-ban is megmaradt kevés külső birtokának.

— **7.** A Paralos és «az Ammón hajója» a két állami hajó neve. «Az Ammón hajóját» régebben Salaminianak nevezték; új nevét 332-ben kapta, miután Nagy Sándor Egyiptomban meglátogatta Ammón szentélyét.

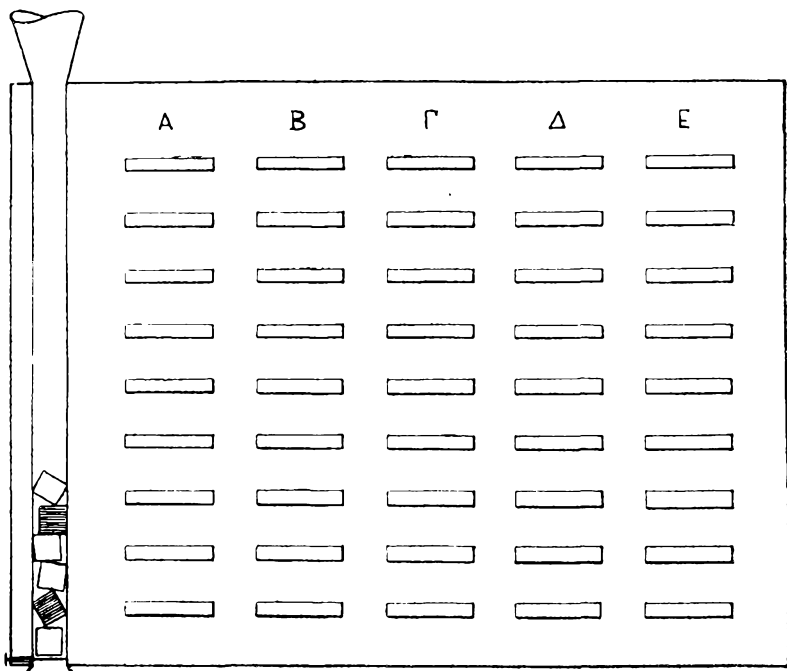
LXII. 2. — A második athéni tengeri szövetség megalapítása (378/7) után az athéniek ismét kezükbe vették a délosi szentély vezetését, és erre évenként öt amphiktyónt küldtek ki; a költségeket a délosi kincstár fedezte.

— Samos, Skyros, Lémnos és Imbros ebben az időben athéni birtokok. Skyros, Lémnos és Imbros Athén régi birtokai, amelyeket az Antalkidas-féle béke (387) biztosított számára, Samost pedig 365-ben szerezte meg, és 322-ig tartotta hatalmában.

LXIII. 1. «phylénként»: vagyis minden archón a saját phyléje számára.

— **2.** A «makkok»: makkalakú ércgolyók.

— «Sorsológép.» Az eredetiben előforduló *κληρωτήριον* szót a har-

mincas évek végéig szinte egyértelműleg sorsoló helyiségnek volt szokás értelmezni. Sterling Dow azonban régészeti leletek alapján minden kétséget kizáróan bebizonyította, hogy a szó sorsológépet jelent (*Hesperia Suppl.* 1 [Athen, 1937] 198—215; *Harvard Studies in Class. Phil.* 50 [1940]. 303—376; *RE Suppl.* VII, 322—328). — A sorsológépek a következőképpen voltak megalkotva: A gépezet közepén egy síma felület helyezkedett el, melyen öt függőleges rés-sor volt. Ezeknek a rés-soroknak a tetején az ábécé egy-egy betűje van felírva, az egyes phylékhez tartozó két sorsológép egyikén *A, B, Γ, Δ, E*, a másikon *Z, H, Θ, I, K*. A gép egyik oldalán egy függőleges cső helyezkedett el, melynek felső vége tölcérszerűen kiszélesedett, a cső azonban olyan szűk volt, hogy az archónnál levő fehér és fekete kockák csak egymás felett értek el benne. A cső alsó része valamiféle retesszel volt elzárható. A gép vázlatát mellékelve adjuk, a leletek rajza az idézett helyeken megtalálható. A gép használatát illetőleg I. a következő jegyzetet.

— 5. A sorsolás leírása, mely itt kezdődik, s melyről a LXIV. fejezet beszél, nem könnyen érthető, és ezért célszerűnek látszik, hogy az egyes mozzanatokat röviden vázoljuk. Az eljárás azzal kezdődik, hogy a thesmothetés kisorsol mindegyik bíróság számára egy-egy betűt, ami úgy történik, hogy betűket húz egy ládából, melyben a lambdával kezdődőleg annyi betű van, ahány bíróság betöltésre kerül. A szolga a húzás sorrendjében kiteszi ezeket az egyes bíróságokhoz. Ezután kezdődik a bírák sorsolása. A bírák phyléjük bejárata előtt gyülekeznek. Mindegyik phyléhez tartozók tíz, nagyjából egyenlő csoportra oszlanak, s mindegyik csoportot az ábécé alfától kappáig terjedő részének egy betűje jelöli. Mindegyik jelöltnek van egy puszpángtáblácskája, melyre fel van írva a saját neve, az apja neve, a démosának neve és csoportjának betűje. Ezt a táblácskát beledobják abba a ládába, amelyen az illető jelölt csoportjának betűje van. Mikor mindenki bedobta a táblácskáját, a thesmothetés mindegyik ládából kihúz egy táblát; akinek ilyen módon kihúzták a tábláját, az lesz a továbbiakban a «berakó», egyúttal azonban ő már bíróvá is ki van jelölve.

A további sorsolást a sorsológéppel végzik. Az alfa-csoport berakója az alfa-ládában lévő táblácskákat egymás után kiveszi a ládából és berakja az alfával jelölt függőleges rés-sorba, mindegyik részbe egy táblácskát. Ugyanezt teszi a béta-csoport berakója a béta-ládában lévő táblácskákkal, és í. t. Az archón ekkor a nála levő fehér és fekete kockákat bedobja a gép oldalán elhelyezkedő csőbe. Egy-egy kocka öt jelöltet jelent, s a kockák így oly módon oszlanak meg, hogy ötödannyi fehér

kockát dobnak be, mint ahány bírói hely betöltésre kerül, a kockák többi része fekete. Összesen ötödannyi kocka van, mint ahány jelölt. — Mikor ez megtörtént, a cső alsó végén egyenként kiejti a kockákat. Ha az első kieső kocka fehér, akkor az az öt jelölt, akinek táblácskája a sorsológép öt rés-sorának első helyén van, bíróvá van kisorsolva; a hírnök kihirdeti a nevüket és ők a rácson belülré mehetnek. Ha a kocka fekete, akkor nem lesznek bírakká, hanem táblácskájukat visszakapva eltávozhatnak.

Azoknak, akiket ilyen módon bírakká sorsoltak, még sorsot kell húzniok, hogy melyik bíróságba kerüljenek — ezt a makk húzásával bonyolítják le — s csak ez után léphetnek majd be a rácson belülré, a bíróság helyiségébe.

LXIV. 1. «az egyes phylék bejáratai»: t. i. a bíróság épületébe vezető bejáratok.

— **2. 4.** A bíróságok összetételének stb. kiszámíthatóságát és önkényes megváltoztatását megakadályozó rendelkezések a megvesztegetés lehetőségét igyekeznek kizárni.

LXVI. 2. «A vízre felügyel»: az időt ugyanis vízórával mérték. (L. LXVII. 2., 3.)

LXVII. 2. Egy «mérték» (χοῦς, az ἀμφορεύς tizenkettedrésze) = kb. három literrel.

— **3.** A nyilvános pörök számára egy egész napot irányoztak elő, amelyből az idő egyharmada a vádbeszédre, egyharmada a védőbeszédre esett, a harmadik harmad pedig a büntetés kiszabására és szavazásra.

— **4.** A Posideón hónap december-januárra esik, ekkor legrövidebbek a napok (Athénben kb. 9 és fél óra).

— A következő részekben a papírusz megrongáltsága miatt a szöveg több helyen nem világos.

LXIX. Azt a szabályt, hogy egyenlő szavazatok esetében az alperes győz, a monda Orestés történetével okolja meg, akit Athéna az Areios-pagos egyenlő szavazatai alapján mentett fel. (L. Aischylós: Eumenides.)

MAGYARÁZATOK

az elveszett első rész töredékeihez

1.: Iónra vonatkozólag l. a III. fej. jegyzetét. — Lehetséges, hogy az Ión betelepedéséről szóló monda történeti magva az iónok (illetőleg a későbbi iónok ősei) bevándorlása Attikába, ami az i. e.-i II. évezred elején mehetett végbe.

2.: Erechtheus és Pandión: mítikus alakok, a monda szerint Attika ősi királyai. Abban a mozzanatban, hogy Pandión szétesztja országát fiai között, valószínűleg Attika régi megosztottsága tükröződik.

3—4.: Théseus: mondai alak, Aigeus (illetőleg Poseidón) fia, Athén királya. A monda az ő nevéhez fűzi egyrészt Attika felszabadítását Kréta uralma alól, másrészt az addig több kisebb részre tagolt Attika egyesítését. Attika egyesítése természetesen később (VIII—VII. sz.) ment végbe Théseus koránál, amelyet a hagyomány még a trójai háború (XII. sz. eleje) elé tesz. — Théseusnak demokratikus hősként való szerepeltetése a monda későbbi fejlődéséhez tartozik, amely az attikai demokrácia kialakulása idején ment végbe.

5.: Ebben a részben a nemzeti szervezetre és a területi beosztás kezdeteire vonatkozó hagyományok egyesülnek egy késői, mesterkelt és csekély történeti hitelességű konstrukcióban. A phylékről és trittysökről mondottak hitelesek (l. a VIII. fej. jegyzeteit is); a nemzetségek és tagjaik megszabott számára vonatkozó közlés azonban valószínűtlen.

7.: A Kodridákra vonatkozólag l. a III. fej. jegyzeteit. — Hippomenés: az élethossziglani archónság eltörlése után kormányzó tízévi archónok egyike; uralmát a hagyomány 722—713-ra teszi.

8. 4.: Kylón és Megaklés: l. az I. fej. jegyzeteit.

Hérakleidés kivonatához:

Ez a rövid mű az i. e.-i II. sz.-i Hérakleidés Lembostól származik, aki mint államférfi és műkedvelő tudós ismeretes. Aristotelés munkájából készített kivonata rendkívül felületes munka. Egyetlen érdeme, hogy az elveszett első részből megőrzött számunkra néhány töredéket; Hérakleidés megbízhatatlan kivonatolási módszere miatt azonban ezek felhasználása történeti forrásként igen nehéz.

MAGYARÁZATOK

a pseudo-Xenophóni Athénaion politeiához

1. 1. «Az alkotmánynak ezt a formáját»: A szerző a demokráciára, pontosabban annak Ephialtés és Periklés reformjai (462) után kifejlődött radikális formájára gondol.

— «A többi görögök»: ezzel az Athénen kívül élő görög közvéleményre (természetesen az arisztokraták közvéleményére) utal a szerző, mintegy hozzájuk intézve mondanivalóit.

2. A tengeri hatalom és a radikális demokrácia összefüggését hangsúlyozza Aristotelés is (Ath. pol. XXVII.). A helpolitikai viszonyok szempontjából döntő fontosságú, hogy Athén hatalmának súlypontja a flottán van, amelynek legénysége, sőt a parancsnoki kar nagyrésze is a polgárok szegényebb rétegeiből kerül ki; ezzel szemben a legtöbb államban a haderő legfontosabb részét alkotó nehézfegyverzetű gyalogosok (hopliták), akiknek sajátmaguknak kellett költséges felszerelésükről gondoskodniuk, csak a vagyonosabb rétegekből kerülhettek ki.

— «mindenki részesedjék a tisztségekben»: a harmadik jövedelmi osztály, a zeugiták 457-ben érik el a legmagasabb tisztségre, az archónságra való pályázás jogát; a thések formailag még ekkor sem kerülhettek volna ebbe a tisztségbe, de gyakorlatilag egy idő múlva mindenki számára megnyílik. (L. Aristotelés, Ath. pol. VII. 4.) Az alacsonyabb tisztségekkel ez még hamarabb megtörtént. — Kivételt képeztek a katonai tisztségek. (L. a következő pontot.)

3. A katonai vezetőállásokat (stratégosok, hipparchosok, phylarchosok, taxiarchosok) minden törvényes megkötöttség nélkül ugyan, de gyakorlatilag egészen későig (tulajdonképpen Kleón 425-i stratégiájáig) kizárólag arisztokratákkal töltötték be a demokrácia fénykorában is. (Ezt az arisztokrácia gazdagsága és a hadakozásnak szinte foglalkozásszerű hagyománya tette indokolttá.)

— Fizetéssel járó tisztségek: elsősorban a bíraskodás. (Felsorolásukat részletesen I. Aristotelés, Ath. pol. XXIV.)

5. Ez a rész élesen megfogalmazza a demokráciával szembenálló arisztokraták nézeteit: osztályérdekeik által meghatározott elfogult szemléletük számára a nemes származás, gazdagság, tudás és erkölcsi kiválóság, másfelől a köznéphez való tartozás, szegénység, tudatlanság és hitványság elválaszthatatlanul összetartozó fogalmak.

6. Athénben a tanács tagjai az egész (polgárjoggal rendelkező) népből kerültek ki; ez szokatlan és idegen dolog lehetett az oligarchikus államok lakói számára, ahol általában csak egy szűk felső réteg tagjai vehettek részt a tanácsban.

10. A metoikosok (más városokból származó, betelepült, polgárjoggal nem rendelkező szabadok) helyzete Athénben kedvezőbb volt, mint a többi görög államban. Már Solón kedvező törvényeket hoz velük kapcsolatban, Kleisthenés pedig sok metoikost felvesz a polgárok közé. Themistoklés a flottaépítés elősegítése céljából felmenteti őket az adózás alól (Diodóros, XI. 43, 3.). A gazdasági életben (ipar, kereskedelem) betöltött szerepük igen fontos, sokszor a polgárokét is felülmúlja. A periklési demokrácia politikai jogok terén szűkkeblűbb velük szemben (I. Periklés 451/50-i törvényét); de gazdasági tevékenységüket továbbra is védik és elősegítik, magánjogi helyzetük változatlan, csupán az évi metoikos-adót (évenként 12 drachma) kell fizetniük.

— Ami a rabszolgák helyzetét illeti: Athénben a törvény tiltotta, hogy valaki a más rabszolgáját megüthesse; ezt csak gazdája tehetette meg, de megölnie neki sem volt szabad (I. Aischinés, I. 15.; Lykurgos, c. Leocr. § 65.). Ezzel szemben az arisztokratikus államokban a rabszolgákat bárki megüthette, és életük gazdájuk kezében volt. Az athéni demokrácia viszont a rabszolgáknak is viszonylag jobb sorsot biztosított az általános görögországi helyzethez viszonyítva.

— A rabszolgák és szabadok munkaruhája egyforma volt: sötét-színű, rövid, a jobb vállat szabadon hagyó tunika (*ἐξωμῖς, χιτὼν ἑτερομάσχαλος*).

11. Az e részben elmondottak a rabszolgáknak arra a rétegére vonatkoznak, amelyet az iparban és kereskedelemben önállóan (pl. önálló műhelyben dolgozó kisiparosként) foglalkoztattak; ezek hasznukból részesedést (*ἀποφορά*) fizettek gazdájuknak, kisebb vagyont gyűjthettek, és esetleg fel is szabadulhattak. Ez az engedmény szükségzerű volt az önállóbb funkciókat betöltő rabszolgákkal szemben, akik munkája csak akkor lehetett kielégítő, ha abban bizonyos mértékig érdekeltté is tették őket. Ez természetesen következett Athén ipari-

kereskedelmi központ-jellegéből, és az athéni demokráciának a rabszolgákkal szemben tanúsított enyhébb bánásmódjából.

12. A «szabad beszéd» természetesen nem jelentett a polgárokéhoz hasonló jogokat és a közügyekbe való beleszólást a metoikosok, még kevésbé a rabszolgák számára, hanem csak azt, hogy a mindennapi érintkezésben a metoikosoknak és a rabszolgáknak is éppen úgy joguk volt kimondani, amit gondoltak, mint a szabadoknak. (Éppen a közügyekre való vonatkoztathatóság elkerülése végett nem használtuk a fordításban a szabad, vagy egyenlő véleménynyilvánítást). A szó értelmezéséhez egyébként v. ö. Dem. 9, 3.

13. Az arisztokrata felsőrétegnél a testedzés és zene alkotta a nevelés gerincét. A demokrácia fejlődésével és az arisztokrácia háttérbe-szorulásával ezek jelentősége is csökkent. Az arisztokrácia, amelynek Spárta volt nevelési eszménye, ezt természetesen aggodalommal és rosszalással szemlélte.

— Chorégia, versenyrendezés, hajóállítás: a gazdagokra kiszabott állami kötelezettségek (leiturgiák). Ezeket a kötelezettségeket az oligarchikus beállítottságú gazdagok egyre inkább vagyonuk törvényesített elrablásának tekintették.

14. Ebben és a következő fejezetekben az athéni demokrácia szövetséges-politikájával foglalkozik a szerző (a délosi szövetséghez l. Aristotelés, Ath. pol. XXIII—XXIV), amely a kor egyik legfontosabb politikai problémája. A szövetségesek az athéni demokrácia számára nagy erőforrást jelentettek, egyben azonban gyengeséget is, minthogy rájuk kellett támaszkodnia, és kihasználásukat akár erőszakkal is biztosítani.

— A szövetséges városok polgárságán belül is megvannak ugyanazok az ellentétek az arisztokrácia és a démos között, mint Athénben. Természetesen az athéni démos a szövetséges államok köznépét, az arisztokrácia az ottani arisztokráciát támogatja.

15. Itt természetesen nem kell a pénz közvetlen szétosztására gondolnunk. Az athéni nép olyan módon rendelkezik a szövetségesektől befutó járulékokkal, hogy ebből díjazza az athéni polgárok politikai, bírói és katonai tevékenységét (l. I. 3., és Aristotelés, Ath. pol. XXIV.) és fedezi a többi állami kiadásokat (pl. az építkezéseket).

16. Az athéniiek a fontosabb ügyekre vonatkozó perekben már korán elvették szövetségeseiktől az önálló bíraskodás jogát. Ez a szövetségesek elnyomásának egyik legkirívóbb, az egész görögség előtt feltűnést keltő mozzanata volt.

— Letétpénzek: Polgári perek megindításakor mindkét fél köteles volt bizonyos (a per tárgyához mért) összeget letétbe helyezni a bírósági költségek fedezésére. Az ítélet után a nyertes visszavette betétjét, és ezt az összeget is a vesztes félnek kellett befizetnie.

17. Egyszázalékos vám: a szokásos kikötői vám, amely később 2%-ra emelkedett.

— A hirdetők már magából az ügyek szaporodásából is hasznot húztak, méginkább az ügyek sorra kerülésének meggyorsításáért kapott pénzekből.

19. Külföldi birtokok: már a gyarmatosítás korában sok gazdag athéni (pl. Peisistratos) szerzett magának külföldön birtokot; ehhez járulnak az V. században a kléruchiák, amelyek tulajdonosai vagy letelepedtek a nekik juttatott új földön, vagy, mint később megtörtént egyes esetekben, csak bérbeadott birtokaik jövedelmét szedték be.

— Hivatali teendők: Aristotelész szerint (Ath. pol. XXIV.) a külföldön időző athéni hivatalnokok száma 700, tehát ugyanannyi, mint amennyi magában Athénben működött. Ez a mennyiség nem túlzott, ha tekintetbe vesszük a szövetséges városok nagy számát (kb. 250).

II. 1. A flotta kiválóságának és az athéniak tengeri jártasságának ismertetése után áttér a szerző a másik fegyvernem, a szárazföldi haderő, elsősorban a nehézfégyverzetű gyalogság kérdésére: az athéni hoplita-hadsereg ugyanis lényegesen gyengébb volt, mint a peloponnésosi szövetségé, és fegyelme sem állt mindig a legjobb lábon. A konzervatív irányzat, élén az arisztokráciával, már Aristeidész és Themistoklész szembenállásának ideje óta ellenezte a haderő súlypontjának a flottára való áttételét és a szárazföldi haderő meggyengítését; a fejlődés irányának, Athén tengeri hatalma megszilárdulásának és a radikális demokrácia megerősödésének azonban, amint e helyen a szerző is rámutat, éppen ez felelt meg.

4. A peloponnésosi háború első éveiben az athéniak valóban ezt a taktikát követték a spártaiakkal szemben.

5. Azt az általánosan elfogadott véleményt, hogy a szárazföldi hatalmak seregei nem tudnak — különösen ellenséges területen — messzemenő és gyors hadjáratokat folytatni, Brasidas spártai vezér thrakiai hadjárata döntötte meg 424 nyarán. — Ez egyben fontos adat a mű keletkezési idejére nézve is, amely csak e hadjárat elé helyezhető (l. a Bevezetésben).

6. A kor prózai nyelvhasználatában «Zeus» általában egyszerűen az eget és esős időt jelöli. Nem vallásos jellegű kifejezés.

— Athén egyébként már a VI. században gabonabehozatalra szorult; ez is megkövetelte a tenger és a tengeri utak fölötti uralmat.

7. Az Athénnel kereskedelmi kapcsolatban álló vidékek áttekintése sorrendjével világos földrajzi tájékozódást mutat.

— A különböző területek termékeinek összehalmozására 1. mint legjellemzőbb helyet: Hermippos fr. 63. (Athénaios, I. 27.).

8. A szerzőnek az attikai nyelvre vonatkozó véleménye kétségtelenül túlzás. Az idegenből került kölcsönszavak más görög dialektusokban is megtalálhatók; bár az élénk kereskedelmi forgalom központjában álló Athénben az átlagnál nagyobb számban. Jellemzőbb azonban az attikai nyelvjárásra a különböző görög nyelvjárások egyes elemeinek felvétele, aminek nagy szerepe van a hellénisztikus koiné kialakulásában.

Ezt a jelenséget az arisztokrata író nyilván mint a hanyatlás tünetét emeli ki, utalásként arra, hogy a más népekkel sűrűn érintkező, tengeri kereskedelemmel foglalkozó államok régi szervezetüket és szokásaikat nem tudják változatlan tisztaságban megőrizni. (A gondolathoz l. Cicero, de rep. II. 4, 7.)

9. A nyilvános áldozatok és a velük járó, a nép megvendégezésére szolgáló lakomák költségeit a theórikon (színházlátogatási és ünnepi juttatások) kincstárából fedezték.

11. Az itt említett anyagok közül (amelyek mindegyikének éppen a hajóépítésben volt fontos szerepe) a fát főként Makedoniából, Dél-Itáliából, Kilikiából és Kyprosból szállították, a vasat Sinópéből (Észak-Kis-Ázsia), Kyprosból és Elbáról, a rezet Kyprosból, Etruriából stb. A vászon főleg Phasisből (a Fekete-tenger keleti partján) és Karthágóból került behozatalra. Különös itt a viasznak, mint behozatali cikknek az említése, mivel Attika az ókor egyik legfontosabb méhészet-területe.

14. Hasonló gondolat vetődik fel Periklés beszédében (Thukyd. I. 143, 5.), amelyben a védelmi taktika szükségességét bizonyítja.

— Az itt leírt helyzet pontosan megfelel a peloponnésosi háború első éveinek, amikor a spártaiak állandó betöréseitől a vidéki birtokosok és parasztok szenvedtek legtöbbet; a tengeri érdekeltségük vagyonát viszont ezek nem veszélyeztették.

15. Ténylegesen csak 411-ben és 404-ben került sor az arisztokrácia árulására és a demokrácia megbuktatására, az utóbbi esetben a spártaiak közvetlen segítségével; de az arisztokrácia külső ellenséggel való összejátszása miatti félelem Kleisthenés ideje (Isagoras és Kleome-nés kísérlete) óta elevenen élt az athéni demokrácia közvéleményében.

16. Thukydides leírja, hogyan viszik át vagyonukat Euboiára az athéniek a spártai betörés elől (II. 14, 1.). — A tenger szigetei és a hajóhad, mint az athéni hatalom súlypontja, és az ez által megszabott védelmi taktika: I. Thukyd. I. 143, 5., II. 62, 3. Periklés beszédeiben.

17. Az oligarchikus államokban, így Spártában is, mindig a legtekintélyesebb polgárok (főtisztviselők) szűk köréből valók képviselték a szerződéskötéseknél államukat (Spártában ezek általában a királyok, az ephorosok és a gerusia tagjai közül kerülnek ki).

— A szavazás vezetője: a prytanisok mindenkori epistatése (I. Aristotelés, Ath. pol. XLIV.).

A «teljes népgyűlés» megkövetelt létszáma 6000 ember volt. Ez volt szükséges ostrakismos tartásához és bizonyos törvények meghozatalához. A hely magyarázatában nehézséget jelent, hogy a szövetségi szerződések nem tartoztak ezek közé az ügyek közé.

— A szerencsétlenül vezetett államügyek miatti felelősségrevonásnak sok példáját ismerjük Athénből (Miltiadés, a 424-i stratégosok, Alkibiadés stb). — Az író ezt különösen kiemeli, mert a vezető funkcionáriusok általában nem a néphez tartoztak, hanem az arisztokraták közül kerültek ki (I. I. 3. is).

18. Nehéz konkrétan megállapítani, mire utal itt az író. 440/39 és 437/6 közt valóban érvényben volt egy közelebbről nem ismert tartalmú törvény, amely a komédia gúnyolódását határok közé szorította. Ismeretes Aristophanés esete, aki 426-ban előadott, «Babylóniaiak» c. komédiájának gúnyolódásai miatt (amelyek az athéniek szövetséges-politikája ellen irányultak) összeütközésbe kerül Kleónnal. — Egyetemes tilalomról azonban nem tudunk, és a komédiaírók kigúnyolják magát a népet is (I. pl. Aristophanés: Lovagok). Legfeljebb a közönség esetleges nemtetszése hathatott gátlóan. — Valószínű, hogy az arisztokrata író itt túlzással él, hogy nevetségessé tehesse az athéni demokrácia egyik fő jelszavát, a szólásszabadság jogát.

19—20. Az V. században a démos élén is általában arisztokraták állanak (Kleón fellépéséig), akik meggyőződéses demokrata politikát folytatnak (I. pl. Periklés működését). — Ebben a részben megnyilatkozik a szerző és az általa képviselt arisztokratikus körök ellenszenve és elítélő véleménye ezekkel az ő szempontjukból árulónak tekintett arisztokratákkal szemben: elfogultságukban el sem tudják képzelni, hogy ezek rejtett és önző célok nélkül csatlakoztak volna a demokratakhöz.

III. 1—2. Az író itt — tettetett megértéssel, de alig titkolható rosszhiszeműséggel — rámutat az athéni demokrácia lassú ügyintézésére és az ebből származó nehézségekre.

— Ünnepek: az athéniak rendkívül büszkék voltak vallásos voltukra és fényes ünnepeikre. A nép, amely ezeken az ünnepeken ingyen ellátást kapott, még igyekezett is szaporítani számukat.

— A tanács és gyűlés feladataira vonatkozólag l. részletesen Aristotelés, Ath. pol. XLIII. kk.

— Az itt említett háború a peloponnésosi háború.

3. Az arisztokraták közt elterjedt vélemény, hogy a demokrácia hivatalnokai megvesztegethetők. A szerző itt viszonylagos mérséklettel — bár csak látszólagos jóakarattal — nyilatkozik a kérdésről.

4. «a hajót»: t. i. amelynek felépítését (triérarchia) leiturgiaként kirótták rá.

— A közterületek beépítése: l. Aristotelés, Ath. pol. L. 2.

— Az említett ünnepekre és chorégiákra vonatkozólag lásd Aristotelés, Ath. pol. LX. l.

— Négyszáz triérarchos: a peloponnésosi háború kezdetén Athén hadiflottája háromszáz triérésből állott (Thukydides, II. 13, 7); lehetséges, hogy a közbeeső pár év alatt százzal emelték a létszámot, de az is lehet, hogy a négyszázas szám a nem közvetlenül hadi célokra alkalmazott (szállító stb) hajók beszámításával adódik.

— «meg kell vizsgálni az árvákat»: t. i. állami segélyezésük ügyében.

5. A vallásellenes vétkek legismertebb esetei Anaxagoras, Prótagoras, Alkibiadés, Sókratés pörei. Ezek mutatják a nagyjában-egészében még a vallásos ideológia keretein belül élő athéni nép érzékenységét az ilyen ügyekben. De ezek mögött a pörök mögött is általában politikai motívumok rejtőztek.

— A szövetségesek adójának kiszabása: l. Aristotelés, Ath. pol. XXIII—XXIV. fej.

8. Az ünnepekre vonatkozólag l. III. 1—2.

11. Az említett történeti események az V. század 60-as és 50-es éveibe tartoznak; az első kettőről nem sok közelebbit tudunk. — 457-ben Athén uralma alá vetette Boiótia nagyrészét, és ez — úgy látszik — a vele szembenálló Thébaiban a demokrácia bukását idézte elő. — Milétosban az ötvenes években az arisztokrácia — az athéniak elnézése (vagy támogatása?) következtében — kezéberagadta az uralmat, és elnyomta a demokratákat. — A messénéi eset: az ú. n. harmadik mes-

sénéi háború, a nagy heilóta-felkelés, amely ellen az athéniek Kimón befolyása alatt segítséget küldtek Spártának (462). Ennek a segítségnek a visszautasítása okozta ezután Kimón bukását és Spárta és Athén viszonyának kiéleződését, majd a két állam közti háború (460—445) kitörését.

12—13. A polgárjogtól való (teljes vagy részleges) megfosztásnak sokféle oka lehetett: az állammal szemben fennálló adósság, a katonai szolgálat elhanyagolása, demokráciaellenes tevékenység stb.

Ebben a részben a szerző azokat a túlzott reménységeket akarja eloszlatni, amelyeket az Athénen kívüli arisztokrata körök a polgárjoguktól megfosztottakhoz, mint a demokrácia elleni támadás tartalékához fűztek.

FRUGGIERK

A IV. fejezet és a benne leírt drakóni alkotmány az Ath. pol. egyik legproblematisabb része. Az Ath. pol. előkerülése előtt nem tudtunk drakóni alkotmányról, csak Drakón törvényhozásáról. Az ókortörténészek nagyrésze bizalmatlanul fogadta az e rész által hozott új adatokat; a IV. c. hitelességét sokan (Cauer, E. Meyer, Wilcken stb., l. összefogl. Busolt: Gr. St. I. 52. kk) kétségbevonták, és ez a vélemény — többek (pl. Wilamowitz A. u. A. 176. kk). ellenkező irányú bizonyítási kísérleteinek ellenére — máig is uralkodó a történeti irodalomban (l. Glotz, Hist. gr. I. 421., CAH IV. 31, Bengston Gr. G. 110.).

Ennek az álláspontnak a hívei először is bizonyos *általános jellegű megfontolások* alapján tartják gyanúsnak és történeti hitelesség nélkül valóznak a IV. c. anyagát:

1. Drakóni alkotmányról a többi források, (kivéve Ps.-Platón, Axiochos 365 D, és Cicero, De re publ. II. 1, 2. önmagukban kétes hitelességű és valószínűleg éppen az Ath. pol. IV. c.-tól függő említéseit) nem beszélnek.

2. Aristotelés maga a Politikában (II. 12, 1274 b 15) kifejezetten állítja, hogy Drakón nem hozott létre új alkotmányt (*πολιτεία*) — mint pl. Solón, — hanem a meglévő alkotmány keretein belül (*πολιτεία δ' ὑπαρχούση*) alkotta meg törvényeit. Ebből következőleg a IV. c. valószínűleg későbbi betoldás lehet az aristotelési szövegben.

3. Még ha megengedjük is, hogy a IV. c. Aristoteléstől származik, aki csak a Politika megírása után szerzett volna tudomást az állítólagos drakóni alkotmány létezéséről, kétségtelen marad, hogy ez a rész nem származik az általános hagyományt összefoglaló legjobb forráshól, az Atthisből. Aristotelés, úgy látszik, maga is csak nehezen vette be szövegébe új értesüléseit, és nem nagyon tudta összeegyeztetni többi anyagával; ezt világosan mutatja ingadozása az alkotmányformák elszámolásánál (XLI. c.).

4. A IV. c. környezetéből könnyen kiemelhető, kihagyható, anélkül, hogy a szöveg összefüggésének ártana, tehát betoldott jellegű.

5. Erősíti a gyanút az, hogy a fejezet rendkívül hízagos, vázlat-szerű, tartalmilag egyenlőtlen anyagot ad.

Ezeknek az általános kétségeknek konkrét és határozott irányt adott Cauer,¹ amikor rámutatott azokra a *feltűnő hasonlóságokra*, amelyek a «drakóni» alkotmány és a 411-i oligarchikus alkotmány között felfedezhetők:

1. A polgárjognak azok körére való korlátozása, akik saját költségükön teljes fegyverzettel tudták magukat ellátni (*ὄπλα παρεχόμενοι = οἱ ἐκ τῶν ὀπλων*), közös mindkét alkotmányban.

2. A drakóni 401 tagú tanács nagyjából megfelel a 400-ak tanácsának a 411-i alkotmányban.

3. Mindkét alkotmány különbséget tesz választott és sorsolt (kb. tanácsbeli és tanács mellett működő) tisztviselők között.

4. A drakóni alkotmány szerint a sorsolt hivatalokat senki sem viselheti másodsor, míg csak minden jogosult sorra nem került. Ezzel megegyezik a 411-i alkotmánynak az a rendelkezése, hogy (a stratégosokat és tanácsstagokat kivéve) senki sem viselheti kétszer ugyanazt a tisztséget.

5. Mindkét alkotmány 30 évben szabja meg a hivatalviseléshez szükséges kort.

6. Mindkét alkotmányban közös az ülések elmulasztásának pénzbüntetéssel való megtorlása is.

Mindezek a hasonlóságok — a hitelesség kétségbevonói szerint olyan erősek, hogy csak *két lehetőséget* engednek feltenni: 1. vagy Drakón alkotmányát, illetőleg törvényeit (ha ezek egyáltalán fennmaradtak) választották mintaképül az oligarchikus párt vezetői alkotmányuk kidolgozásában; vagy 2. az ú. n. drakóni alkotmány a peloponnésosi háború korából, az oligarchák köréből származó hamisítvány, akik saját terveiket a multba vetítve, a régi törvényhozó nevéhez kapcsolva akarták igazolni és hitelesíteni, megfelelően fő jelszavuknak, a *πάτριος πολιτεία* visszaállításának. — A hitelesség kétségbevonói az utóbbi lehetőség javára döntenek, főként a *következő kérdések megvizsgálása* alapján.

1. A négy jövedelmi osztály (*τέλη*) mellékes kezelése a drakóni alkotmányban. — Ez megfelelne az V. sz. 2. fele állapotainak, amikor már ezek az osztályok lényegében minden gyakorlati jelentőségüket elveszítették. Ugyanez a helyzet a drakóni alkotmányban is: az osztályok csak a mulasztás pénzbüntetésének kirovásánál és a kezesség-

¹ Cauer: Hat Aristoteles die Schrift vom Staate der Athener geschrieben? Stuttg. 1891. Nézetéhez csatlakozott és továbbfejlesztette E. Meyer, Busolt, Wilcken stb.

allításnál játszanak szerepet (ilyen és hasonló ügyekben azonban még a IV. sz.-ban is szerepelnek, I. Busolt Gr. St. 56¹).

2. Ismeretes, hogy Solón alkotmányában és sokáig azután is a négy osztály volt a jogok (hivatalviselés stb.) és kötelességek (katonáskodás stb.) megoszlásának reális alapja. A drakóni alkotmányban azonban a zeugiták helyén — akiknek cenzusa jelentette a hivatalviselési jog és a hoplita-szolgálat kötelezettsége alsó határát — a *ὄπλα παρεχόμενοι*-t találjuk, akárcsak a 411-i Thérámenés-féle alkotmányban. A gazdasági fejlődés már régebben meglehetősen irreálissá tette a négy osztály szerepét; a peloponnésosi háború pusztításai pedig a zeugiták közül sokat képtelenné tettek a hoplita-szolgálat ellátására. Ebből a helyzetből teljesen érthető, hogy a polgárjogot azok körére korlátozták, akik anyagiilag képesek a hoplita-szolgálat teljesítésére, figyelmen kívül hagyva, hogy milyen *τέλος*-hoz tartoznak. Ez érthető 411-ben és a következő években, de anakronizmus Drakón korában. A drakóni alkotmány leírásában tehát a *ὄπλα παρεχόμενοι* szerepe nyilvánvalóan a 411-i alkotmány visszavetítése.

3. A drakóni alkotmány hitelességének megítélése szempontjából fontos a magas tisztségekre való jog *vagyoni* cenzushoz kötöttsége (*jövedelmi* helyett). — A vagyoni cenzus meghatározásában az *οὐσία ἐλευθέρα* fogalma már önmagában is gyanús: ez feltételezi az ingójelzáloghitel meglétét, ami nehezen képzelhető el Drakón korában, de annál inkább megvan az V. sz.-ban. — Másrészt, ami a földolog, a vagyoni cenzus mutatja, hogy a pentakosiomedimnosok és lovagok jövedelmi osztályai a magas hivatalokkal járó követelményeknek már nem tudtak eleget tenni, éppúgy, mint ahogyan a zeugiták sem a hoplita-szolgálat követelményének. Ez éppen az V. sz. 2. felében következik be, és éppen ebben az időben kezdik alkalmazni a *vagyoni* cenzust is, leiturgiák és rendkívüli közvetlen adók kirovása céljából. Így lépnek a két első jövedelmi osztály helyébe a pénzügyi szolgáltatásokra valóban képes polgárok, a *τιμήματα παρεχόμενοι*; akárcsak a zeugiták helyére a *ὄπλα παρεχόμενοι*.

A (rég)i jövedelmi cenzus mellékes kezelése, és a vagyoni cenzus uralkodó szerepe, amely az V. sz. 2. felében, főleg a peloponnésosi háború korában fejlődik ki, kétségtelenül ebbe a korba utalja a «drakóni alkotmány» keletkezését. — Igaz ugyan, hogy az adósságmentes vagyon megkövetelése jellemző lehetne Drakón korára (gondoljunk a nagymértékű eladósodásra Solón előtt!); de a tönkrementesség és a velejáró eladósodás a dekeleiai háború idején is igen nagy. Ez a követelmény is magyarázható tehát az V. sz. végének viszonyaiból.

4. Gyanús a drakóni alkotmány 401-es tanácsa is. Az Atthis szerint (Ath. pol. VIII., Plut. Solon 19.) Solón a régi tanács, az Areiospagos mellett új szervként állította fel a 400-as tanácsot; régebbi időre vonatkozólag ilyenről nincs szó. — Nagy valószínűséggel itt is visszavetítéssel számolhatunk. A 401-es szám, amelyet Keil és Wilamowitz a hitelesség mellett hoznak fel érvül (hiszen a +1 egészen értelmetlen lenne bármiféle hamisítás számára), nem bizonyít ez ellen semmit: a demokrácia bíróságai közt is vannak 201, 401, 501 stb. létszámúak (Ath. pol. LIII, LXVIII). Ez a szám tehát maga is az V. sz. (vagy akár a IV.) viszonyaiból származik.

5. Hasonlóképpen áll a dolog a stratégosok és hipparchosok magas (az archónokénál tízszerre nagyobb) censusával és különleges kezességi követelményeivel. — Ez elképzelhetetlen a VII. sz.-ban; a stratégosok akkor — (ha egyáltalán voltak, hiszen a solóni alkotmányban nem történik róluk említés, és megválasztásukról először 501-ben tudunk) — csak a polemarchos alárendeltjeiként szerepelhettek. A vagyoni biztosítékok és számadás követelése is értelmetlen lenne ebben az időben, amikor — a pénzgazdálkodás kezdetén — különösebben nagy hadügyi költségekkel és hadipénztárral nem számolhatunk. Annál érthetőbb mindez az V. sz.-ban, amikor a stratégosok az állam legfontosabb tisztviselői (és az archónok szerepe valóban jelentéktelenné válik), és — főleg a flottaköltségekkel kapcsolatban — óriási összegek mennek keresztül a kezükön.

A hipparchosokkal ugyanez a helyzet: a régi Athénnek nincs is jelentős lovassága, száma csak az V. sz. közepén emelkedik jelentékenyebben; hipparchosokról ennél a kornál régebből nem hallunk. A 411-i és 404-i oligarcha rendszerekben azonban fontos a hipparchosi tisztség, és a *ἵππεις*, a lovagszolgálatot teljesítők, e rendszerek fő támogatói közé tartoznak.

6. Nem történik említés a kólakretésekről és naukrarosokról, akik jelentős szerepet játszanak a régi Attikában, s hivatalukat éppen 411-ben szüntetik meg.

7. A drakóni alkotmány betetőzője az Areiospagos. Ez a 411-i alkotmánytervezetben nem szerepel ugyan, de 404-ben a harmincak eltörlik Ephialtés és Archestratos törvényeit, amelyek korlátozzák az Areiospagos hatalmát. Az Areiospagos szerepe a drakóni alkotmányban szintén megfelel tehát az V. sz. 2. fele arisztokrata eszményének.

8. Gyanús, hogy a vagyon- és bírságmeghatározásokat pénzben szabták meg, holott tudjuk, hogy Drakón törvényei a bírságokat még marhábanrótták ki (Pollux IX. 61.).

9. A mulasztás elleni büntetések egyáltalán csak a politikai aktivitás hanyatlása korában képzelhetők el, tehát az V. sz. végétől, amikor a politikai életben való részvételre sokakat csak bírság vagy — a demokrata rendszerben — a napidíj vehetett rá. Drakón korában ilyenről még nem lehetett szó.

Mindezek alapján Busolt és társai a drakóni alkotmányt nyilvánvaló politikai hamisítványnak minősítik, amely nem a VII., hanem az V. sz. viszonyait tükrözi, amely valószínűleg Thérámenés köréből származik, és a 411-i és 404-i oligarchák politikai eszméit fejezi ki és igazolja a múltba való visszavetítéssel. Ennek ismeretét Aristotelés valószínűleg egy oligarcha pártiratnak köszönhetette, amelynek anyagát valószínűleg később és nem teljesen beledolgozva illesztette be egészében vagy legalább lényegében már kész művébe. A drakóni alkotmányra vonatkozó rész, a IV. c. Drakón korára vonatkozó történeti forrásként tehát nem használható.

A hitelesség ellen felhozott érvek azonban, ha közelebbről megvizsgáljuk, korántsem olyan meggyőzőek, mint azt Busolt és társai vélték, és egyáltalán nem adnak elegendő alapot arra, hogy a drakóni alkotmányt V. sz-i oligarchák hamisítványának tartsuk vagy általában hitelességét tagadjuk.

Vegyük sorra a hitelesség ellen felhozott érveket, először az általános kifogásokat.

1. Hogy a drakóni alkotmányról a források az Ath. pol.-án kívül nem tesznek említést, olyan argumentum ex silentio, amely önmagában semmit sem bizonyít a hitelesség ellen, nem is beszélve arról, hogy a két másik, a drakóni alkotmányt említő helynek az Ath. pol.-tól való függése egyáltalán nem bizonyított, csak feltételezett.

2. A Politika (i. h.) szerint Drakón csak törvényeket hozott, az Ath. pol. viszont új, elkülöníthető alkotmányt fűz nevéhez. Itt látszólag valóban éles ellentét van a két hely között, amely sokaknak alkalmat adott a IV. c. interpolációnak nyilvánítására, némelyeket pedig arra indított, hogy az egész Ath. pol.-t elvitassák Aristoteléstől.

Az ellentét azonban egyáltalán nem áthidalhatatlan. — A Politika i. helyén Aristotelés több törvényhozó működésének meglehetősen felületes átpillantásával nyilatkozik Drakónról, láthatólag minden részletesebb, behatóbb vizsgálat mellőzésével; de még így sem olvasható ki belőle több, mint hogy Drakónnak nem tulajdonítható olyan módon új alkotmány létrehozása, mint pl. Solónnak; tehát vele és működésével nem kezdődik olyan új alkotmánytörténeti szakasz, amelynek megin-

dulására és egész menetére személyes tevékenysége meghatározó módon nyomná rá bélyegét.

Az Ath. pol. IV. c. adatai és beállítása nem áll ezzel feltétlen ellentétben. Aristotelés a IV. c.-ban leírt alkotmányt nem fűzi olyan módon Drakón személyes létrehozó tevékenységéhez, mint Solónhoz vagy Kleisthenéshez a maguk alkotmányát; ezt már a tőle használt kifejezések is mutatják (pl. IV. c.: *τάξις ... τόνδε τὸν τρόπον εἶχε... ἀπεδέδοτο... ἤρουντο... ἔδει διεγγυῖν... βουλευεῖν... κληροῦσθαι*; ezzel szemben a VII. c. Solónról: *κατέστησε... ἔθηκεν... κατέκλησεν... διέταξε... διεῖλεν... ἀπένειμεν...* stb. stb.). A IV. c. csak annyit állít, hogy a *πρώτη πολιτεία* (a théseusi) és a solóni alkotmány közt megkülönböztethető még egy szakasz az alkotmány fejlődésében, amelyen belül éppen a drakóni törvényhozás tekinthető a legfontosabb mozzanatként. Mivel ez a szakasz, úgy látszik, nem indul egy olyan kiemelkedő egyéniséggel működésével, mint később Solón volt, jelölésére a legkiemelkedőbb mozzanatot kellett felhasználni: így fűzték (akár elsőnek Aristotelés, akár régebben mások) ezt az alkotmányt Drakón nevéhez. Drakón ezek szerint valóban nem hozott létre új alkotmányt, mint Solón, hanem sokkal inkább a már fennálló állapotokat kodifikálta, a már meglévő szabályokat rendezte, változtatta és egészítette ki; a szóban forgó alkotmányfejlődési szakasz azonban mégis joggal fűzhető nevéhez, bár működése ennek nem első, hanem valószínűleg utolsó lényeges mozzanata volt, nem annyira a kezdete, mint inkább betetőzése.

Látjuk tehát, hogy a Politika és az Ath. pol. Drakónra vonatkozó helyei közt állítólag fennálló éles ellentét valójában nem létezik; egészen felesleges Aristotelés utáni interpolációt feltennünk.

3. Az előbbi megfontolások, amelyek lényegében eliminálják a Pol. és az Ath. pol. közt feltételezett ellentmondást, erősen csökkentik a további kifogások erejét is.

Lehetséges, hogy a drakóni alkotmányról szóló rész nem származik az általában legjobb forrásnak tekintett Atthisből; ez azonban nem használható érvként a hitelesség ellen. Az első Atthis-írók (Kleidemos, Androtion) csak kevéssel idősebb kortársai Aristotelésnek. Az általuk használt értékelhető forrásanyag (archónlisták, törvénytözegek, hivatalos okmányok stb.) Aristotelés számára is hozzáférhető volt. A műveikben található anyagot (illetőleg e konkrét esetben: a drakóni alkotmányról való hallgatást) nem szabad fölébelyezni Aristotelés (és iskolája) saját kutatásai útján nyert anyagának. A viszony

(a pusztán adatszerű közlésektől eltekintve) éppen az ellenkező; Aristotelést tudományos módszere és célja magasan fölébeemeli a kritikátlan és elfogult, sőt nem egyszer hamisító (l. Plut. Sol. 15: Androtión) atthidográfusoknak. Nem szabad elfeledkeznünk arról sem, hogy Aristotelés és társai kutatómunkája sok, az Atthis-íróktól elhanyagolt, új anyagot vonhatott be az athéni történet feldolgozásába.

Ami Aristotelés ingadozását illeti az alkotmányok elszámolásánál: lehetséges, hogy nehézséget jelentett számára a drakóni alkotmány beillesztése a *μεταβολή*-k mástól átvett vagy maga által előbb megalkotott tizenegyes rendszerébe. Ezt a nehézséget azonban ő maga megoldotta azzal, hogy formálisan Iónnal kezdi a számozást, ténylegesen azonban Théseussal, mint az első, már *πολιτεία*-nak nevezhető szervezet létrehozójával, és erre a körülményre nyomatékosan utal is: *δευτέρα δὲ καὶ πρώτη μετὰ ταύτην ἔχουσα πολιτείας τάξιν ἢ ἐπὶ Θησέως γενομένη*. — A politeiák, illetve változásaik sorrendje tehát Aristotelés szerint így számolható végig:

Formális számozás:

Tényleges számozás:

1. Ión. Első változás az ősi allapothoz viszonyítva.	= Még politeia-előtti állapot.
2. Théseus. Első, már politeiának nevezhető szervezet.	= I. politeia.
(Szám nélkül) Drakón és törvényhozása.	= II. politeia.
3. Solón.	= III. politeia.

Ezután Solónnal kezdődőleg a két számozás egybeesik.

4. Az, hogy a IV. c. az összefüggésből kiemelhető, kihagyható, merőben szubjektív jellegű kifogás, amelynek semmi bizonyítóereje nincs. Ha valami könnyen kihagyható a szövegből, abból nem következik szükségszerűen, hogy ki is kell hagyni.

5. Ugyanígy áll a dolog a fejezet hézagosa, nem teljes és maradéktalanul érthető képet adó tartalma miatt emelt kifogással is. Ez önmagában szintén mitsem bizonyító, más részekre is alkalmazható kifogás.

— Azok az általános megfontolások tehát, amelyek alapján a IV. c. hitelességét kétségbevonták, minden komoly alapot nélkülözőknek bizonyulnak. A kérdés megoldásánál azonban természetesen nem is ezek, hanem a IV. c. tartalmi kérdései játsszák a döntő szerepet.

—Először is : mennyire vehetők komolyan azok a «feltűnő hasonlóságok», amelyeket a hitelesség kétségbevonói a drakóni és a 411-i alkotmány között felfedeztek?

1. A polgárjog korlátozása a *ὅπλα παρεχόμενοι* körére : ez formailag valóban azonosnak látszik a két alkotmányban ; lényegét és szerepét tekintve azonban egészen különböző. 411-ben ez valóban *korlátozás*, a Periklés-kori demokrácia körének megszükitése ; Drakón korában viszont a jogoknak a *ὅπλα παρεχόμενοι* körére való kiterjesztéséről volt szó, ami az *ἀρχαῖα πολιτεία*-hoz, a régi (nemzetségi) arisztokrácia teljes uralmát jelentő rendhez viszonyítva nagy lépést jelentett előre, és átmeneti fok volt a solóni demokrácia felé. A *ὅπλα παρεχόμενοι* polgárjogára épülő államrendben felesleges a 411-i alkotmány visszavetítését látni ; általános jelenség ez a VII. sz. görög történetében (erre vonatkozólag I. Nilsson, *Hoplitentaktik und Staatswesen*; Klio, 1928).

2. A drakóni 401-es tanács összevetése a (provizórikus) 400-as tanáccsal szintén nem állja meg a helyét. (Ilyen alapon a 411-i 400-as tanáccsal összevetve annak visszavetítéseként foghatnók fel a VI. sz.-i (Solóntól Kleisthenésig létező) 400-as tanácsot, annál is több joggal, mert ez esetben még a szám is pontosan egyezik!) — A két tanács összeállítása, hatásköre, funkciója tekintetében teljesen eltér egymástól. A drakóni tanács tagjait sorsolják, hatásköre (valószínűleg) igen csekély, fölötte állnak a választott tisztviselők ; a 411-i tanácsot választják, az állami teljhatalom birtokosa, és belőle kerülnek ki a (magasrangú) tisztviselők. A két tanács között tehát semmi néven nevezendő hasonlóság nincs.

3. A választott és sorsolt tisztviselők közti megkülönböztetés szintén nem vehető lényeges azonosságnak vagy hasonlóságnak. Megvan ez — természetesen különböző arányokban — minden athéni alkotmányban. A választás alkalmazása a legszűkebb térre szorul a radikális demokráciában ; ehhez képest a 411-i oligarchikus alkotmánytervezetek a múltba való visszanyúlással, a választás szélesebbkörű alkalmazásával valóban hasonlóbba lettek a régebbi alkotmányokhoz, köztük a drakónihoz, mint a periklésihez. — Emellett azonban itt is lényeges különbségek választják el a két egybevetett alkotmányt : a választott, illetőleg sorsolt tisztségek köre egészen más mindkettőben (l. a tanácsot!) ; ezen felül 411-ben a választási eljárásnál nagy szerepe van a demokrácia gyakorlatából átvett *προκρισις*-nek, amelyről a drakóni alkotmányban nem esik szó.

4. A következő megegyező mozzanat lenne a másodszori hivatalviselés tilalma (az összes jogosultak sorra kerülése előtt) a drakóni alkot-

mányban, amelynek megfelelne 411-ben a tanácstagozatok turnusa és a másodszori hivatalviselés tilalma. — Ennek az egyeztetésnek az értékét már az az egyetlen körülmény is megsemmisíti, hogy az ezen rendszabály alá eső hivatalok nem ugyanazok, sőt nagyon is lényegesen eltérnek egymástól. A tanácstagság pl. a drakóni alkotmányban e rendszabály alá esik, 411-ben viszont a kevés kivételek egyike. — Ehhez még hozzátehetjük azt is, hogy a hivatalviselés körforgása, a megismétlés tilalma egyáltalán nem specifikus vonása a két egybevetett alkotmánynak; különböző formákban és esetekben megtaláljuk ezt az athéni demokrácia rendszerében (l. pl. Ath. pol. XLIV., LXII.), és más görög alkotmányokban is (Politika IV. 16. 1300 a.).

5. A 30 éves hivatalviselési korhatár szintén nem jelent különösebb hasonlóságot, és nem nyújt alapot az összevetésre. Spártában éppúgy fontos korhatárt jelentett a 30 év, mint ahogyan az athéni demokráciában a híráskodásban való részvétel előfeltétele volt (Ath. pol. LXIII.) stb.

6. Az ülések elmulasztásának pénzbüntetése szintén nem lehet alap szorosabb összefüggés megállapítására: eléggé általános vonása ez az oligarchikus rendszereknek (l. Politika IV. 13. 1297 a., V. 1. 1301 b. stb.). — Amellett a két alkotmányt élesen elválasztja egymástól, hogy a büntetés a 411-i alkotmányban egységes (1 drachma), a drakóniban jövedelmi osztályok szerint tagozott (3, 2, 1).

Láthatjuk tehát, hogy az állítólag szoros egyezések igen gyengék, és semmi különösebb bizonyítóerővel nem rendelkeznek. Főleg pedig arra nem adnak semmi alapot, hogy a IV. c. drakóni alkotmányát a 411-i oligarcha alkotmányok visszavetítésének nyilvánítsuk.

Hátra van még egyes konkrét részletek vizsgálata, azoké t. i., amelyek alapján Busolt és a hitelesség többi kétségbevonói a drakóni alkotmányban tükröződő viszonyokat a VII. sz. körülményeivel összeegyeztethetetleneknek, de az V. sz. második felébe teljesen beleillőknek állítják.

1. A négy jövedelmi osztály mellékes kezelése, — lényegében — gyakorlaton kívül helyezése. — Ez ilyen formában egyszerűen belemagyarázás a szövegbe. A szöveg a kezesállítás megkövetelésénél és a büntetések kiszabásánál világosan utal az osztályok meglétére és fontosságára. A büntetéspénzek is komoly összegek a drakóni kor viszonyai között; az V. sz.-ban már jelentéktelenek. — Nem sokat bizonyít a jövedelmi osztályok említésének fontosságával szemben az az ellenvetés, hogy a büntetések kiszabásánál, kezességállításnál stb. ezek az osztályok, még a IV. sz.-ban, — gyakorlati jelentőségük teljes elvesztése után — is

megőrizték szerepüket, és így említésük a IV. c.-ban nem érv a hamisítotttság ellen. A késői esetek u. i. ezeknek a követelményeknek teljesen formálissá válását mutatják, minden komoly gyakorlati szerep nélkül; pusztá, régről megőrzött formulákká váltak már, akár a hivatalra pályázókhoz intézett «*ποῖον τέλος τελεῖ;*» kérdés is. Ezekkel nem kezelhetjük egyformán a drakóni alkotmány adatait.

Az természetesen kétségtelen, hogy a külön megállapított magas vagyoni census valóban a négy jövedelmi osztály bizonyos mértékű háttérbeszorítását jelentheti. Ez a plutokratikus intézkedés azonban, amint már Wilamowitz helyesen rámutatott (A. u. A. I. 76 kk.), nagyon is elképzelhető Drakón korában, Solón előtt (bővebben l. alább). Az ellene emelt kifogások, amelyek a fejlődést túlságosan is egységesnek és egyvonalúnak óhajtják látni, kitérések nélküli folyamatnak, sokkal inkább a tényanyag hiányosságán és a kényelmes elképzeléseken alapulnak, mint magukon a tényeken. A négy *τέλος* történetéről és valódi funkcióiról túlságosan keveset tudunk ahhoz — (főleg ami a Solón előtti időket illeti!), — hogy erre támaszkodva olyan abszolút biztonsággal utasítsuk el a magas vagyoni census és ezzel ideiglenes háttérbeszorításuk lehetőségét már a VII. sz.-ban, mint Busolték teszik.

2. Az előbbi megjegyzések bizonyos mértékig vonatkoznak a következő érvre is: hogy t. i. az alkotmány a *ὄπλα παρεχόμενοι*-t használja a hivatalviselési jog és a hoplitaszolgálati kötelezettség alsó határának megjelölésére, míg Solónnál és sokáig utána is a *ζευγίται* töltik be ezt a szerepet. Itt az ellentét mesterségesen konstruált, hiszen világos a két kategória egybeesése. Ami a terminusok különbözőségét illeti, ez önmagában semmit sem bizonyít. Ha 411-ben a *οἱ ἐκ τῶν ὀπλων* terminust használják, ez valóban lehet annak a jele (bár feltevésére kényszerítő ok nincsen!), hogy a *ζευγίτης* terminus használatát, illetőleg a jövedelmi osztály kötelesség- és jogmeghatározó szerepét a zeugiták elszegényedése miatt elhagyják. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a VII. sz.-ban ilyen követelmény felállítása elképzelhetetlen. Ellenkezőleg! A polgárjognak (ill. a teljes polgárjognak) ilyen feltételhez kötése teljesen beleillik a VII. sz. viszonyai közé (l. Nilsson már id. tanulmányát), sokkal jobban, mint az V. sz. végére, ahol csak kivételes helyzetek hoztak létre kivételes esetekben ilyen rendszabályokat.¹

¹ Megerősíti véleményünket, ha helyes Cichorius — eléggé általánosan elfogadott — magyarázata, amely szerint *ζευγίτης* jelentésbelileg is = *ὀπλίτης*. — De ettől függetlenül is: a két kategória az V. sz. előtt, sőt még az V. sz.-ban is gyakorlatilag amúgy is egybeesik.

3. Fontos probléma a vagyoni census alkalmazása (jövedelmi helyett) és az adósságmentesség követelménye. Itt a hitelesség ellen felhozott érvekkel szemben a következőket kell megjegyeznünk:

a) Ami az *οὐσία ἐλευθέρων* gyanús voltát illeti: lehet ugyan (bár csak argumentum ex silentio-val bizonyítható, ami önmagában keveset jelent), hogy az *οὐσία* fogalma (ill. inkább csak maga a szó) valóban nem használatos az archaikus korban; ez azonban egyszerűen magyarázható a későbbi terminus behelyettesítésével, ami a dolog lényegét nem érinti, tekintve, hogy az archaikus korban szélkében használt *κτῆμα*, *χρῆμα* megjelölések tartalmukban pontosan megfelelnek az *οὐσία*-nak.— Ami pedig az ingójelzáloghitelnek az *οὐσία* fogalmából következtethető meglétéét illeti: nincs okunk ennek elutasítására, és annak feltevésére, hogy az adóssági megterhelés egyetlen archaikus-kori formája a földjelzáloghitel volna. Busoltnak ez a feltevése egészen téves. Az ingó vagyon (állatállomány, nemesfémek stb.) szerepe a görög fejlődés kezdetén nagyobb, vagy legalább ugyanolyan, mint a földé, és a kölcsön maga is minden valószínűség szerint elsősorban az állattenyésztés körében fejlődött ki. (Ehhez hozzátehetjük azt is, hogy az *οὐσία* fogalma amúgy is magában foglalhatja a földbirtokot is; a *γῆ* és *οὐσία* szétválasztása merev és indokolatlan konstrukció.)

b) A vagyoni census bevezetése arra mutatna, hogy a régi jövedelmi alapon meghatározott osztályok (ill. az első kettő) tagjai elveszítették anyagi teljesítőképességüket. — Hogy az V. sz.-ban a pentakosiomedimnosokhoz vagy hippeusokhoz való tartozás nem jelentette azt, hogy az illető gazdag ember, ez kétségtelen. Az is igaz, hogy ez időtől kezdve vagyonbecslésekkel mérik fel a polgárok teljesítő képességét, figyelmen kívül hagyva a négy jövedelmi osztályt.

Meg kell viszont jegyeznünk, hogy ezek a vagyonbecslések bizonyos pénzügyi szolgáltatások (leiturgiák) kiadására szolgálnak, *nem* a hivatalviselési jog meghatározására; ezzel elesik egy fontosnak állított hasonlóság. — Másrészt nem kap magyarázatot Busolték gondolatmenetében az a körülmény, hogy az V—IV. sz.-i becsléseknél szó sincs vagyon és jövedelem szembeállításáról; a drakóni alkotmány azonban hangsúlyozottan a *vagyonra* épít, és ez különösen feltűnő akkor, ha szembeállítjuk a *jövedelemre* épülő solóni alkotmánnyal.

Ez nem érthető meg az V—IV. sz., de anrál inkább a VII. (—VI.) sz. viszonyaiból. Gondoljuk meg: mi eshetett az archaikus korban a vagyoni és mi a jövedelmi census alá? Vagyoni census alá volt vehető: maga a földbirtok; az állatállomány; a rabszolgák; a mezőgazdasági

és ipari munka *felhalmozott* termékei; a nemesfém-készletek stb. Tehát csupa olyan dolog, ami nagy mennyiségben elsősorban, sőt szinte kizárólag az arisztokráciának állott rendelkezésére (és a nem-arisztokrata úrgazdagok egy szűk csoportjának). Elsősorban az arisztokráciát gazdagítják ebben a korban a kereskedelem (kalózkodás) és a háborúk is; ezek azonban, bár vagyonukat esetről-esetre jelentősen gyarapítják, nem olyan rendszeresek, állandóak és (nagyjából) kiszámítható jellegűek, hogy jövedelmi cenzus alapjául szolgálhassanak.

Mi vonható viszont jövedelmi cenzus alá? Szinte kizárólag a földművelés termékei, amelyek bizonyos határok között eléggé hosszú időn keresztül állandó, kiszámítható és ellenőrizhető mennyiséget jelentenek. Az állatállomány szaporulata csak korlátozott mértékben vonható ide; az ipar viszonylag kezdetleges, a kereskedelem nem rendszeres és foglalkozásszerű, tehát szintén nem (vagy csak kevésbé) ad alapot jövedelmi cenzusra.

Ezt átgondolva világossá válik előttünk a vagyoni, ill. jövedelmi cenzus alkalmazásának társadalmi meghatározottsága. A vagyoni cenzus teljes előnyt biztosít az arisztokráciának, általában a leggazdagabb rétegeknek; a jövedelmi cenzus viszont bizonyos mértékig utat nyit a középrétegek (elsősorban a parasztság jobb módú része, majd később a kifejlődő iparosság és a nem-arisztokrata kereskedők) érvényesülése számára. Ennek a két társadalmi csoportnak az ellentéte jelenik meg a drakóni és solóni alkotmány eltérő megalapozásában.

c) Ami végül az adósságmentes vagyon megkövetelését illeti: ez persze elképzelhető a peloponnésosi háború végének leromlott anyagi viszonyai között is, — de mennyivel inkább Solón előtt! — Amellett egy ilyen követelés gyakorlatilag nehezen lett volna beilleszthető az V. sz. végi arisztokraták programjába, akik közül sokat veszélyeztetett volna egy ilyen rendszabály. Már Wilamowitz utalt, mint legjellemzőbb példára, Phrynichosra, aki nyakig el volt adósodva, de 411-ben stratégussá választották. Tőle és a hozzá hasonló helyzetűektől nyilván nem indulhattak ki ilyen gondolatok. (Amit Busolt Wilamowitz ellen felhoz, hogy t. i. Phrynichostól ugyan nem, de pl. Kritiastól, aki személyes ellensége volt, igen, — semmit sem bizonyít. Ilyen személyi ellentétekből nem jönnek létre alapvető fontosságú törvények.)

Hozzátehetjük még általánosságban: az archaikus korban a hitelezők általában arisztokraták, az adósok pedig általában parasztok; a klasszikus (és későbbi) korban viszont a hitelezők a városi (iparon, kereskedelmen, pénzügyleteken meggazdagodott) nem-arisztokrata

pénzemberek, az adósok pedig arisztokrata és paraszti földbirtokosok (tehát az egész agrárszektor területéről kerülnek ki). — Amilyen érthető tehát az arisztokraták részéről az adósságmentes vagyon megkövetelése Drakón idejében, annyira értelmetlen és elképzelhetetlen az V. sz. végén: hiszen akkor már élesen arisztokrataellenes rendszabály lett volna.

4. A tanács kérdése. — A 401-es tanácsra vonatkozó adat hitelességét azon az alapon vonják kétségbe, hogy az Atthis-hagyomány az Areiospagos melletti második tanács felállítását Solón nevéhez fűzi. Az Atthis-hagyomány megbízhatóságát azonban kétséssé teszi, hogy nem egy képviselője az Areiospagos megalkotását is Solónnak tulajdonítja (l. Plut. Sol. XIX.). A kérdés nyitott, de le kell szögeznünk, hogy az ismert hatáskörű 400-as tanács Solón általi bevezetése nem zárja ki annak lehetőségét, hogy előtte is létezett egy — 401-es létszámú, közelebb-ről nem ismert hatáskörű — második tanács, amelynek emléke (már csak valószínűleg viszonylag rövid fennállása miatt is) a hagyományból — legalább is az Atthisban megőrzött hagyományból — eltűnhetett.

Ami a 401-es számhoz kapcsolódható gondolatokat illeti: igaz ugyan, hogy a 401-es számot nem fogadhatjuk el, mint Wilamowitz, a hitelesség jelének; viszont Busolt utalása a demokrácia 201, 401, 501 tagú bíróságaira nem bizonyít semmit a hitelesség ellen. Semmiképpen sincs motiválva, hogy egy V. sz.-i arisztokrata éppen a demokrácia egyik bíróságának létszámát vetítse vissza a maga tanács-elképzelésében.

Sokkal inkább így vethetjük fel a kérdést: ez a 401-es törvényszék a demokráciában — legalább is ami számát illeti — nem folytatása-e valamilyen közvetlen vagy közvetett úton a drakóni 401-es tanácsnak? Ez a feltevés természetesen csak akkor lehet helytálló, ha a drakóni tanács törvényszéki funkciókat töltött be. Ez közvetlenül nem igazolható; de valószínűsítő párhuzamul kínálkozik az ugyancsak a VII. sz. végéről ismert chiosi *βουλή δημοσίνη επιθώιος*, amely (többek közt) törvényszéki funkciót tölt be, és egy már létező régibb tanács mellé állítják fel.¹

¹ 1. Megjegyezhetjük még, hogy a bíróságok x (kerek szám) + 1-es száma Drakónnál is megvan az epheták 51-es létszámában. — 2. A chiosi tanács tagjait *törzsenként* választják ki; ilyenformán képzelhetjük ezt a drakóni tanácsnál is: 100—100 mindegyik phyléből (mint azután Solónnál is!) + egy elnök. — V. ö. a 4 phylobasileus — a basileus (mint elnök) bírósággént működő testületével.

5. Következő kérdés: a stratégosok és hipparchosok magas, az archónok (és tamiasok) alacsony cenzusa, és az ehhez kapcsolódó problémák. Vegyük sorra az idetartozó részletproblémákat.

a) Stratégosok 501 előtt nincsenek; vagy ha vannak, csak a polemarchos alárendeltjei. — Hogy stratégosok 501 előtt nincsenek, egyszerűen tévedés; mint ilyeneket említik Phrynónt (Diog. Laert. Pittakos A. IV, 74.), Alkmeónt (Plut. Sol. XI.), Peisistratost (Hérodotos, I. 59, Ath. pol. XXII.). A terminológiai bizonytalanság veszélye (legalább is az első esetben) fennállhat; de valószínű, hogy ha polemarchosokról lett volna szó ezekben az esetekben, akkor a megfelelő megjelölést használták volna. — Ami a stratégosok hatalmi állását illeti: Kleisthenés rendelkezései (10 stratégos a 10 phylének megfelelően, naponta változó parancsnoksággal) arra mutatnak, hogy itt egy már meglevő, veszélyesen nagyhatalmú intézményt alkalmaznak az új viszonyokhoz és korlátoznak hatalmában. (Természetesen ez csak rövid ideig tartott: a perzsa háborúktól kezdve a stratégosok hatalma és jelentősége ismét rohamosan nő.) — A stratégosok nagy jelentősége a VI. sz.-ban feltétlenül igazolható; a VII. sz.-ra vonatkozólag ez közvetlenül nem bizonyítható, de lehetőségét nincs okunk tagadni.

b) A vagyoni biztosítékok és a számadás követelése értelmetlen lenne egy olyan korban, amikor még fejletlen a pénzgazdálkodás, és nincs jelentős hadikassza. — Ez a kifogás nem számol a valóságos viszonyokkal. Függetlenül attól a vitás kérdéstől, hogy a pénzgazdálkodás fejlettsége milyen is pontosan ebben a korban, bizonyos, hogy a közpénzek kezelésének szabályozása (elsősorban éppen hadügyi szempontok miatt) már megtörtént (naukrariák). Az is bizonyos, hogy (— gondoljunk a Salamisért vagy méginkább a Helléspontos partján Sigeionért vívott harcokra —) a háborúk ebben az időben már nagy anyagi felelősséget jelenthettek a vezérek számára.

c) Ami a hipparchosokat és általában a lovasság szerepét illeti: nem állja meg a helyét az az elgondolás, hogy a régi Athénnek az V. sz. közepe előtt ne lett volna jelentősebb lovassága. Ennek ellentmond már a *ἵππεῖς* megjelölés bizonyossága is, méginkább mindaz, amit a lőtartó és kezdetben lovon vagy kocsin harcoló arisztokrácia archaikus-kori szerepéről tudunk (I. Aristotelés, Politika IV, 13. 1297 B, és IV, 3. 1298 B). A régi Athénnek valószínűleg volt jelentősebb lovassága (a naukrariák is tartoznak kiállítani 2—2 lovast; ez a mennyiség csak a lovasság kisebbik részét jelenthette), és a hipparchosok meglétének és fontos

szerepének a VII. sz.-ban semmi komoly meggondolás nem szól ellene. A lovasság teljes háttérbeszorulása a VI—V. sz. fordulóján csak átmeneti jelenség.

d) Az egész kérdéscsoport központi kérdése: a stratégosok és hipparchosok magas, az archónok és tamiasok feltűnően alacsony cenzusa. Mivel a stratégosok (és hipparchosok) szerepe az V. sz. folyamán emelkedik legmagasabbra, és ugyanekkor az archónok jelentősége egészen alászáll, ezt a hitelesség ellen és az V. sz.-i származás mellett döntő bizonyítéknak tartják.

Weil és nyomán Wilamowitz úgy próbálnak segíteni a dolgon, hogy az archón és tamias 10 mínás cenzusát szövegromlással magyarázzák, és 200-ra javítják. Ez a javaslat azonban — függetlenül attól, hogy helyes vagy helytelen irányba indul — tárgyilag nincs eléggé megalapozva.

A kérdés eldöntésének alapját az a körülmény adja meg, hogy az archónok és tamiasok *egyforma* elbírálásban részesüljenek. Milyen korba illik ez bele? Az V. sz. végére semmi esetre sem. Az archónság ugyanis ekkor már tényleg elveszti jelentőségét, de a tamiasi hivatalok (első-sorban a hellénótamiasokra gondoljunk) egyáltalán nem. A 411-i alkotmány a hellénótamiasok funkcióinak jelentős bővítését hozza magával (amelyet jellemzően a visszaállított demokrácia is megtart). Egy, az V. sz. 2. feléből származó tervezetnél, amely a reális viszonyokra csak egy kicsit is tekintettel van (vagy akár egy egyszerű hamisítványnál is), elképzelhetetlen, hogy a tamiasok és archónok *egyforma* elbírálásban részesüljenek.

Mikor eshetett azonos vagy hasonló elbírálás alá az archóni és tamiasi hivatal? Nyilván csak a perzsa háborúk előtt, t. i. ekkor kezd az archónság fontossága hanyatlani. Ezelőtt viszont mindkét hivatal rendkívül fontos volt, tehát a stratégosokénál 10-szerre kisebb, 10 mínás cenzus valóban elképzelhetetlen. Ebből következik, hogy a *δέξα* adat valóban csak tévedés vagy szövegromlás eredménye lehet szövegünkben. Hogy azonban Weillel *διακοσίων*-ra javítsuk, nincs kellően megindokolva. Bizonyosra csak azt vehetjük, hogy a számnak lényegesen nagyobbna kellett lennie 10-nél, és valószínűleg nem volt közte és a stratégosi cenzus közt túlságos különbség, hármelyik volt is magasabb a kettő közül.

e) (Még magukhoz a számokhoz meg kell jegyeznünk: a 100 mína vagyon a VII. sz. viszonyai közt valóban nagy vagyon, a penta-

kosimedimnosok közül is csak a gazdagabbaknak lehet ennyi ; 10 mína viszont — egy főhivatal betöltéséhez — még akkor is rendkívül kevés. Az V. sz.-ban azonban a 100 mína megszűnik jelentős vagyon lenni,¹ nem is szólva a 10-ről. Ez is mutatja, hogy 1. az adatok elképzelhetetlenség egy V. sz.-i hamisítványban, de illenek az archaikus korba ; 2. a 10-es szám a szövegben romlott, és magasabb számra javítandó.)

6. Ami a kólakretések és naukrarosok említésének hiányát illeti : ezt valóban lehet hiányolni. De a nem említés nem jelenti feltétlenül azt, hogy nem is léteztek. Ilyen kifogásokat más részek ellen is lehetne emelni (pl. a Kleisthenésről szóló rész nem említi a stratégosokat, nem is szólva a periklési kor teljesen felületes tárgyalásáról stb.). A drakóni alkotmányról adott kép hézagos ; de mennyiben bizonyít ez a hitelesség ellen?

7. Az Areiospagos szerepe. — Ennek leírása (a törvények őre, a törvények felülvizsgálója, főtörvényszék stb.) teljesen illik a VII. sz.-ra, de egyáltalán nem az V.-re. Az arisztokraták természetesen az V. sz. végén is nagy tiszteletben tartották az Areiospagost, de inkább csak mint enléket ; jellemző, hogy a 411-i rendszer nem tud vele mit kezdeni, nem ad neki semmi szerepet alkotmányában. — 404-ben a harmincak ugyan eltörlik Ephialtés és Archestratos Areiospagos-ellenes törvényeit, ez azonban merőben ideológikus cselekedet volt, amelyben fontosabb a demokrata törvényhozók elleni gyűlölet, mint az Areiospagos hatalmának visszaállítása. Nem tudjuk, mit jelentett ez gyakorlatban ; valószínűleg nem sokat.

(Az Areiospagosról szóló rész történeti hitelessége olyan szembe-tűnő, hogy egy alkalommal a IV. c. hitelességének egyik fő ellensége, Busolt is kénytelen elismerni (Gr. G. II. 226.). Ő persze azzal magyarázza ezt, hogy Aristotelész ezt a mondatot a megbízható Atthis-hagyományból vette, és úgy fűzte oda a drakóni alkotmányról szóló hamisítvány végéhez.)

8. Kifogás merült fel Pollux egyik adata alapján a bírságok és a census pénzben való meghatározása ellen is. Erre röviden csak ennyit :

¹ Gondoljunk Kallias kb. 200, Nikias kb. 100 talentumnyi vagyonára. Ezek természetesen kivételek voltak. Amellett — főleg a peloponnésosi háború nagy összeomlása után — már azok is, akiknek 10 talentumnál nagyobb vagyonuk volt, gazdagoknak számítottak ; Pasión 30 talentuma jelzi a maximumot. De ez még mind magasan fölötte van az archaikus kor 100 mínás követelményének. — Bővebben l. Busolt Gr. St. 187—189.

a pénzgazdálkodás, ha kezdeti szakaszában is, de már kétségtelenül létezik, sőt Drakón idejét csak pár évtized választja el a Solón-féle pénz-reformtól, ami már — az archaikus viszonyokhoz mérten — viszonylag fejlett pénzgazdálkodást tételez fel. Pollux adata ezzel szemben semmit sem bizonyít; különben sem azt mondja az illető hely, hogy «20 ökröt», hanem hogy «20 ökör értékét» kell kifizetni. Az ökörben történő értékmegszabás lehet a pénzgazdálkodás előtti állapot maradványa, de nem bizonyíték a pénzgazdálkodás megléte ellen. Hasonló, nem pénzben megszabott, de *pénzben fizetett* értékmegállapításokra Pollux maga is hoz példát éppen idézett helyén. (A délosi ünnepi játékokon a hírnök a díjakat ökörben hirdette ki, de a kifizetés pénzben történt.) Egészen érthető jelenség ez a pénzgazdálkodásra való átmenet idején és a pénzgazdálkodás kezdeti szakaszában.

9. Hogy a gyűlések elmulasztásának meghírságolása, általában a politikai életben való hanyag részvétel megbüntetése csak a «politikai aktivitás hanyatlása» korában, az V. sz. végétől képzelhető el: egyszerűen tévedés. Éppolyan jól beleillik az ilyen rendelkezés a politikai aktivitás emelkedésének a korába is. Hasonló jellegű és célú intézkedés Solón törvénye is a belviszály idején való állást nem foglalás ellen. Sőt van egy másik, még közelebbi, ugyancsak archaikus-kori párhuzam is: Charondas törvénye a bíraskodást el nem vállalók ellen, amelyet még fontosabbá tesz az a körülmény, hogy a bírságot ugyancsak a vagyoni állapot szerint tagolva rója ki. (Polit. IV. 1297a.)

A vitás kérdéseket áttekintve láthattuk, hogy a hitelesség elleni ellenvetések általában alaptalanok; ahol döntés lehetséges, ez a VII. sz. mellett és az V. ellen bizonyít.

Rá kell mutatnunk arra is, hogy azok, akik a hitelességet kétségbevonják, egyszerűen átsiklanak a szöveg bizonyos részei felett, és nem foglalkoznak egyes adatokkal, amelyek koncepciójukba nem illeszthetők be:

Meg sem kísérlik a számadatok reális értékelését. Ezek fontosságára és bizonyító erejére már fentebb rámutattunk.

Nem helyeznek súlyt a stratégosokkal és hipparchosokkal szemben támasztott követelmények közül a gyermekekre és a kezesállításra, holott ezek a feltűnően archaikus jellegű kikötések közelebbi megvizsgálást igényelnének és érdemelnének.

Nem foglalkoznak a prytanisokkal, akiknek szerepe valóban nem világos és nehezen magyarázható. (Vitás, hogy az Areiospagos, a máso-

dik tanács vagy a naukrariák, illetve naukrarosok prytanisairól van-e szó: I. Wilamowitz, A. u. A. I. 93. kk.).¹

Nem vetik össze a drakóni ἐξῆν δὲ τῷ ἀδικουμένῳ ... εἰσαγγέλλειν szabályát a solónival: ἐξεῖναι τῷ βουλομένῳ τιμωρεῖν ὑπὲρ τῶν ἀδικουμένων. Ennél az összevetésnél világosan megfogható egy drakóni jogszabály demokratikus továbbfejlesztése és kiterjesztése Solón által.

Figyelmen kívül hagyják, hogy a thések kívül vannak a (teljes) polgárjog határán (ezt mutatja a hoplitaszolgálat, mint feltétel, és a pénzbürságoknak — népgyűlésben és tanácsban való részvétel! — az első 3 osztályra kiterjedő érvényessége), nem részesek semilyen hivatalban. Ez a helyzet éppen Solón intézkedéseivel (a thések bebocsátása a szuverénként tett népgyűlésre és a bíróságokba) szűnik meg. Tehát a drakóni alkotmány adatai itt is pontosan megfelelnek a VII. sz.-i Solónt közvetlenül megelőző viszonyoknak.

Ugyancsak nem törődnek azzal, hogy a szöveg kiemeli, hogy az adósságokért az adósok ekkor is személyükkel felelősek. Ezt a szintén Solón előtti állapotot tükröző adatot (akár az Areiospagosra vonatkozót) «más, megbízható forrásból vett toldalék»-nak nyilvánították.

Az eddigiek alapján végérvényesen megállapíthatjuk, hogy a drakóni alkotmány leírása — egyes, többnyire az adatok hiányosságából folyó bizonytalanságok ellenére is — teljességében hiteles, és a VII. sz.-i állapotokat tükrözi.

Befejezésül foglaljuk össze még egyszer röviden ezt az alkotmányt, megkísérelve felvázolni társadalmi alapját és megjelölni helyét Athén fejlődésében.

A drakóni alkotmány lényegében már timokratikus. Megvan a négy vagyoni osztály; teljes polgárjoga csak az első három osztálynak van. A negyedik osztály, a thések, nem részes a politikai jogoknak. A tisztségek két csoportra oszlanak: a fontosabbakat magas vagyoni cenzus tartja fenn a leggazdagabbak vékony rétege számára, és ezeket

¹ Legvalószínűbben a naukrarosok prytanisait kell rajtuk értenünk. Hérodotosz említi (mindenesetre némi túlzással) ezidőbeli nagy hatalmukat (V. 71.); és ha meggondoljuk, hogy a naukrarosok feladata elsősorban éppen a hadihajók és lovasok kiállítása és a (főleg) hadi célokra szolgáló pénzek beszedése és kezelése, teljesen érthetővé válik, hogy prytanisaik ellenőrzést gyakorolnak a hajók, katonák és pénzek felhasználásáért felelős hadvezérekkel szemben.

választás útján töltik be ; az alacsonyabb tisztségekben sorsolás útján mindenki részesülhet az első három osztály, a *ὄπλα παρεχόμενοι* közül. Ezek az alacsonyabb tisztségek (valószínűleg) csekély jelentőségűek, akárcsak a népgyűlés és az új (401-es) tanács (a *βουλή δημοσίνη*) is ; az államban még a régi arisztokrata tanács, az Areiospagos foglalja el a központi helyet.

Ez az alkotmány teljesen megfelel a VII. sz. attikai viszonyainak. — A kor gazdasági életében a mezőgazdaság uralkodik ; ezen belül a gabonatermelésé a döntő szerep, bár a kertművelés (szőlő, olajfa) egyre inkább előtérbe nyomul. Az ipar még viszonylag fejletlen, az exporttermelés a VII. sz. 2. felében még csak indulóban van (bár fejlődése a következő évtizedekben rohamossá válik). A kereskedelem egyelőre főként luxuscikkek behozatalára és gabonakivitelre szorítkozik ; a kereskedelem (és a kalózkodás) még főleg az arisztokráciát (és a külföldet, a fejlettebb kereskedő-városokat : Aigina, Megara) gazdagítja.

A tárgyalt periódusban (mely nagyjából az egész VII. sz.-ot magába foglalja, s kezdete nem rögzíthető pontosan) a nemzeti társadalom (ami lényegét — gazdasági alapját : közös föld stb. — illeti) már régen felbomlott ; egyes maradványai (szokásjog, szervezeti formák : nemzeti beosztás) azonban — változott funkcióval — szívósan továbbélnék az új rendben is. Az egykor egységes társadalom rétegekre bomlik ; a nagyföldbirtokosok, a (nemzeti) arisztokrácia ; a (közép- és kisbirtokos) parasztság ; a földnélküliek (thések), akik főleg bér munkából élnek ; és megjelennek, egyre szaporodó számmal, a rabszolgák is. A rabszolgatartó társadalom e korai szakaszában tulajdonképpen (hadifogoly vagy külföldről vásárolt) rabszolga viszonylag kevés van ; a rabszolgaság uralkodó formája az adósrabszolgaság, amely a kisbirtokosok és földnélküliek egyre szélesebb rétegeinek válik osztályrészévé. A nagybirtok megműveléséhez szükséges munkaerőt elsősorban az adósrabszolgák és mellettük a bér munkások (thések) szolgáltatják. (Az adósrabszolgaságon belül a század utolsó évtizedeiben egyre inkább elhatalmasodik az a tendencia, amely az adósrabszolgákat — eredetileg lényegében személyi függésbe jutott, de nem tulajdonná lett embereket — teljes tulajdonná, adható-vehető árucikké igyekezett változtatni. Ez a tendencia válik a solóni forradalom egyik fő előidéző tényezőjévé.)

A periódus a paraszti réteg (és talán még inkább a nemzeti arisztokrácia elsősorban mezőgazdasági érdekeltségű része), — s általában a békés mezőgazdasági termelőmunka — bizonyosmértékű előtérbenyo-

múlásával kezdődhetik.¹ A periódus — nehezen körülhatárolható — első fázisának lényeges mozzanata lehetett a jövedelmi osztályok bevezetése, a mezőgazdaság (elsősorban földművelés) vezetőszerépére mutató, jellegzetesen agrárius meghatározásokkal.²

A második fázis: a kereskedelem fellendülése és a pénzgazdálkodás megindulása, amelyben *ekkor még* elsősorban az arisztokrácia érdekelt, meggyorsítja a parasztság rétegződését, a kisbirtokosok elszegényedését, és folytonosan növeli az adósrabszolgák számát. Állandó és folyton élesedő (természetesen lehetnek enyhülési szakaszok) ellentét áll fenn a gazdagok (nagyjában és egészben — az arisztokrácia) — és a paraszti birtokosok és földnélküliek, másrészt azonban a paraszti birtokosok és földnélküliek között is. Valószínűleg ekkor jelentkezik az arisztokrácia és az egyre szaporodó nemarisztokrata gazdagok ellentéte is (ami csak a periódus végén válik erőteljessé).

E rétegek ellentéte és egymás elleni harca különböző formák közt megy végbe. A helyzet élességét mutatja Kylón felkelése, de egyben azt is, hogy a helyzet még nem érett meg a forradalomra; ez csak Solón idejében következik be. A Kylón előtti és az őt követő időben a harc főleg kompromisszumos formákban mozog; ezek közül a kompromisszumok közül legjelentősebb Drakón törvényhozása és alkotmánya. (Természetesen forrásanyagunk alapján eldönthetetlen és most mellőzendő kérdés, hogy a nevéhez fűzött alkotmányban mi az ő személyes alkotása, és mi az, ami már előtte létrejött.)

Mi jellemzi ezt a kompromisszumot? Az arisztokrácia lényegében megtartja a hatalmát (l. az Areiospagos szerepét), de egyre timokrati-

¹ Az okot nem könnyű megjelölni. Valószínűleg közrejátszanak: a vaseszközök fokozódó alkalmazása; egyre inkább ekés jellegű földművelés; földműveléstechnikai újítások (trágyázás, öntözés stb.); a nemzeti közös földbirtok egyre teljesebb felbomlása, az egyéni birtokok kialakulása, amely fokozta a parasztság érdekelttségét és munkakedvét. — Egyes területeken egyidőre a kereskedelem fellendülése, a gabona áruváltása is jótékony hatással lehetett a parasztság egy részének az anyagi helyzetére is. — Vegyük hozzá még Attika nemrég végbement egyesülését és az ebből valószínűleg következő békésebb állapotokat stb.

² Ha a pentakosiomedimnosok elkülönülése és a cenzus mennyiségi rögzítése nem tehető is feltétlenül a periódus legelejére, a *ἰππεῖς-ζευγῖται-θῆτες* beosztás kétségtelenül agrárjellegű társadalmat tükröz, ahol a társadalmi helyzetet lényegében a mezőgazdasági termelőeszközökhöz való viszony, elsősorban a földtulajdonban való részesedés mértéke (+állatállomány és rabszolgák száma) szabja meg. (Alapjában véve ez megegyezik az ú. n. «théseusi» alkotmánnyal.)

kusabbá váló jelleggel. A hivatalok azelőtt *ἀριστίνδην καὶ πλουτίνδην* történő betöltése erősen eltolódik a *πλουτίνδην* irányába (magas vagyoni cenzus); ezzel egyrészt talán egyes nem-arisztokrata újjgazdagokat is odaengedhetnek az állam kormányzásához (bár ez nem túlságosan valószínű); másrészt viszont — és ez a lényeges — az arisztokrácián belül is egy szűkebb, oligarchikus-plutokratikus csoport kezébe kerül a vezetés.

A drakóni törvényhozás kompromisszum-jellege világos egyrészt magából a törvényhozás, illetőleg a törvények írásbafoglalása tényéből, amely az arisztokrata bírói önkény bizonyosmértékű korlátozását, a köznép egyik legfőbb követelésének teljesítését jelentette. Másrészt különösen fontos ebből a szempontból a törvényhozásnak a gyilkossági ügyeket szabályozó része; itt a nemzetségi társadalom szokásjogának eleven maradványáról van szó, amely azonban éppen a kialakuló osztály-társadalom kiélesedő ellentéteihez, a belső villongásokhoz kapcsolódva válik az egész társadalomra nézve végzetes veszéllyé, amelynek megfékezése minden réteg érdeke, és így ez egy kompromisszumos megoldásnak fontos részét alkothatja, — amint ebben az esetben is láthatjuk.

Ugyanekkor a törvények írásbafoglalásán túl más engedmények is születnek a köznép birtokkal rendelkező, jobbmódú rétegei javára. Ezekhez tartozik: a politikai ügyek intézésében való aktív részvétel jogának kiterjesztése a *ὄπλα παρεχόμενοι* egész körére, a *ὄπλα παρεχόμενοι*-nak juttatott alacsonyabb, kisorsolt hivatalok, a 401-es tanács felállítása. Ezek az engedmények a jómódú parasztság ideiglenes felemelkedésének következményei, és egyben biztosítják az állam (ill. e korban már létező kezdeti formája) védelmét részükről is; a *ὄπλα παρεχόμενοι* meghatározás világosan mutatja az egész berendezkedés katonai célzatát. (Ez különösen aktuális lehet ebben a korban, amelyben a Megara ellen Salamisért vívott harc megkezdődik.)

A megegyezés elsősorban a legszegényebb rétegek: a birtoktalanok és függő helyzetűek rovására ment végbe. Ezek helyzete rendkívül keserves: választhatnak a csavargás, az idénymunka és földhözköötött, rabszolgai sor között. Helyzetük, amely sokszor minimális megélhetésüket sem biztosította, rákényszeríti őket arra, hogy megélhetési eszközeik megszerzésének egyik fő módja a lopás legyen. Anyagi körülményeik nem segítették elő, hogy különösebb tisztelettel viseltessenek a magántulajdon még amúgy is fiatal (alig pár évszázados) intézményével szemben. Így érthető módon állandó csapást és fenyegetést jelentettek a birtokosok számára. Fékmentartásukra irányulnak a drakóni törvényhozás

irgalmatlan keménységű rendelkezései, amelyek halállal büntetnek minden lopást, valamint a munkanélküli életet is (vagyis a birtokosok szolgálatába nem állást, ami pedig a birtoktalanok számára szinte egyetlen munkalehetőség e korban). Ezek a törvények a magántulajdon védelmével egyaránt képviselik a nagybirtokos arisztokrácia és a kis- és közép-birtokos parasztság érdekeit.

Az ideiglenes kompromisszum lehetőségének feltételeit a gazdasági fejlődés menete csakhamar megszünteti. A kereskedelem és pénzgazdálkodás gyorsuló fejlődésével egyre nagyobb méretűvé válik a földek koncentrációja, egyre több zeugitis süllyed le a thések sorába, sőt jut adósrabszolgaságba. Az egyre szélesebb rétegeket fenyegető veszéllyel szemben folytonosan fokozódik az ellenállás, míg végül a válság elvezet Solón reformjaihoz, amelyek — bizonyos mértékig restaurációs formák között — felszámolják a rabszolgotartás archaikus formáit és — a szabad kistermelők újbóli (bár csak átmeneti) megerősödésének periódusán keresztül — utat nyitnak a klasszikus rabszolgotartás kifejlődése előtt.

BIBLIOGRÁFIA

Az érintett kérdéseket illetően bővebb tájékoztatást talál az olvasó az alább következő munkákban. Meg kell jegyeznünk, hogy itt csak a legfontosabb műveket soroljuk fel, melyekben további részletes bibliográfia található; egyes kérdések irodalmára pedig már a jegyzetekben is történt utalás.

Beloch, J.: Griechische Geschichte^a I—II. Strassburg, 1912, 1916, III—IV. Berlin-Leipzig, 1922, 1927.

Bengtson, H.: Griechische Geschichte. München, 1951.

Berve, H.: Miltiades. Berlin, 1937.

Busolt, G.: Griechische Geschichte.² I—III. Gotha, 1893—1904.

Busolt, G. — *Swoboda, H.*: Griechische Staatskunde I—II. München, 1920—1926.

The Cambridge Ancient History III., IV., V., 1929, 1930, 1935.

Carcopino, J.: L'Ostracisme athénien.² Paris, 1935.

De Sanctis, G.: Atthis: Storia della Republica Ateniese.² Turin, 1912.

Ehrenberg, V.: Neugründer des Staates. München, 1925.

Ehrenberg, V.: «Lösung.» RE XII. 2. (1927), 1451 kk.

Frisch, H.: The Constitution of the Athenians. A philological-historical analysis of Pseudoxenophon's treatise De re publica Atheniensium. København, 1942.

Fritz, K. — *Kapp, E.*: Aristotle's Constitution of Athens. New York, 1950.

Glotz, G. — *Cohen, R.*: Histoire grecque I—II. Paris, 1925, 1931.

Hignett, C.: A history of the Athenian constitution. Oxford, 1952.

Keil, B.: Die Solonische Verfassung in Aristoteles' Verfassungsgeschichte Athens. Berlin, 1892.

*Ledl, A.**: Studien zur älteren athenischen Verfassungsgeschichte. Heidelberg, 1914.

Meyer, E.: Geschichte des Altertums¹ II—V. Stuttgart-Berlin, 1893—1902, (III² [=II¹] Stuttgart, 1937).

*Sandys, J. E.**: Aristotle's Constitution of Athens.² London, 1912.

Schachermeyr, F.: «Peisistratos.» RE XIX. I. (1937), 156 kk.

Szergejev, V. Sz.: Az ókori Görögország története. Budapest, 1951.

Thomson, G.: Aeschylus and Athens.² London, 1946.

Wilamowitz-Möllendorff, U. v.: Aristoteles und Athen. I—II. Berlin 1893.

*Woodhouse, W. J.**: Solon the Liberator. Oxford, 1938.

Zimmern, A.: The Greek Commonwealth. Oxford, 1924.

A *-gal jelöltekhez nem tudtam hozzájutni.

A név- és tárgymutató tartalmazza a két műben előforduló tulajdonneveket és fontosabb kifejezéseket, mind a latin betűs átírás betűrendje szerint. A pseudo-xenophóni helyek kurzív szedésűek; fr. = Aristotelés munkájának töredékei; Epit. = Hérakleidés Kivonatai; a minden jelzés nélküli számok Aristotelés fejezet-számai.

A, Á

ἄβαξ LXIX 1.

Acherdus XXXVIII 3.

adó, szövetségi XXIII 5; XXIV 3;

II 1; III 2, 5; polgári LV 3.

adóberlő LII 3.

adóosztály, Drakón idejében IV 2;

Solón idejében VII 3, 4.

adósságtörlés VI 1, 2; X 1; XI

2; XII 4; XIII 3.

ἀδύνατοι XLIX 4.

agoranomos LI 1.

ἄγων a Dionysían LVII 1; λαμπάδων

LVII 1; temetési LVIII 1;

műzsai LX 1; gimnasztikai LX

1, 3.

ἀγραφίον (γραφή) LIX 3.

Agyrrhios XL 3.

Aigeus, athéni király, Théseus atyja

fr. 6.

Aigospotamoi XXXIV 2.

αἰκείας (δίκη) LII 2.

Akastos, athéni király III 3.

Akropolis VII 4; XIV 1; XV 1, 4;

XVIII 3; XIX 6; XX 3;

XXXVII 2.

Akté XLII 3; LXI 1.

áldozópap XXX 2; LIV 6.

Alexias, archón 405/4-ben XXXIV 2.

Alkmeón, Megaklés atyja XIII 4.

Alkmeónidák XIX 3, 4; XX;

XXVIII 2.

alkotmány, államrend, Drakón előtt

II—III; drakóni IV; solóni VI—

—XI; kleisthenési XX—XXI;

Ephialtés reformja XXV; de-

mokratizálódása Periklés alatt

XXVI—XXVII; a négyszázak

két alkotmánya XXIX—XXXII;

az alkotmány változásainak össze-

foglalása XLI 2, 3; 1. még I 1;

III 1, 9; jó alkotmány I 8.

állam IV 2; XV 2; XX 1; XXXIII

2; XXXVI 1; XL 2; LIV 3.

állam adósainak jegyzékéből való jog-

talan törlés LIX 3.

állam adósainak jegyzékébe való hamis

bejegyzés LIX 3.

állam adósainak jegyzékéből való tör-

lés elmulasztása LIX 3.

állam adósainak megidézésébe való

hamis tanúbejegyzés LIX 3.

állatok elleni gyilkossági per LVII 4.

Alópeké, attikai démos XXII 5;

XLV 1.

Ammón LXI 7.

Amprakia, épeirosi város XVII 4.

amphiktyón, a délosi szövetség szen-

telyének vezetésére kiküldött meg-

bízott LXII 2.

amphora LX 1; LXVIII 3, 4;

LXIX 1.

Anakreón, költő (VI. sz.) XVIII 1.

Anaphlystos, attikai démos XXIX 1.

ἀνδροποδιστής LII 1.

ἀνδράποδον I 17.

ἀνδραπόδων (δίκαι) LII 2.

Anthemión VII 4.

Antidotos, archón 451/50-ben XXVI 4

Antiphón, szofista, szónok XXXII 2.

Anytos XXVII 5; XXXIV 3.

Aphidnai, attikai démos XXXIV 3.

apodektés XLVII 5; XLVIII 1, 2;

L 1; LII 3.

ἀποδοτήριον II 10.

Apollón patróos LV 3; fr. 1.

ἀπύχων (δίκαι) LVII 4.

Arginussai XXXIV 1.

argosi XVII 4; XIX 4.

Archestratos XXXV 2.

ἀρχή uralom, hatalom, kormány-

zati rendszer XV 2; XVI 7, 9;

XVII 1, 3, 4; XVIII 1; XXXVI

2; XXXVIII 1, 2; fr. 2; az

athéniek uralma a szövetségesek

felett XXIV 2; I 14; a tengeri

hatalom XXXII 3; XLI 2; II

7, 8, 16; I. még *tisztség, tisztviselő*.

Archinos, amprakiabeli Kypselida

XVII 4; államférfi az V. sz.

végén XXXIV 3; XL 1, 2.

archón, Drakón előtt III 2, 3, 5, 6;

Drakón idejében IV 2; Solón

idejében VII 1, 3; VIII 1, 2;

v. ö. III 5; a Solón utáni zava-

rok XIII 1, 2; sorsolják az első

két osztályból XXII 5; az Areios-

pagos hatalmának elvesztése után

XXVI 2; a négyszázak idején

XXIX 5; XXX 2, 4; a kilenc

archón III 2, 3, 5, 6; VII 1;

VIII 1, 2; XXII 5; XXVI 2;

XXIX 5; XXX 2, 4; XLV 3;

XLVII 2; LV 1, 2; LIX 7;

LXII 1, 2; LXIII 1; Epit. 11;

az archón hivatali ténykedése

LVI; LVII 1; LX 2, 3; LXIV

3, 5; v. ö. XLVII 2; LIX 7;

névszerint megnevezve III 5; IV

1; V 2; XIII 2; XIV 1, 3;

XVII 1; XIX 6; XXI 2; XXII

2, 3, 5, 7, 8; XXIII 5; XXV 2;

XXVI 2, 3; XXVII 2; XXXII 1;

XXXIII 1; XXXIV 1, 2; XXXV

1; XXXIX 1; XL 4; XLI 1;

LIV 7; eskü III 3; VII 1; LV

5; felülvizsgálat XV 3; LV 2, 4;

sorsolás XXII 5; LV 1; LXII

1; a Peiraieusban XXXV 1;

Salamisban IIV 8; LXII 2; I.

még LIII 4, 7; LVIII 3.

Areiospagos, Areopagiták tanácsa,

Drakón előtt III 6; VIII 2;

Drakón idejében IV 4; Solón

idejében VIII 4; Peisistratos ide-

jében XVI 8; a perzsa háborúk

után XXIII 1; XLI 2; hatal-

mának elvesztése XXV; XXVI 1;

XXVII 1; XLI 2; a harmincak

idején XXXV 2; mint bírói szerv

LIX 6; LX 2, 3.

Areopagiták III 6; XXV; XXVII

1; XXXV 2.

Ariphrón, Xanthippos atyja, Perik-

lész nagyatyja XXII 6.

Aristaichmos, archón 621-ben IV 1.

Aristeidész, ostrakizálása XXII 7;

a délosi szövetség megszervezésé-

ben való szerepe XXIII 3, 4;

XXIV 3; XLI 2; Epit. 7, 10.

Aristión XIV 1.

Aristogeiton XVIII 2, 4; LVIII 1.

Aristodikos, Ephialtész gyilkosa

XXV 4.

ἄριστοι I 6.

Aristokratész XXXIII 2.

Aristomachos XXXII 1.

Artemis LVIII 1.

árvák javainak rossz kezelése LVI 6.

árvákkal való rossz bánásmód LVI 6.

ἀσβεβείας (γῆραφαί) LVII 2; v. ö.

III 5.

Asklépios LVI 4.

ἀσφαλείας (δίκη) III 5.

Athén XII 4; XIX 4; XXVIII 5;

fr. 5; I 16, 17; II 1, 3; III 3,

12, 13.

Athéna XIV 4; XLVII 1.

athéni(ek) XVI 10; XIX 5, 6;

XX 3; XXI 4; XXII 4, 7;

XXIII 2; XXIX 5; XXXIX 1,

2; XLII 2; XLIII 5; LVI 3; LVII 1; fr. 1, 5, 6; Epit. 5; I 1, 14, 15, 17, 18; II 14; III 1, 10, 11, 12.

athlothes LX 1, 3; LII 2.

ἀτιμᾶσθαι III 12, 13.

ἀτιμία, ἄτιμος VIII 5; XVI 10; XXII 8; LIII 5; LXIII 3; LXVII 5; III 13.

Attika, attikai XII 4 (Solón); XIX 5; XXXIII 1; fr. 1; II 16.

αὐλητής L 2.

B

babbar sorsolni, babsorsolás VIII 1; XXII 5; XXIV 3; XXXII 1.

banyaügyekben beterjesztett magánkeresetek LIX 5.

basileus, Athén királya III 1; fr. 7; archón basileus III 2, 3, 5; LV 1; LVI 1; teendői XLVII 4; LVII; Epit. 11; 1. még király beavatott LVI 4.

beírni, beíratni XLII 1, 2; XLVIII 1; XLIX 2; LVI 6; LVIII 2.

belföldi tisztviselők XXIV 3.

βέλτιστοι I 5; III 11, τὸ βέλτιστον I 5; III 10.

bér II 2; XLVII 4.

berakó LXIV 2, 3; LXV 3.

bérlet XLVII 2, 4.

besúgás LIX 3.

besúgó (sykophantés) XXXV 3; XLIII 5; LIX 3.

bíró, Solón előtt III 5, 6; Solón idején VII 3; az V. sz. derekán XXIV 3; a harmincak idején XXXV 2; 1. még LIX 7.

biróság, Solón idején VII 3; IX; Ephialtész reformja XXV 2; Periklész reformja XXVII 3, 4, 5; a négyszázak idején XXIX 4, 5; a IV. században XLI 2; 1. még XXVII 3, 4; XXIX 5; XLII 1; XLV 1, 2, 4; XLVI 1; XLVII 3; XLVIII 4, 5; XLIX 3; LII;

LIII 2, 3; LIV 2; LV 2, 4; LVI 1, 6, 7; LIX 1, 5; LXI 2, 5, 6; LXII 2; LXIII 1, 2, 3, 5; LXIV 4, 5; LXV; LXVI; LXVIII 1, 3; I, 16, 18; III 7.

βοιότιαι III 12.

Braurónia, négyévenkénti ünnep Artemis tiszteletére LIV 7.

Bukolion III 5.

βουλευσεως (γραφή) LVII 3; LIX 3.

βουλή 1. tanács.

buzogányhordozók XIV 1.

C, Cs

cenzus VII 3; VIII 1.

Charmos, kollytosi XXII 4.

χειροτονεῖν, χειροτονητός 1. választani (kézjelemeléssel), szavazni.

χειροτονία XXX 5; XXXIV 1; XLI 3; XLIV 3; LXI 1; I 2.

χείρους I 4; III 10.

chorégia I 13; átvitt értelemben XXVII 4.

chorégos LIV 8; LVI 3; III 4.

χεῶν ἀποκοπή VI 1, 2; X 1;

XI 2; XII 4; XIII 3.

χρηστοί I 1, 2, 4, 6, 7, 9, 14; II 19.

Χρόνος XII 4 (Solón).

csapatparancsnok LXI 3.

D

Damasias, archón 582/80-ban XIII 2.

Damónidész, Periklész bizalmasa XXVII 4.

δατητής LVI 6.

Dekleia, attikai démos XXXIV 1.

Délos LIV 7; LVI 3; LXII 2.

Delphinion LVII 3.

Delphoi XIX 4.

δημαγωγεῖν XXVI 1; XXVII 1; XXVIII 1.

δημαγωγία XXVIII 4.

δημαγωγός XXII 3; XLI 2.

démarchos XXI 5; a Peiraieusban LIV 8.
 Démaretos XXXVIII 2.
 δημεύειν XLIII 4.
 δήμενσις χρημάτων LXVII 5.
 δημιουργός XIII 3; fr. 5.
 demokrácia XXIII 1; XXIX 1, 3; XXXIV 3; XXXVIII 4; XL 2; XLI 2; I 5, 8; II 20; III 1, 8, 12.
 démos (község) XVI 5; XXI 4, 5; XXII 5.
 δῆμος (nép, csak a pseudo-xenophóni helyek) I 2, 5, 7, 8, 9, 16, 17, 18; II 15, 18, 19, 20; III 1, 3, 10, 13; πληρῆς II 17.
 démotés (démotárs, démostag) XXI 4; XXVII 3; XLII 1, 2; XLIX 4.
 δημόται (népből való) I 4.
 δημοτικοί (népből való emberek) I 4, 6, 15; II 18, 19.
 δεξιώτατοι I 6, 9.
 διαδικάζειν LVII 2; III 4, 6.
 διαδικασία LVI 6; LXI, 1; LXVII 2.
 διαίτιetés LIII 2—6; LV 5.
 διάκριτοι XIII 4.
 διαφημισμός XIII 5.
 διδράχμον X 2.
 δικασταὶ κατὰ δήμους XVI 5; XXVI 3; LIII 1.
 δικαστήριον 1. bíróság
 δικαστής 1. bíró
 Dionysía LIV 8; LVI 3, 4; LVII 1; III 4.
 Dionysos III 5.
 διόβελια XXVIII 3.
 Diphilos VII 4.
 δοκιμάζειν, δοκιμασία ephébosokat XLII 2; tanácstagokat XLV 3; lovagokat, lovasőrséget, segédgyalogságot XLIX 1; munkaképтеленeket XLIX 4; az összes tisztviselőket LV 2; III 5; archónokat LV 2—4; az archónok helyetteseit LVI 1.
 dokk XLVI 1; III 2.
 δῶρα λαμβάνειν LIV 2; LV 5; δίδοναι LIX 3.

δωροξενίας (γραφή) LIX 3.
 döntőbíró LIII 2—6; LV 5.
 Drakontidés XXXIV 3.
 Drakón III 1; törvényhozása IV 1; VII 1; XLI 2; alkotmánya IV 2; XLI 2.
 δοῦλος I 10—12, 18.
 δούλων (δίκαι) LIX 5.
 δυνατότατοι I 3.

E, É

Ἐτιόνεια, a Peiraieus egyik földnyelve XXXVII 1.
 Egyiptom XI 1; Epit. 5; II 7.
 egyszázalékos vám I 17.
 εἰσαγόμενος LII 2.
 εἰσαγγελία VIII 5; XXIX 4; XLIII 4; LIX II.
 ἐκκλησία Drakón idején IV 3; Solón idején VII 3; a IV. században XLI 3; κυρία XLIII 4; LXII 2; 1. még XXIV 1; XLII 4; XLIII 5, 6; XLIV 4; LXII 2.
 Eleusis, eleusisi XXXIX 1—5; XL 4.
 eleusisi ünnep LIV 7.
 élettelen tárgyak pere LVII 4.
 elkobzott javak XLIII 4.
 ellenőr XLVIII 4.
 elmegyengeség LVI 6.
 elnök XLIV 1, 3.
 elnök elleni vádak LIX 2.
 előírni, kiírni XLIII 3, 4; XLV 4; LIII 7.
 előkelők I 1, 2, 4, 6, 7, 9, 14; II 19.
 előzetes döntés, határozat XLIV 4; XLV 4.
 előzetes ítélet LIX 2.
 előzetes szavazás XLIII 6.
 emberölés XVI 8; LVII 2.
 emberrabló LII 1.
 ἔμμηνοι (δίκαι) LII 2, 3.
 ἐμπήκτης LXIV 2, 3; LXV 3.
 εἰς ἐμφανῶν κατάστασιν (γραφαί) LVI 6.
 ἐμπορικαὶ (δίκαι) LIX 5.

ἐνδημοὶ ἀρχαί XXIV 3.
ἐγγράφειν, ἐγγράφεσθαι XLII 1;
2; XLVIII 1; XLIX 2; LVI 6;
LVIII 2.

Enyalios, a hadisten mellékneve
LVIII 1.

ἐφεσις, ἐφιέναι IX 1; XLII 1;
XLV 2, 3; LIII 2, 6; LV 2.

ephebos XLII; LIII 4.

Ephialtész, a demokrata-párt vezére
XXV 1, 3, 4; XXVI 2; XXVIII
2; XXXV 2; XLI 2; Epit. 8.

ἐπιχειροτονία ostrakismosról XLIII 5;
felülvizsgálat alkalmával LV 4;
stratégosokról LXI 2; hipparcho-
sokról LXI 4.

ἐπιδικασίαι κλήρων καὶ ἐπικλήρων
LVI 6.

ἐπίκληρος IX 2; XLII 5; XLIII
4; LVI 6; LVIII 3.

Epilykeion III 5.

Epilykos, polemarchos III 5.

ἐπιμελητής a négyszázak idején
XXX 2; κρηῶν XLIII 1; ἐμπορίου
LI 4; Διονυσίων LVI 4; μυστηρίων
LVII 1.

Epimenidész I.

ἐπιψηφίζειν II 17.

epistatész, a prytanisoké XI.IV 1;
a proedrosoké XLIV 2.

ἐπιστατικὴ (γραφὴ) LIX 2.

εἰς ἐπιτροπὴς κατάστασιν, διαδικα-
σίαν LVI 6 ἐπιτροπον αὐτὸν ἐγγρά-
φαι LVI 6.

eponymos, a phyléké XXI 6;
XLVIII 4; LVIII 4; a korosz-
tályoké LVIII 4, 5, 7.

eranosok közti vádak LII 2.

Erechtheus, athéni hős fr. 2.

Eretria, város Euboia szigetén XV
2; XXXIII 1.

esdeklők lombja XLIII 6.

eskü, hivatali XXII 2; XXXI 1;
XXXIX 4; az iónokkal kötött
szövetség XXIII 5.

esküdni, a kylóni vérbűn perében I;
Solón alkotmányának megtartá-
sával kapcsolatban VII 1; az

ötezer kiválasztásánál XXIX 5;
ephebosok ügyében XLII 1; az
archónok III 3; VII 1; LV 5;
a döntőbírók LV 5.

Eteobutadák, papi nemzetség fr. 5.
Euboia XXXIII 1.

Eukleidész, archón 403/2-ben XXXIX
1.

Eumélidész XLV 1.

Eumolpidák, papi nemzetség XXXIX
1; LVII 1; fr. 5.

ἐὺνομία, ἐὺνομεῖσθαι I 8, 9.

eupatridák XIII 2; XIX 3 (a
skolionban).

εὐθυνα IV 2; XXVII 1; XXXI
1; XXXVIII 4; XXXIX 6;
XLVIII 4, 5; LIV 2; LVI 1;
LIX 2; III 2.

εὐθυνοσ XLVIII 4.

F

feljelentés VIII 5; XXXIX 4;
XLIII 4; LIX 2.

felülvizsgálat, *felülvizsgálni*, *felülbi-
rálni*, ephébosokat XLII 2; tanács-
tagokat XLV 3; lovagokat, lovas
őrséget, segédgyalogságot XLIX
1; munkaképteleneket XLIX 4;
az összes tisztviselőket LV 2; III
5; archónokat LV 2—4; az
archónok helyetteseit LVI 1.

felügyelő XLII 2, 3.

felvonulás, a Panathénaián XVIII
3; LX 1; Asklepios tiszteletére
LVI 4; a nagy Dionyszián LVI
4; Zeus Sótér tiszteletére LVI 5;
a Thargélián LVI 5; a lénaioni
Dionyszián LVII 1.

fizetés XXVII 4; XXX 2; XXXIII
1; XLI 3; LXV 4; LXVI 3;
LXIX 2.

fizetett tisztség XXVII 3.

főgyűlés XLIII 4; LXII 2.

főnök, a prytanisoké XLIV 1; az
elnököké XLIV 2.

főnök elleni vád LIX 2.

füveléslányok L 2.
fürdő II 10.

G

gabonafelügyelő LI 3.
gazdagok I 2, 14; II 14, 18.
γενναῖοι I 2; II 18.
gennetés fr. 5.
γεωργεῖν XIII 5; XVI 2; II 14.
Geraistos, város Euboiá déli részén
XXII 8.
Gé XII 4 (Solón).
γονέων κακώσεως (γρᾱφή) LVI 6.
Gorgilos, Peisistratos apósa XVII 4.
γραμματεὺς, a négyszázak idején
XXXI 2. κατὰ πρωτανείαν LIV
3. ἐπὶ τοὺς νόμους LIV 4; a felol-
vasó LIV 4; a thesmothetéseké
LV 1, 2; LIX 7; LXIII 1; a
bírósgban LXVII 3.

γραφαί III 2.
graphé paranómón (törvénytörő ja-
vaslattétel vádjá, törvényellenes-
ségi vád) XXIX 4; XLV 4;
LIX 2.
γυμνασιαρχία I 13.
γυμνάσιον II 10.
gyalázni LIX 5; II 18.
gyám, ha valaki magát írta be gyám-
nak LVI 6.
gyám kijelölése LVI 6.
gyámságra vonatkozó igényperek
LVI 6.
gyilkossági szándék LVII 3.
gyilkossági törvény VII 1.
gyilkossági ügyek XXXIX 5; 1. még
emberölés.
gyujtogatás LVII 3.

H

Hagnón, Thérámenés atyja XXVIII
3.
hajlítógép XLII 3.
hajóállítás I 13.
halálbüntetés XXIX 4; LII 1; LX 2.

ἄμπελοι XLIX 1.
hamis tanuvallomás miatti vád LIX 6.
harmincak, uralomrajutásuk XXXIV
3; működésük XXXV—XXXVII;
XLI 2; bukásuk XXXVIII 1;
felelősségrevonásuk XXXIX 6; a
spártaiaktól felvett kölcsönük visz-
szafizetése XL 3.
Harmodios XVIII 2, 4; LVIII 1.
harmostes XXVII 2.
háromevezősoros hajók felszerelésére
kötelezettek LXI 1.
háromezer, 404/3-ban XXXVI 1, 2;
XXXVII 1, 2.
Harpaktidés, archón 511/10-ben
XIX 6.
hatalmasak I 14.
hatodos II 2.
házasságtörés LIX 3.
hegyvidékiek pártja XIII 4.
Hégésias, archón 556/5-ben XIV 3;
Hégésistratos, Peisistratos fia XVII
3; Timónassa testvére XVII 4.
Hekatombaion, attikai hónap, július/
augusztus LXII 2.
ἑκατὼν ἄνδρες XXX 1; XXXI 3;
XXXII 1.
ἑκατοστή I 17.
ἐκτήμορος II 2.
héliaia LXVIII 1.
hellénotamias XXX 2.
helyettes, az archón, a basileus és a
polemarchos mellett LVI 1.
ἑνδεκα VII 3; XXIX 4; XXXV
1; XXXIX 6; LII 1; Epit. 11.
ἑορτή LVI 5; II 9; III 2, 8.
Héphaisztia, ünnep minden negyedik
évben LIV 7; III 4.
Hérakleia, ünnep minden negyedik
évben LIV 7.
Hérakleidés, Klazomenaiból való
XLI 3.
Hérodotos, történetíró XIV 4.
ἑρᾱ II 9; III 2.
ἑρᾱ χρήματα XXX 2.
hieromnémon, teljhatalmú megbízott
az amphiktyóniában XXX 2.
ἑρῶν ἐπισκενασταί L 1.

ἱερῶν χρηματίζειν XLIII 6.
ἱεροποιοί XXX 2; LIV 6.
ἱερῶσύνῃ XXI 6; XLII 5; LXVII 2;
 fr. 5.
ἱκετηγία XLIII 6.
Hipparchos, Peisistratos fia XVII 3;
 XVIII 1, 3, 4; Epit. 6; Charmos
 fia, kollytosi XXII 4.
hipparchos, Drakón idején IV 2; a
 négyszázak idején XXX 2; XXXI
 2; hatáskörük XLIX 2; LXI 4,
 6; 1. még I 3.
ἱππεύς Drakón idején IV 3; Solón
 idején VII 3; Eretriában XV 4;
 Thessaliában XIX 5; a harmin-
 cak idején XXXVIII 2; lovasság
 XXIV 3; sorozás XLIX 1, 2;
 Lémnosban LXI 6; 1. még XXVI
 2.
Hippias, Peisistratos fia XVII 3;
 XVIII 3, 4, 6; XIX 5; Epit. 6.
ἵπποδρομία LX 1, 3.
Hippokratés, Megaklés atyja XXII 5.
Hippomenés, a Kodridák egyike fr. 7.
hírnők XXX 5; XLIII 6; LXII 2;
 LXIV 3; LXVIII 4; LXIX 1;
 I 17.
hitványak I 1, 2, 6, 9; II 19.
hodoποιός LIV 1.
Homéros fr. 4.
ὁπλίτης XXIV 3; az őket vezető
 stratégos LXI 1, 4; 1. még I 2;
 v. ö. II 1.
ὄρκος XXII 2; XXIII 5; XXXI
 1; XXXIX 4; XL 2; II 17
hozomány miatti vád LII 2.
ὄδρια LXIII 2; LXIV 4.
ὄδωρ, ὁ ἐπὶ LXVI 2; LXVII 3.
Hymétios XVI 6.
ὑπερδόριοι ἀρχαί XXIV 3.
ὑποζυγίων (δίχη) LII 2.
Hypséchidés, archón 481/80-ban
 XXII 8.

I

Ἰαονία V 2. (Solón)
idegen megölése LIX 3.

ἴδιαί δίκαι LVIII 2; LIX 5.
igásbarmok miatti vád LII 2.
igényszer LVI 6; LXI 1; LXVII 2.
Imbros LXII 2.
Ión, az első polemarchos III 2;
 XLI 2; fr. 1.
ión V 2; XXIII 4, 5; az athénieket
 íónoknak hívták fr. 1.
Iophón, Peisistratos fia XVII 2.
Isagoras, Teisandros fia, Kleisthenés
 ellenfele XX 1–3; XXVIII 3;
 archón XXI 2.
ἰσχυροί I 14.
ἰσοτελής LVIII 2.
iségoria I 12.
istentelenségi ügy LVII 2; III 5.
Itália II 7.
ítélet, ítélkezés III 4; XLI 2; XLV
 1, 2; XLIX 3.

J

javak és okmányok felmutatása LVI 6.
javaslat (előterjesztés), Pythodórosé
 XXIX 1, 2; Drakontidésé
 XXXIV 3; Thrasybulosé XL 2.
jegy, bíráké LXV 2; LXVIII 2;
 LXIX 2.
jegyzék, a háromezeré XXXVI,
 XXXVII 1.
jegyző, a négyszázak idején XXXI
 2; prytaneia-jegyző LIV 3; a
 törvények jegyzője LIV 4; fel-
 olvasó LIV 4; a thesmothetéseké
 LV 1, 2; LIX 7; LXIII 1; a
 bíróságban LXVIII 3.
jelöl, kijelöl, előre kiválaszt VIII 1;
 XXI 6; XXII 5; XXX 2;
 XXXV 1.

K

κακῶς λέγειν LIX 5; II 18.
κάκωσις γονέων, ὀρφανῶν, ἐπικλήρου,
οἴκου ὀρφανικοῦ LVI 6.

Kallias, archón 412/11-ben XXXII 1; Angeléből való, archón 406/5-ben XXXIV 1.
Kallibios, Spártából Athénbe küldött harmostés XXXVII 2; XXXVIII 2.
Kallikratés XXVIII 3.
καθηφορεῖν XVIII 2.
κανόνis LXIV 2.
καταχειροτονία LIX 2.
katalogeus XLIX 2.
κατάλογος a katonáskodás alapja XXVI 1; a háromezeré XXXVI; XXXVII 1; a lovagoké XLIX 2.
καταπάλη XLII 3.
κατάστασις ἐμφανῶν, ἐπιτροπῆς LVI 6.
κατηγορεῖν XVIII 4, 5; XXV 4; XXVII 1; LV 4; LXVII 3.
κατηγορία LV 4.
κατήγορος XLII 1; LV 4.
katonaszökevények ügye III 5.
Kédón, a tyrannis ellenfele XX 5.
Képhissophón, archón 329/8-ban LIV 7.
κηρυξ XXX 5; XLIII 6; LXII 2; LXIV 3; LXVIII 4; LXIX 1; I 17.
Kéryxök, papi nemzetség XXXIX 2; LVII 1; fr. 5.
kevesek II 10, 15.
kézműves XIII 3; fr. 5.
κιβώτιον LXIII 2; LXIV 1, 2, 4, 5; LXV 4; LXVI 2.
kikötőfelügyelő LI 4.
kikötőőrség XXIV 3.
Kimón, Miltiadés fia XXVI 1; XXVII 1, 3; XXVIII 2; Epit. 8.
kincstárnok, Drakón idején IV 2; Solón idején VII 3; VIII 1; a négyszázak idején XXX 2; a demokrata restauráció után XLVII 1; LX 3; a munkaképteleneké XLIX 4; hadipénzeké XLIII 1; XLVIII 2; LXIX 3; a Paralos és Ammón hajójáé LXI 7.
Kineas, thessaliai vezér XIX 5.
király, Athénben III 2; fr. 7; Lake-

daimónban XIX 2, 5; XXXVIII 4; a perzsa király XXIX 1.
kisemberek I 4.
kitharásleányok L 2.
Kleisthenés, harca Isagorasszal XX 1—3; XXVIII 2; alkotmánya XXI; fr. 5; az ostrakismos bevezetése XXII 1, 4; törvényeinek megvizsgálása 411-ben XXIX 3.
Kleitophón, 411-ben XXIX, 3; 404-ben XXXIV 3.
Kleomenés, spártai király, sereget vezet Hippias ellen XIX 2, 5; Kleisthenés ellen XX 2—6.
Kleophón, lantkészítő XXVIII 3; XXXIV 2.
Kleón, népvezér XXVIII 3; Epit. 9.
κλέπτειν, κλέπτης, κλοπή LII 1; LIV 2.
κλήρος, κληροῦν 1. sorsolás, sorsolni.
κληρωτήριον LXIII 2; LXIV 2, 3; LXVI 1.
kocka LXIV 3; LXVI 1.
Koáridák III 3. fr. 7.
koinóniák közti vádak LII 2.
kólakretés VII 3.
Kollytos, attikai démos XIV 4; XXII 4.
Kómeas, archón 561/60-ban XIV 1.
komédiáírók LVI 3.
κωμωδεῖν II 18.
Konón, archón 462/1-ben XXV 2.
κοπρολόγος L 2.
κορυνφόρος XIV 1.
kosárvivő XVIII 2.
kosmétés XLII 2.
kő, melyre esküdtek VII 1; LV 5.
követek XXXVII 2; XLIII 6; I 18.
közpületek XLVI 2.
községi bírák XV 5; XXVI 3; LIII 1.
Kreusa fr. 1.
Kronos XVI 7.
κρίσις III 4; IX 2; XXVIII 5; XLI 2; XLV 1, 2; XLIX 3; LX 2.
kultikus helyek II 9.

kutak felügyelője XLIII 1.
külföldi tisztviselők XXIV 3.
κναμεύειν VIII 1; XXII 5;
 XXIV 3.
κύριος XXIV 3; XXXII 1.
κύβος LXIV 3; LXVI 1.
Kypros II 7.
Kypselidák XVIII 4.
κύρβεις VII 1.
κύριος, ἐκκλησία XLIII 4; LXII
 2; ἀμφορεύς LXVIII 3; ψῆφος
 LXVIII 4.

L

láda (a bíróságoknál) LXIII 2;
 LXIV 1, 2, 4, 5; LXV 4; LXVI 2.
lajstrom XXVI 1; XLIX 2.
Lakedaimón XXXVII 2; XXXVIII
 1, 4.
lakedaimóniak, attikai intervenció-
 juk 511-ben XIX 2, 4; 403-ban
 XXXVII 2; XXXVIII 4; XL
 3; szerepük a perzsa háborúban
 XXIII 2, 4; a peloponnésosi
 háborúban XXIX 1; XXXII 3;
 XXXIV 1; a messénéi háború-
 ban III 11.
Lakiadák XXVII 3.
lakónok XIX 2, 4; XXIII 4.
lantosleányok L 2.
legjobbak I 5; III 11; a legjobb
 elem I 5; III 10.
legkiválóbbak I 6.
legtekintélyesebbek I 3.
Leimóné, Hippomenés leánya fr. 7.
Leipsydrión, erődítmény XIX 3.
leiturgia XXVII 3; XXIX 5;
 LVI 3.
Lémnos LXI 6; LXII 2.
Lénaion, Dionysosnak szentelt hely
 Athénben LVII 1.
Leókoreion XVIII 3.
lesbosi XXIV 2.
letelepedés XLI 2.
letét LIX 3.
λῆξις a 411-es alkotmányterveze-

tekben XXX 3; XXXI 3; τῶν
κλήρων καὶ ἐπικλήρων XLIII 4.
λίθος VII 1; LV 5.
λογαγός LXI 3.
logistés XLVIII 3; LiV-2.
λωποδύτης LII 1.
lovag, Drakon idején IV 3; Solón
 idején VII 3; Eretriában XV 4;
 Thessaliában XIX 5; a harmin-
 cak idején XXXVIII 2; 1. még
 XXVI 2.
lovas őrseg XLIX 1.
lóverseny LX 1, 3.
λοῦτρον II 10.
Lydia II 7.
Lygdamis, naxosi tyrannos XV 2, 3.
Lykomédész, Skyros királya fr. 6.
Lykurgos, a síkvidékiek pártjának
 vezetője XIII 4; XIV 3.
Lysandros, lakedaimóni vezér
 XXXIV 2, 3.
Lysikratész, archón 453/2-ben XXVI 3.
Lysimachos, a «tönkről szaladt»
 XLVI 1.

M

magánkereset LVIII 2; LIX 5.
Marathón XXII 3.
Maróneia, thrákiai város XXII 7.
μάστιγες, μαρτυρίαί a döntőbírók-
 nál LIII 2, 3; a felülvizsgálat
 alkalmával LV 3—5; a bírósági
 tárgyalásokon LXVII 3;
 LXVIII 4.
μαστιγοφόροι XXXV 1.
Medón, athéni király III 3.
Μηδικά XXIII 1; XXV 1; XLI
 2; fr. 6.
Megaklés, Kylón megölője fr. 8;
 Alkmeón fia XIII 4; XIV 3, 4;
 Hippokratész fia XII 5.
megállapodások LIX 6.
Megara XIV 1; XVII 2.
megbecsült vagyonnal rendelkezők
 XXXIX 6.
megsebesítési per LVII 3.

megvesztegetés XXVII 5; LIV 2;
 LV 5; LIX 3; I. még vesztegetés.
 Mélobios XXIX 1.
 mérgezés LVII 3.
 mértékek, Solón idején X.
 mértékvizsgáló LI 2.
 Messéné III 11.
 μεταβολή XIII 3; XVI 1; XLI 2.
 μεταλλικαί (δίκαι) LIX 5.
 μετάστας XLI 2.
 metoikos, sykophantések elleni vád-
 jaik XLIII 5; ellenük elkövetett
 gyilkosság LVII 3; a polemarchos
 hatáskörébe tartoznak LVIII 2,
 3; I. még I 10, 12.
 μέτρα Solón idején X.
 metronomos LI 2.
 milétosi III 11.
 Miltiadés XXVI 1; XXVIII 2.
 mína IV 2; X 2.
 misztériumok LVII 1.
 μίσθος LXV 4; LXVI 3; LXIX 2.
 μισθοφορά XXVII 4; XXX 2.
 μισθοφορεῖν XXVII 2.
 μισθοφόρος XXVII 3; XXXIII
 1; XLI 3.
 μίσθωμα XLVII 2.
 μισθώσεις II 2; XLVII 4.
 Μησίλοχος, archón 411-ben
 XXXIII 1.
 Mnésitheídés, archón 457/6-ban
 XXVI 2.
 μοιχείας (γραφή) LIX 3.
 μορία (ἐλαία) LX 2.
 Munichia XIX 2; XXXVIII 1, 3;
 XLII 3; LXI 1.
 munkaképtelenek XLIX 4.
 μουσική I 13.
 műzsai versenyek LX 1, 3.
 Myrón, vádló a kylóni vérbűn peré-
 ben I.
 μυστήρια XXXIX 2; LVII 1.
 μύσται LVI 4.

N

napirend XLIV 2.
 naukraria, naukraros VIII 3; XXI 5.

ναυτική δύναμις XXVII 1; I 10;
 II 1.
 Naxos XV 2, 3
 négyvenkénti ünnepek LIV 7.
 négyszázak, hatalomrajutásuk XXIX
 1; XXXII 1; uralmuk XXXII
 3; XXXIII 2; XLI 2; bukásuk
 XXXIII; alkotmányuk a jövőre
 XXX; a jelenre XXXI; I. még
 XXXIV 1.
 negyvenek XXVI 3; LIII 1, 5.
 nehézfegyverzetűek XXIV 3; az őket
 vezelő stratégos LXI 1, 4; I. még
 I 2.
 nemesek I 2; II 18.
 Neoklés, Themistoklés atyja XXIII 3:
 νεώριον III 2; φρουροί νεωρίων
 XXIV 3.
 νεώσοικοι XLVI 1.
 nép (csak a pseudo-xenophóni helyek)
 I 2, 5, 7—9, 16—18; II 15,
 18—20; III 1, 3, 10, 13.
 népből való emberek I 4, 6, 15;
 II 18.
 népből valók I 4.
 népgyűlés, Drakón idején IV 3;
 Solón idején VII 3; a IV. század-
 ban XLI 3; teljes II 17; főgyű-
 lés XLIII 4; LXII 2; hivatali
 ténykedése XLIII 4—6; XLIV 4;
 I. még XXXIV 1; XLII 4;
 LXII 2.
 népvezér XXII 3; XXVI 1; XLI 2.
 népvezérség XXVI 1; XXVIII 1, 4.
 Niké-szobrok XLVII 1; XLI 3.
 Nikias, athéni államférfi és had-
 vezér XXVIII 3, 5.
 Nikodémos, archón 483/2-ben XXII 7.
 νόμισμα X.
 νόμος I. törvény, törvények.
 nyelvjárás II 8.

O, Ö

obolos XXVIII 3; XXIX 5; XLI 3;
 XLIX 4; LXII 2.
 ὄχλος fr. 4; II 10.

Oiē, attikai démos XXVII 4.

οἰκέτης megölése LVII 3.

οἰκοδομήματα τὰ δημόσια XLVI 2.
okmányok (és javak) felmutatása
LVI 6.

oligarchia, *oligarchikus*, Drakón előtt
II 1; Solón után XIII 4; a
négy százak idején XXXII 2; a
harmincak idején XXXIV 3;
XXXVII 1; XXXVIII 4; 1. még
II 17, 20.

ὀλίγοι, οἱ II 10, 15.

öltöző II 10.

olymposi XII 4 (Solón).

ὀμνύμαι a kylóni vérbűn perében
1; Solón alkotmányának meg-
tartására VII 1; az ötezer kivá-
lasztásánál XXIX 5; ephébosok
ügyében XLII 1; az archónok
III 3; VII 1; LV 5; a döntő-
bírók LV 5.

örökös IX 2; XLII 5; XLIII 4;
LVI 6; LVIII 3.

*örökös*nővel való rossz bánásmód LVI 6.
örökségek és örökösök odaitélése LVI
6; erre vonatkozó beadványok
XLIII 4.

ősi alkotmány XXXIV 3; XXXV 2.
ősi rend szerint stb. XXI 6; XXXI
1; XXXIX 2, 5.

ostrakismos, *ὀστρακίζεω*, *ὀστρακο-
φογία*, bevezetése és az első
ostrakizáltak XXII; Damónidés
ostrakismosa XXVII 4; szavazás
az ostrakismosról XI.III 5; 1. még
Epit. 7.

ötezer, az XIX 5; XXX 1; XXXI 2;
XXXII 1, 2; XXXIII 1, 2.

*ötszáz*mérősök, Drakón idején IV
2; Solón idején VII 3, 4; XVI 2.

P

Paiania, attikai démos XIV 4;
XXVIII 3; XXXVIII 3.

παιδοτριβής XLII 3.

Palladion LVII 3.

Palléné, attikai démos XV 3; XVI
4.

Panathēnaia XVIII 2, 3; XLIII 1;
XLI.X 3; LIV 7; LX 1, 3;
LXII 2; III 4.

Pandiön, athéni király fr. 2.

papi tisztség XXI 6; XLII 5;
LXVIII 2; fr. 5.

παράλιοι XIII 4.

Paralos, a két állami szent hajó
egyike LXI 7.

παρανοίας (δίκη) LVI 6.

παρανόμων γραφή, γραφόμενος
XXIX 4; XL 2; XLV 4; LIX 2.

παραστάσις LIX 3.

paredros, az archón, a basileus és a
polemarchos mellett LVI 1; az el-
lenőrök mellett XLVIII 4.

Parnés, attikai hegy XIX 3.

πάτριος πολιτεία XXXIV 3; XXXV
2; *κατὰ τὰ πάτρια* XXI 6;
XXXI 1; XXXIX 2, 5.

Pausanias, spártai király 477-ben.
a plataiai-i győztes XXIII 4; 403-
ban XXXVIII 3, 4.

πεδιακοί XIII 4.

Peiraiēus, Athén kikötővárosa XXXV
1; XXXVIII 3, 4; XXXIX 6;
XL 2, 3; XLI 2; XLII 3; L 2;
I 17; piacfelügyelő, mértékvizs-
gáló, gabonafelügyelő a Peiraiēus-
ban LXI 1.

Peisandros, a négy százak egyike
XXXII 2.

Peisistratidák XIX 4, 6.

Peisistratos XIII 4; XIV—XVII;
utódai XVIII—XIX; 1. még
Epit. 6.

Pelargikon, erőd XIX 5.

pelatés II 2.

Peloponnésos II 7.

peloponnésosiak XXVII 2; XXXVIII
2.

πένητες I 2, 4; II 9, 18.

πεντακισχίλιοι XXIX 5; XXX 1;
XXXI 2; XXXII 1, 2; XXXIII
1, 2.

πεντακισιομέδιμνοι Drakón idején IV

2; Solón törvényeiben VII 3, 4; XXVI 2; XLVII 1.
πεντητηρίς LIV 7.
pénz, pénzegység X.
pénzbüntetés III 6; XLV 2, XLIX 1.
pénzváltók elleni vádak LII 2.
peplos XLIX 3; LX 1.
Periklés XXVI 3; XXVII 1, 3, 4; XXVIII 1, 3.
Phainippos, archón 490/89-ben XXII 3.
φαρμάκων (δίκαι) LVII 3.
Phayllos Acherdusból XXXVIII 3.
Pheidón X 2.
Philoneós, archón 528/7-ben XVII 1.
φονικοί θεσμοί VII 1.
φόνου δίκη XVI 8; XXXIX 5; LVII 2.
Phormisios XXXIV 3.
φόρος XXIII 5; XXIV 3; II 1; III 2, 5.
phratría, Kleisthenés idején XXI 6; szervezetük fr. 5.
Phyé XIV 4.
phylarchos XXX 2; XXXI 3; LXI 5.
φυλέται XXXI 1; XLII 2, 3.
Phylé, erődítmény XXXVII 1; XXXVIII 1, 2; XLI 2.
phylé, négy phylé Ión idején XLI 2; fr. 5; Solón idején VIII 1, 3, 4; Kleisthenés alkotmányában XXI 2, 6; phylégvűlések XLVIII 4; phylék epónymosai XXI 6; XLVIII 4; LIII 4; 1. még XXII 2; XXIX 5; XXXI 1; XLII 2, 3; XLIII 2; XLIV 2; XLVII 1, 2; XLVIII 1, 5; LII 2; LIII 1, 2; LV 1; LVI 3, 4; LVIII 2; LIX 7; LX 1; LXI 1, 3—5; LXII 1; LXIII 1, 2, 4; LXIV 1, 3; LXV 4; LXVI 2, 3; fr. 5.
phyléket vizsgálni XXI 2.
phylétagok, -társak XXXI 1; XLII 2.
phylobasileus VIII 3; XLI 2; LVII 4.
φυλοκρινεῖν XXI 2.

πιεστέλυγγο LI 1.
πλούσιοι I 2, 14; II 14, 18.
polémarcheion III 5.
polemarchia III 2.
polemarchos, a Drakón előtti időben III 2, 3, 5; Kleisthenés után XXII 2; hivatali jogköre LVIII; Epit. 11; 1. még LV 1; LVI 1; fr. 1.
pólétés VII 3; XLVII 2; LII 1.
polgári adót fizetők LVIII 2.
polgárjog XXI 1; XXXVII 1; XL 2; LIV 3.
polgárjog bitortlása LIX 3.
polgárjog elvesztése, polgárjogoktól megfosztani VIII 5; XVI 10; XXII 8; LIII 5; LXIII 3; LXVII 5; III 12, 13.
polgárjog miatti vesztegetés LIX 3.
polgárjog felülvizsgálata XIII 5.
πολιτεία 1. alkotmány, államrend.
πομπή a Panathénaián XVIII 3; LX 1; Asklepios tisztetelére LVI 4; a nagy Dionyszián I.VI 4; Zeus Sótér tisztetelére LVI 5; a Thargélián LVI 5; a lénaioni Dionyszián LVII 1.
πονηροί I 1, 2, 6, 9; II 19.
porkoláb XXXV 1.
Posideón, attikai hónap, december/január LXVII 4.
προσβείς XXXVII 2; XLIII 6. I 18.
προανακρίνειν III 5.
προβουλεύειν XLV 4.
προβούλευμα XLIV 4.
probulos, 411-ben XXIX 2.
προχειροτορία XLIII 6.
πρόδρομος XLIX 1.
προεδρεύειν XLIV 3.
προεδρική (γραφή) LIX 2.
proedros XLIV 1.
πρόγραμμα XLIV 2.
προγράφειν XLIII 3, 4; XLV 4; LIII 7; LIX 1.
προικός (δίκη) LII 2.
προκρίνειν VIII 1; XXI 6; XXII 5; XXVI 2; XXX 2.
πρόκριτος VIII 1; XXX 2; XXXI 1; XXXV 1.

Prométhia, ünnep III 4.
προστάτης (τοῦ δήμου) Solón II 2;
 Kleisthenés XX 4; Ephialtés
 XXV 1; valamennyi elősorolva
 XXVIII 1, 2; Thérámenés XXXVI
 1; Hipparchos a tyrannosok
 barátainak élén XXII 4.

proxenia LIV 3.

πρόξενος LVIII 2.

prytaneia, tartama XLIII 2; a nép-
 gyűlések eloszlása XLIII 3; fize-
 tés XLVII 3; a hatodik prytaneia
 XLIII 5; a kilencedik XLVII
 3; LIV 3; számvevők válasz-
 tása minden prytaneia idején
 XLVIII 3; prytaneia-jegyző LIV 3.

prytaneion III 5; XXIV 3; LXII 2.

prytanis, *πρυτανεύειν* Drakón idején
 IV 2; a négyszázak idején XXIX
 4, 5; 403 után XLI 3; jogaik és
 kötelességeik XLIII 3–6;

XLIV 1, 2, 4; XLV 4; LII 2.

παιτρία L 2.

πήφισμα Pythodórosé XXIX 1, 2;
 Drakontidésé XXIV 3; Thrasy-
 bulosé XL 2; I. még XLI 2;
 LIV 3.

πηφίσεσθαι XXXIII 1; XLV 1, 4;
 a bíróságban LXVIII 2, 4.

πήφος IX 1; LV 4; LXVI 2;
 bronzból valók LXVIII 2; érvé-
 nyes, érvénytelen LXVIII 4; át-
 fűrt, tömör LXIX 1. *οἱ ἐπὶ τὰς*
πήφους LXVI 2; LXIX 1.

ψευδεγγραφής (γραφή) LIX 3.

ψευδοκλητείας (γραφή) LIX 3.

ψευδομαρτύριον LIX 6.

Pylos XXVII 5.

πρωκταῖς (δίκη) LVII 3.

Pythia XIX 4; XXI 6.

Pythodóros, archón 432/1-ben XXVII
 2; 404/3-ban XXXV 1; XLI 1;
 Anaphlystosból való XXIX 1–3.

R

rabszolga I 10–12, 17, 18.

rabszolgák megölése LVII 3.

rabszolgák miatti vádak LII 2.

rëssor LXIV 2.

részleg, a 411-es alkotmánytervezet-
 ben XXX 3; XXXI 3.

Rhaikélos XV 2.

Rhinón XXXVIII 3, 4; Epit. 9.
ruhatolvaj LII 1.

S, Sz

szabad beszéd I 12.

Salamis XVII 2; XXII 7; XXIII 1;
 XXVII 2; a salamisí archón LIV
 8; LXII 2.

Samos XXIV 2; LXII 2.

számolótábla LXIX 1.

szavazni XXXIII 1; XLV 1, 4;
 a bíróságban LXVIII 2, 4.

szavazás, az ostrakismosról XLIII
 5; felülvizsgálat alkalmával LV
 4; stratégosokról LXI 2; hip-
 parchosokról LXI 4.

szavazás vezetője II 17.

szavazókövecs IX 1; LV 4; LXVI 2;
 bronzból való LXVIII 2; érvé-
 nyes, érvénytelen LXVIII 4; át-
 fűrt, tömör LXIX 1; a szavazó-
 kövecsekre felügyelők LXVI 2;
 LXIX 1.

segédgyalogság XLIX 1.

segények I 2, 4; II 9, 18.

seisachtheia (teherlerázás) VI 1, 2;
 XII 4; Epit. 5.

szentély II 9; III 2.

szent olajfák LX 2.

szent pénzek XXX 2.

Szicília XXVIII 3; XXIX 1; II 7.

sikkasztani, *sikkasztás* LIV 2.

sikkvidékiek pártja XIII 4.

silányabbak III 10.

Simónidés, kardalköltő XVIII 1.

sitophylax LI 3.

Skirophorión attikai hónap, június/
 július XXXII 1.

Skyllaion, hegyfok Argolisban XXII
 8.

Skyros, Euboiától északkeletre fekvő
 sziget LXII 2; fr. 6.

Solón II 2; III 5; archónná és döntőbíróvá választják V 2; jellemzése V 3; alkotmánya VI—IX; XXIX 3; XLI 2; Épít. 5; a pénzek és súlyok reformja X; Egyiptomba távozása XI 1; Epit. 5; reformjainak hatása XI 2; költeményei, mint nézeteinek kifejezői XII; Solón utáni zavarok XIII 1; fellépése Peisistratossal szemben XIV 2, 3; a tyrannis alatt törvényei feledésbe mennek XXII 1; a harmincak hatályon kívül helyezik bizonyos törvényeit XXXV 2; törvényeinek érvényessége a IV. században XLVII 1.

Sophónidész, Ephialtész atyja XXV 1. *sóphronistész* XLII 2, 3.

sorsolás, *sorsolni*, Drakón idején a tanácsot és a tisztségeket IV 3; Solón idején a tisztségeket VIII 1; Kleisthenész idején a tritthsóket a phyléknek XXI 4; a kilenc archón a tanácsot a 411-es alkotmánytervezetben XXX 2, 4, 5; archónokat XXVI 2; LV 1; a közönséges igazgatással kapcsolatos tisztségeket XLIII 1; a tanácsot XLIII 2; elnököket, főnököket XLIV 2; Athéna kincstárnokait XLVII 1; a pólétéseket XLVII 2; az apodektéseket XLVIII 1; számvevőket XLVIII 3; LIV 2; ellenőrt XLVIII 4; munkaképtelenek kincstárnokát XLIX 4; templomok gondnokait L 1; piacfelügyelőket LI 1; mértékvizsgálókat LI 2; gabonafelügyelőket LI 3; kikötőfelügyelőket LI 4; ügyészt LI 2; a negyveneket LIII 1; útépítőket LIV 1; ügyintézőket LIV 2; prytaneiajegyzőt LIV 3; a törvények jegyzőjét LIV 4; áldozópapokat LIV 6; a salamisi archónt LIV 8; ünneprendezőt LVI 4; bírákat LIX 7;

versenyrendezőket LX 1; bíróságokat LXIII 1; berakót LXIV 2; phylét LXIV 3; papi tisztségeket fr. 5; 1. még XXVII 4, LV 2; LXII 1; I 2.

sorsológép LXIII 2; LXIV 2, 3; LXVI 1.

Sótér Zeus LVI 5.

szövetség II 17.

szövetségesek XXIV 2, 3; I 14, 18; II 1; III 2.

szövetséges városok I 14, 16.

spártaiak XIX 4.

σπαθμός X; LI 2, 3.

stratégos, Drakón idejében IV 2; a stratégosok lemondanak az irányításról 480-ban XXIII 1; Themistoklész stratégos XXIII 3; Kleisthenész alatt XXII 2; az előkelő stratégosok XXVI 1; a négyszázak alatt XXIX 4; XXX 2, 5; XXXI 2; a stratégosok elítéltetése az arginussai-i csata után XXXIV 1; Rhinón stratégos XXXVIII 4; hivatali jogkörük és kötelességeik XLIII 1; LIX 2; LXI 1, 2; 1. még I 3, 18.

súlyok X; LI 2, 3.

szülőkkel való rossz bánásmód LVI 6.

sykophantész (besúgó) XXXV 3; XLIII 5; LIX 3.

συκοφαντίας (γραφή) LIX 3.

σύμβολον, *σύμβολα τὰ πρὸς πόλεις*,

δίκοι ἀπὸ συμβόλων LIX 6;

σύμβολα δικαστῶν LXV 2;

LXVIII 2; LXIX 2.

συμμαχία II 17.

συμμαχίδες πόλεις I 14, 16.

σύμμαχοι XXIV 2, 3; I 15—18;

II 1; III 2.

symmoria LXI 1.

synégoros LIV 1.

T

talentum X 2; XXII 7.

ταμίης Drakón idején IV 2; Solón

idején VII 3; VIII 1; a négyszázak idején XXX 2; a demokrata restauráció után XLVII 1; LX 3; *ἀδυνάτων* XLIX 4; *στρατιωτικῶν* XLIII 1; XLVIII 2; XLIX 3; *τῆς Παρύλου, τῆς Ἀμυμωνος* LXI 7.

tanagrai XXV 4.

tanács, Drakón idejében IV 3; Solón idejében VIII 4; v. ő. XXI 3; Kleisthenés idején XXI 3; ötszázak tanácsa XXII 2; XXIV 3; XXV 4; LV 2; a négyszázak idején XXX 2–6; XXXI; XXXII 1; a harmincak idején XXXV 1; XXXVII 1; a demokrata restauráció után XL 2; XLI 2; fizetése XXX 2; LXII 2; jogköre LXII 2; XLV; XLVI; XLVII 1; XLIX; LV 2–4; LIX 4; sorsolása, vezetése XLIII 2; v. ő. XLIV; LIV 3–5; a tanácstagai tisztség kétszer viselhető LXII 2; l. még III 1–3.

tanú, tanúvallomás, a döntőbíróknál LIII 2, 3; a felülvizsálat alkalmával LV 3–5; bírósági tárgyalásokon LXVII 3; LXVIII 4.

taxiarchos XXX 2; LXI 3, 5.

Teisandros, Isagoras apja XX 1.

Telesinos, archón 487/6-ban XXII 5.

τέλος adóosztály, Drakón idejében IV 2; Solón idejében VII 3, 4; vámok XXIV 3; XLVII 2; adó LV 3.

τελώνης LII 3.

τέμενος XLVII 4; II 9.

templomi földek XLVII 4.

templomok gondnokai I 1.

tengeren uralkodók II 2–6, 11, 13.

tengeri hatalom XXIII 2; XXVII 1; XXXII 3; XLI 2; II 7, 8, 16.

tengermeilékiek pártja XIII 4.

tenger urai II 2, 14.

tesztelő XLII 3.

testi sértés miatti vádak LII 2.

τετρακόσιοι hatalomrajutásuk XXIX 1; XXXII 1; uralmuk XXXII 3; XXXIII 2; XLI 2; bukásuk XXXIII; alkotmányuk a jövőre XXX; a jelenre XXXI; l. még XXXIV 1.

τετταράκοντα XXVI 3; LIII 1, 5.

θαλασσοκράτορες II 2, 14.

θάλαττα, *ἡ τῆς θ. ἡγεμονία* XXIII 2; *ἀρχή* XXXII 3; XLI 2; II 7, 8, 16; *κατὰ θ. ἀρχόμενος* II 2; *ἀρχοντες τῆς θ.* II 3–6, 11, 13, 14.

Thargelia I VI 3, 5; III 4.

Thargelion, attikai hónap, május/június XXXII 1.

thēbai-i XV 2.

Themistoklész, az athéni hajóhad megszervezése XXII 7; az Areiospagos hatalmának csökkentése XXV 3, 4; viszonya Aristeidészhez XXIII 3, 4; a demokrata párt vezére XXVIII 2; l. még Epit. 10.

Theopompos, archón 411/10-ben XXXIII 1.

theorikon XLIII 1; kezelői XLVII 2.

Théramenész, a mérsékeltek vezére XXVIII 3; értékelése XXVIII 5; a 411-es oligarcha-uralom létrehozásában való közreműködése XXXII 2; a négyszázak megbuktatásában való közreműködése XXXIII 2; tevékenysége 405/4-ben XXXIV 3; a harminccal szemben való állásfoglalása XXXVI; halála XXXVII.

Therméi öböl XV 2.

thēs VII 3, 4.

Thésion XV 4; LII 1.

Théseus XLI 2; fr. 3, 4, 6.

thesmotheteion III 5.

thesmothetés, a Drakón előtti időkben III 4, 5; sorsolásuk LV 1; hivatali ténykedéseik XLV 1; XLVIII 5; LII 1; LIX; LXIII 5; LXIV 1; LXVI 1.

thessaliai XIX 5.

Thettalos, Peisistratos fiának mellékeve XVII 3; XVIII 2.

tholos XLIII 3; XLIV 1.

thrak XIV 4.

Thrasybulos XXXVII 1; XL 2; Epit. 9.

Tkukydides, Melésias fia XXVIII 2, 5.

θύειν II 9.

τιμημα census VII 3; VIII 1; büntetés (összeg) XLVIII 4; LIII 2.

τιμήματα παρεχόμενοι XXXIX 6.

Timosthenés, archón 478/7-ben XXIII 5.

Timónassa, Peisistratos felesége XVII 4.

tisztség, tisztviselő III 1—4; IV 2—4; VII 3; VIII 1, 2; IX 1; XIII 2; XIX 5; XXX 2; XXXI 1, 3; XXXIII 1; XXXV 1; XXXIX 5; XLIII 4; XLV 2; XLVII 1; XLVIII 2, 3; XLIX 5; LIII 5; LIV 1, 2; LIX 4; LXV 2; LXVIII 2; I 2, 3; III 13; odahaza XXIV 3; külföldön XXIV 3; I 19; a közönséges igazgatással kapcsolatosak XLIII 1; katonaiak XLIII 1; XLIV 4; LXI 1; LXII 3; a bíróságok kiosztása LIX 1, 5; LXVI 1, 2.

tolvaj LII 1.

tömeg fr. 4; II 10.

tornacsarnok II 10.

törvény, törvények Solón előtt III 6; IV 4; XLI 2; Solón törvényei VI 1; VII 1, 2; VIII 1, 3—5; IX 2; X 1; XI 1, 2; XII 4 (Solón); XIV 1; XXII 1; XLVII 1; Epit. 5; a tyrannosok idején XVI 8, 10; Kleisthenés törvényei XXII 1, 3, 4, 6; XXIX 3; az V. sz. derekán XXVI 2; a négyszázak idején XXX 1; a harmincak idején XXXV 2; XXXVII 1; kincstárnokokról VIII 1; XLVII 1; örökségekről és örökös nőkről

IX 2; a tyrannisra törőkről XV 10; ostrakismosról XXII 1, 3, 4, 6; Epit. 7; a tanács büntetőkiszabási jogkörét korlátozó törvény XLV 1; munkaképtelenekről XLIX 4; törvénybe nem ütköző emberölés LVII 3; a szent olajfákkal kapcsolatban LX 2; I. még XLII 1; XLIII 6; XLV 2; XLVIII 1; LI 1, 3; LIII 2, 3, 5, 6; LV 5; LVII 4; LIX 2; LXVII 1, 3; LXIX 2.

törvényhozás X 1; XIV 1; III 2. *törvénytörő javaslattevél vádjá, törvényellenességi vád* XXIX 4; XL 2; XLV 4; LIX 2.

tragédiaköltők LVI 3.

tragyagyűjtő L 2.

τραπεζιτικάι (δίκαι) LII 2.

τραύματος δίκη LVII 3.

τρούκοντα uralomrajutásuk XXXIV 3; működésük XXXV—XXXVII; XLI 2; bukásuk XXXVIII 1; felelősségrevonásuk XXXIX 6; a spártaiaktól felvett kölcsönük visszafizetése XL 3.

τριηραρχία I 13.

τριηραρχικάι (δίκαι) (triérarchiával kapcsolatos vádak) LII 2.

τριηραρχος LXI 1; I 18; III 4.

triéropoios XLVI 1.

τρισχίλιοι 404/3-ban XXXVI 1, 2; XXXVIII 1, 2.

trittys, Kleisthenés előtt VII 3; fr. 5; Kleisthenés után XXI 3, 4; XLIV 1.

tyrannis, tyrannos, τυραννείν Kylon kísérlete fr. 8; Solón lehetősége a tyrannis elnyerésére VI 3; XI 2; XII 3; Peisistratos és fiai XIII 5; XIV 2; XV 3; XVI 1, 7; XVII 1; XVIII 4, 5; XIX 1—3, 6; XX 1, 4; XXI 1; XXII 1, 3; XXVIII 2; XXXII 2; XLII 2; a tyrannosokkal kapcsolatos törvények XVI 10; a tyrannosok barátai (a tyrannis bukása után) XXII 4, 6; a har-

mincak és a tízek tyrannisa
XLII 2.

U, Ű

ügyész LII 2.
ügyintéző LIV 1.
újoncozó XLIX 2.
ülők XLVIII 4.
ünnep LVI 5; II 9; III 2, 8.
ünneprendező XXX 2; LVI 4;
LVII 1.
uralom, hatalom, kormányzati rend-
szer XV 2; XVI 7, 9; XVII 1,
3, 4; XVIII 1; XXXVI 2;
XXXVIII 1, 2; fr. 2; az athé-
niek uralma a szövetségesek felett
XXIV 2; I 14; a tengeri hatalom
XXXII 3; XLI 2; II 7, 8, 16.
urna LXIII 2; LXIV 4.
utépítő LIV 1.

V

vád LV 4.
vádlo XLII 1; LV 4.
vádolni XVIII 4, 5; XXV 4; XXVII
1; LV 4; LXVII 3.
vagyonelkobzás LXVII 5.
vagyonosztó LVI 6.
választani (kézfelemeléssel), szavazni
az oligarchiát megszavazni XXXIV
3; felügyelőt választani XLII 2;
testedzőt, tanítókat XLII 3;
katonai tisztségekre XLIII 1;
LXI 1; a három- és négyvezető-
soros hajók építéséről szavazni,
hajóácsot választani XLVI 1; a
tanács szavaz XLVII 2; lovas-
sági szolgálatra való alkalmasság-
ról XLIX 2; újoncozókat választ-
tani XLIX 2; prytaneiajegyzőt
LIV 3; felolvasót LIV 5; ünnep-
rendezőt LVI 4; LVII 1; taxiar-

chosokat LXI 3; phylarchosokat
LXI 5; a lémnosi hipparchost
LXI 6; a Paralos és az Ámmón
hajójának kincstárnokát LXI 7.
választás (kézfelemeléssel), szavazás
XXX 5; XXXIV 1; XLI 3;
XLIV 3; LXI 1.
vallási ügyek tárgyalása XLIII 6.
változás XIII 3; XVI 1; XLI 2.
vámok XXIV 3; XLVII 2.
vendégjogokkal rendelkezők LVIII 2.
verseny a Dionysian LVII 1; fák-
lyás versenyfutás LVII 1; teme-
tési LVIII 1; múzsai LX 1;
gimnasztikai LX 1, 3.
versenyrendezés I 13.
versenyrendező LX 1, 3; LII 2.
vesztegetés XXVII 5; LIX 3; 1. még
megvesztegetés.
vezető XLII 2.
vízórara felügyelő LXVI 2; LXVII 3.

X

Xanthippos, Periklés atyja XXII 6;
XXVIII 2; Epit. 7.
Xenainetos, archón 401/400-ban XL 4.
ξενίας (γραφῆ) LIX 3.
ξείνος meggyilkolása LVII 3.
Xerxés XXII 8.
Xuthos, Kreusa férje fr. 1.

Z

zene I 13.
zeugítés, Drakón idején IV 3; Solón
idején VII 3, 4; pályázhatik
archónságra XXVI 2.
Zeus II 6; Herkeios LV 3; Sótér
LVI 5.
ζημιούν III 6; XXIX 4; XLII
2; XLV 1; XLIX 1; θανάτω
XXIX 4; LII 1; LX 2.
ζῶων (δίκαι) LVII 4.